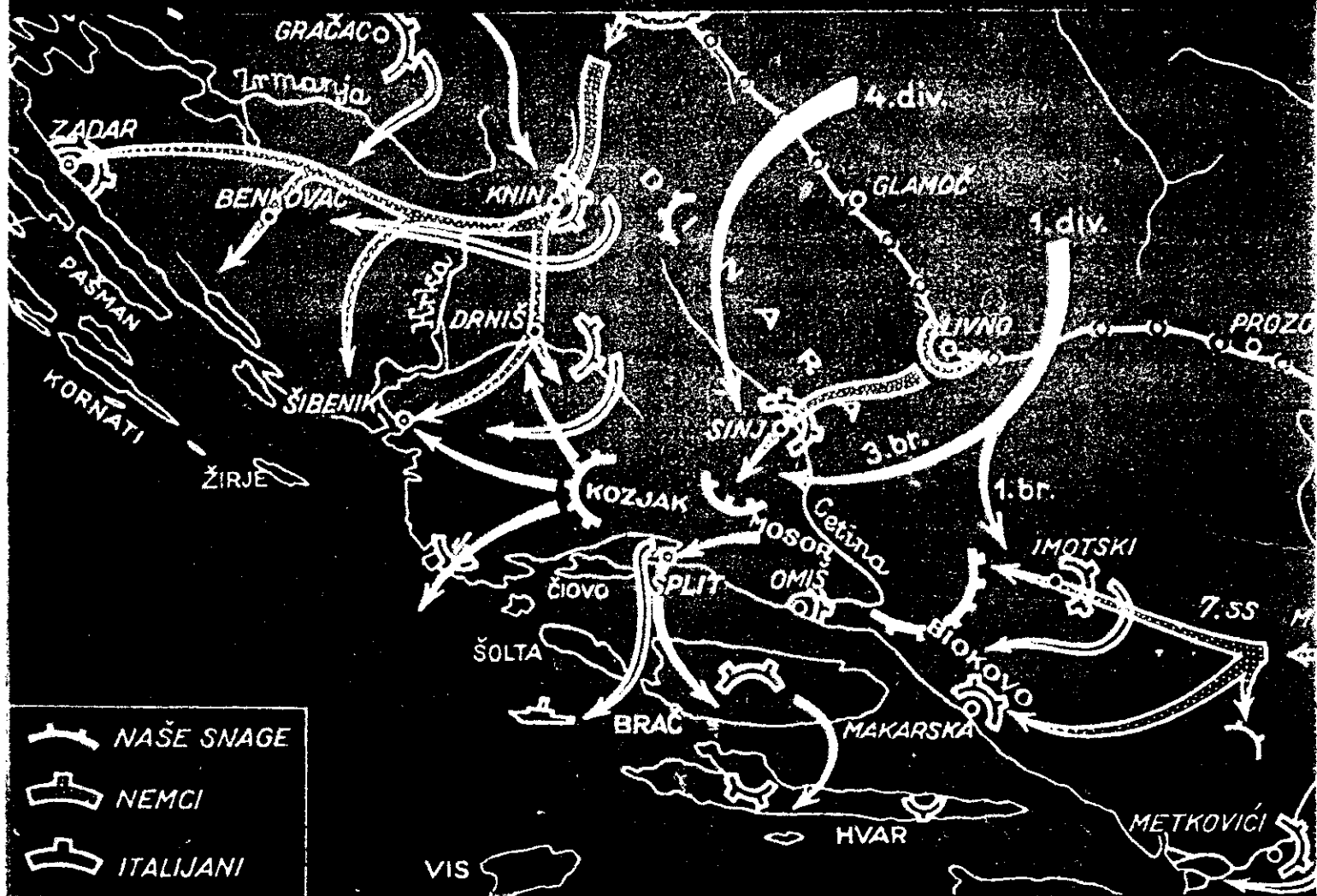
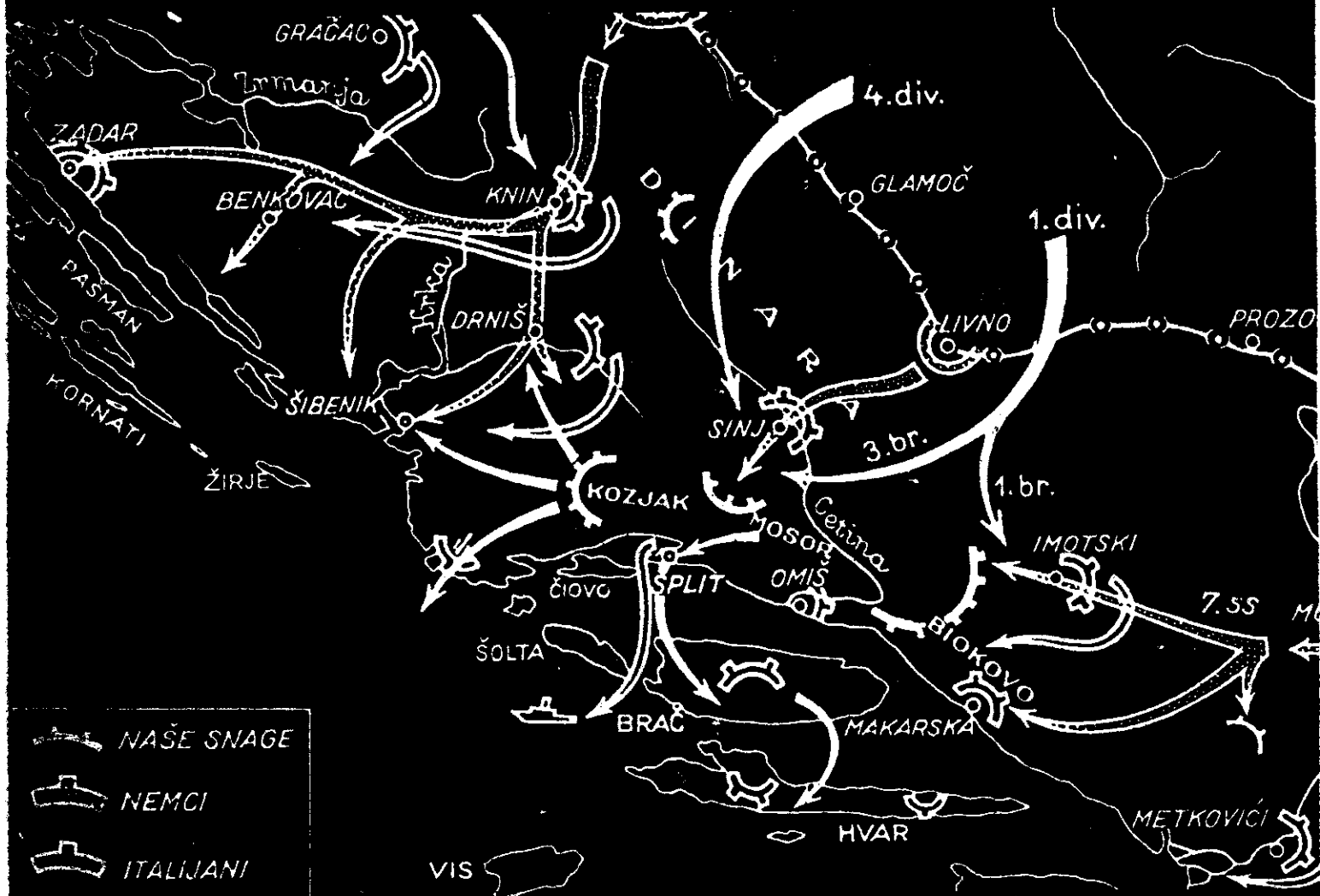

PAVLE BABAC ANDRIJA BOŽOVIĆ

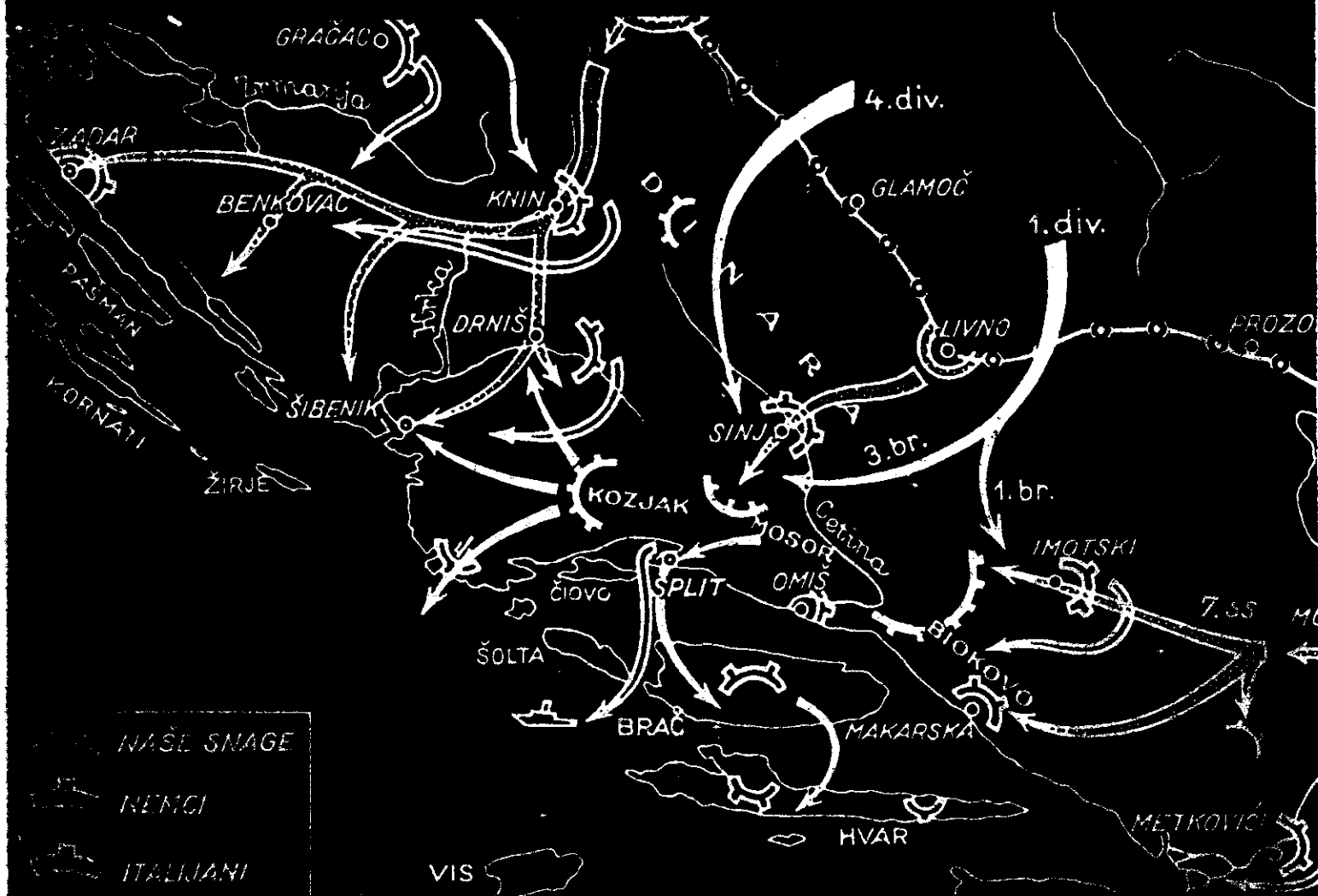
SPLITSKA OPERACIJA GODINE 1943

PAVLE BABAC ANDRIJA BOŽOVIĆ

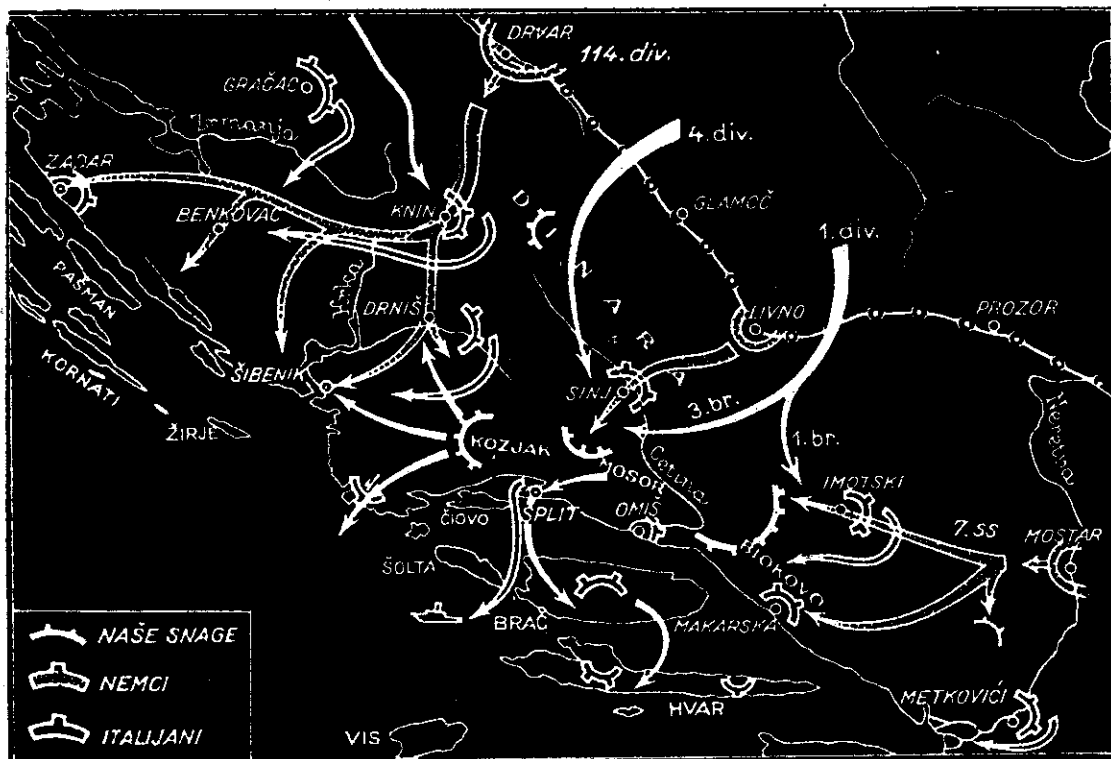
SPLITSKA OPERACIJA GODINE 1943

PAVLE BATAJ ANDRIJA BOŽOVIĆ

- NAŠE SNAGE
- NEENCI
- ITALIJANI

SRPSKA OPERACIJA DODINE

Musolinijev pad— Vlada maršala Badolja

Posle poraza osovinskih snaga na Istočnom frontu, u Africi, na Balkanu, a docnije i u Italiji, bilo je očigledno, već sredinom godine 1943., da će Nemačka izgubiti rat. Zbog toga je talas nezadovoljstva i protivljenja daljem vođenju rata protivu Saveznika zahvatio najšire mase italijanskog naroda, a to se svakako odrazilo i na moralno-političko stanje italijanske armije.

Ovo nezadovoljstvo potencirano je gotovo svakodnevnim udarcima, što su ih savezničke armije zadavale na svim frontovima, tako da je i sam Musolini izgubio svaku nadu u pobedu Hitlerove koalicije.¹

Ovakvo raspoloženje većine italijanskog naroda i vojske i Musolinijeva ocena o fazi rata u julu 1943. imadaše za posledicu rascep u Velikom fašističkom savetu, kada je 24. jula 1943. na sednici saveta, od ukupno 26 članova, glasalo protiv dnevnog reda 19 članova. Ovo je ukazivalo na težnju većine, da se Italija blagovremeno preorijentira na stranu Saveznika i sačuva svoje pozicije, koje su bile ugrožene, ukoliko bi produžili rat na strani Nemačke do poraza. Znajući, s jedne strane, za principijelan stav Saveznika, da će rat voditi protiv fašističkih zavojevača do potpune njihove kapitulacije, a, s druge strane, za represalije, koje će Nemci preduzeti protivu njih, ukoliko napuste savez, oni su našli kao najcelishodniji izlaz: da jednovremeno vode pregovore sa Saveznicima, a da sa Nemcima prividno ne remete svoje savezničke odnose, dok ne obezbede svoje trupe i teritoriju sopstvenim i savezničkim snagama.

U Šujici, pod Dinarom januara 1943. god. Vicko Krstulović sa Ljubom Vučkovićem i Pekom Dapčevićem, na sastanku

U ostvarenju ovako postavljenog cilja svrgnut je Musolini, i 30. jula 1943. došlo je do uspostavljanja vlade maršala Badolja. Istovremeno, okupljene su sve snage vojno-političkih stručnjaka, koji su pristupili ostvarenju ovoga ovako postavljenog, ali neostvarljivog zadatka.

Među prvim merama bila je zvanična izjava predsednika vlade maršala Badolja, da će nastaviti rat na strani Nemačke protivu Saveznika. Međutim, Hitler nije verovao u iskrenost ove izjave², ali je bio onemogućen da preduzme bilo kakve agresivne mere, jer bi one koristile samo novoj italijanskoj vladi.

U takvoj situaciji Badoljovi tajni izaslanici vodili su pregovore sa Saveznicima oko predaje, a njegovi zvanični predstavnici održavali su sastanke s Nemicima. Tako je 6. augusta 1943. održan sastanak u Trevenju između nemačkog ministra inostranih poslova Ribentropa i predstavnika Vrhovne komande generala Kajtela s italijanskim ministrom inostranih

Štab IV. operativne zone i 2. dalmatin. brigade, na Dinari
(Vicko Krstulović, Ljubo Vučković)

poslova Gvariljom i generalom Ambrozijem. Na ovom sastanku davana su svečana obećanja o »iskrenom« i »neprekidnom« nastavljanju rata na strani Nemačke. Slične, još »iskrenije« izjave dali su 15. augusta 1943. u Bolonji, na drugom sastanku, italijanski vojni pretstavnici generali Roata i Rosi nemačkim vojnim delegatima generalima Jodlu i Romelu.

Izaslanici Badoljove vlade vodili su istodobno pregovore sa Saveznicima u američkoj ambasadi u Lisabonu i uporno insistirali da izbegnu bezuslovnu kapitulaciju, nastojeći da iz jednog primirja izvuku izvesne olakšice i ustupke. Međutim, kada im to nije uspelo, zbog odlučnog stava Saveznika, koji su tražili bezuslovnu kapitulaciju, na sednici od 1. septembra 1943. u prisustvu Badolja, Ambrozija, Karbonija, Akvarona (maršal dvora) i ministra inostranih poslova Gvarilje, doneta je definitivna odluka da se ponudi saveznicima bezuslovna kapitulacija, s tim da se ona ne objavljuje, zbog reakcije, koja bi svakako usledila od Nemačke. Kako Savezni-

ci nisu prihvatili ovakav način izvođenja kapitulacije, odlučeno je pri potpisivanju kapitulacije³, 3. septembra 1943. u Lisabonu, da će se dan objave odrediti naknadno, najdalje u roku od 8 dana. Bilo je utvrđeno, da se kapitulacija mora obaviti na ugovoreni znak putem radio-emisije, i to u programu, koji je sadržavao: »Predavanje o nacističkoj propagandi u Argentini uz nastavak Verdijeve muzike«. Dalje, po emitovanom ugovorenom znaku trebala je biti dostavljena i radio-depeša.

I pored uveravanja italijanskih predstavnika o vernosti i postojanju daljeg saveza, nemačka Vrhovna komanda, na čelu s Hitlerom, uviđala je neizbežnu kapitulaciju Italije, naročito posle uspešnog iskrcavanja Saveznika na Siciliji 10. jula 1943. Uviđala je isto tako, da će biti u prvom redu ugrožena ratišta: Italijansko na Apeninskom i Jugoslovensko, Albansko i Grčko na Balkanskom poluostrvu. Međutim njihova situacija u slučaju kapitulacije italijanske vojske u Grčkoj nije zabrinjavala. Pored italijanskih trupa nalazile su se i jake nemačke snage, grupe armija »E«, koje su brzo mogle popuniti praznine nastale odlaskom i raspadom italijanske vojske u Grčkoj, a donekle i u Albaniji. Ali u zapadnim predelima Jugoslavije, zbog neprekidne i veoma jake aktivnosti NOVJ, odlaskom italijanske vojske, nastala bi velika praznina duž Jadranske obale, na veoma osetljivom otseku »Evropske tvrđave«, kojem je pretila ozbiljna opasnost od iskrcavanja Saveznika iz Italije. Stoga se obostrana aktivnost (italijanska i nemačka) naročito izrazila u priprema na teritoriji Jugoslavije. Ovde je bio zajednički cilj jednih i drugih: da oslabe snage NOVJ. Motivi su međutim bili različiti: Nemci su težili da slabljenjem naših snaga onemoguće naš otpor, izbiju što pre do Jadranske obale i razoružaju italijansku vojsku, dok su Italijani nastojali da se nesmetano izvuku s oružjem u Italiju, ili, u najgorem slučaju da se predaju Nemcima, izuzev malog broja, koji je težio da se pridruži NOVJ. U tom je cilju nemačka Vrhovna komanda⁴ izdala potrebne upute za postupak u slučaju kapitulacije italijanske vojske, poverljivim cirkularom br. 48 od 26. jula 1943., koji je dostavljen Vrhovnom komandantu Jugoistoka i štabu grupe armija »E«.

Namera, sastav i raspored obostranih snaga pred kapitulaciju

NEPRIJATELJSKE SNAGE

A — Nemačke snage

Prema Uputi nemačke Vrhovne komande br. 48 od 26. jula 1943. formiran je u Beogradu 15. augusta štab grupe armija »F«, na čelu s feldmaršalom Vajksom, koji je 26. augusta primio vrhovnu komandu Jugoistoka od general-pukovnika Lera. S istoka je doveden štab 2. oklopne armije, i formirani su novi štabovi 21., 15. i 5. armiskog korpusa. Ovi korpusni štabovi imali su preuzeti komandu nad jedinicama, i to: 21. korpus u Albaniji, a 5. i 15. korpus u Hrvatskoj pod komandom štaba 2. oklopne armije na čelu s generalom Angelisom.

U Grčkoj je zadržana grupa armija »E«, a u Srbiji armiska grupa »Felber«. Druga oklopna armija, pod komandom generala Angelisa, nalazila se na teritoriji N. D. H. orijentirana prema demarkacionoj liniji.⁵ Ona je imala zadatak da u slučaju kapitulacije Italije odmah izvrši prodor i ovlada Jadranskom obalom. Njen sastav i raspored bio je sledeći: 15. brdski korpus sa sedištem u Banja Luci, sa 373. pešadiskom i 114. lovačkom divizijom u zoni između donjeg toka reke Une i Vrbasa;

5. SS brdski korpus, sa 118. lovačkom i 369. pešadiskom divizijom na gornjem toku reke Bosne;

7. SS divizija »Princ Eugen«; 92. motorizovana brigada i 1. puk »Brandenburg« na gornjem toku reke Drine; 3. bataljon 13. puka 7. SS divizije bio je u Sinju;

u pokretu se nalazila 181. divizija na putu iz Norveške; obalska artilerija, nekoliko tvrđavskih bataljona;

inženjerske jedinice za utvrđivanje;

jedinice ratne mornarice, i
jedinice avijacije.

Na severu, u gornjem toku reke Save nalazili su se: 392. nemačka divizija i 69. armiski korpus sa 264. i 1. kozačkom divizijom. Na jugu prema Albaniji nalazio se 21. armiski korpus sa 297. divizijom; 181. divizija po dolasku iz Norveške imala je ući u njegov sastav.

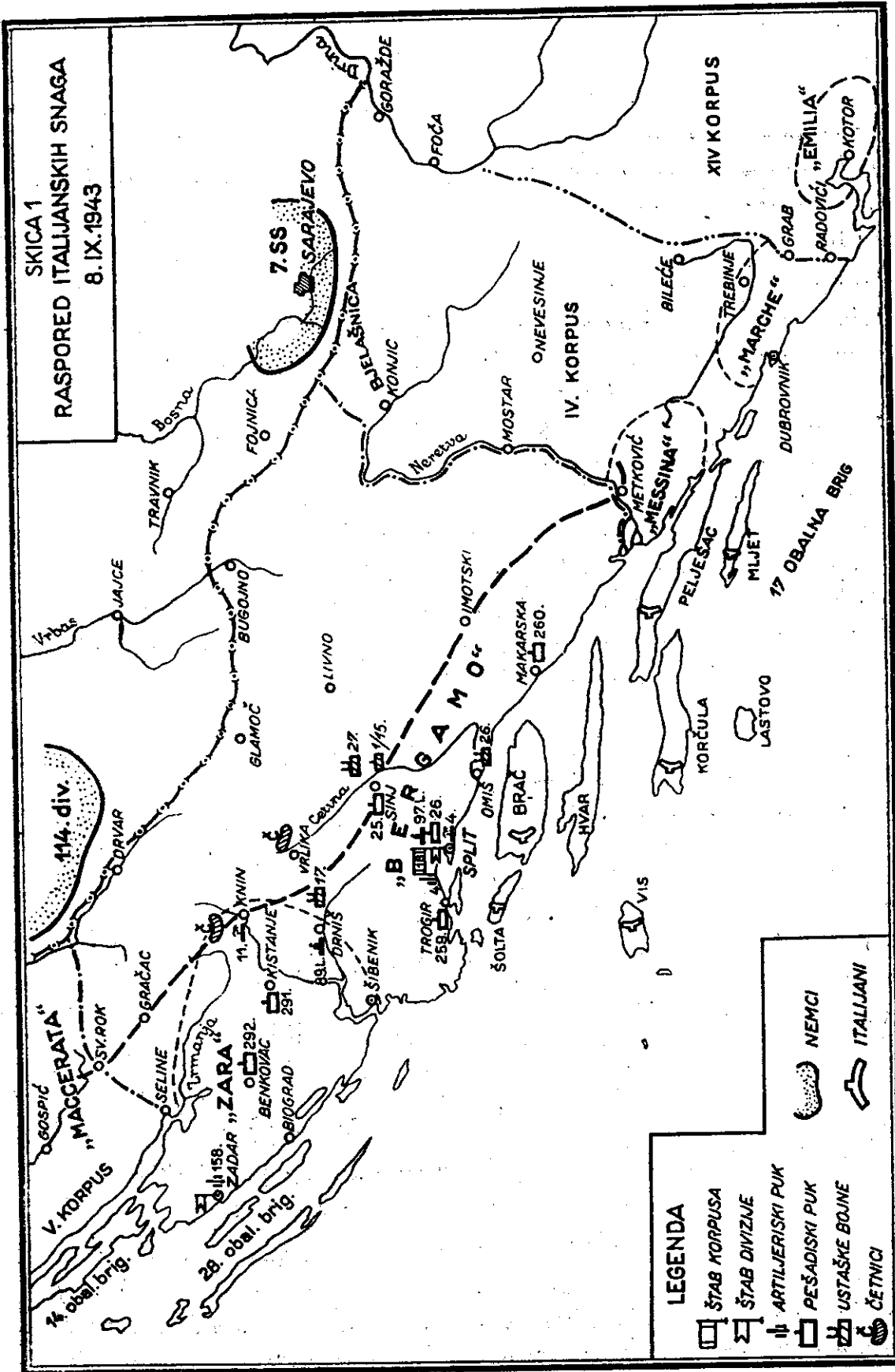
Sve ove nemačke jedinice, izuzev manjih delova u službi izviđanja i obezbeđenja, nalazile su se istočno od demarkacione linije, spremne da na ugovoreni znak prodru preko nje za reokupaciju italijanske okupacione teritorije.

Ovaj raspored bio je do kapitulacije italijanske vojske nekoliko izmenjen, s tim što su u svim većim mestima, osim Splita, dovedene manje jedinice sposobne da milom ili silom razoružaju italijanske jedinice.

Da bi što lakše i brže izvršili prodor na Jadransku obalu, a pri tome iskoristili italijanske snage i donekle pružili dokaza Italijanima, da ne sumnjaju u njihove savezničke odnose, predložili su preduzimanje zajedničke ofanzive protivu NOVJ, što su Italijani morali prihvatiti. Nemci su ustvari ovom ofanzivnom akcijom želili da se približe severnoj i srednjoj dalmatinskoj obali izbijanjem od demarkacione linije sa 114. divizijom iz Like, a 7. SS divizijom »Princ Eugen« iz Hercegovine, do na liniju Knin—Sinj—Imotski—Metković. S ove linije obe nemačke divizije, uz pomoć Italijana, ustaša i četnika, trebale su da savladaju otpor jedinica 4. operativne zone, a zatim, u slučaju očekivane kapitulacije Italije, da produže dalje nadiranje do obale, radi bržeg razoružavanja italijanskih divizija »Zara« i »Bergamo« iz 18. armiskog korpusa i radi organizovanja odbrane do dolaska drugih nemačkih snaga 2. oklopne armije.

Štab italijanskog 18. armiskog korpusa, iako nerado, pristao je da na predloženi zahtev i plan Nemaca učestvuje u ovoj ofanzivnoj akciji — divizijom »Zara« sa linije Obrovac—Kistanje—Drniš prema rejonu Knina, a ojačanom divizijom »Bergamo« (divizija je bila ojačana sa 259. i 260. pešadiskim pukom divizije »Murge«) sa prostorijske linije Sinj—Split—Omiš—Makarska prema masivu Biokova uz sadejstvo divizije »Messina« 4. armijskog korpusa iz rejonu Metkovića.

**SKICA 1
RASPORED ITALIJANSKIH SNAGA
8. IX. 1943**

B — Italijanske snage

Pred kapitulaciju Italije raspored italijanskih jedinica, u zoni dejstva 4. operativne zone od Podgorskog kanala do reke Neretve, pod komandom štaba 18. armiskog korpusa (sa sedištem u Splitu) bio je sledeći (skica 1):

divizija »Zara« — štab i 158. art. puk u Zadru; 292. pešadiski puk u Benkovcu; 291. pešadiski puk u Kistanju; 11. bersaljerski bataljon u Kninu; 89. legija crnih košulja u Drnišu, a 28. obalska brigada na otocima;

divizija »Bergamo« — štab, 4. bersaljerski bataljon; 97. legija crnih košulja, 26. peš. i 4. artil. puk u Splitu; 259. peš. puk (divizije »Murge«) oko Trogira; 25. peš. puk u Sinju, a 260. peš. puk (divizije »Murge«) u Makarskoj;⁶

korpusni delovi u Splitu: korpusni 18. art. puk, 18. mitraljeski bataljon i 118. motorizovani mitraljeski bataljon.

Svi štabovi i jedinice bili su priljubljeni uz Jadransku obalu i očigledno ukazivali na njihovu nameru za povlačenje preko mora u Italiju.

Pored italijanskih trupa u Dalmaciji nalazile su se:

ustaško-domobranske jedinice:

15. pešačka pukovnija 6. domobranske divizije, s jednim bataljonom u Sinju;

27. ustaška bojna u rejonu Sinja;

26. ustaška bojna u Omišu;

2. bojna 1. domobranske pukovnije i 17. ustaška bojna u rejonu Drniša;

četničke jedinice: 1. i 2. dalmatinski korpus u rejonu Knina i Vrlike.

NAŠE SNAGE (Skica 2)

*Formiranje novih jedinica,
pokreti i grupisanje snaga*

U severnoj Dalmaciji između reka Zrmanje i Krke, Jadranskog mora i grebena Dinare nalazile su se jedinice Kninskog sektora pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske. Pod komandom štaba Kninskog sektora nalazile su se sledeće jedinice:

2. lička brigada 6. divizije, na jugoistočnim ograncima Velebita;

Kninski brigada u rejonu južno od Kulen-Vakufa;

Kninski odred u rejonu Knina, i grupa Severodalmatinskih bataljona.

U srednjoj Dalmaciji između reka Krke i Neretve, srednjo-dalmatinskih otoka, grebena Dinare i Biokova nalazile su se jedinice IV. operativne zone pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske. Pod komandom štaba IV. operativne zone nalazili su se sledeći partizanski odredi:⁷

Šibenski partizanski odred na zapadnim padinama planine Vilaje;

Trogirski partizanski odred na južnim padinama Vilaje;

Splitski partizanski odred na Kozjaku;

Dinarski partizanski odred na Dinari;

Cetinski partizanski odred na Mosoru;

Biokovski partizanski odred na Biokovu —

1. Dalmatinska brigada oko Vrlike, a 3. brigada u formiranju. Sve ove jedinice bile su pod jedinstvenom komandom štaba IV. operativne zone. Sastav ovog štaba bio je sledeći: komandant IV. operativne zone Vicko Krstulović, zamenič komandanta Maks Baće (Milić), komesar Ivica Kukoč (Jordan), a načelnik štaba bio je Josip Škorpik. Pored ovih, u štabu su se nalazili vojni i politički rukovodioci drugovi Ante Banina i Branko Dude. U štabu IV. operativne zone nalazio se i sekretar Centralnog Komiteta K. P. J. drug Ivo-Lola Ribar kao predstavnik Vrhovnog štaba.

S obzirom na brzi razvoj vojno-političke situacije, snage u srednjoj Dalmaciji bile su nedovoljne. Zbog toga je štab 4. operativne zone uputio zahtev 2. augusta 1943. Gl. štabu Hrvatske pod br. 13/76, da se uputi jedna divizija na ovaj sektor.⁸ Do dolaska traženog pojačanja naše su se jedinice blagovremeno povukle prema Dinari bez većih borbi, a Nemci su ovladali Ljubuškim, Imotskim i Sinjom, dok su u severnoj Dalmaciji uspeli da sa manjim delovima izbiju u Zadar 5. septembra 1943.

Ovo prodiranje Nemaca preko demarkacione linije prema Jadranskoj obali u severnu i srednju Dalmaciju uslovalo je odluku⁹ Štaba IV. operativne zone, kojom se 1. septembra

Radio-stanica Štaba IV. operativne zone, kod sela Šajkovići

1943. naredilo Šibenskom, Splitskom, Cetinskom i Biokovskom partizanskom odredu,¹⁰ da odmah formiraju po jedan bataljon i stave na raspolaganje štabu IV. operativne zone, za upotrebu van sektora dejstva njihovih partizanskih odreda. Ovi bataljoni trebalo je da se prikupe u dve grupe, i to Šibenskog i Splitskog partizanskog odreda u rejonu sela Muća (10 km zapadno od Sinja) pod komandom druga Branka Dude (ranije komandanta 3. dalmatinske brigade); a bataljoni Cetinskog i Biokovskog partizanskog odreda u rejonu s. Trilja (10 km južno od Sinja) pod komandom druga Vladimira Škorpika (zamenika komandanta Cetinskog partizanskog odreda). Obe ove grupe bataljona bile su upućene prema Sinju i objedinjene pod neposrednom komandom Štaba IV. operativne zone.

Sa ovih pet bataljona Štab IV. operativne zone stvorio je sebi jaku manevarsku udarnu snagu, kojom će efikasnije osujetiti namjere neprijatelja.

L. splitska udarna brigada kod Trilja, 1943. god.

Partizanski odredi s preostalim svojim jedinicama imali su nastaviti aktivnost u svojim sektorima dejstva protiv neprijateljskih uporišta i njihovih međusobnih saobraćajnih veza, vršeci neprekidno popunu novomobiliziranih boraca i prateći budno razvoj situacije u očekivanju brze kapitulacije Italije. U naređenju O. br. 62, dostavljenom potčinjenim jedinicama 8. septembra 1943., namera štaba IV. operativne zone bila je ovako formulisana:¹¹

»Naša je namera da sve partizanske snage u Dalmaciji u punoj meri angažujemo, kako bi Nemcima u njihovu novom osvajanju zadali što više i što jačih udaraca, da Nemci ni na koji način ne uđu u Dalmaciju bez borbe i otpora; da im se na svakom koraku onemogući miran i slobodan prolaz i boravak, pazeći pri tome da u tim borbama ne prihvaćamo nikakve frontalne borbe na presudne tačke i da nam je sačuvanje celine i žive sile, naše vojske, osnovni zadatak.«

Takav je bio raspored jedinica IV. operativne zone početkom septembra 1943.

Međutim, posle primljenih podataka od Glavnog štaba Hrvatske, da su Nemci u pokretu pravcem Bihać — Lapac — Mazin — Bruvno — Gračac — Knin, a četnici pod komandom Drenaića iz rejlona s. Bastas, Crni Lug ka severozapadnoj strani Livanjskog polja, prema Vrlici, a u cilju njihovog sprečavanja da uz sadejstvo ustaša iz rejlona Drniša izbiju na obalu, štab IV. operativne zone, svojim naredjenjem¹² O.br 62 od 8. septembra, dodelio je potčinjenim jedinicama sledeće zadatke:

I. dalmatinskoj brigadi: da s grupom bataljona (Branka Dude) iz rejlona Muća odmah krene u rejlona Drniša, s ciljem da slomi ustaško uporište na Petrovu polju i zatvori pravce od Drniša ka Perkoviću i Muću, u sadejstvu sa Šibenskim, Trogirskim i Splitskim partizanskim odredom. Uporedo s tim da onesposobljava sve komunikacije na liniji Drniš—Perković—Split i Berković—Šibenik.

Grupa bataljona u rejlonu Trilja: da sa svojim snagama izbije na prostoriju Imotski—Buško Blato radi zaštite i zatvaranja pravca Imotski—Trilj—Sinj, u sadejstvu s Cetinskim i Biokovskim partizanskim odredom.

Od boraca pridošlih u Splitski partizanski odred formiran je novi partizanski odred, koji je dobio naziv **Dinarski**.

Dinarskom part. odredu: da izbije na desnu obalu reke Cetine radi dejstva na pravcu Vrlika—Sinj, s tim da se u slučaju neprijateljskog jačeg napada prebaci na levu obalu r. Cetine nastavljajući dalje dejstvo na pravcima Vrlika—Sinj i Livno—Sinj.

Biokovskom partizanskom odredu: da s Biokovskim i Imotskim bataljonima pojača svoju aktivnost prema obali, a s Neretvanskim bataljonom prema Metkoviću i Čapljini, u sadejstvu sa susednim delovima Južnodalmatinskog odreda.

Kninska brigada, sa kojom je radio-veza bila u prekidu, nalazila se oko Srba.¹³

Dok su svi ovi pokreti jedinica IV. operativne zone bili u toku, naknadno su primljeni novi izvještaji o jačini, sastavu i rasporedu neprijatelja. Na dan 8. septembra 1943. oko Vrlike

Štab grupe Srednjojadrinske. odreda — Vrlika, 1943. g.

nalazilo se oko 500 četnika. U rejonu Zadar—Zemunik—Šibenik stiglo je oko 800 Nemaca, a od Imotskog ka Duvnu zapaženi su pokreti nemačkih motorizovanih jedinica.¹⁴

Štab IV. operativne zone, obaveštavajući o ovoj situaciji Glavni štab Hrvatske pod br. 579 od 6. septembra, tražio je dalje direktive, napominjući da je svoju aktivnost usmerio ka Cetinskoj dolini. U međuvremenu od Glavnog štaba Hrvatske stigla je štabu IV. operativne zone sledeća direktiva radio-depešom:

»Nemačke snage prodrle su pravcem Lapac—Mazin—Gračac 4. septembra. Naneli smo im dva udarca, na Debeljači i Kamenskom, gde su imali 170 mrtvih. Borbe se nastavljaju u zahvatu cesta. Izgleda nam, da nemaju ofanzivnih namera prema Udbini, već su orijentirani u pravcu mora. Pravcem Lapac—Srb neprijatelj se nije koristio. Jedinice Kninskog sektora ovako su raspoređene: 2. lička brigada na cesti Mazin—Lapac—Kulen Vakuf; Kninska brigada na cesti Klanac—Doljani. Grupa severnodalmatinskog odreda sa dva bataljona

kod (Otrića) Sučevića, a dva bataljona kod Knina. Pokažite što veću aktivnost na vašem području.«

Prema ovoj direktivi, štab IV. operativne zone, bio je upoznat sa situacijom i rasporedom Kninske brigade, sa kojom nije imao veze.

Iz ovoga je bilo jasno štabu IV. operativne zone, da pravac Knin—Drniš nije bio jače zaštićen, pa prema tome i prodor Nemaca u severnu Dalmaciju verovatno moguć.

Pored ovih podataka, od štaba operativne grupe odreda pod br. 39, primljen je uoči kapitulacije Italije 8. septembra u 10 časova još i ovaj izveštaj:¹⁵

»Prema izveštaju 1. dalmatinske brigade Nemci su kamionima i tenkovima u pokretu iz Knina ka Siveriću i Bukovici, a četnici ka Drnišu. Brigada se nalazi kod s. Maovice (3 km jugoistočno od Vrlike — prim. naša), a grupa udarnih bataljona prema Pakovu Brdu, s. Kućići i Uništa, osim jednog bataljona u rezervi kod s. Civinjani, gde se nalazi i štab operativne grupe. Grupa bataljona nalazi se pod komandom 1. dalmatinske brigade za dejstva na Petrovu Polju.«

Istoga dana u 18.15 časova iz štaba operativne grupe dostavljen je IV. operativnoj zoni i drugi izveštaj pod br. 43, kojim je potvrđen prijem naređenja br. 62 od 8. septembra, izložen raspored i zadaci 1. dalmatinske brigade i bataljona operativne grupe iz Muća. Dva bataljona ove grupe upućena su odmah prema Kninu, a jedan bataljon na komunikaciju Drniš—Vrlika. Ova grupa bataljona pod komandom druga Branka Dude, imala je zadatak da spreči nastupanje neprijatelja iz Knina ka Sinju dolinom reke Cetine. 1. dalmatinska brigada nalazila se toga dana u prikupljanju oko sela Maovice za prebacivanje ka Petrovu Polju, radi zatvaranja i zaštite pravca Drniš—Perković i pripreme za napad na ustaško jako uporište kod s. Kljake, koji se imao izvršiti noću između 9. i 10. septembra. I na kraju ovog izveštaja zatraženo je od štaba IV. operativne zone odobrenje, da se štab 1. brigade premesti iz Cetinske doline ka Petrovu Polju kod s. Pribude, radi lakšeg i neposrednijeg uticaja u rukovođenju jedinica.¹⁶

Mada su jedinice 1. dalmatinske brigade i grupe bataljona druga Dude, sa Zagore i izvornog toka reke Cetine, kao naj-

severnija grupa jedinica IV. operativne zone, bile udaljene i razdvojene od jedinica Kninske brigade, ipak je bila usklađena njena početna aktivnost oko Knina, pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske. Međutim, kada je Glavni štab Hrvatske naredio, da se Kninski partizanski odred jačine oko 200 boraca zadrži u rejonu Knina, a Kninska brigada da se, zbog nastupanja Nemaca iz Like ka severnoj Dalmaciji, prebaci dalje na sever, prvo radi zauzimanja položaja kod Srbskog Klanjca, a docnijim naređenjem da se uputi prema Kulen-Vakufu, gde se i zatekla na dan kapitulacije Italije — njenim sve većim udaljavanjem ka severu stvorena je praznina u većem nezaštićenom prostoru, preko kojega je Njemcima i ustašama bio otvoren prodor u severnu Dalmaciju.¹⁷

Tako je, u ovim uslovima, 8. septembra uoči kapitulacije Italije raspored naših jedinica, počev sa severa, bio sledeći (skica 3).¹⁸

Kninska brigada u dolini izvornog kraka reke Une, prema Kulen-Vakufu;

Grupa Severodalmatinskih bataljona u Bukovici;

Kninski odred na severoistočnim padinama Dinare;

1. Dalmatinska brigada, 9. divizije, s grupom bataljona druga Branka Dude južno od Drniša i Vrlike; a 3. brigada na Kozjaku;

Dinarski odred, na levoj obali gornjeg toka reke Cetine prema komunikaciji Vrlika—Sinj;

Šibenski odred u rejonu Šibenika;

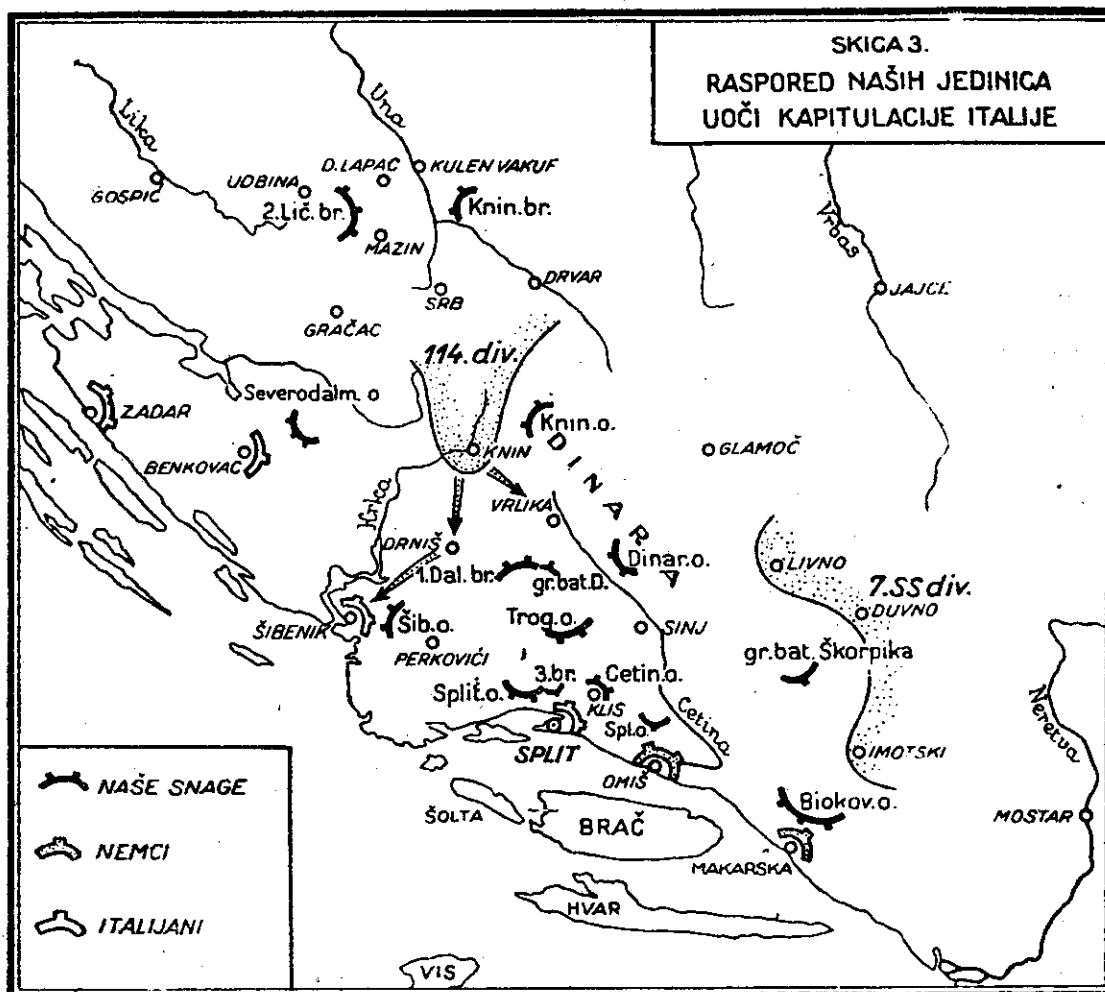
Trogirski odred na južnim padinama pl. Svilaje;

Splitski odred na Kozjaku i na severozapadnim padinama Mosora;

Cetinski odred na Klisu;

Biokovski odred (Biokovski i Imotski bataljon) s glavninom na Biokovu orijentiran prema primorskoj obali, a delom (Neretljanskim bataljonom) prema desnoj obali ušća reke Neretve;

Grupa bataljona druga Škorpika: Oko Buškog Blata orijentirani prema Imotskom;

Štab IV. operativne zone nalazio se u to vreme na prostoru Vrlika—s. Koljane—s. Ogorje—s. Brštanova, a na sam dan kapitulacije Italije zatekao se u s. Dabar (18 km severno od Sinja, na levoj obali r. Cetine).

U cilju lakšeg komandovanja, zbog pojačanog i povećanog broja jedinica i širine zone dejstva ovih jedinica u Dalmaciji na predlog štaba IV. zone, s kojim se složio i Gl. štab Hrvatske, naredio je Vrhovni štab 8. septembra formiranje štaba 9. dalmatinske divizije. Tako se imalo odmah pristupiti i formiranju brigada. Međutim, s kapitulacijom Italije nastale su brze i jake borbe na celoj prostoriji, tako da se ovaj proces formiranja razvijao postepeno u toku borbe.

U ovom periodu lažna propaganda ustaša i četnika, a naročito njihov teror i pritisak na mase, bili su znatno pojačani. Mase rodoljuba davale su sve većeg izraza svome oduševlje-

Rukovodioci Splitskog odreda na Moseću 1943. g.

nju i aktivnoj saradnji sa NOVJ. O tome mesni komitet KPJ za grad Split dostavio je 30. augusta 1943. Pokrajinskom komitetu KP Hrvatske za Dalmaciju sledeći izveštaj:

»Stanje okupatora — obezglavljenje. Mase uzimaju sve više maha: demonstrativan pogreb omladinca ranjenog u demonstracijama; demonstracije pred zatvorom; protestni štrajk radnika u brodogradilištu; ubistvo Račića. Okupator da bi održao mir, okuplja satelite. Tako je održan sastanak kod generala Spíga, na kojemu su učestvovala oko 23 lica od 70 pozvanih ustaša i četnika. Četnici šire lažnu propagandu protivu NOV, špijunirajući i dostavljajući podatke neprijatelju. Nasilno mobiliziraju, bacaju letke; unose zabunu, okupljaju sve protivu NOP. Ustaše upiru nade i pravdaju Mačeka o saradnji sa saveznicima, ali jedan deo, naročito omladine, prilazi NOP-u. Dana 31. augusta organizovane su demonstracije pred zatvorom, a zatim kroz grad. Policija je pucala u masu i teže ranila jednog omladinca. Na pogrebu ovog omladinca — velike mase, tako da je okupator zabranio ubuduće pogrebe. Dana 2. augusta uspeo štrajk u brodogradilištu, zbog

neisplaćenih nadnica. Štrajk je zahvatio sve radnike, tako da su Italijani, bez represalija, bili primorani da izvrše isplatu.«

Operativni štab za Dalmaciju primio je 8. septembra 1943. od Glavnog štaba Hrvatske direktivu, u kojoj je bio predviđen postupak naših jedinica. Njihov je zadatak, pored ostalog, bio u razvijanju što jače propagandne akcije među italijanskim vojnicima, za pristupanje u zajedničku borbu protivu Nemaca. Protiv onih, koji ne prihvate naš poziv, imalo se pristupiti razoružanju i osvajanju njihovih uporišta. Osim toga bilo je naređeno, da se pristupi mobilizaciji većeg broja boraca i formiranju novih jedinica, za pretstojeće operacije za oslobođenje Dalmacije.

Po izvršenim pripremama u ovom periodu, štab 9. divizije, u očekivanju objavljivanja kapitulacije italijanske vojske, imao je sa potčinjenim jedinicama zauzeti Split; razoružati italijanske jedinice, izvršiti mobilizaciju novih boraca i stvoriti povoljnu osnovicu za preduzimanje daljih operacija za oslobođenje Dalmacije. Za izvršenje ovog zadatka potrebno je bilo prethodno sprečiti predviđeni brzi prodor Nemaca, s istočne strane demarkacione linije ka obali, a naročito prema Splitu, i na taj način onemogućiti Italijane da predaju Nemcima važne vojno-geografske objekte, oružja i razni drugi ratni materijal. Predviđalo se, da će veći deo italijanske vojske pokušati da se prebaci s oružjem u Italiju, dok je drugi deo na čelu sa fašističkim legijama bio sklon da se pridruži Nemcima i nastavi borbu protivu nas i naših Saveznika. Bili su slabi izgledi, da će ove italijanske jedinice pristupiti našim jedinicama i prihvatiti zajedničku borbu protivu Nemaca, iako su geografski uslovi bili povoljni.

Položaj jedinica XVIII. italijanskog korpusa u zoni između reke Zrmanje i Neretve bio je takav, da su sa svojim dovoljno jakim snagama, u relativno uskoj zoni i sa prirodno jakih obrambenih položaja mogli zatvoriti sve pravce, koji s istoka vode prema morskoj obali.

Verovatni pravci nastupanja Nemaca i mogućnost odbrane

1. Iz doline reke Neretve:

a) neposredno pored morske obale zapadnim podnožjem Biokova i Mosora, pravac Metković—Makarska—Omiš—Split. Ovaj je pravac za upotrebu jačih snaga bio kratak, nepogodan i veoma nesiguran, zbog uvlačenja jačih snaga između mora i grebena Biokova;

b) Mostar—Metković—Ljubuški—Imotski—Klis—Split istočnim podnožjem Biokova. Ovaj pravac bio je nešto sigurniji od prvog, ali težak za savlađivanje, zbog otpora branilaca sa grebena Biokova i Mosora. Na ovom pravcu bila je predviđena upotreba delova 7. SS divizije »Princ Eugen« i drugih manjih jedinica.

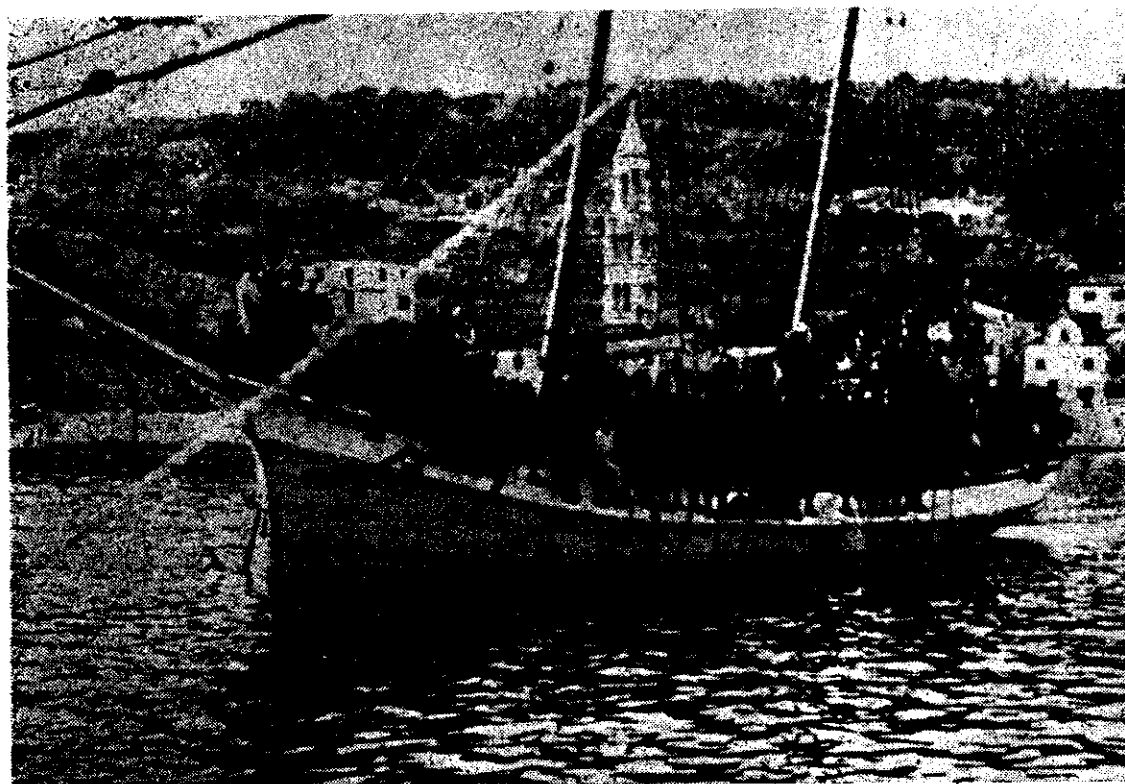
2. Iz doline reke Vrbasa, s Livanjskog i Duvanjskog polja vodili su pogodni i najkraći pravci k Omišu i Splitu. Prilaz Splitu kao i kod pravaca b). Iz doline Neretve vodio je nesigurnim tesnacem kod Klisa, koji se i sa slabijim snagama mogao braniti i onemogućiti prilaz Splitu. Na ovom pravcu bilo je predviđeno dejstvo delova nemačkog 5. brdskog korpusa.

Posle Splita drugi strategijsko-geografski objekat predstavljao je Knin, kao glavna saobraćajna raskrsnica u srednjoj Dalmaciji, odakle se račvaju sve komunikacije, koje iz doline reke Save vode ka primorskoj obali, prema Zadru, Šibeniku i Splitu. Prema Kninu iz doline reke Une bilo je predviđeno dejstvo 15. nemačkog korpusa.

Jedinice XVIII. italijanskog korpusa sa grebena Dinare i Bukovice, a po dubini preko uzastopnih njihovih ogranaka do obale, a zatim računajući i na srednjedalmatinsko otočje, kao oslonce po dubini, za pojačanje odbrane, uz podršku ratne

flote, imale su dovoljno prostora za pružanje otpora u cilju dobijanja potrebnog vremena za evakuaciju trupa.

Međutim, italijanski štabovi i njihove jedinice zapostavili su iskorišćavanje ovih uslova. Njima je bio glavni cilj da zavaraju Nemce na bilo koji način, pri čemu su im činili razne usluge, ustupanjem strategijskih objekata, oružja i raznog drugog ratnog materijala, kako bi dobili u vremenu da se bez sukoba prebace preko Jadrana u Italiju. Računali su verovatno i s otporom naših jedinica i predviđali, da će se naše jedinice suprotstaviti prodoru Nemaca s oslobođene teritorije, na pravcima dejstva ka morskoj obali.

Razoružani italijanski vojnici odlaze svojim kućama u Italiju iz Dalmacije, 1943. g.

Kapitulacija Italije

8. septembra 1943. objavio je Radio-Ankara, u svojoj popodnevnoj emisiji, da je između Italije i Savезnika sklopljeno primirje. Viši štabovi van Italije, a među njima štab grupe armija Istok i štab 9. armije u Albaniji, nisu bili prethodno obavješteni o ovom sklopljenom primirju. Zato su oni zatražili obavještenje neposredno od Ministarstva rata u Rimu. Istoga dana u 18.45 časova pomoćnik šefa kabineta generalštabni pukovnik Petiti obavestio je, da je neistinita vest Radio-Ankare o sklopljenom primirju. Tako je naređeno radio-stanici u Torinu, da ovo odmah demantuje, što je i učinjeno u emisiji u 19.45 časova.

Ovo demantovanje obavještenja Radio-Ankare i neobaveštavanje potčinjenih štabova o sklopljenom primirju imalo je tobož za cilj da se dobije u vremenu, kako bi se Nemci zavarali, da ne preduzimaju vojne mere, koje bi pogoršale položaj Saveznika. Međutim, dok je još trajala emisija Radio-Torina, stigla je iz Rima hitna poruka, da se objavi proglas Maršala Badolja o primirju.¹⁹

Posle ovog proglasa stigle su iz Vrhovne komande Štabu grupe armija Istok dve depeše, u kojima su karakteristična dva pitanja: prvo, sama dvosmislena sadržina proklamacije i, drugo, docnija nejasna objašnjenja. Tako je u proklamaciji, među ostalim stajalo: »...Prema tome treba da prestane na svakom mestu svaki neprijateljski akt protiv anglo-američkih snaga od strane italijanskih snaga... Ove će ipak reagovati na eventualne napade, koji bi došli od svake druge strane.«

Po ovom drugom stavu bilo je »nejasno«, da li se to odnosi na Nemce. Vrhovna komanda na postavljeno pitanje dostavila je depešom sledeće objašnjenje:

— da se prikupe trupe tako, kako bi se obezbedilo držanje jadranskih luka Drača i Kotora;

— da se o pokretima italijanskih trupa prethodno obaveste Nemci i da italijanske trupe ne otpočnu prve neprijateljstva protiv Nemaca.

Prema ovakvu objašnjenju štabovi 2. i 9. armije u Jugoslaviji i Albaniji izveli su zaključak:²⁰

»Treba reagovati na napade partizana, koji su direktni odraz Rusije i time isključeni iz Badoljova proglašenja, koji izričito smatra, da je primirje sklopljeno samo s trupama anglo-američkim;

Nemci nisu neprijatelji, jer se neprijatelju ne saopštavaju pokreti naših trupa i njima se zabranjuje da one započnu neprijateljstva, naime da se protiv neprijatelja iskoristi najosnovniji faktor uspeha ofanziva;

sve to vodi ka pretpostavci, da je primirje sklopljeno, ako ne s odobravanjem, a ono bar s pristankom Nemaca.«

Ovako shvaćene primljene direktive iz Vrhovne komande navele su veći deo starešinskog kadra 2. italijanske armije, koji se inače teška srca odvajao od dotadanjih saveznika — Nemaca, da postupe upravo onako, kako je Nemcima išlo u prilog. Ovakav stav naročito se ispoljavao kod jedinica XVIII. korpusa. Njegovi potčinjeni štabovi i pojedini komandanti pokušavali su na sve načine da se i dalje održe u Dalmaciji s privolom Nemaca, a drugi su jedino želeli da se s oružjem povuku u Italiju ne zamerajući se Nemcima.

Dok su Italijani kolebljivo i usplahireno nastojali da se iz ove situacije izvuku, s naše su strane brzo, energično i odlučno preduzete mere da se spreči prodor Nemaca i da se odzme italijansko oružje, ako Italijani odbiju da se bore s nama protiv Nemaca.

Uporedo s radom jedinica IV. operativne zone partijski organi razvili su svoju političku aktivnost.

Rad partijskih organa po kapitulaciji Italije

Odmah po kapitulaciji Italije uputio je PKKPH za Dalmaciju članu PK drugu Marku (Dragi Gizdiću) sledeće pismo:

»Saznali smo za kapitulaciju Italije. Sutra ćemo izdati potrebne proglase i direktive, u kojima ćemo precizirati našu liniju. Najvažnije je podvući, da su glavni neprijatelji Nemci i oni koji budu ma u kome vidu išli s njima. U tom pravcu treba mobilizovati naše vojne i političke napore. Onemogućiti liniju HSS da tobože sada zajedno s domobranima »udarimo« na Italijane. Treba tražiti od Italijana, da priđu nama u borbu protiv Nemaca i da puste političke pritvorenike.«
Istoga dana, 8. septembra uvečer, upućeno je drugovima Jordanu i Miliću ²¹ u IV. operativnoj zoni pismo sledećeg sadržaja:

»Upućuje se drug Alujević Žarko za trećeg člana Polit-odjela 3. dalmatinske brigade u vezi vaše reorganizacije jedinica od 1. ov. m. Omiški kraj, gde se i mi nalazimo, ostao je nedovoljno obezbeđen, i zato je drug Krstulović Vicko neposredno naredio štabu grupe bataljona u Trilju (Škorpika, prim. naša), da uputi jedan vod, a mi smo ovde zadržali jedan vod Dugopoljske čete. Po našem mišljenju trebalo bi aktivizirati grupu bataljona u Trilju na sektor Cetinske doline u pravcu Imotskog, a 1. i 3. brigadu, ako to situacija dozvoli, uputiti onako, kako smo se usmeno saglasili s drugom Jordanom. Otклоните sve namere ustaško-domobranske o saradnji protiv Italijana. Jordan bi trebalo da dođe na konferenciju 11. septembra u sedište NO Sinj.«

Oblasni komitet KPH za Dalmaciju

U Livnu oktobra meseca 1943. g. (Iz privatne zbirke Drago Gizdić)

S leva na desno prvi red: Andrija Božanić, Nada Marović, Ivan Kukoć (Jordan). Drugi red: Ante Jurjević (Baja), Svetislav Stefanović (Čečo), Vicko Krstulović, Drago Gizdić

U duhu ovih direktiva, NOO grada Splita izdao je 9. septembra proglas upućen italijanskim vojnicima, sledećeg sadržaja: »Italijanski vojnici, podoficiri i oficiri! Maršal Badoljo potpisao je primirje s našim Velikim Saveznicima Sovjetskim Savezom, Velikom Britanijom i Amerikom, pozivajući italijanske jedinice, da se bore protiv nemačkih fašističkih napadača radi njihova isterivanja iz Italije. Nemački fašisti sada su naši zajednički otvoreni neprijatelji. Stoga mi moramo zajedno da se borimo protiv njih. Mi vas pozivamo, da otpočnemo borbu protiv nemačkih fašista u bratskoj zajednici s nama. Uđite u borbu zajedno s nama! Ne slušajte zapovesti Nemača! Ne dopustite da vas Nemci razoružaju! Dajte nam oružje, da se naoružamo i zajedno s vama borimo protiv zajedničkog neprijatelja. Sada je za vas izbio čas da pokažete, da niste krivi za strahovita nedela, koja su učinjena našem narodu. Svi u borbu, sve za borbu!

Živelo bratstvo italijanskog naroda sa narodima Jugoslavije! Živela slobodna i demokratska Italija! Živela slobodna i demokratska Hrvatska! Živela slobodna i demokratska Jugoslavija! Smrt nemačkim fašistima!

Istoga dana izdat je proglas stanovnicima grada Splita, a posle dva dana Gradski komitet NO objavio je dobrovoljnu mobilizaciju.

Ovi proglesi potsticali su široke mase Dalmacije, na čelu sa slobodarskim Splitom. Nastao je veliki priliv boraca, od kojih je odmah u Splitu dovršeno formiranje 4. dalmatinske brigade.

Italijanske vojne vlasti bile su u ovoj situaciji sklone na izdaju i ustupke Nemcima, ali, nemoćne zbog ustalasnih masa, oklevale su s pregovorima oko bezuslovne predaje grada, što se vidi iz ovih dokumenata:

Član PK drug Marko (Drago Gizdić) o svom nastojanju da dođe u dodir s pretstavnici italijanske vojske u Splitu, radi pregovora o njihovoj predaji, dostavio je PKKPH za Dalmaciju 9. septembra u 8.15 časova sledeći izveštaj:

»Bio sam se noćas uputio, ali kada sam susreo Rausa²² i pročitao pismo, vratio sam se. Sada se nalazim na putu između Žrnovca i Stobraća prema »Posidio di bloko«. Kao što znate,

naša je straža u s. Žrnovcu stigla u kontakt. Ugovoreno je, da će s njihove strane doći general, a s naše komandant. Naši su javili, da je naš komandant već stigao. Raus će se pokušati probiti preko Solina ka Splitu, u koji ne puštaju nikoga. Drug Lola²³ će se pokušati probiti preko Žrnovca ili preko Solina.

Marko.«

Drugi izveštaj, koji je odmah iza toga bio upućen istoga dana u 10 časova, glasio je:

»Stupili smo u vezu s Italijanima preko naših kurira. Kažu, da nisu dobili nikakvo naređenje za pregovore, već da ga čekaju iz Splita; i da naše snage malo udaljimo od njih. Hteli su znati, kolike su naše snage; naravno, nismo dali znati. Pristali su da po danu održavamo međusobne veze preko jednog vojnika, a noću ne, jer će pucati. Ustaše u Dugom Ratu dobili su naređenje, da idu na Brač. Raus ide u Solin, radi prebacivanja u Split, a ja se nalazim na cesti kod Žrnovskog Blata. — Marko.«

PKKPH za Dalmaciju uputio je odgovor članu PK drugu Marku, 9. septembra u 16.20 časova, sledećim pismom:

»Primljena su tvoja dva pisma od 8 i 10 časova. Slažemo se s merama, koje si preduzeo. Proširite tokom dana što je više moguće kontakt s italijanskim vojnicima i razgovore s njima. Postavite preko tamošnje komande službeno pitanje jednog informativnog razgovora s predstavnicima njihove komande u Splitu, a na koje bi imao doći predstavnik naše komande. Taj bi sastanak trebao biti sutra po podne.«

Istoga dana, 9. septembra, uputio je PKKPK za Dalmaciju drugovima Miliću i Jordanu, radi bolje orijentacije u nastaloj situaciji, sledeće pismo:

»Detaljniji uput Miliću za šire gledanje na situaciju. Glavni su neprijatelj Nemci i njihovi pomagači. Treba kod Italijana izazvati otpor protivu Nemaca i svih saradnika s Nemcima i uzeti deo oružja.«

Toga dana oko 16 časova stigao je u PKKPH za Dalmaciju i treći izveštaj od druga Marka, sledeće sadržine:

»U prvom službenom razgovoru s jednim italijanskim oficijrom postavili su: da li bi se sa njima borili protivu Nemaca,

ustaša i četnika. Odgovoreno im je da. Koliko treba oružja, sprema i hrane? Odmah oružje i otvaranje bloka za Štrozancu, jer smo čuli, da je u Solinu slobodan prolaz; da se ukine »kopri foko« (copri fuoco) i puste na slobodu politički zatvorenici i da stupè u Splitu u dodir sa NOP-om te da se odobri ulazak naših jedinica u Split. Zaplijenili su brod s municijom koju su ustaše poslale u Metković za Sinj. Javite o ovom svesmu vaše mišljenje. Marko.«

Pošto je drug Drago Gizdić (Marko) iz rejona Solina uspostavio kontakt s italijanskom vojnom komandom u Splitu, sastao se 10 septembra ujutro u s. Žrnovice s ostalim delegatima za vođenje pregovora o kapitulaciji italijanskog garnizona u Splitu. Delegaciju su sačinjavali: komandant IV. operativne zone drug Vicko Krstulović, član Vrhovnog štaba drug Ivo Lola Ribar i članovi štaba IV. operativne zone Drago Gizdić i Svetislav Stefanović (Ćeća). Delegacija je krenula istoga dana ujutro iz s. Žrnovice u Split autobusom, u pratnji šest motociklista, na pregovore s predstavnicima štaba italijanske divizije »Bergamo«. Sedište štaba divizije »Bergamo« nalazilo se u hotelu »Park« na Bačvicama. Iako je ovaj put bio veoma smeo usled nesigurnosti, delegacija se na nj odlučila, da bi svojom pojavom u Splitu dala potstreka splitskim masama i organizovanom ljudstvu za brzo i energično razoružavanje svih vojnih snaga u Splitu i Solinu. U tu svrhu izdate su direktive partiskim organizacijama i udarnim grupama u Splitu, da pristupe razoružanju italijanskih jedinica, zauzimanju vojnih slagališta i oslobođenju zatvorenika. Pored navedenih članova delegacije, drug Karlo Mrazović, član CKKPJ, nalazeći se u raznim zadacima na svom terenu, pružio je znatnu pomoć članovima delegacije oko organizovanja otpora u Splitu, iako nije neposredno učestvovao u pregovorima.

Kad su počeli pregovori s predstavnicima italijanske divizije »Bergamo«, naša je delegacija postavila sledeće uslove:

1. da se italijanske jedinice priključe u borbu protivu Nemaca;
2. da se odmah puste na slobodu svi naši zatvorenici;
3. da se svima italijanskim vojnicima, koji ne žele da se bore zajedno s nama protivu Nemaca, omogući prebacivanje u Italiju;

4. da se sva ratna sprema preda našim jedinicama prema uslovima primirja, koji je potpisao maršal Badoljo s našim Saveznicima;

5. da se utvrđeni fašistički zločinci izruče našim vlastima i, na kraju, za izvršenje ovih zahteva određen je rok s naše strane do 18.00 časova, 10. septembra. Ukoliko se do ovog vremena ne prihvate naši zahtevi, istaknuto je, da će naše jedinice preduzeti napad na grad i silom oružja ostvariti postavljene zahteve.

Po isteku određenog roka, kako štab divizije »Bergamo« nije ispunio tražene zahteve, pod raznim izgovorima, a sa tendencijom odugovlačenja, naše su jedinice odmah pristupile razoružanju italijanskih jedinica. Svako gubljenje vremena očigledno bi išlo u prilog Nemcima, koji su sa svoje strane preduzeli sve mere za brzi prodor ka Splitu. Istoga dana o ovom je dostavljen izveštaj Vrhovnom štabu. Italijani su kao izgovor navodili, da će potpisati kapitulaciju italijanskih jedinica u Splitu jedino u prisustvu Savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu. Ovi razlozi Italijanske komande nisu mogli biti prihvaćeni zbog navedene situacije. Stoga je ovaj zahtev Italijanske komande bio dostavljen Vrhovnom štabu, koji je uputio u Split druga Koću Popovića i pretstavnike Savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu. Posle nekoliko dana, po dolasku delegata iz Vrhovnog štaba u Split, sačinjen je i formalni akt o kapitulaciji italijanskog garnizona, kojim je ustvari samo potvrđeno izvršeno razoružanje.

Ugovor o kapitulaciji Italijanskog garnizona u Splitu glasi:

Ovaj dokument potvrđuje formalnu predaju sveg oružja i ratne opreme za pešadijsku diviziju »Bergamo« i razna korpusna odeljenja, koja se nalaze na trgu u Splitu, kao što je predviđeno klauzulom primirja, potpisanom na dan 8. septembra 1943. između Savezničkih vlada i Italijanske vlade. Navedena zabrana učinjena je za oružane snage Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije u sporazumu između vojnih predstavnika Vrhovne savezničke komande, čiji su članovi ovlašteni za izvršenje iste zabrane, Komandantom pešadijske divizije »Bergamo« i Vrhovnom Komandom Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije.

UGOVORENO JE :

- 1) Oficiri zadržavaju pištolj na časnu reč Komandanta divizije, a biće snabdeveni propusnicom za kretanje kroz grad Split;
- 2) Komanda Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije obavezuje se, u granicama svojih mogućnosti, da će se pobrinuti za opskrbu civilnog italijanskog stanovništva i italijanskih trupa, kao i za njihov transport u Italiju;

3) Članovi Savezničke vojne misije kod Vrhovne komande Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije obavezuju se, da će obavestiti svoju Komandu o situaciji italijanskih trupa, sa svrhom da se organizuje odašiljanje pomoćskih sredstava i da će transport u Italiju obezbeđivati italijanske trupe i za njihovu opskrbu, sve dok spomenuti transport ne bude izvršen;

4) Italijanski vojnici, pretpostavivši da su se pokoravali uslovima primirja, moraju se smatrati prijateljima, a ne neprijateljima. Stoga je garantovana njihovi lična nepovredivost, s iznimkom za neke koji se smatraju ratnim zločincima;

5) Dozvoljeno je naoružanje puškama radi održavanja reda i discipline u kantonovanju;

6) Komandi divizije »Bergamo« ostaje pet automobila i dva teretna automobila.

General Emilio Becuzzi, komandant divizije »Bergamo«, Emilio Becuzzi s.r.
General Konstantin Popović, predstavnik Vrhovne komande Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije, K. Popović s.r.

Ivo Ribar, delegat Vrhovnog štaba Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije, Ivo Ribar Lola s.r.

Kapetan J. E. Burke, šef Engleske misije za Dalmaciju, J. E. Burke s.r.
Major William Deakin, šef Engleske misije, Deakin s.r.

Kapetan M. O. Benson, predstavnik kod Engleske vojne misije, Benson s.r.

Po kapitulaciji Italije sve jedinice IV. operativne zone na teritoriji Dalmacije, uključujući i grad Split, preduzele su svoja dejstva u duhu ranije pomenutih direktiva vojno-političkih organa. Ova dejstva prema razvoju događaja, mogu se podeliti u dva dela. Prvi deo obuhvata dejstva jedinica IV. operativne zone u vremenu od 8. do 30 septembra, a drugi deo obuhvata dejstva jedinica VIII. korpusa od 7. oktobra 1943. do početka januara 1944. U prvom delu Splitske operacije, dejstva jedinica IV. operativne zone, prema markantnijim epizodama, odvijala se u tri etape. Prva etapa obuhvata događaje od 8. do 14. septembra, kada su jedinice IV. operativne zone jednovremeno razoružavale italijanske jedinice i sprečavale prodor nemačkim snagama ka Jadranskoj obali. Druga etapa, od 15. do 23. septembra, obuhvata ofanzivna dejstva jedinica IV. operativne zone, 1. proleterske i 4. krajiške divizije. Treća etapa, od 24. do 30. septembra, obuhvata izvlačenje naših jedinica i zaplenjenog ratnog materijala sa primorskog pojasa na greben Dinare.

I. ETAPA SPLITSKE OPERACIJE

Dejstva jedinica IV. operativne zone u razoružavanju Italijana i u sprečavanju intervencije Nemaca

Na dan kapitulacije Italije štab IV. operativne zone usmerio je, u duhu ranije izdatih direktiva Glavnog štaba Hrvatske, dejstva svojih jedinica u dva pravca. Jednim delom nastojao je da onemogući prodor nemačkih trupa s istoka ka obali, a drugim delom pristupio je brzom i energičnom razoružavanju trupa XVIII. italijanskog korpusa, koje su odbile da prihvate naše predloge.

U severnoj Dalmaciji, sa desne obale r. Krke, pod slabijim zastorom izviđačko-zaštitnih delova u rejonu Obrovca i Knina, Šibenski i Trogirski partizanski odredi, s grupom bataljona druga Branka Dude, preduzeli su razoružanje italijanskih trupa u rejonu Rogoznice, Šibenika i Drniša.

Jedinice 114. divizije, po savlađivanju slabijeg otpora i nailazeći na podršku četničkih jedinica iz rejona Knina, izbile su, relativno brzo, u severnu Dalmaciju od Podgorskog kanala do r. Krke. Na toj prostoriji uspelo je nemačkoj 114. diviziji da razoruža glavninu italijanske divizije »Zara«. Ali dalje nadiiranje 114. divizije preko Krke ka Splitu bilo je odloženo, verovatno sem zbog našeg otpora, još i zbog toga, što je imala prethodno da reši sledeće neophodno potrebne zadatke:

- da organizuje odbranu sektora zauzete obale;
- da obezbedi odužene i ugrožene komunikacijske pravce iz Like ka obali, ka organizovanom sektoru, i
- da, zbog zapaženog dolaska Kninske brigade, reorganizuje četničke jedinice za efikasniju njihovu upotrebu u rejonu Knina, i, najzad, što je njeno dalje dejstvo preko Krke ka Splitu bilo uslovljeno izbijanjem delova 7. SS divizije u rejon Klisa. U srednjoj Dalmaciji štab. 9. divizije s Biokovskim partizan-

skim odredom i Neretljanskim bataljonom sa masiva Biokova zatvarajući pravac od Imotskog, a sa 1. dalmatinskom brigadom dovodeći je u rejon Klisa, pravac od Sinja, preduzeo je sa 3. i novoformiranom 4. brigadom razoružavanja italijanskih trupa u Splitu i oko njega.

Na jugu, Biokovski partizanski odred s grupom bataljona druga Škorpika — sprečavajući Nemcima prodor iz rejona Imotskog ka Splitu, zatim neposrednim pritiskom na ustaška primorska uporišta kod Omiša, Makarske i Opuzena, pa presjecanjem komunikaciskih veza s italijanskom posadom u Splitu i sadejstvujući sa 3. dalmatinskom brigadom u otporu kod Klisa — omogućio je i ubrzao kapitulaciju Splitskog garnizona. Osim toga, Neretljanski bataljon u rejonu Opuzena, iznenadnim napadom 13. septembra na njegovu posadu, razoružao je ustaše i žandare, pa se istoga dana, pred nailaskom jedne nemačke kolone, povukao iz grada, da bi nastavio dalje ometanje neprijateljskih snaga u nadiranju iz Opuzena ka Makarskoj.

Jedinice 9. divizije savladale su velik broj posada oko Splita i u samom gradu, a uspešno su, zajedno s ostalim jedinicama IV. operativne zone, na navedenim pravcima sprečavale nemačko nadiranje ka Splitu.

U Splitu su razoružane jedinice italijanske divizije »Bergamo« (25. i 26. pešadiski i 4. artileriski puk, 97. legija Crnih košulja, 15. četa protivtenkovskih topova i 15. bataljon bacača); 4. Bersaljerski puk i razni delovi XVIII. korpusa.

Na predaju garnizona Split, kao što ćemo iz daljih izlaganja videti, uticala su pored ostalog i ova dva faktora: uspešan otpor naših jedinica, koji je onemogućavao prodor Nemaca u Split, čemu su se Italijani sigurno nadali; i opći ustanak širokih narodnih masa u Dalmaciji s većim brojem odreda.

Zauzimanjem otoka i nekih obalskih baterija, ugrožen je bio dalji pomorski saobraćaj iz Dalmacije u Italiju. Zbog toga je bilo nemoguće dalje izvlačenje italijanskih jedinica s obala srednje Dalmacije u Italiju.

U severnoj Dalmaciji jedinicama Kninskog sektora predao se oko Kistanja jedan bataljon 291. pešadiskog puka divizije »Zara« i manje posade u okolnim selima Obrovca i Benkovca.

Drugarskog

Stabu

WAR PERS
NO. 1000
1943

IV Operativne Teme

Dragi drugovi, mogu vas upoznati da sam uspijeva razotkriti baterije
Švar Rogosnica Začevu Primosten, praz povlađenjem iz Šibenika pred Nje-
sima ni smo se povukli u pravcu Šrotok, međutim kada smo formirali 3 Bate-
ljona je sam krenio sa jednim bataljonom u pravcu Primosten da bi razoru-
io baterije baterije smo razotkrili i ditavo oružje se nalazi u našim rukama
1/Švar 4 teška haubića kojemu pokretne i koje bi se moglo da izvade sa ba-
terije negde na sigurnije mjestu i dibi više koristili, tu je zaplijeno 1
teška mitrovljaza 5 puškomitrovljaza oko 60 pušaka, Začevu 2 topa 4 teška
mitrovljaza 50 pušaka, Primosten 5 topova 120 pušaka 3 teška i 1 laki mitro-
vljaza, Rogosnica 2 laka braka 3 teška mitrovljaza 120 pušaka. Na ovim bateri-
jama je uhvaćeno par radijske stanica kao dosta telefona i ratna oprema dosta
topova municije, oko vagona oružja dva vagona stani oružja, oko pola va-
gona nija maslinovog, tačan van plijen nemogu da prikazem pošto se još veći
Ja sam formira 3tak Bataljona nad baterijama u sporazumu sa G. K.
Šibenik, sa i ujedna smo odredili posadu topova samo je stvar u tome što
nemamo dovoljne alatelara, u koliko vi imate kojega alatelara mogli bi ga
uputiti vamo da se javi Komandantu baterija, Komandant baterija je Jugosla-
vanski kapetan alatelara, pa je G. K. predložio da ga se stavi sa Komanda-
ntu svi su izgledi da će biti odličan a dosta je pošten.

Šta se tiče topova dali da se ne bi isvlačivati smo sa Novra haubića te
vi javite šta da se radi i kuda da se odvedu, ja sam mislio misljenje da bi
ovo topa iz primostena poruki na Jelinjak tako da bi mogli tući Šibenik
i okolna baterije.

Da bataljonom koji se nalazi kod mene ja sam zauzeo položaj Jelinjak
prema Parkovića sa ovim bataljonom, osuđenije bataljona pušaka teška mit-
rovljaza i ostali sa puškama brojno stavka bataljona oko 250 boraca.
Štiti mitrovljazi kojemu zaplijenili po baterijama većinom su Francuski a osti
li Nijaf Afijata 5 francuski.

Ukoliko vi zaključite da treba topova izvesti trebalo bi da vi pošaljete
poručjenije Komanda mjestu Tregir da prebaci kamijone tako da bi kamijon va-
li. Ja sam u vezi sa Komandatom Ljubice pa neznam da li je u vezi sa vama
da samo nije ne ništa izvještija, pa smatram da nije štetno da ja ukrate
pobunara izvještaj tako da vi imate bolji pregled dibi se što nalazi od plje-
ne i haubice oružja, što se tiče ajemaca oni su samo u Šibeniku tako da ni
ova mjestu držimo pod našom kontrolom.

Drugarski vas pozdravljam
S. F. — S. H. I

17/II 1943 god.

Leg. Komandanta
[Signature]

Drugovi kod nas ima nekoliko Italijana koji su prišli na našu stranu
tako isto i oficira koji su spremni da se bori sa nama protiv Njemaca, vidli
ni na Nijina da su dosta pošten i stani, pa su se osvojili da se intervi-
ram sa njihovog jednog šefara koji je zarobljen u Jelinjaku 20 /II 43
novi se Mine Dugoni izvan iz Terina, tako da bi vi se intervjurali di se
nalazi tako da snadu odred sa prebaj.

Zarobljeno je 500 italijanskih vojnika i zaplenjeno 2.000 pušaka, 80 teških mitraljeza, 80 puškomitraljeza, dva teška bacača, dva protivtenkovska topa i tri baterije topova sa dosta municije.²⁴

Šibenski partizanski odred, koji se zatekao na svome mestu, u momentu kapitulacije, do dolaska jedinica Kninskog sektora, napao je mnogobrojne posade i artiljerijske položaje južnog Šibenskog sektora. U svom naletu osvojio je utvrđene obalske položaje i razoružao njihovu posadu oko s. Movara, Rogoznice, Zečeva i Primoštena, pre dolaska Nemaca u Šibenik. Ukupno je zaplenjeno: kod Movara četiri teške haubice, tri mitraljeza, pet puškomitraljeza i šezdeset pušaka; kod s. Zečeva dva obalska topa, četiri mitraljeza i pedeset pušaka; kod Primoštena pet brdskih topova, četiri mitraljeza i sto dvadeset pušaka i kod Rogoznice dva brdska topa, tri mitraljeza i sto četrdeset pušaka. Pored ovog zaplenjeno je nekoliko radio stanica, telefona, velike količine artiljerijske i pešadijske municije; vagon konzervi; pola vagona ulja i raznog drugog materijala.²⁵

U sporazumu sa OK Šibenik formiran je odmah Komandni štab nad zaplenjenim artiljerijskim oruđem i učinjen predlog, da se haubice iz s. Movara prebace na kosu Jelinjak (k. 295), 12 km južno od Šibenika, sa koje se mogla vatrom tući šibenska luka, a naročito one baterije, koje su ostale nerazoružane. Za zaštitu ove baterije služio bi bataljon Šibenskog odreda od 250 boraca, koji se nalazio u tom rejonu, naoružan sa 11 mitraljeza.

Od zaplenjenog oružja naoružano je 3.000 novih boraca, većinom omladine, a zbog sve većeg priliva boraca, osim 1. Kninske brigade, formirane su 1. 2. grupa bataljona severne Dalmacije pored partizanskih odreda Kninskog i Severnodalmatinskog »Plavi Jadran« od 400 boraca.

Po dolasku ovih jedinica Kninskog sektora u severnu Dalmaciju, sem odreda »Plavi Jadran«, koji je, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, upućen u sastav štaba 6. divizije, uspostavljena je veza s ostalim jedinicama IV. operative zone, a na prvom mestu sa Šibenskim partizanskim odredom.

Jedinice 9. divizije razoružale su italijanske posade u svim Kaštelima, Splitu, Solinu, Trogiru i od Splita do Perkovića uz

prugu, a italijanske jedinice, koje su se povukle iz Sinja, Dicma i Dugog Polja, zadržane su oko Klisa i pozvane od štaba Splitskog partizanskog odreda u zajedničku borbu protivu Nemaca, što su ove prihvatile. Međutim docnije, 1. i 3. brigadi prijavilo se svega 20 italijanskih vojnika voljnih da se bore protivu Nemaca.²⁶

Za to vreme Kninska brigada i Kninski odred, koji su zbog razvoja događaja bili ranije upućeni u Liku, na zahtev štaba IV. operativne zone, vraćeni su po naređenju Glavnog štaba Hrvatske²⁷ u rejon Obrovac; grupa bataljona preko Ervenika u rejon Benkovca da zatvori put Nemcima za dalje nastupanje prema obali.

Jednovremeno s našom intervencijom oko razoružanja italijanskih jedinica i zauzimanja važnih vojno-geografskih objekata u severnoj i srednjoj Dalmaciji, usledila je i intervencija Nemaca, i to sa dva pravca: sa severa 114. divizija iz doline reke Une pravcem Bihać—Lapac—Gračac—Obrovac—Knin—Drniš—Šibenik, i s istoka 7. SS divizija sa 92. motorizovanom brigadom i 1. pukom »Branderburga« pravcem Mostar Sinj (avionima) i Mostar—Ljubuški—Livno—Sinj (kopnom). Obe grupacije imale su za cilj osvajanje obale, uključno sa Splitom i Šibenikom.

Jedan dio jedinica 114. divizije jačine oko 6.000 vojnika i 200 kamiona otpočeo je nastupanje 8./9. septembra i bez teškoća izbio na prostoriju Knina, jer su severnodalmatinske jedinice bile u Lici.²⁸ Ove jedinice 114. divizije produžile su nastupanje jednim delom dolinom reke Zrmanje k Obrovcu i Zadrui, a drugim delom u dva pravca: preko Kistanja i Knina ka jugu prema Šibeniku i Drnišu. Jedna motorizovana kolona Nemaca sa 120 kamiona prodrla je 13. septembra u Šibenik.²⁹

Šibenski partizanski odred, ojačan podrškom artiljerijske grupe zaplenjenih italijanskih topova sa Svilaje, sprečio je pokušaj daljeg nastupanja jedinica 114. divizije od Šibenika preko Perkovića ka Splitu. U isto vreme naređeno je štabu grupe bataljona druga Branka Dude, da odmah uputi svoje delove prema Perkoviću, radi pojačanja otpora na pravcu Perković—Trogir.

Četnici, pošto su dobili nešto oružja od razoružanih Italijana, a ohrabreni prisustvom Nemaca i njihovim nadiranjem prema srednjoj Dalmaciji, okupljeni u rejonu Knina, preduzeli su nastupanje ka Vrlici, gornjim tokom reke Cetine, u cilju da razbiju naše snage i da se pridruže Nemcima i ustašama u rejonu Sinja. Pri ovom proturali su glasove o dolasku jačih četničkih snaga iz Srbije, radi dočeka »saveznika« po iskrcavanju na obali. U ovakvoj situaciji uspeli su da prodru u Vrliku. Zbog toga je štab IV. operative zone naredio 14. septembra Kninskoj brigadi, da napadne ovu četničku grupu s Dinare, istočno od Knina, i da je razbije ili priveže, tako da joj osujeti namere daljeg nadiranja.

114. divizija, uviđajući da neće moći ostvariti postavljene ciljeve, kako zbog našeg otpora, tako i zbog već iznetih neresenih zadataka, koji su uslovljavali njeno dalje nastupanje, ograničila je svoj rad na prikupljanje i sređivanje ustaško-četničkih jedinica.

Ona je nastojala da ovlada glavnim saobraćajnim raskrsnicama i uspostavi uporište u prvom redu kod Knina, radi zaštite i obezbeđenja glavnih pravaca, koji s obale vode u dolinu reke Une, do dolaska ostalih nemačkih snaga i izbijanja 7. SS divizije u rejon Klisa.

Da bi ispoljila svoje sadejstvo sa 7. SS divizijom, pri osvajanju Splita, odlučila je da uputi jednu kolonu iz rejonu Drniša, između Zagore i Svilaje, dolinom reke Vrbe, preko s. Mućka Klisu, u levo krilo i bok naših snaga, koje brane prilaz Splitu.

Dok je 114. divizija prodirala kroz severnu Dalmaciju, 7. SS divizija odmah po objavljenoj kapitulaciji i primljenom naređenju, a po ranije sastavljenom planu, uputila je s mostarskog aerodroma 13. pešadiski puk (1. i 2. bataljon) transportnim avionima u Sinj. Čim su se prvi delovi ovog puka iskrcali i pridružili svom 3. bataljonu i 27. ustaškoj bojni, predao se bez otpora deo 25. pešadiskog puka italijanske divizije »Bergamo«. Ostatak ovog puka povukao se prema Splitu. Goneći ove delove iz Sinja, 13. pešadiski puk 7. SS divizije zaustavljen je otporom naših jedinica pred Klisom, s položaja Kočino brdo (k. 487), gde je, odmah po kapitulaciji Italije

prebačena 1. dalmatinska brigada, da zatvori ovaj pravac ka Splitu i spreči dalje nadiranje delova 7. SS divizije.

Iako je otporom naših jedinica kod Klisa i Dugog Polja zadržano nadiranje Nemaca i ustaša ka Splitu, ipak nije postojala uzajamna povezanost i čvrsta veza, ma da je odbrana bila poverena štabu 9. divizije.

Stoga je 13. septembra štab IV. operativne zone uputio 9. diviziji sledeće naređenje:

»Jedinice su 12. septembra vodile ceo dan borbu s neprijateljem, koji je pokušavao da se probije ka Klisu, ali nisu uspele da uhvate vezu sa štabom divizije i 1. brigadom. Preduzmite sve, da sa 1. brigadom pojačate dejstvo zapadno od pruge, povežite se već jednom sa celim frontom pred Splitom i objedinite komandu. S vama će sadejstvovati snage iz Trilja u pozadinu neprijatelja i njegove bokove sve do rejonu Sinja. U Imotski je stiglo 900 Nemaca sa četom tenkova«.

U duhu ovog bilo je naređeno grupi bataljona Škorpika, da ostavi jedan manji deo svojih snaga prema Imotskom, radi sadejstva s Biokovskim partizanskim odredom i radi zaštite pravca od Imotskog ka Sinju, a da glavninu uputi prema Trilju radi dejstva u levi bok nemačkim snagama, koje su nadirale ka Klisu. Biokovski partizanski odred bio je orijentiran prema Imotskom na zatvaranju pravca k Omišu i Trilju.

Štab 9. divizije, po prijemu naređenja štaba IV. operativne zone, odmah je preduzeo sledeće mere:

Naredio je grupi bataljona druga Branka Dude, da zatvori pravac Šibenik—Split i Drniš—Sinj, kao i da s pravca Sinj—Drniš uputi jednu četku ka Muću, radi dejstva u desni bok nemačko-ustaškim snagama, koje su nadirale iz Sinja ka Klisu. O ovim poduzetim merama štab divizije izvestio je štab IV. operativne zone istoga dana, naime 13. septembra u 21 čas. Pored ovog, u izveštaju je navedeno, da se 1. i 3. brigadi prijavilo svega oko 20 italijanskih vojnika voljnih da se zajedno s nama bore protivu Nemaca, kao i to, da se u selu Klisu nalaze Nemci.³⁰

U ovom periodu dovršeno je formiranje i 4. dalmatinske brigade. Tako je 9. divizija u rejonu Splita, frontom prema Klisu, imala tri brigade: 1., 3. i 4. dalmatinsku, koje su štitile Split s istoka. Prilaz Splitu sa severa štitili su Kninska brigada

Kninski, Šibenski i Trogirski partizanski odred, a s juga Biokovski partizanski odred u sadejstvu s delovima grupe bataljona druga Škorpika.

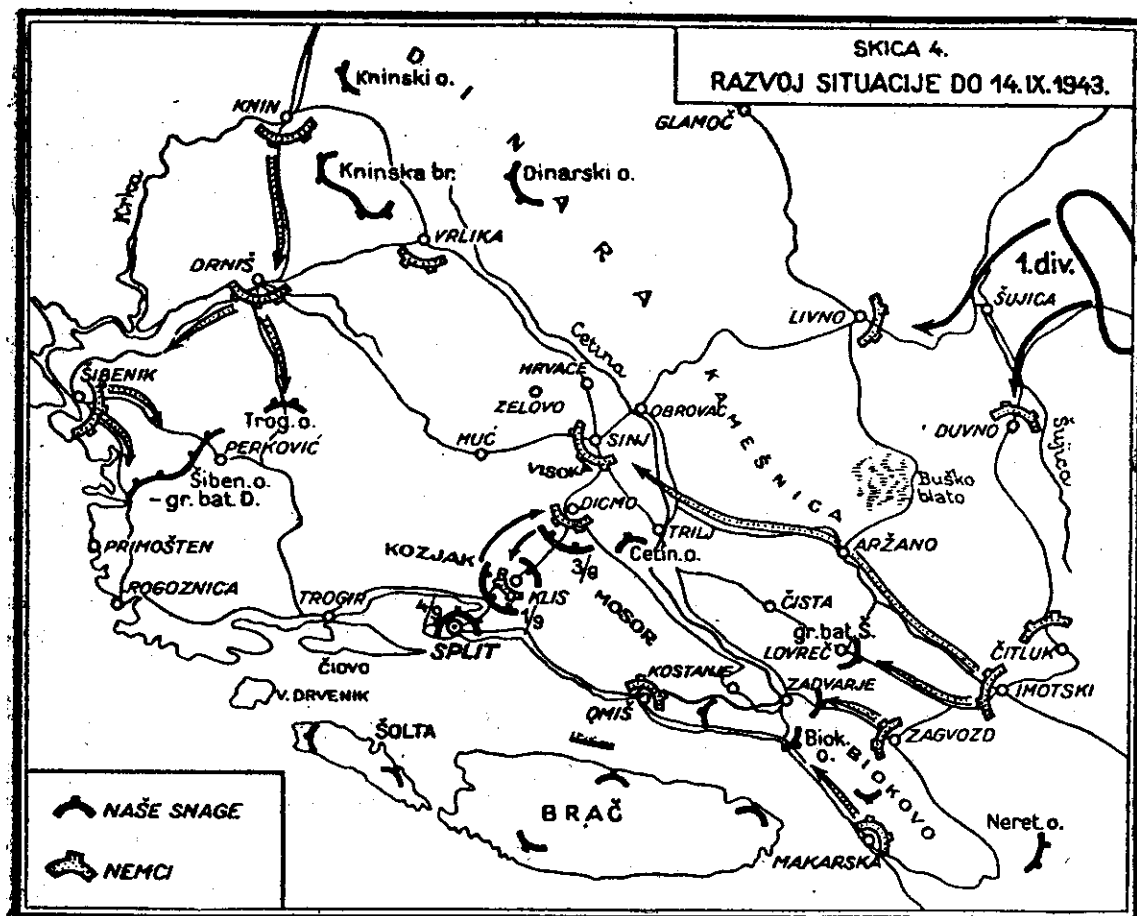
Uporedo s prodorom Nemaca kod Klisa, jedna motorizovana kolona Nemaca, jačine 200 vojnika i tri tenka, krenula je 12. septembra iz Imotskog preko r. Cetine kod s. Kameni Most i izbila do s. Poljica (10 km zapadno od Imotskog), u nameri da ovlada Zadvarjem.

Štab IV. operativne zone odmah je naredio³¹ Biokovskom partizanskom odredu, da u sadejstvu s delovima grupe bataljona druga Škorpika spreči dalji prodor neprijatelja iz Poljica ka Zadvarju. Biokovski odred s grupom bataljona druga Škorpika, postupajući po ovom naređenju, uputio je svoje jedinice prema ovoj nemačkoj koloni i organizovao otpor s položaja Škoboljuša—Vardište. Rušenjem komunikacija i vatrom neprijatelj je bio zadržan od 13.—17. septembra usprkos bacačkoj i artiljerijskoj vatri, sve dok nije dobio pojačanje, naročito u tenkovima. (skica 4.)

Jednovremeno s ovim, na Makarskom sektoru pojačana je aktivnost na obali, gde su ojačane jedinice pružale naslon delovima Ratne mornarice, koja je ometala pomorske veze sa zauzetih otoka preostalim ustaškim uporištima između Metkovića, Makarske i Omiša. Na jugu, s položaja Rogansin, Neretljanski bataljon zatvarao je put od Ploča ka Makarskoj. U Opuzenu dana 13. IX. iznenadnim prodorom delova bataljona razoružani su ustaše i žandarmi, ali je zbog intervencije Nemaca Opuzen napušten istoga dana.

Neretljanski bataljon, usled priliva novih boraca, formirao je Neretljanski partizanski odred, u vremenu od 15. —20. septembra.³²

Šibenski partizanski odred s grupom bataljona Branka Duda, zaustavljanjem jedinica nemačke 114. divizije kod Perkovića, omogućio je 9. diviziji da jače angažuje svoje snage istočno od Splita. Tako je 13./14. septembra 1. dalmatinska brigada sa 1. i 2. bataljonom napala nemačko-ustaški položaj na k. 576, severnu stranu izlaza iz tesnaca kod Klisa. Borba je trajala celu noć i sutra dan do 16 časova, ali se neprijatelj nije mogao odbaciti s ove otporne tačke, iako je imao oko 80 mrtvih i veći broj ranjenih, jedan uništen tenk i zaplenjen jedan

mitraljez.³³ Nemački položaji na k. 576 tučeni su povremeno preko celog dana artileriskom vatrom. U toku dana 14. septembra stigla su u Sinj nova nemačka pojačanja iz 7. SS divizije jačine oko 1800 vojnika. Komandant 1. dalmatinske brigade uputio je istoga dana 5. bataljon u rejon Dicma, da u sadejstvu sa 3. dalmatinskom brigadom, koja je 14. IX. stigla na ovu prostoriju, spreči dolazak ovih pojačanja u rejon Klisa, a jedan deo 3. dalmatinske brigade, koji se nalazio kod Dicma, prebačen je prema Klisu, da u sadejstvu sa 1. brigadom okruži, napadne i uništi ove neprijateljske istaknute i izolovane grupe oko Klisa, pre dolaska neprijateljskih pojačanja iz Sinja.

U dosadanjim naporima jedinica IV. operative zone u prvom etapi od 8.—14. septembra 1943. postignuti su sledeći rezultati:

PRIMljena BRZOJAVKA

2/1-34
36

31

PRIMljena od: Sarajeva	DAN: 18.9.43.	SAT I MINUT: 2030	BRJ: 178
POSREDOVALNE POSTAJE SARAJEVO	DAN: 19.9.43.	SAT I MINUT: 0230	BRJ: 1191

NAJZURNIJE

SADRŽAJ

NA KODU: OPERATIVNI ODJEL
BRJ:

Pukovnik Šimić sa br. 859/taj. od danas iz DUBROVNIKA javlja: MAKARSKA
tudašnja tuđevskim vjetrov iz SIMARTINA, PODGORE I SV. ILIJE, sa kopna ob
koljena i tuđevna teški bacačima.
Pred MAKARSKIM se pojavila neprijateljska ratna mornarica.
Najzurnije uputite srakoplovstvo da tuče SIMARTIN, PODGORU I SV. ILIJU
i ratne brodove iz njihove baze, jer se inače neće odneti.
Njemački obavještajski srakoplovstvo njihovo gašenje.
Ovo zapovjedništvo ne raspolaže sa krilatkim bombarderima.
Molite ih staviti na raspolaganje kod Zračak RAJLOVAC ili preduzeti
bombardovanje iz aviona po gornjem sahljevu.
O UHITU MOLIM IZVJEŠTAVATI.

Op. broj 115/tsjms

III. ZBORNO PODRUČJE

du se usviti!

19/IX

Prema gornjem traženju izdat nalog
zap. l. Luke bojnika Kellu s tim da
o tome odmah izvjesti i danju izdat
i koristiti takodje raspoložive srakop
plove za goraju sadnju.
1200 sati 19. IX.

Odgovoreno sa Op. broj 116
19-IX-1943.g.

PRIMIO BRZOJAVKU DANA 19.9. U SATI 0630
DEŠIFRIRAO DANA 19.9. U SATI 1020 PODPIS:

OSJEVNI BROJ BRZOJAVKE	PRIMljena:	POSREDOVALNE POSTAJE I OSJEVNI BROJ
330	DAN 19. RIZANCIJ. GOD. 43.	POSREDOVALNE POSTAJE: <i>V. G. G. G.</i>
	SAT 10 MINUT 42	OSJEVNI BROJ: <i>2000000</i>

sprečen je prodor ojačanoj 7. SS diviziji u srednoj Dalmaciji, a time i 114. diviziji dalje nadiranje iz severne Dalmacije ka Splitu;

oslobođen je Split, glavni grad Dalmacije, s velikim brojem naseljenih mesta i s otocima, izuzev neka ustaška uporišta na obali;

razoružane su sve italijanske jedinice na ovom prostoru zajednički sa Splitskim garnizonom (ukupno, osim Splitskog garnizona i posada u okolnim mestima Splita zaplenjeno je: 27 topova, 2 teška bacača, 94 mitraljeza, 85 puškomitraljeza, 2.370 pušaka, dosta artiljerijske i pešadijske municije i raznog drugog tehničkog materijala);

ovim vojničkim uspehom oduševljene narodne mase omogućile su veliki priliv novih boraca, od kojih su popunjene, naoružane i formirane nove jedinice, a uporedo s ovim onemogućena i jača aktivnost ustaša i četnika i pored pojačane njihove neprijateljske propagande;

oslobođenjem otokâ poboljšani su uslovi daljeg razvoja i dejstva jedinica naše Ratne mornarice, kako u taktičkom, tako i u operativnom pogledu;

dosledno partiskim direktivama, pravilnim i nekompromisnim stavom onemogućen je svaki pokušaj stvaranja nekih zasebnih odvojenih grupa dotadanih ustaško-četničkih jedinica, koje su pokušavale pod raznim političkim uticajima, a naročito pod firmom Mačeka, da mimo NOVJ pronađu izlaz iz svoje inače bezizlazne situacije.

Pored ovih pozitivnih rezultata, a usled kratkoće vremena (jer su se događaji brzo odvijali), i pod neprekidnim pritiskom neprijatelja, veliki broj oduševljenih mladih boraca bio je nedovoljno obučen, i zbog toga se nisu mogli od njih očekivati veći rezultati, pogotovo kada se ima u vidu, da su u predstojećim borbama imali da dođu u dodir sa dobro obučanim i opremljenim nemačkim jedinicama.

Isto tako odsustvo Kninske brigade omogućilo je relativno brz prodor nemačkoj 114. diviziji u severnu Dalmaciju, što je imalo za posledicu, da je italijanska divizija »Zara« razoružana od strane Nemaca (izuzev nekih manjih delova) i da je ponovo oživela aktivnost četnika u rejonu Knina. Zbog ove njihove aktivnosti, kao i zbog dejstva daljeg otpora usta-

ša u primorskim uporištima Omiš, Makarska i Opuzen, izvestan deo snaga IV. operativne zone morao je biti odvojen s važnih pravaca prodora nemačkih jedinica i angažovan prema ovim ustaško-četničkim snagama, što je svakako išlo u prilog Nemaca.

U ovakvoj situaciji štab IV. operativne zone, da bi otklonio ove smetnje i održao oslobođenu veliku teritoriju srednje Dalmacije i delova severne Dalmacije, pored dolaska Kninske brigade iz rejonu Kulen—Vakufa u rejon Knina, smatrao je neophodnim za dalji razvoj situacije, da mu Vrhovni štab uputi pojačanje.

Zaista, kada je Kninska brigada bila u celini angažovana prema četnicima, a Biokovski partizanski odred s grupom bataljona druga Škorpika, delom snaga prema ustaškim uporištima na obali, teško se moglo pretpostaviti, da će 9. divizija na frontu širine 14 km od Mosora do Kozjaka sa sigurnošću sprečiti dalji prodor nadmoćnijih nemačkih snaga 7. SS i 114. divizije, koje su usmerile svoje koncentrično dejstvo ka obali. Ona je u dotadanjim borbama, i pored navedenih smetnji, istrajno odolevala pritisku neprijatelja, ali usled pojačanja, koja su neprijatelju pristizala na pravcu dejstva 7. SS i 114. divizije, bilo je jasno, da će 9. divizija moći istrajati u svom daljem otporu jedino ako dođu pojačanja.

II. ETAPA

Intervencija Vrhovnog štaba NOVJ (dolazak 1. proleterske divizije)

Vrhovni štab, uviđajući da su za izvršenje pretstojećih zadataka nedovoljne snage IV. operativne zone, u odnosu prema neprijatelju, odlučio je da uputi u Dalmaciju 1. proletersku diviziju s prostora Kupres—Prozor i 4. krajišku diviziju s prostora Manjača—Grahovo. Ova odluka doneta je na ranije traženje štaba IV. operativne zone aktom br. 13/762 od 2. augusta, koji je preko Glavnog štaba Hrvatske predlagao, da se, zbog razvoja događaja u Italiji, uputi u Dalmaciju pojačanje od jedne divizije.³⁴

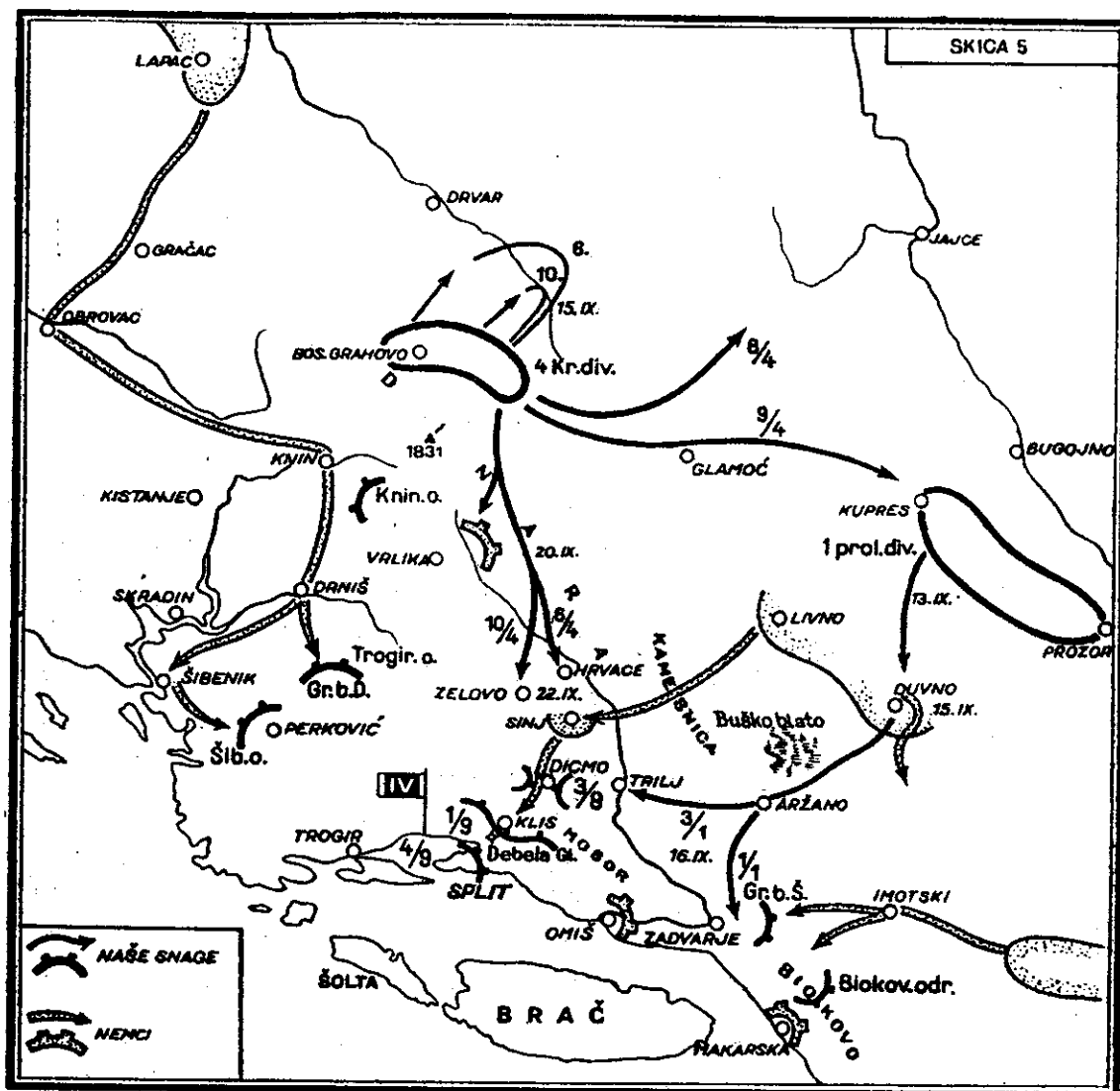
Pošto je 14. septembra bila uspostavljena radio veza između Vrhovnog štaba i štaba IV. operativne zone, istoga je dana javljeno štabu IV. operativne zone o dolasku 1. proleterske divizije iz rejona Kupresa u srednju Dalmaciju.³⁵

Dana 15. septembra štab IV. operativne zone službeno je tražio od 1. proleterske divizije brzu intervenciju s pregledom situacije i svojim zahtevom u sledećem:³⁶

»Obavestio nas je Vrhovni štab, da je vaša divizija krenula 13./14. septembra iz Kupresa ka Splitu. Nadamo se, da ćete ovo primiti, jer šaljem tri automobila, i da ćete stići 15./16. septembra južno od Buškog Blata (istočno od linije Imotski—Sinj, prim. naša). Šaljemo danas 15 kamiona za prebacivanje vaših prvih delova. U 15 popodne kamioni će stići u Zadarje, a vi odredite odatle, gde da vam se približe.

Situacija je u Dalmaciji sledeća:

Nekoliko dana pred kapitulaciju Italije Nemci su preduzeli nadiranje sa dva pravca: Bihać—Lapac—Gračac—Obrovac—Knin—Drniš—Šibenik i Mostar—Sinj (avionima), a suhim: Mostar—Ljubuški—Livno—Sinj. Iz Like su Nemci lako pro-

drli, jer su severnodalmatinske jedinice bile u Lici. Jedan deo jačine oko 6.000 vojnika i 200 kamiona nalazi se na prostori Knin—Drniš—Šibenik. Nije isključena njihova intervencija ka Splitu. U Sinj je stiglo oko 3.000 Nemaca i ustaša. U prodoru ka Splitu zadržani su od 1. dalmatinske brigade 9. divizije. Od 11. do danas vode se neprekidne borbe. Razoružane su talijanske posade u svima Kaštelima, Splitu, Solinu, Trogiru i od Splita do Perkovića uz prugu.

Linija naših položaja prema Klisu—Rupotina—s. Žižić—s. Radić (2—3 km zap. od Klisa, prim. naša) Debela Gl. k. 167—Klis k. 166. (Skica 5.)

Trebalo bi da se brigade vaše divizije postave ovako: dve brigade istočno od puta Klis—Sinj, dolazeći pravcem Ar-

žano—Trilj, radi uspostavljanja veze sa 1. dalmatinskom brigadom na Kočinu brdu k. 487, a treća brigada iz Aržana pravcem Zadvarje—s. Gata—Split.

Štab IV. operativne zone nalazi se u Kaštelima, R. K. na Mosoru s delegatom Vrhovnog štaba Lolom Ribarom i komandantom Vickom Krstulovićem.«³⁷

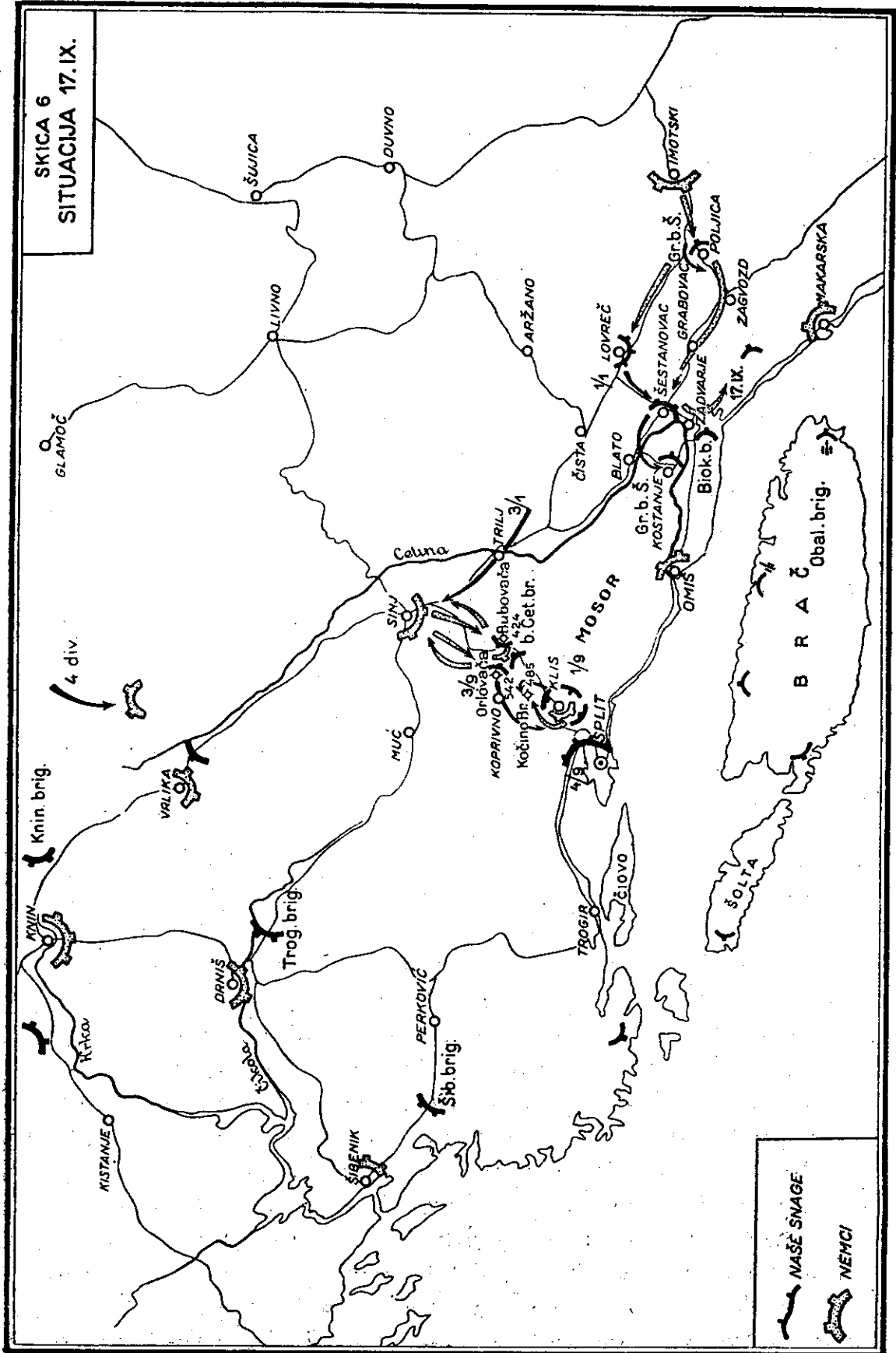
Štab IV. operativne zone i PKKPH za Dalmaciju nalazio se tada u s. Dubravi na Mosoru. Odatle je rukovodio i prihvatom novih boraca, koji su pristizali iz splitskog basena; vršeno je formiranje četa i bataljona kao i njihovo upućivanje u brigade. Iako je ovaj rad obavljan u toku samih borbi, on se odvijao relativno sporo, što je nesumnjivo imalo uticaja i na sam tok operacija.

Štab 1. proleterske divizije, kada se upoznao sa situacijom i usvojio zahtev IV. operativne zone, preduzeo je odmah potrebne mere da uputi svoje jedinice u Dalmaciju u duhu ranijeg naređenja Vrhovnog štaba. Komandant divizije bio je Koča Popović, a komesar Mijalko Todorović.

Prema ovom naređenju stavljene su bile 6. i 10. brigada 4. krajiške divizije pod komandu 1. proleterske divizije. Ove brigade trebalo je da pođu prema Splitu još 13. septembra, s tim da do 17. septembra izbiju u rejon Sinja³⁸, ali nisu stigle u određeno vreme, jer nije bila uspostavljena veza.

Situacija kod jedinica 1. proleterske divizije pre početka pokreta 15. septembra bila je sledeća: 4. krajiška i 1. proleterska brigada, ustupajući svoje položaje 9. brigadi 4. divizije na Vukovskom polju južno od Kupresa, preduzele su nastupanje 13. septembra uvečer u 22.00 časa ka Duvnu. U zoru u 05.00 časova 14. septembra brigade su izbile do s. Mokronoge, na 7 km severno od Duvna. U to vreme naišla je jedna neprijateljska kolona sa tri kamiona pešadije u pratnji sa dva motocikla, s tim da se pridruže predviđenom napadu na Bugojno. Dočekana vatrom, kolona je zadržana, a zatim zarobljena. Odmah iza toga brigade su produžile prema Duvnu. Nailazeći na otpor, jedan se deo razvijao za napad i posle četiričasovne borbe oslobođeno je Duvno. Sutradan, 15. septembra obe brigade nastavile su nastupanje do s. Aržano; 3. brigada nastavila je pokret ka Trilju i do kraja dana.

SKICA 6
SITUACIJA 17. IX.

izbila kod s. Jabuka (3 km severoistočno od Trilja). S ovog prostora preduzeto je izviđanje u cilju prelaza r. Cetine, za dejstvo prema Sinju, a 1. proleterska brigada 16. septembra zauzela je položaje do Lovreća prema Imotskom, da u sadejstvu s jedinicama imotskog sektora zapreči nadiranje delova 7. SS divizije ka Trilju i Zadvarju.³⁹

Za to vreme situacija kod 4. krajiške divizije bila je sledeća: Kada je stiglo naređenje Vrhovnog štaba za odlazak u Dalmaciju, divizija je pripremala akciju na Sanski Most. Međutim, čim je štab divizije bio upoznat sa situacijom u Dalmaciji, uputio je 15. septembra 6. i 10. brigadu preko Grmeča prema Dinari, dok je 8. brigada zadržana u zapadnoj Bosni.⁴⁰ Na Dinaru je divizija izbila oko 20. septembra. Komandant 4. div. bio je Petar Vojnović, a komesar Boško Šiljegović. Kada je 1. proleterska divizija stigla u dolinu r. Cetine i dok je 1. proleterska brigada zauzela položaje oko Lovreća radi zaštite i zatvaranja pravca Imotski—Trilj, neprijateljska motorizovana kolona 7. SS divizije, ojačana tenkovima i podrškom avijacije, savladala je otpor grupe Škorpikovih bataljona oko s. Poljice. Neprijatelj je uspeo da izbije do Zadvarja i Pavića Mosta. Jačina neprijatelja bila je: 15 kamiona sa pešadijom i 4 tenka.⁴¹ Ova neprijateljska kolona nadirala je pravcem: s. Krivodol—s. Zagvozd—s. Grabovac—s. Šestakovac—Zadvarje—Omiš. (Skica 6.)

Kako ustaško uporište u Omišu još nije bilo savladano, neprijatelj je težio da to iskoristi, da bi se sa te strane što brže približio Splitu i izmanevrovao našu odbranu kod Klisa. Međutim, verovatno zbog dolaska 1. proleterske brigade u rejon Lovreća, neprijatelj je uputio jače snage, oko 60 kamiona pešadije i deset tenkova prema Lovreću. Zbog toga je njegova udarna snaga bila oslabljena prema Zadvarju. U daljem prodiranju iz s. Zagvozda ka Zadvarju, nemačka kolona naišla je na otpor 3. čete Imotskog bataljona kod Grabovca. Kada se neprijatelj počeo povlačiti iz Grabovca ka Klenovcu i Krivodolu, 1. četa izvršila je napad, u toku koga je neprijatelj pretrpeo gubitke: 24 mrtva i više ranjenih vojnika i jedan tenk uništen. Esesovci, besni zbog svoga neuspeha, popalili su nekoliko kuća u s. Grabovcu i Klenovcu i ubili 7 nevinih građana.⁴²

Naše jedinice, pod pritiskom nadmoćnijih neprijateljskih snaga, zauzele su, kad se smračilo, nove položaje kod s. Kostanja (6 km severozapadno od s. Zadvarja) i odmah pristupile onespobljavanju i zaprečavanju puteva, a jedno odeljenje topova 65 mm, postavljeno iza podignutih kamenih barikada, uspešno je odgovaralo na jaku bacačku vatru neprijatelja. Zbog ozbiljnosti situacije, komandant grupe bataljona Škorpik uputio je dva kurira u pravcu s. Blata radi uspostavljanja veze sa 1. proleterskom brigadom. Jednovremeno su upućena i dva kurira iz štaba IV. operativne zone u ostale jedinice ove grupe, na levoj obali donjeg toka r. Cetine, da ih obaveste o povlačenju prema Omišu, kako bi se sprečilo dalje nadiranje neprijatelja ka Splitu.

Štab IV. operativne zone, obavešten 17. septembra ujutro o ovoj situaciji kod Zadvarja, naredio je 1. proleterskoj brigadi, da uputi dva bataljona na prostor s. Blato—s. Kostanja—s. Šestanovac, u cilju da se u sadejstvu s delovima Imotskog sektora spreči dalje nadiranje neprijatelja.⁴³ Istoga dana u 10.50 časova uputio je štabu grupe bataljona Škorpika sledeće naređenje:

»Sa vaših položaja zatvarajte pravac prema Imotskom do dolaska 1. proleterske divizije, koja je u pokretu na prostoru Blato—Kostanje i koja će vas pomoći delom svojih snaga u rejonu Šestanovca.«

Štab IV. operativne zone, da bi upoznao jedinice 1. proleterske divizije sa situacijom kod Zadvarja, uputio je štabu 1. proleterske divizije sledeće:

»Neprijateljska motorizovana kolona, koja je 16. sept. krenula iz Imotskog, zadržana je 17. septembra po podne kod s. Zvečanj i odbačena ka Imotskom, zbog pojave 1. proleterske brigade. Trebalo je da 3. brigada 1. proleterske divizije savlada neprijatelja kod Dicma, a zatim kod jakog uporišta s. Obrovac. 1. brigada će preduzeti likvidaciju Omiša, gde se nalazi 600 domobrana i 400 ustaša...«⁴⁴

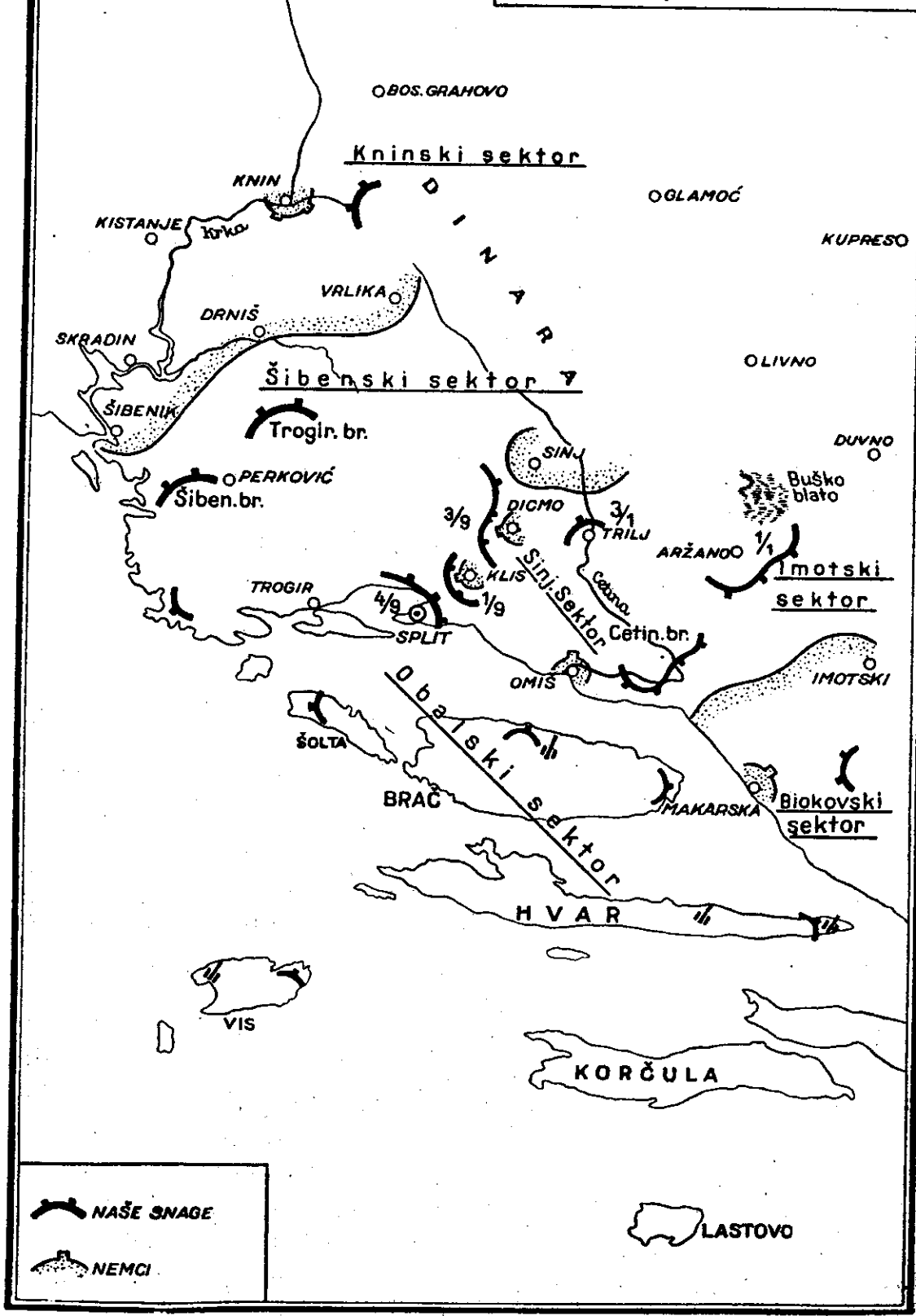
Kada je 7. SS divizija vršila jak pritisak iz rejona Imotskog prema Omišu, da se probije primorskim pravcem ka Splitu, jednovremeno je vršen pokušaj njihovih jedinica iz Sinja da se preko Klisa probiju do Splita. Međutim, ova kolona oja-

čanog 3. bataljona 7. SS divizije, čim je naišla na otpor 3. bataljona 3. dalmatinske i jednog bataljona Cetinske brigade 9. divizije sa položaja Bukovača k. 424—Prosek—Orlovača, k. 542 (zapadno od Dicma) i dolaskom 3. brigade 1. divizije, bila je primorana na povlačenje ka Dicmu. Neprijateljskim delovima ove kolone bila je presečena otopnica ka Sinju, i oni su ostali okruženi kod Dicma. Da bi oslobodio svoje opkoljene snage kod Dicma, neprijatelj je istoga dana oko 17.00 časova, iz rejonu Klisa, napao položaje 1. brigade na Kočinu brdu k. 485 (5 km severno od Klisa), verovatno u nameri da privuče i priveže naše snage iz rejonu Dicma. Neprijatelj je dalje uspeo da odbaci našu strelačku četvu 4. bataljona 1. dalmatinske brigade sa Kočina brda i da, daljim prodorom prema zapadnoj strani tesnaca kod Dicma, ugrozi položaj 3. dalmatinske brigade ka Bukovači i Orlovači. Stoga je štab 9. divizije naredio, da se streljačka četa 4. bataljona prebaci s Kočina brda na južne padine Orlovače i zauzme nove položaje kod s. Golića (7 km severoist. od Klisa), a da jedna četa 2. bataljona 1. brigade odmah zauzme položaj kod s. Koprivno i da u zajednici sa 4. bataljonom izvrši protivnapad na Kočino brdo. Jednovremeno je trebalo da se izvrši napad i na Klis, ali najavljena dva tenka nisu još bila stigla, zbog čega je ovaj napad bio odložen. (Skica 7.)

U toku ovih borbi s jedinicama 7. SS divizije, situacija na severu prema Vrlici, Drnišu i Šibeniku bila je nepromenjena. Neprijatelj nije pokazivao veću aktivnost, zbog pojačanog otpora naših jedinica. Nemcima je uspelo tek. 15. septembra da zauzmu Benkovac, a 17. septembra ujutro da uđu u Obrovac. Ove snage 114. divizije, rasplinite na velikoj prostoriji severne Dalmacije, bile su prema severu u znatnoj meri privezane od jedinica Kninskog sektora (Kninske brigade, Kninskog odreda i grupe severodalmatinskih odreda, koji su bili pojačani sa ukupno 3.000 boraca), tako da nisu bile kadre da usmere svoju jaču aktivnost prema jugu u pravcu Splita,⁴⁵ i da savladaju organizovani otpor delova Kninske brigade i Šibenskog sektora (Šibenske i Trogirske brigade) sa položaja Dinara—Svilaja—Vilaja. Pored toga, verovatno i zapaženi pokreti 4. krajiške divizije, primorali su neprijatelja, da na severu zadrži jake snage.

OGRACAC

SKICA 7
RASPORED 18 SEPTEBRA

 NAŠE SNAGE
 NEMCI

Reorganizacija komandovanja

Zbog povećanog broja boraca i jedinica, složenog razvoja situacije i veličine prostora, a u cilju boljeg upravljanja, Štab IV. operativne zone naredio je 17. septembra pod br. 72, da se pristupi sledećoj reorganizaciji:

1) Po naređenju Vrhovnog štaba stigle su u Dalmaciju 1. proleterska i 4. krajiška divizija, obe pod komandom štaba 1. proleterske divizije, pod koji su u operativnom smislu ušle i sve ostale jedinice IV. operativne zone.

2) Obe divizije ostaju kao manevarska grupa pod rukovodstvom IV. operativne zone.

3) Zbog formiranja novih jedinica obrazuju se sledeće komande sektora (Skica 7.):

Šibenskog sektora sa Šibenskom i Trogirskom brigadom, pod komandom druga Frane Bulata;

Sinjskog (Splitskog) sektora, 9. dalmatinska divizija, sa 1., 3. i Splitskom (4. dalmatinskom) brigadom;

Imotskog sektora sa Cetinskom brigadom i talijanskim bataljonom »Garibaldi«, Omiškom grupom bataljona i Imotskim odredom, pod komandom druga Ivana Vulina, dotadanjeg komandanta Splitskog partizanskog odreda;⁴⁶

Obalskog sektora s obalskom artilerijom i partizanskim odredima na otocima Braču, Hvaru, Čiovu, Šolti, Drveniku i Visu;

Kninskog sektora sa Kninskom brigadom, Kninskim odredom i severnodalmatinskim odredom;

Biokovskog sektora s partizanskim odredima Biokova, Neretve i južnih otoka (Pelješca, Korčule, Mljeta i Lastova), pod komandom štaba Biokovskog partizanskog odreda, do skorog formiranja većih jedinica.⁴⁷

Pod neposrednom komandom štaba IV. operativne zone nalazile su se sledeće jedinice:

Komanda artilerije sa sedištem u Kaštel Kambelovcu. Imala je bateriju haubica, bateriju dugačkih obalskih topova i brdsku bateriju; komandant ovog divizionu bio je drug Gavričenko, njegov zamenik Smodlaka, a komesar drug Strada;⁴⁸

Stab 20. divizije 1943. god.

Obalska komanda sa sedištem u Splitu; imala je pod svojom komandom nekoliko obalskih baterija, nekoliko naoružanih brodova i jedan hidroavion; komandant je bio drug Škorpik;

Tenkovski bataljon, sa sedištem u Kaštelicama, imao je, pored tenkova, i nekoliko desetina motornih vozila; komandant je bio drug Vladimir Sekulić.⁴⁹

Srednjodalmatinska operacijska prostorija, prema obostranom rasporedu snaga i pravcima dejstva, koji su se sticali ka rejonu Splita, podeljena je bila na četiri sektora: na severu Šibenski, na zapadu Obalski, na istoku Sinjski, a na jugu Imotski. Pored toga, postojala su još dva sektora: Kninski u severnoj Dalmaciji i Biokovski u dolini donjeg toka reke Neretve, za privezivanje neprijateljskih snaga dejstvom iz pozadine u cilju posrednog pomaganja odbrane Splita.

Na ovoj prostoriji raspored pojedinih jedinica po sektorima 18. septembra bio je po priloženoj skici uglavnom isti.

Sastav i raspored jedinica obalskog sektora bio je sledeći:
Obalska brigada sa štabom na otoku Braču i s posadom od 180 boraca, 4 mitraljeza, 14 puškomitraljeza i 4 topa, raspoređena po jedan na rtu Gotilica i u Postirama, a 2 topa u Sumartinu. Ostali delovi:

Na Hvaru 120 boraca, 6 teških mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 2 topa na Pelegrinu, a 3 u Sućuraju;

Na Šolti 70 boraca, 6 puškomitraljeza i 4 teška mitraljeza;

Na Visu 210 boraca, 7 teških mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 1 top i 10 naoružanih čamaca (»Bakar«, »Albanija«, »Sv. Nikola«, »Ston«, »Vardar«, »Bosna«, »Doksat«, »Lala«, »Francuz« i »Sv. Ivan«).

Ove jedinice Ratne mornarice, pored drugih zadataka, prenosile su s obale naše ranjenike na Hvar i Korčulu, radi sigurne zaštite i njege.⁵⁰

U ovakvu rasporedu i sastavu ojačane jedinice IV. operativne zone dolaskom 1. i 3. brigade 1. proleTERSke divizije, nastavljene su dalje borbe oko odbrane Splita.

Š T A B
IV. OPERATIVNE SONE NOV I PO HRVANSKE

Broj.....
Dne 19. septembra 1943.

Stabu Obalske Komande
(za brigadu Velimira Škorjanka)

I.-
Prilikom razvrstavanja talijanskih jedinica na području IV. Operativne zone naplaćen je veći broj artiljerijskih oruđa i municije. Da bi se od nastalog materijala u predstojećim operacijama imalo maksimalno koristiti i u cilju racionalne upotrebe artiljerije tako gdje će se u buduću sa njenim uspjehom u borbi osjetiti najveće potrebe

II.-
da se obrana KOMANDA ARILJERIJE IV. OPERATIVNE SONE.
Sedište komande artiljerije bit će u Kambalovu.
Sa komandanta određujemo drugu Gavrićevu, sa zamjenika drugo Sandlaku, sa komandira druge Strada.
Komanda artiljerije pristupaće odmah prikupljanju i sređivanju artiljerijskog materijala po dobivenim uslovima uputstvima i formiraju baterija. Sudi se da se sa svake kompletirane artiljerijske oruđa u što kraćem roku dođe promatja ili izvjesna potrebna posuga, kako bi se isto moglo upotrebiti u predstojećim operacijama.
Komanda artiljerije drug Gavrićevu opunomoćena je od strane ovog štaba da po svemu naredjenju raspolaže svim artiljerijskim oruđima, koja se nalaze kod njega i kod podinanih vlasti na području IV. Operativne zone. Očekuje se da se sve jedinice i komande, obavštajući u punoj mjeri važnosti ovog pitanja, dati komandi artiljerije punu pomoć, da bi dobiveni sadržak što pre dostigao.

Komanda artiljerije podnosiće ovom štabu svakodnevno uslove ili planove izvještaja o tome formiraju pojedinih artiljerijskih jedinica.

III.-
U cilju celokupnog iskoriscavanja naplaćenih tenkova u predstojećim operacijama

IV.-
da se obrana BATALJON TENKOVA IV. OPERATIVNE SONE NOV I PO H.S
Sedište štaba bataljona tenkova bit će u Kambalovu.
Sa komandanta bataljona određujemo drugo Vladimiro Kobilica, zamjenika i politkomandira određujemo zamjenika.
Određeni komandant bataljona pristupaće odmah prikupljanju i sređivanju tenkova sa lica, kako se je to većeno naredjeno od strane ovog štaba. O tome formiraju odgovarajućih jedinica, posebno dnevno uslove ili planove izvještaja.

Štab II. Dalmatinske divizije naredio je Štabovima I. i III. Dalmat. brigade, da svaka od njih uputi odmah komandant bataljona tenkova po 15 (petnaest) izvješćujućih bataljona, starih i iskusnih boraca, prvostavna odel koji se budu za to dobrovoljno javili, ostavljajući komandantima ipak konačan ciljan po svome.

Komanda plitkog područja uputio je komandantu bataljona tenkova (5) pet sofara i (5) pet soferskih pomoćnika.

V.-
U cilju zaštite celokupnog vojnog materijala od neprijateljskog napada, stinu u cilju kolaboracije posrednih jedinica sa trupama u njihovim akcijama na kopnu obranovet će se KOMANDA sa sedištem u plitju. U sastav obalske komande ući će BRIGADA sa sedištem u obalskoj baterije sa istom u obalskoj bateriji i sa ostalim kao i jedinica posrednog vezanostivstva. U tom cilju

N A R E D B J E N J E

1. ŠTAB OBALSKO KOMANDI

Komandant drug. Armada Velištr, kapitenik drug. Brodsko. Političkomesar odrediš se se naknadno.

U nadležnost Štaba Obalske komande spada oprema i upotreba plovnih borbenih jedinica, osim upotreba obalske artiljerije i pomorskog vaspisništva.

Štab Obalske komande neposredno je podčinjen Štabu IV. Operativne Zone, od koga se primaju direktivi na rad.

Štab Obalske komande nastojat će da se sve obalske baterije što je moguće na dežurstvo i da se oprema i radiotelegrafske i signalske jedinice.

2. Komanda Ključa nacrtašnih brodova

Komandant drug. Podboj, kapitenik drug. Armada. Političkomesar odrediš se se naknadno.

Komanda Ključa nacrtašnih brodova podčinjena je Štabu Obalske komande. Plovnim objektima podčinjena se borbu na moru, oprema ih, mobilizacija, održavanje, pomorski brodovi i snabdjevu brodova svima potrebama.

3. Obalska artiljerija

Be naredjenju svoga Štaba od 17. sv. mjes. sve obalske baterije je uzeo je privremeno pod svoju komandu drug. Vuk Nikolić, kapitan tvrđavinske artiljerije.

Obalske artiljerije stoji pod komandom Obalske komande. Komandni kadar odrediš se naknadno.

4. Hidroavion

Na pilotima stoji na raspolaganje Obalskoj komandi. Za izvršenje izvjesnih naredbenih zadataka dobivat se naloga i od Štaba IV. Operativne Zone neposredno.

Surt faksimu -alotada naredba i

Političkomesar,

[Signature]

Komandant I. Prolet. divizije,

[Signature]

Kapitenik komandanta

[Signature]

Pripreme za napad na Sinj i Dicmo

Pošto su jedinice IV. operativne zone, dolaskom 1. i 4. divizije u Dalmaciju, bile ojačane u odnosu na postojeće nemačke snage na operacijskoj prostoriji, opšta situacija trenutno se poboljšala. Međutim je neprijatelj, verovatno obavešten o dolasku naših novih dveju divizija, preduzeo odgovarajuće mere za dovlačenje novih pojačanja, rešen da po svaku cenu savlada naš otpor i ovlada Dalmatinskom obalom.

Ovo je neprijatelju bilo potrebno, kako u operativnom pogledu, da organizuje odbranu na jednom preostalom delu obale, »Evropske tvrđave«, tako i u političkom pogledu, da sačuva svoj poljuljani prestiž, koji je bio doveden u pitanje, pored ostalog, i naglim širenjem ustanka narodnih masa. Za ostvarenje ovog cilja, štabu nemačke 2. oklopne armije stajale su raspoložive dovoljne snage V. i XV. armiskog korpusa u Hercegovini i Lici, pored raznih drugih kvislinških jedinica.

U ovakvoj situaciji, štabu IV. operativne zone bilo je jasno, da se frontalnim otporom, s oslobođene teritorije Dalmacije, neće moći suprotstaviti znatno nadmoćnijim neprijateljskim snagama, koje su, sa svojih polaznih rejona obuhvatne operacijske osnovice, mogle koncentrično nastupati k obali, sa severa, istoka i juga, dovodeći jedinice IV. operativne zone, istina sa taktički pogodnih odbranbenih položaja, ali u operativnom smislu u vrlo nepovoljan položaj, jer se u pozadini operacijske osnovice jedinica IV. operativne zone nalazila morska obala, bez sigurne zaštite efikasnijih jedinica ratne mornarice.

Kamene prepreke na prilazima Sinju 1943. g.

S masiva Biokova povoljni su bili uslovi za zaustavljanje neprijateljskog prodora rejonu Splita s juga, kao središtu oslobođene teritorije IV. operativne zone, ali prisustvo jakih neprijateljskih uporišta, u njegovoj pozadini na obali, u znatnoj je mjeri otežavalo te prednosti. Ma da su isto tako i na severnom sektoru, prema dolini reke Krke, bili pogodni terenski oslonci, koji su u taktičkom pogledu omogućavali pružanje otpora po frontu i dubini nadiranja 114. divizije sa linije Šibenik—Drniš—Sinj, ipak je položaj jedinica severnog sektora, u operativnom pogledu, bio veoma nepovoljan. Njegov front, pravcem zapad-istok, protezao se upravo na glavni pravac dejstva neprijateljskih snaga, koje su nadirale iz rejonu Sinja ka Splitu.

Istina, ovaj pravac Sinj—Split, iako najkraći i neposredan, za neprijatelja je bio nepovoljan u taktičkom pogledu, zbog tesnaca.

U ovakvoj situaciji štab nemačke 2. armije nastojao je (prema docnijem razvoju situacije) da iz rejonu Sinja jakim

snagama forsira tesnac u nadiranju ka Splitu, jednovremeno pritiskom jakih snaga s juga, iz rejonu Imotskog, a sa severa iz rejonu Šibenika i Drniša ka Splitu.

Prema tome, očigledno se zapažao veliki značaj rejonu Sinja, kojem je neprijatelj poklonio najveću pažnju, kao važnom polaznom rejonu za forsiranje tesnaca. Pored toga, položaj Sinja u odnosu na položaj Splita, a na istoku Livna, nalazeći se u neprijateljskim rukama, razdvajao je naše snage na Dinari od jedinica IV. operativne zone tako, da su neposredne terenske veze bile znatno otežane i nesigurne. Iako je položaj jedinica IV. operativne zone bio nepovoljan zbog toga, što se u njegovoj pozadini operacijske osnovice nalazila obala s pomenutim neprijateljskim uporištima, na otseku Omiš—Metković, ipak je unekoliko bio ublažen time, što su se svi srednjodalmatinski otoci nalazili u našim rukama. Oni su se mogli organizovati za odbranu, pod uslovom da se jedinicama IV. operativne zone dodele odgovarajuća odbrambena sredstva, a naročito u artiljeriji. Isto tako, nije se moglo pretpostaviti, u slučaju povlačenja jedinica IV. operativne zone, pod pritiskom znatno nadmoćnijih neprijateljskih snaga, da bi se moglo izvršiti njihovo prebacivanje na ostrva, bez potrebnih tehničkih sredstava.

U ovakvoj situaciji štab IV. operativne zone smatrao je, da će, zalaganjem svojih snaga, osujetiti namere neprijatelja, ukoliko ovlada Sinjskim basenom, uspostavljajući time i neposrednu vezu s našim jedinicama u zapadnoj Bosni. Ovo tim pre, što se jedinicama IV. operativne zone pružala mogućnost da iz ovog centralnog položaja s prostora Split—Sinj—Livno, naslanjajući se na greben Dinare i manevrujući po unutrašnjim operacijskim pravcima, spreči neprijatelju nadiranje sa severa i juga u rejon Splita. Također, za slučaj povlačenja jedinica IV. operativne zone sa obale, usled eventualnog nailaska jačih neprijateljskih snaga, bilo bi olakšano povlačenje glavnine jedinica s pozadinom i ogromnim zaplenjenim tehničkim materijalom, preko Sinja ka Dinari, kao i prebacivanje pomoćnih snaga na srednjodalmatinske otoke.

Prema tome, Sinj je u ovoj situaciji predstavljao prvostepeni operativni objekat, kojem je težio i neprijatelj i mi.

Dolazak

4. krajiške divizije

U očekivanju najavljenog dolaska 4. krajiške divizije, jedinice 1. i 9. divizije, zatvarajući pravce neprijateljskog nastupanja sa severa i juga, prikupljale su svoje snage oko Sinja i Dicma za pretstojeći napad. 1. proleterska divizija, zadržavajući 1. proletersku brigadu u sadejstvu sa Cetinskom brigadom oko Zadvarja, radi zaprečavanja neprijateljskog nadiranja sa pravca Imotskog, prebacila je 17. septembra uvečer svoju 3. brigadu iz rejonu Trilja u međuprostor između Sinja i Dicma, uspostavljajući neposrednu vezu sa 3. brigadom 9. divizije, koja se nalazila jugoistočno od Dicma na položajima Bukovača—Orlovača. Dok je štab IV. operativne zone planirao jednovremeno napad na Dicmo i Sinj, računajući pored određenih jedinica 1. i 9. divizije i na jedinice 4. krajiške divizije, bio je primoran da odlaže taj napad, zbog neočekivanog zadržavanja 4. krajiške divizije.

Stoga je štab 1. proleterske divizije uputio štabu 4. krajiške divizije 19. septembra u 18.00 časova naređenje O. br. 453:⁵¹ »Naredbom Vrhovnog štaba stavljene su dve brigade 4. krajiške divizije pod komandu 1. proleterske divizije. Ove brigade trebalo je da pođu 13. septembra u pravcu Splita i do 17. septembra da se sastanemo u rejonu Sinja. Međutim mi do danas nemamo veze. Već dve večeri odlaže se napad na Sinj radi potpunog oslobođenja sektora. Ovo je sa svega jednom brigadom naše divizije neizvodljivo, jer se ostale naše brigade nalaze na drugim sektorima. Za napad na Sinj određena je naša 3. brigada i vaše dve brigade. Odmah po prijemu ovog naređenja krenite s jednom brigadom na prostoriju Zelovo (severno od Sinja 8 km), a sa drugom brigadom na

prostoriju s. Hrvace—Čitluk. 3. brigada nalazi se na grebenu Visoka, jugozapadno od Sinja. O detaljima za napad, koji se mora izvršiti uvečer 20. septembra, bićete detaljnije upoznati po dolasku.

Neprijatelj je pojačao avionima ovih dana svoje snage u Sinju i ima nameru da krene ka Splitu, u cilju da spase opkoljene ostatke, koji još pružaju otpor kod Dicma i Klisa. U napadu će uzeti učešća osam topova i šest tenkova. Štab 3. krajiške brigade nalazi se u s. Sičane, sa kojim odmah uspostavite vezu. Ako neprijatelj sutra krene iz Sinja, vi ga napadnite s leđa, da olakšate otpor 3. krajiške brigade.«

Prema ovom naređenju grupisanje snaga uz raspored ostalih jedinica bilo je ovako predviđeno, da se izvrši napad na Sinj uvečer 20. septembra. Ali ni ovom napadu nije se moglo pristupiti, zbog toga što se prethodno nije mogao savladati otpor neprijateljske posade u Dicmu. 19. septembra uvečer pokušao je 2. bataljon 3. brigade 1. proleTERSke divizije, u sadejstvu sa delovima 3. brigade 9. divizije, da iznenadnim prepadom savlada neprijateljski otpor u Dicmu, ali u tome nije uspeo.⁵²

Međutim 4. krajiška divizija sa 6. i 10. brigadom, nemajući veze⁵³ sa štabom IV. operativne zone, bila je u pokretu ka rejonu Sinja i 19. septembra zadržana od neprijatelja u rejonu s. Prkosa. Pošto je savladala ovaj otpor, nastavila je dalje usporeno nastupanje u pravcu Vrlike, nailazeći 20. septembra na jači otpor četnika. Pošto je savladala i ovaj otpor, produžila je nastupanje grebenom Svilaja i Dinare ka Sinju i uspela istoga dana (20. septembra) da uspostavi dodir s delovima 3. brigade 9. divizije.⁵⁴

Međutim, kako veza još nije bila uspostavljena sa štabom IV. operativne zone i 1. proleTERSkom divizijom, ma da je 4. krajiškoj diviziji 19. septembra bila upućena zapovest štaba 1. proleTERSke divizije O. br. 453 za napad na Sinj, štab 4. divizije odlučio je, u duhu ranije direktive Vrhovnog štaba, da se zadrži na Kozjaku, do uspostavljanja veza sa 1. proleTERSkom divizijom. Jednovremeno je štab divizije odlučio da pristupi uništenju razbijenih četničkih delova i u tu je svrhu zatražio 21. septembra u podne, da 3. brigada 9. divizije sadejstvuje s grebena Svilaje.⁵⁵

Kako prvi pokušaj prepada na Dicmo od 19. septembra nije dao očekivane rezultate, niti je do 20. septembra bila uspostavljena veza sa 4. krajiškom divizijom, štab IV. operativne zone, u nastojanju da savlada otpor neprijatelja kod Sinja pre dolaska njegovih pojačanja, odlučio je da izvrši napad na Sinj raspoloživim snagama i bez 4. krajiške divizije. To nastojanje bilo je opravdano, jer su bili zapaženi pokreti neprijateljskih novih jedinica iz rejonu Imotskog. Među ovima zapažena je 92. motorizovana brigada i 6. domobranska pukovnija. U Dicmu se nalazio ustaški ministar Edo Bulat, koji je bio upućen u Split, da organizuje ustašku vlast. Isto tako bio je zapažen pokret delova 5. ustaškog zdruga iz rejonu Livna preko Vagnja ka Splitu. Bilo je jasno, da se neprijatelj žurio da iskoristi vreme u svoju korist, u cilju da pojača odbranu Sinjskog sektora.

U cilju provođenja ove svoje odluke, štab IV. operativne zone izdao je 20. septembra svoju opću pismenu zapovest O. br. 554,⁵⁶ da raspoloživim snagama izvrši napad na Sinj 22. septembra u 21.00 časova. Opći zadatak prema ovoj zapovesti bio je ovako formuliran:

Osnovna operacijska ideja:

Odlučnim prodorom s juga, zapada i severa, uz pomoć artilerije i tenkova, razbiti i prote-rati neprijateljsku posadu iz Sinja, ostavljajući joj otvor prema Obrovcu, s nizom dubinskih zaseda na pravcu Vagnja, težeći da se gonjenjem neprijatelja ka Vagnju usput likvidira i uporište u Obrovcu.

Raspored i zadaci jedinica:

severna kolona — 3. dal-matinska brigada, ojačana artilerijom i tenkovima, pod komandom druga Purišića, dobila je zadatak, da sa tri bataljona preduzme napad na Sinj iz rejonu s. Karakašica, a sa dva bataljona da zatvara pravce od Drniša i Vrlike ka Sinju;

IV. OPERATIVNE MOME
Br. sl. Broj 20. IX. 1941.
U natj.
354/4

S A P O V J E S T
/ sekcija Split 1:10000 /

Poslije oslobodjenja Splita, Solina, Kaštela, Trogira i zvišćetaka u srednjoj Dalmaciji, neprijatelj se je sadržao jedino u Sinju sa četvornom palcajima u Klani, u Obrovcu na Cetini i sa jednim jedinim operistom u Makarskoj sva palcajima, Sinj bi mogao poslužiti neprijatelja kao glavna palcajima na eventualni napad na Split.

Neprijateljska posuda u Sinju nije do sada uspjela da uspostavi vezu sa snagama u Kalnu i Drnišu. Sa utvrdjenim garnizonom u Livnu, zbog prisutstva naših jedinica na Vagnju, postojala je samo povremena veza. Sa glavnom neprijateljskom rezervom, koja se nalazi u Mostaru, postoji samo avionska veza.

Sudžci po svojoj djelatnosti neprijateljske avijacije, po njezinih uzastopnim pokušajima da se probije linijama Sinj-Klan-Split, nije isključeno da neprijatelj, ako ga te dobije vremena i bude u stanju da prikupi potrebne snage, ponovi pokušaj probijanja prema Splitu.

Da bi se neprijatelj preduhrio, da bi se steklo nepovredno pristiž na Split i da bismo naša glavna oslobodila se naše ofenzivne namjere, odlučeno je odluka da se neprijateljski garnizon u Sinju likvidira.

Osnovna operativna ideja je ali je odlučeno odlučna predorom sa neprijateljske posade u Sinju, ostavljanju joj stvor prema Obrovcu, postavljanju naših četvornih snaga na prestranu Vagnja, tržeti da se snage naša gornje-jeva napad likvidira i posada u Obrovcu.

S A P O V J E S T

1/ **1. Sinjska palcajima**
Komandant major Drag Vlado Bajić
III. Protuberantna Brigada
Korpus Protuberantna Artiljerije
Tenkovi / glavina /
Protuberantni top
Bataljona
Bataljona, ruzpalekivi broj
obrova i tenkova, jedan pjesadijaci
i jedna protiv kalni top, 6 baterija

1/ Prikupiti se u toku noći 20. na 21. na prestranji s. Sinje - s. Makarske sa sadržajem da ali je odlučeno napad na grad sa jugo, čiji centar Split-Sinj, i uglavnom nepodacima stranoj snage. Naša avijacija napadom na livnu sinjskog palcajima, Komandantom Kalni-Sinj koji je na Komandant mjesto na pravcu Krivodol - Cetina - Makarske Split - Makarske. Napredovanje neprijateljske snage dijelovima Vagnja, na liniji sva Drniš-Sinj obaviti veza sa našom glavnom rezervom kalni i na glavnu rezervu.

2/ **2. Makarska palcajima**
Komandant Drag Purčić
III. Protuberantna Brigada
Korpus Protuberantna Artiljerije
Tenkovi
Bataljona, ruzpalekivi broj
obrova i tenkova, jedan pjesadijaci
i jedna protiv kalni top, 6 baterija

2/ Prikupiti se u toku noći 20. na 21. na prestranji s. Krivodol - s. Makarske napad na grad izvršiti sa avijacijom sa obe strane časti Vrhbosnina u toku ali je odlučeno napad. Naša avijacija napadom na Drniš-Sinj i na glavnu rezervu Komandant mjesto na pravcu Krivodol - Cetina - Makarske Split - Makarske. Napredovanje neprijateljske snage dijelovima prema Obrovcu, obaviti veza sa glavnom nepodacima krivodol i sa rezervom na liniji između Drniš-Sinj.

3. bataljona ove brigade ostaju
Drniš i Sinje

Svjetočni znak:

Prvih deset prvih i najbrži jedan solona raketa
Dali u grada dvije crvene rakete

Artiljerija proklati paljba dvije rusobojas rakete

Artiljerija opvori vatru jedna bajala u pravcu napr

Opseže pojednaja od rezervos i jedinstvoas rakete

Povoljnaja dva znača mozi dati samo komandanti malo-

na.

12/ Vama likvidira komandanta bolosa i štapa sans ku-
virima, obavazno svaka dva sata, a prvi izvjestaj do pola noći.

13/ Po likvidaciji na porudak u grada ostali do III.
Proleterska Brigada, a tiharje do posredovani svazaka glavnim svejili usre-
ga susrediti izvan grada. Stacionirano u grada je priobaljacki raspodloženo
prva ruka, to prema vama podcasiti svoje duzanje. Najstrozije zabraniti se
pudanje u privratku koje III. Dalmatinska i I. Proleterska Brigada, na pod-
stan tankova i pravde artiljerije, je predavalo opasnost naprijed. Danjati
naprijedatja do prave peting.

14/ Pošto je terena operacija provedena to će štobovi
jedinica naroditi, da ljudstvo pre palacke napuni izdare, a sanitetski pun-
stori do u odnosu na to bitni svako mjesto.

15/ Ako se likvidacija ne izvodi do sredine dana to
se smi djeleci se potrebna brojca automatskih oružja ostaviti na opre-
ma postrojima, dok se ne glavnim poradi na podizanju postrojaja, gdje do
se što više razjedati i nakirati zbog vjerojatnog sga dejstva naprij-
edjaka vijestija.

16/ Za vrijeme operacija prema sinju II. Dalmatinske
Divizije kao sadetak do sprijeda svaki intervencija u Eliseu.

17/ Početik napada: 22. septembra u 11 sat je stigao
odnosno 21 sat po noćem.

18/ Komandno mjesto štapa Iona i štapa I. Proleterske
Divizije na sciotore štapa rezerve, pravom Djalalo-Štapa štapa II.

19/ Daljnjom obuzgrom tiharje treba do postroja utvrditi
na objektu Grad. Prodizanje u Dalmatinskom tiharje bitni viditi kao znak da se
da II je stvarjeni objekt Grad likvidirani ili ako a tiharje do se u odnosu
ajemu ostaviti potrebni djeleci na njegovu izolaciju i napredovanje.

20/ Prilikom se podrad u opori i sustava postroj i u
rasporedu utvrdjenih objektova kao i odgovarajućih objekata.

21/ Ovaj plan napreda likvidacije je na likvidaciji
ostalo dvije brigade. Brigada koja treba da se na dan 22. veljače na likvi-
dinje. Ako se to ne u odgovarajućem smislu komandanti napredak napreda štapa II
Futur. Sada uputiti jednu brigadu odgovarajućim poradi opore. Tiharje štapa
22. je štapa brigada ostaviti poradi napreda likvidacije. Komandanti štapa II
vra napreda štobovi će nalikati likvidirati štapa Iona.

Prilikom
likvidacije

- I. Proleterska i II. Dalmatinska
- III. Proleterska, III. Dalmatinska
- I. Dalmatinska Brigada
- Štapa Artiljerije IV. Operativna zona I
- Štapa Artiljerije V. Operativna zona II
- Štapa Artiljerije VI. Operativna zona III
- Štapa I. Proleterske Brigade

Prilikom likvidacije
7.11.1941
Štapa I. Proleterske
Štapa II. Dalmatinske
Štapa III. Proleterske
Štapa IV. Dalmatinske
Štapa V. Artiljerije
Štapa VI. Artiljerije
Štapa VII. Artiljerije
Štapa VIII. Artiljerije
Štapa IX. Artiljerije
Štapa X. Artiljerije
Štapa XI. Artiljerije
Štapa XII. Artiljerije
Štapa XIII. Artiljerije
Štapa XIV. Artiljerije
Štapa XV. Artiljerije
Štapa XVI. Artiljerije
Štapa XVII. Artiljerije
Štapa XVIII. Artiljerije
Štapa XIX. Artiljerije
Štapa XX. Artiljerije
Štapa XXI. Artiljerije
Štapa XXII. Artiljerije
Štapa XXIII. Artiljerije
Štapa XXIV. Artiljerije
Štapa XXV. Artiljerije
Štapa XXVI. Artiljerije
Štapa XXVII. Artiljerije
Štapa XXVIII. Artiljerije
Štapa XXIX. Artiljerije
Štapa XXX. Artiljerije

južna kolona — 3. krajiška proleterska brigada, ojačana artilerijom i tenkovima, pod komandom majora Vlade Bojića, dobila je zadatak, da sa četiri bataljona preduzme napad na Sinj iz rejonu s. Sičane i s. Bučani;

zaprčni položaj kod Vagnja — Cetinska brigada sa četiri bataljona, pod komandom Luke Kneževića, dobila je zadatak, da sa dva bataljona organizuje zasede po dubini od Vagnja do Obrovca, a sa dva bataljona da zatvori pravac od Livna ka Vagnju;

rezerva — 1. proleterska brigada bez dva bataljona, s odelenjem bacača i protivtenkovskih pušaka, pod komandom potpukovnika Bože Božovića, da se prikupi na prostori s. Đipalo, s. Radošić, s. Lučane, s. Pavići, za eventualnu intervenciju u slučaju potrebe. Dva bataljona, 2. i 4. ove brigade, ostavljeni su kod s. Aržano i Zadvarja radi zaštite zatvaranja pravca od Imotskog.⁵⁷ (Skica.)

Istoga dana, kada je štab 1. proleterske divizije primio po podne izveštaj 9. divizije br. 33. od 12.30 časova o zapaženom pristizanju 4. krajiške divizije, uputio je 9. diviziji zahtev pod br. 259 u 18.00 časova, da obavesti 4. krajišku diviziju o promeni grupiranja njenih jedinica severno od Sinja sledećom radio depešom: »Čim uhvatite vezu s krajiškim brigadama, javite im, da jedna brigada dođe kod s. Zelova, a ona koja je trebala da dođe u s. Hrvace, neka pođe ka Vagnju i zatvori pravac od Livna. Ovo neka uradi, jer su zbog njihova nesigurnog dolaska određene druge jedinice za napad na Sinj. Sinoć je vršen napad na Dicmo bez uspeha.«

Ovaj zahtev usledio je zato, da bi se zatvorio pravac Livno—Sini, na kojem su zapaženi pokreti delova 5. ustaškog zdruga. Štab 1. proleterske brigade, po prijemu zapovesti IV. operativne zone, izdao je svoju zapovest potčinjenim jedinicama pod O. br. 552, istoga dana, za pokret s Biokovskog sektora u rejon Sinja. Pokret je imao otpočeti 20. septembra u 18.00 časova 1., 3. i 6. bataljon pravcem s. Kostanje — s. Blato — s. Trili — s. Hrušvar — s. Sičane — s. Neorić, radi zauzimanja sledećeg rasporeda: 1. bataljon u s. Sočića, 3. bataljon u Kazinove Staje, 6. batalion u zaselak Mijići, a štab brigade s tehničkom četom u s. Čalići — s Kazinove Staje. S ove prostori je bataljoni su imali zauzeti položaje, i to: 1. bataljon

k. 496, 3. bataljon zapadnu ivicu s. Lučani, a 6. bataljon s. Gornji Radošić.

Ostala dva bataljona, na Biokovskom sektoru prema Imotskom, imali su se zadržati, i to 2. bataljon kod Lovreća, a 4. bataljon kod s. Aržana, pod komandom zamenika komandanta brigade. Cetinska brigada, ustupajući svoje dosadanje položaje 2. bataljonu 1. brigade, imala je izvršiti pokret iz rejonu Zadvarja preko Aržana ka Vagnju.⁵⁸

Dok su sve pripreme bile u toku, štab IV. operative zone odlučio je, da se odloži predviđeni napad, jer je primećen dolazak 4. krajiške divizije, kao i zbog toga, što Dicmo nije bilo zauzeto. O ovome su obavestene sve jedinice.

Kad je 1. brigada primila novo naređenje, izdala je svojim jedinicama istoga dana drugu zapovest O. br. 553. Prema ovoj zapovesti obustavljen je bio pokret 1., 3. i 6. bataljona, i njima su određeni novi sledeći zadaci:

6. bataljon dobio je zadatak da izvrši pokret u 18.00 časova pravcem s. Kostanje — s. Podgrađe — s. Šestanovac — s. Katuni i zauzme položaje: s. Ivančići — s. Popovići — s. Šestan, radi zatvaranja i zaštite pravca Grabovac — Rimski put — Imotski;

iza 6. bataljona imao je krenuti 1. bataljon do s. Modrunići, obrazujući brigadnu rezervu. 3. bataljon upućen iz sela Selci preko s. Gata prema Splitu, za s. Stobreč — s. Strožanac u opću rezervu Splita;

4. bataljon ostavljen je u rejonu s. Aržano, a 2. bataljon u rejon s. Lovreć.

Štab brigade postavio se na prostorijsu s. Donji Knići — Rajić.⁵⁹ Kod Zadvarja u neposrednoj vezi sa 1. proleterskom brigadom nalazili su se delovi Imotskog sektora u sledećem rasporedu: Omiška grupa bataljona sa 1. bataljonom prema Omišu kod s. Dugi Rat i Tugare; 2. bataljon kod s. Slime; 6. bataljon Italijana (karabinjera) kod visa Graca (zapadno od s. Gata).

Šoltanski bataljon bio je upućen po naređenju druga Biočića iz Splita u sastav I. dalmatinske brigade.⁶⁰

Štab 1. proleterske divizije, koji se nalazio na grebenu Visoka i s. Sičane zapadno od Sinja, pripremajući napad na grad,

bio je obavešten preko političkog komesara 3. dalmatinske brigade o odlaganju napada na Sinj. Stoga je štab divizije uputio predlog IV. zoni 21. septembra, da se za napad dodele bacači plamena i da se tri bataljona 1. proleterske brigade prebace s Biokovskog na Sinjski sektor kod s. Muća, gde bi obrazovali severnu kolonu za napad na Sinj, bez obzira na ishod borbe kod Dicma. Posle likvidacije Sinja ovi bataljoni 1. brigade vratili bi se na svoje ranije položaje, dok bi 3. krajiška brigada produžila gonjenje neprijatelja od Sinja prema Vagnju.

Ovaj predlog za upućivanje delova 1. proleterske brigade bio je već ranije odbijen. Štab IV. operativne zone pravilno je cenio situaciju i nije mogao da odvoji 1. proletersku brigadu s osetljivog Imotskog sektora, zbog jakih neprijateljskih snaga na ovom pravcu, a isto tako nije mogao računati na siguran uspeh u napadu na Sinj, pre nego što se savlada otpor neprijatelja u Dicmu i ne stigne 4. krajiška divizija.

3. krajiška brigada s položaja prema Sinju ometala je, artileriskom vatrom, pojačan saobraćaj neprijateljske avijacije na Sinjskom aerodromu. Kod s. Brnaze pogođen je i zapaljen jedan nemački transportni avion.⁶¹ Osim toga, brigada je sprečila istog dana pokušaj sinjske posade da oslobodi put od Sinja do Dicma.

Da bi zauzeo povoljniji položaj za napad na Sinj, štab IV. operativne zone predvideo je u svojoj odluci, da se pre napada na Sinj prethodno zauzme Dicmo. Naređenje IV. operativne zone o odlaganju napada na Sinj do 22./23. septembra, odnosno za napad na Dicmo noću 21./22. septembra, primljena je u 14.15 časova.⁶²

Neuspeli napad na Dicmo

21./22. septembra 1943.

Neprijateljsko uporište u dolini Dicma, između dva tesnaca Križice i Klanca, nalazilo se u ravnici, koja je imala oblik elipse dužine oko 8 km, a širine oko 2 km, obezbeđeno žičanim i minskim preprekama. Uslovi osmatranja s okolnih visova, 200 m relativne visine s obe strane tesnaca, bili su za nas veoma povoljni, dok su kod neprijatelja bile veće prednosti u njegovoj mogućnosti da s utvrđenih položaja u ravnici, na brisanom prostoru, pruži jak otpor napadaču uz podršku svoje avijacije i artiljerije iz rejonu Sinja. Kako su međutim noću ova preimućstva branioca bila znatno manja, odlučeno je da se pristupi noćnim napadima. S Klisom i Sinjom ovo uporište nije imalo terenske veze, zbog čega je neprijatelju bilo onemogućeno snabdevanje i dovlačenje pojačanja.

Pošto su prikupljeni podaci o neprijatelju i obavljene sve pripreme za napad, odlučeno je, da se napad izvrši 21./22. septembra sa po jednim bataljonom 3. dalmatinske i 3. krajiške brigade, uz podršku jedne baterije topova, jedne baterije bacača i grupe tenkova iz rejonu s. Krušvar. Napad se imao izvršiti u toku noći.

Noću 21./22. septembra bataljon 3. brigade 1. proleterske divizije iz rejonu s. Sičane napao je severni deo preko k. 447, a bataljon 3. brigade 9. divizije iz rejonu s. Kraja na zapadni deo uporišta Dicma, dok tenkovska grupa nije izvršila napad u određeno vreme.⁶³ Ona iz rejonu s. Krušvara nije učestvovala u napadu ni do 08.00 časova 22. septembra, tako da su oba bataljona bila primorana da se vrate na svoje polazne položaje. Na njihovo povlačenje uticao je i neprijateljski na-

pad, uz jaku podršku artiljerijske vatre i avijacije, iz rejonu Sinja s grebena Visoka na položaje 3. krajiške brigade, verovatno u nameri da se rastereti pritiska na Dicmo, a eventualno i da se deblokira njihova okružena posada. (Skica 8.)

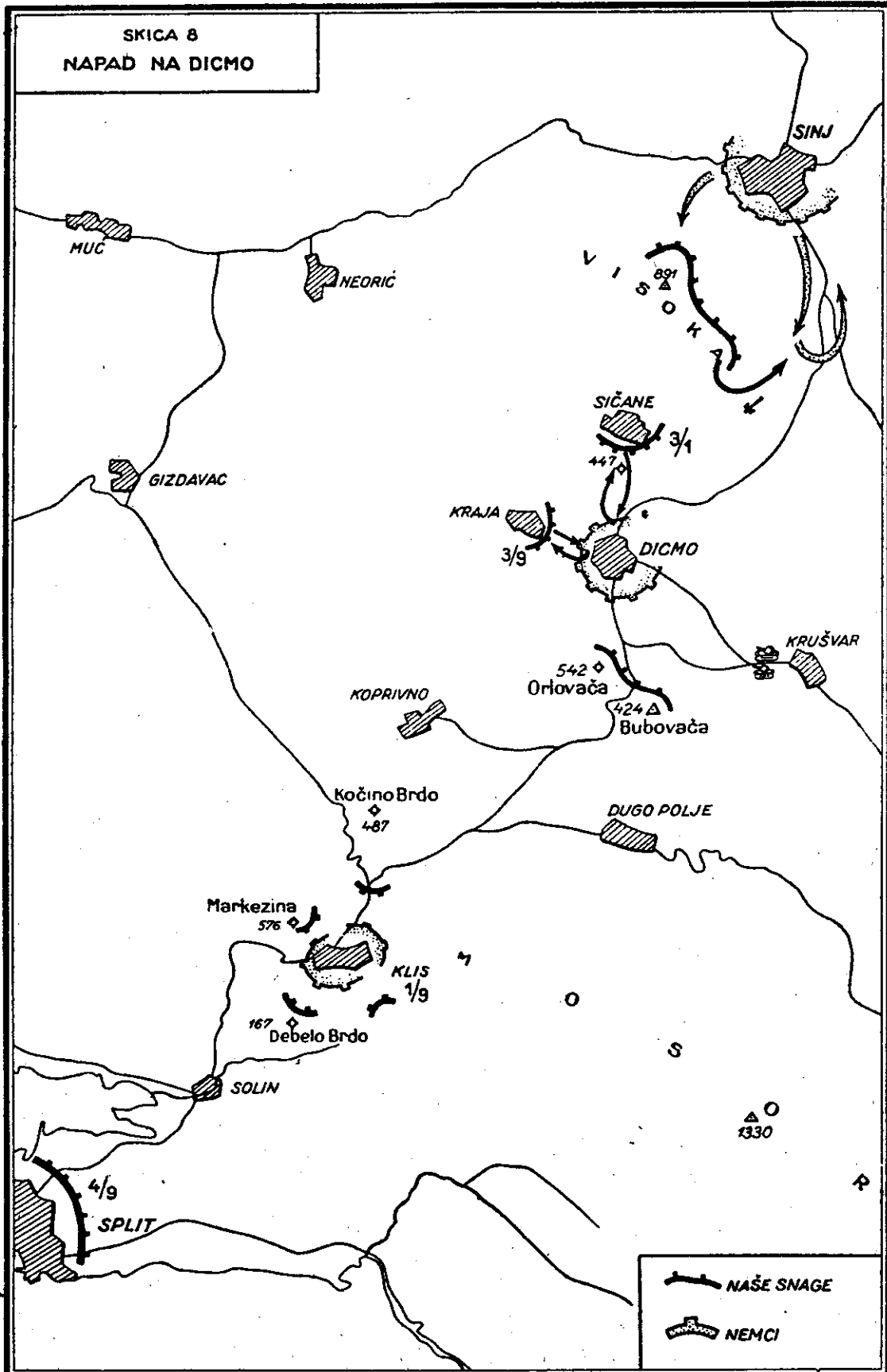
Posle neuspelog napada na Dicmo, stigle su jedinice sa štabom 4. krajiške divizije u rejon s. Hrvace.⁶⁴

Ovaj neuspeli napad na Dicmo pogoršao je opću situaciju jedinica IV. operativne zone u rejonu Sinja, jer nije zauzeto uporište Dicmo, kao važan preduslov za preduzimanje napada na Sinj s povoljnijih položaja.

Dok se i pored uloženi napore sporo uspostavljala neophodno potrebna veza između štabova 4. krajiške i 1. proleterske divizije, dotle je neprijatelj, raspolažući verovatno podacima o pokretu naših jedinica, preduzima sa svoje strane brze protivmere. Njegovim pritiskom s juga u pravcu Imotskog, onemogućeno je bilo štabu IV. operativne zone da povuče 1. proletersku brigadu sa tog sektora i prebaci je na Sinjski sektor radi upotrebe do dolaska 4. krajiške divizije. Isto tako angažovanje neprijateljskih snaga s pravca Livna preko Vagnja prema Sinju, nametnulo je IV. operativnoj zoni i tu teškoću da odvoji i angažuje inače nedovoljne snage za zatvaranje toga pravca. Jednovremeno i zbog povećane aktivnosti 114. nemačke divizije na severu s linije Benkovac — Kistanje, štab IV. operativne zone nije mogao ni sa severa da odvoji neke snage za upotrebu na Sinjskom sektoru. Međutim, kada je već bilo odlučeno da se pre napada na Sinj likvidira neprijateljsko uporište kod Dicma, trebalo je u noćnom napadu angažovati jače snage 3. brigade 9. divizije i 3. brigade 1. proleterske divizije, koje su u tom rejonu stajale na raspolaganju štabu IV. operativne zone, a ne svega njihova dva bataljona. Isto tako, odsustvo učesća tenkovske grupe u napadu iz rejonu s. Krušvara, koja je bila dobro postavljena, s obzirom na povoljnu terensku mogućnost upotrebe tenkova u sadejstvu sa pešadijskim jedinicama ovih brigada, znatno je doprinelo neuspehu u ovom napadu.

Prema tome, ovaj napad, koji nije uspeo zbog nedovoljne i nepotpune organizacije noćnog napada, mogao je dati pozitivne rezultate, da su angažovane jače snage u sadejstvu s tenkovskom grupom, koje su inače te iste noći aktivno učestvo-

SKICA 8
NAPAD NA DICMO

vale na sporednim zadacima u zatvaranju pravca ka Dicmu. 1. proleterska brigada nije mogla biti prebačena s pravca Imotskog u rejon Dicma, kako je predlagao štab 1. proleterske divizije — iz opravdanih razloga, zbog pritiska nadmoćnijih neprijateljskih snaga na tom osetljivom pravcu, ali se zato ne vidi razlog, koji je stajao na putu da se u rejonu Dicma upotrebe delovi 2. i 4. brigade 9. divizije, koje nisu bile u to vreme jače angažovane u svojim zonama dejstva kod okruženog Klisa i u rejonu Splita. 2. brigada, koja je uglavnom držala pod blokadom istaknutu neprijateljsku posadu kod Klisa, mogla je u ovoj situaciji, zadržavajući slabije snage, prebaciti glavninu u rejon Dicma. Na taj način ova posada neprijatelja ne bi bila u mogućnosti da nastavi prodor ka Splitu, jer bi naišla na otpor 4. brigade, a u slučaju njena prodora u pravcu Dicma — što bi bilo verovatnije, da ukaže pomoć snagama u Dicmu — mogla je biti zadržana na izlazu tesnaca, sa veoma pogodnih tačaka Orlovače i Busovače, dok je cela 3. brigada 9. divizije, oslobođena ovog zadatka, mogla biti upotrebljena za napad na Dicmo.

Dok se ovako razvijala situacija na Sinjskom sektoru 22. septembra osećao se jak pritisak 7. SS divizije u dolini reke Cetine; ta je divizija težila da se probije ka Splitu. Međutim zbog uspešnog otpora 1. proleterske brigade i jedinica Biokovske brigade,⁶⁵ neprijateljsko nadiranje bilo je zadržano.⁶⁶ Isto tako, otporom i na Kninskom sektoru zadržano je bilo nadiranje delova 114. divizije, koji su pokušavali da se probiju do Splita, dvema kolonama, i to iz rejona Kistanja i Benkovca. Nemačka kolona iz Kistanja bila je zadržana kod Djeversaka, dok je druga kolona, koja je nadirala iz Benkovca, zadržana oko Skradina. U ovim borbama do 23. septembra naneti su neprijatelju gubitci od 176 mrtvih te uništenih 11 motornih vozila (pored ovih i dva kamiona artiljerijske municije).⁶⁷

Pošto je neprijateljski prodor u rejon Skradina zabrinjavao rukovodeći štab Kninskog sektora, štab je usmerio svoje težište na tom sektoru povezujući svoje jedinice s jedinicama Šibenskog sektora, u nameri da po svaku cenu spreči dalje nadiranje neprijatelja ka Splitu. U ovoj situaciji na Kninskom sektoru jedinice su bile u sledećem rasporedu: Kninska

brigada oko Kistanja, a prva grupa bataljona (tri bataljona) oko Skradina.⁶⁸

Štab IV. operativne zone, obavešten o situaciji na Kninskom sektoru, a u cilju da sa severa spreči prodor delova 114. divizije ka Splitu, uputio je sledeće naređenje.⁶⁹

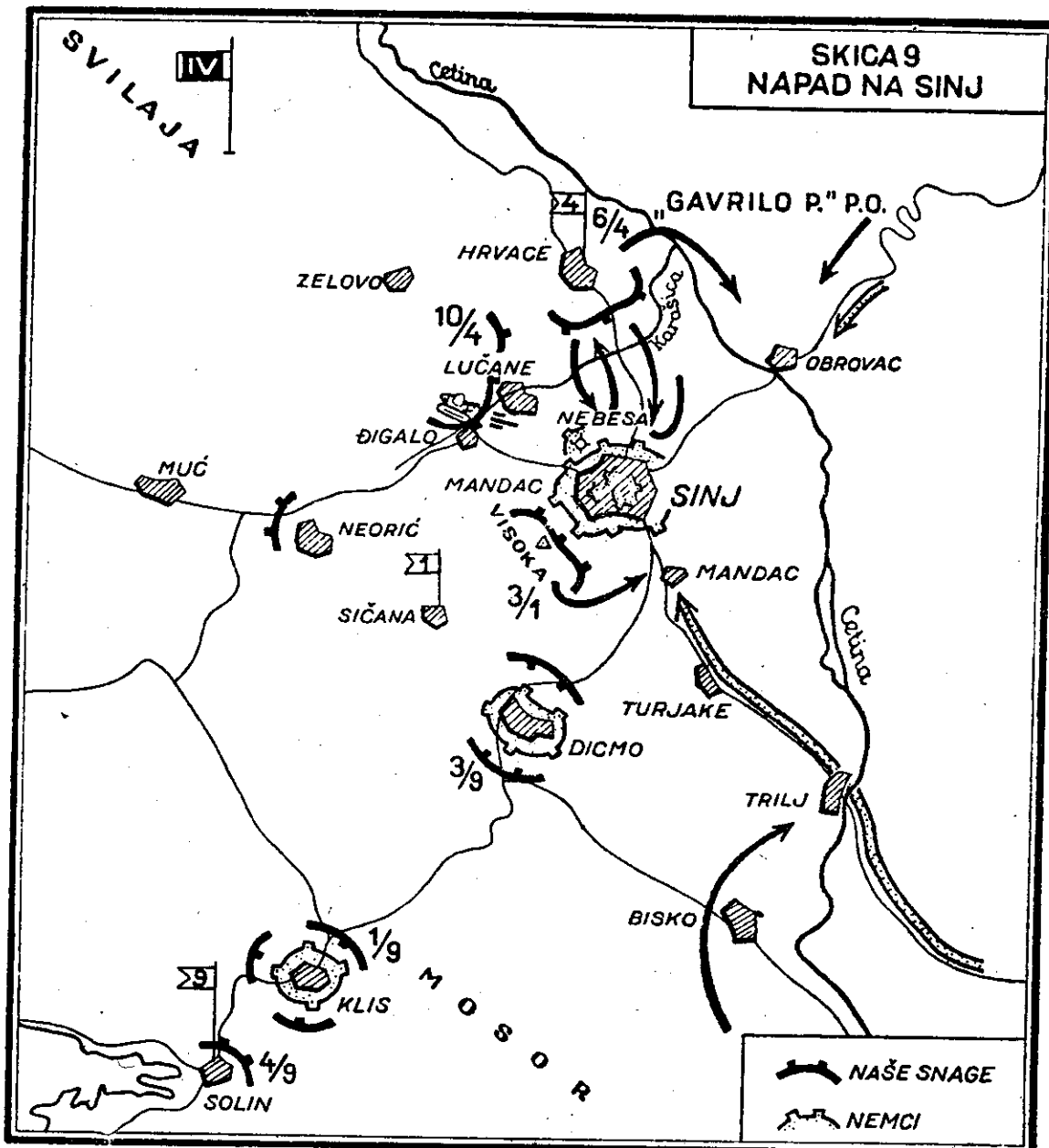
»Sve vaše snage da se prebace južno od linije Knin — Zrmanja u dve grupe: manju grupu prema Benkovcu i Kninu, a jaču prema Bribirskim Mostinama — Biogradu — Kistanjama i Šibeniku, u cilju da ometaju pokrete neprijatelja, naročito s linije Drniš — Knin prema Splitu. U sadejstvu s ostalim snagama IV. operativne zone pripremite se za likvidaciju Šibenika — Drniša i Knina i aerodroma Škobrnja. Odmah se prebacite sa štabom u severnu Dalmaciju.«

Iz ovog naređenja štaba IV. operativne zone vidi se, da je uočena opasnost od neprijateljskog daljeg prodiranja sa severa ka Splitu i da su jedinicama Kninskog sektora određeni nerealni zadaci, jer nisu odgovarali općoj situaciji. Naime, dok je prvi zahtev u ovom naređenju, da se ometaju pokreti neprijatelja naročito prema Splitu, mogao biti donekle ostvaren upornim otporom preko niza uzastopnih terenskih oslonaca po dubini do dolaska potrebnih pojačanja, zbog nadmoćnijih neprijateljskih snaga jedinica 114. divizije, ustaša i četnika — dotle je drugi zahtev, za pripremanje likvidacije Šibenika, Drniša i Knina u sadejstvu s ostalim snagama IV. operativne zone, u tadanjoj stvarnoj situaciji bio neostvarljiv, s obzirom da su se vršile tek pripreme za likvidaciju Sinja, oko koga su bile angažovane jače snage IV. operativne zone.

Plan napada na Sinj

Ujutro u 04.00 časa 22. septembra, 10. brigada 4. krajiške divizije stigla je u s. Zelovo i uhvatila vezu sa 3. brigadom 1. proleterske divizije. Po uspostavljanju veze, oba štaba ovih brigada preduzeli su izviđanje ka Sinju, radi organizovanja predstojećeg napada.⁷⁰ Iza 10. brigade stigla je u s. Hrvace i 6. brigada 4. krajiške divizije. O njihovu dolasku, čim je bio obavešten štab IV. operativne zone, izvestio je štab 1. proleterske divizije depešom br. 261 22. septembra u 15.00 časova.⁷¹ Osim toga, u depeši je bilo naznačeno, da 4. krajiška divizija, obrazujući severnu kolonu i rezervu, preduzme napad na Sinj u toku noći, prema naređenju koje je dostavljeno 1. proleterskoj diviziji, jer 1. proleterska brigada neće moći biti prebačena u ovaj sektor. Odmah zatim štab 1. proleterske divizije primio je naređenje IV. operativne zone za napad na Sinj za 22./23. septembra u 21.00 časova.⁷² U uvodnom delu ovog naređenja bilo je naznačeno, da će se ovaj napad izvršiti onako, kako je bilo ranije predviđeno za napad, koji je trebalo preduzeti 21./22. septembra, s tim što će 4. krajiška divizija, pod komandom 1. proleterske divizije, preuzeti na sebe ulogu severne kolone i opće rezerve. Osim toga, upozoren je bio štab 4. krajiške divizije, da stupi u neposrednu vezu sa zamenikom komandanta 1. proleterske divizije generalom Milojem Milojevićem, koji se nalazio sa svojim štabom u s. Sičane (severno od Dicma) i kod koga su se nalazili detaljni podaci za napad na Sinj.

Čim su uspostavljene neposredne veze štabova 1. i 4. divizije, preduzete su pripreme za izvršenje predstojećeg noćnog napada.

Prema do tada prikupljenim podacima obavestajnog centra štaba IV. operativne zone, u Sinju se nalazilo 600 Nemaca i 400 ustaša, s velikom količinom mitraljeza i bacača, zaplenjenih od Italijana. Od artilerije bile su dvije haubice, dva brdska topa i jedan protivavionski top. Ceo grad, još za vreme Italijana, opasan je bodljikavom žicom i bunkerima. Utvrđene su pojedine grupe zgrada: duvanska stanica, kasarne i železnička stanica, a isto tako i Grad k. 438.⁷³ Na Sinjskom polju nalazio se aerodrom. Artilerija je bila ovako postavljene

na: dva brdska topa na Čušurinoj glavici severoistočno od grada, a dve haubice na železničkoj stanici.⁷⁴

Osim ovih neposrednih podataka o situaciji kod Sinja, štab 1. proleterske divizije dostavio je štabu 4. krajiške divizije pismeno obaveštenje o općoj situaciji u Dalmaciji, radi orijentacije,⁷⁵ pod br. 263 od 22. septembra.⁷⁶ U ovom obaveštenju bilo je naznačeno, da su neprijateljske snage 22. septembra iz rejonu Imotskog, jačine oko 12.000 vojnika uz podršku avijacije i tenkova, pokušavajući prodor ka Splitu, nastojale da savladaju otpor Cetinske brigade i italijanskog bataljona »Garibaldi«, koji su bili ojačani sa četiri tenka. Međutim, zbog nadmoćnijih neprijateljskih snaga, štab IV. operativne zone nije mogao da usvoji predlog zamenika komandanta 1. proleterske divizije da odvoji 1. proletersku brigadu iz rejonu Zadvarja, te je ova, u zajednici s pomenutim jedinicama, uspešno odolevala pritisku neprijatelja. Da je 1. proleterska brigada odvojena sa pravca Zadvarje — Imotski i upućena na sektor Dicmo — Sinj, otvoren bi bio južni bok odbrane Splita, a time i uzaludni naponi na Splitsko-Sinjskom sektoru. Osim toga, u obaveštenju je bilo navedeno, da su preduzete mere na ovom pravcu za onesposobljavanje Pavića Mosta; serpentina kod Zadvarja; raskrsnice komunikacija kod s. Bišćevića i komunikacije Podgrađe — Kostanje. Navedeni su također i neki podaci o načinu izvršenja predstojećeg napada na Sinj, među kojima je bilo predviđeno, da će se artilerija postaviti na Đipalo i otpočeti artilerisku pripremu u 21.00 časova, koncentrišući svoju vatru na utvrđeni vis Nebesa i bunkera severno od puta Đipalo — Obrovac. Odmah posle artileriske pripreme predviđeno je da tenkovi svojim prodorom prema gradu, uništavajući prepreke, otvore put pešadiji i bacačima plamena. Komandno mesto štaba operacija naznačeno je bilo da će se nalaziti na k. 512 na pravcu s. Đipalo — s. Radić. Na kraju je bilo predviđeno, da se u cilju raspoznavanja naši tenkovi obeleže crvenim zastavicama.

Posle ovoga u toku dana bile su dovršene pripreme za noćni napad na Sinj. 6. brigada 4. divizije sa r. Korašice, razvijajući se za napad u ulozu severne kolone, odvojila je dva bataljona u pravcu s. Obrovac, radi zatvaranja pravca Vaganj — Sinj. 10. brigada nalazila se prikupljena u rejonu s. Lučane, da kao

opća rezerva u povoljnom momentu bude upotrebljena za prodor u grad, ili pak da u slučaju potrebe prihvati jedinice 6. brigade i 3. brigade 1. proleterske divizije. 3. brigada 1. divizije zauzela je polazne položaje za napad na severoistočnim granicama grebena Visoka, dok su se tenkovi nalazili na komunikaciji Dicmo — Sinj.⁷⁷

I ovde pada u oči ista greška u planiranju napada na Sinj, kao što je to bio slučaj kod neuspelog napada na Dicmo. Od raspoložive tri brigade kod Sinja, predviđene su bile za napad nepotpune dve brigade (3. i 6. bez dva bataljona). Možda bi bilo zgodnije, da su za napad bile predviđene sve tri brigade. Jer da je 10. brigada aktivno učestvovala u napadu s pravca Lučane — Sinj, sigurno bi privezala izvestan deo neprijateljskih snaga, pa prema tome i znatno olakšala situaciju ostalih brigada. Isto tako odvojena dva bataljona 6. brigade iz rejonu Obrovca mogla su se upotrebiti, pošto se vrši noćni napad na pravcu Obrovac—Sinj, a da samo sa pomoćnim snagama zatvore pravac Vaganj—Obrovac. Zadržavanje 10. brigade kod s. Lučane radi obezbeđenja pravca Drniš—Sinj, podrške napada ostalih brigada na Sinj i eventualnog prihvata u slučaju neuspeha, nije bilo celishodno. Trebalo je, bez sumnje, zadržati pomoćne delove 10. brigade kod Lučana radi zaštite veoma važnog pravca Drniš—Sinj, a što se tiče glavne brigade, bilo bi bolje da je aktivno učestvovala u napadu na Sinj s ovoga pravca. Na kraju treba napomenuti, da je i 3. brigada 9. divizije, iz rejonu Dicma, trebala obratiti veću pažnju na pravac Imotski—Trilj—Sinj, jer je 3. brigadi 1. proleterske divizije to bilo onemogućeno zbog predstojećeg napada na Sinj. Ovaj važni pravac morao je biti bolje kontrolisan, jer je uvek pretila opasnost da se neprijateljski delovi iz Sinja, obilaznijim putem preko Trilja, probiju do grebena Mosora, zalazeći duboko u nezaštićeni međuprostor između jedinica Biokovskog sektora, koje su bile orijentirane na jugu prema Imotskom, i jedinica 9. divizije, koje su branile pravac Sinj —Klis—Split. 3. brigada 9. divizije ne samo da je bila najbliže Trilju, već je ona trenutno bila neaktivna, držeći samo pod opsadom neprijateljsku posadu u Dicmu, prema čemu je mogla obratiti veću pažnju na pravac Sinj—Trilj, pa čak i da delom snaga sudeluje u napadu na Sinj sa toga pravca.

Napad na Sinj

I pored iznetih nedostataka, nedovoljno su bile obavljene i pripreme za sam napad, verovatno zbog toga, što se i bez dolaska određenih jedinica hitalo s napadom, da bi se konačno ostvario postavljeni cilj — oslobođenje Sinja. Između ostalog, nije bila uspostavljena veza između jedinica 4. krajiške divizije i određene tenkovske grupe,⁷⁸ tako da tenkovska grupa nije ni učestvovala u napadu, pa prema tome i 6. brigada 4. krajiške divizije bez dva bataljona, bez podrške tenkova, nije bila u stanju da savlada otpor neprijatelja na r. Korašici. Isto tako, ostao je bez uspeha i napad 3. brigade 1. proleterske divizije. Osim toga, zbog nedovoljne kontrole pravca Imotski—Trilj, uspelo je neprijateljskim delovima na tom pravcu da se probiju kroz zastor 1. proleterske brigade na levoj obali r. Cetine u toku noći 22./23. septembra i da po prelasku reke Cetine kod s. Trilja izbiju u rejon s. Mandas i spajajući se (6 km južno od Sinja) sa posadom Sinja, ojačali su njegov otpor.⁷⁹

Štab 1. proleterske divizije, da bi sprečio dalje napredovanje neprijatelja iz rejonu Imotskog ka Trilju, naredio je, pod br. 267 23. septembra ujutro, 3. brigadi, da uputi jednu četug sa Visoke ka Trilju, sa zadatkom da spreči dalje prebacivanje neprijatelja s leve obale reke Cetine i spajanje s posadom u Sinju. Isto tako naređeno je i Cetinskoj brigadi, da uputi jedan bataljon ka Trilju radi sprečavanja neprijateljskog nastupanja od Imotskog ka Trilju u sadejstvu s delovima 1. proleterske brigade.⁸⁰ U ovom naređenju, na kraju, napomenuto je 3. brigadi da, u slučaju ako nisu povoljni uslovi za ponovni napad na Sinj, pokuša ponovni napad na

Dicmo, pod uslovom da prethodno obavesti o tome i štab 4. krajiške divizije. U tom slučaju 4. krajiška divizija preuzela bi sa 10. brigadom ranije položaje 3. brigade na grebenu Visoka, dok bi njena 6. brigada desnim krilom proširila svoj otsek zaključno do s. Muća, radi zatvaranja pravca Sinj—Muć—Drniš.⁸¹ Na ovom pravcu 23. septembra opažala se pojačana aktivnost 114. divizije. Neprijateljski manji izviđački delovi, koje je podržavala artileriska i minobacačka vatra, odbijani su s položaja Šibenske i Trogirske brigade južno od Unešića na k. 477—Bogačin. Da bi se ova aktivnost neprijatelja osujetila, prebačene su četiri streljačke čete u njegovu pozadinu u cilju izviđanja i uznemiravanja.⁸²

Za neuspeh napada na Sinj, pored navedenih razloga, uticalo je i to, što je neprijatelj, prateći pokrete naših jedinica, neprekidno usmeravao svoju aktivnost tako, da je u znatnoj meri otežavao štabu IV. operativne zone manevrovanje jedinica po unutrašnjim operacijskim pravcima. Svojim pojačanim pritiskom, s pravca Imotskog, onemogućio je prebacivanje 1. proleterske brigade u rejon Sinja, a zatim aktivirajući dejstvo s pravca Livno—Sinj, primorao je 10. brigadu na razdvajanje i onako nedovoljnih snaga u pravcu Vagnja. Isto tako preduzeo je aktivno dejstvo i iz rejona Vrlike. S ovog poslednjeg pravca neprijateljske upotrebljene snage verovatno su imale nameru da privuku i odvoje snage 4. krajiške divizije iz rejona Sinja prema Vrlici. One su težile da se oslobode našeg pritiska na Sinj — njihovu glavnu polaznu osnovicu za prodor ka Splitu.

Ovakvim kombinovanim dejstvom neprijatelj je sa nadmoćnijim snagama uspevao, održavajući inicijativu u svojim rukama, da osujeti naše namere. U ovakvoj situaciji štab nemačkog XV. korpusa odlučio je da preduzme 24. septembra nastupanje na celom frontu.

Da su na vreme stigle i stupile u akciju, prema operacijskom planu štaba IV. operativne zone, 4. krajiška divizija i Kninska brigada, Nemcima, ustašama i četnicima naneti bi bili verovatno daleko veći gubici. Isto tako, sa više verovatnoće, mogla su se zauzeti neprijateljska uporišta Sinj i Dicmo. U tom slučaju postojala bi objektivna mogućnost da se održi

oslobođena teritorija srednje Dalmacije na čelu sa Splitom, duže vreme, što bi omogućilo temeljitiju organizaciju novoformiranih jedinica za njihovu upotrebu kao i korišćenje velikih količina zaplenjenog ratnog materijala.

Prema ovakvu razvoju situacije, a s obzirom da su jedinice IV. operativne zone još uvek uspešno zadržavale neprijatelja s juga iz rejonu Imotskog, a sa severa iz rejonu Šibenik—Drniš, i što je, dolaskom Grahovskog partizanskog odreda »Gavrilo Princip« 23. septembra u rejon Vagnja, donekle bilo zaprečeno neometano nadiranje neprijatelja iz rejonu Livna ka Sinju, štab IV. operativne zone odlučio je da prebaci glavninu svojih snaga i ratnog materijala na levu obalu reke Cetine i da nastavi aktivna dejstva u povoljnijem operativnom položaju obrnutim frontom, naslanjajući se na greben Dinare. Da bi ostvario tu odluku, a s obzirom da se pojačala aktivnost neprijatelja sa svih strana oko jedinaca IV. operativne zone, trebalo je obezbediti nesmetano prebacivanje ratnog materijala i jedinica drugog ešalona 9. dalmatinske divizije iz rejonu Splita preko reke Cetine na greben Dinare. Do tada, kao najpogodniji, najkraći i najsigurniji pravac bio je Split—s. Muć—s. Hrvace—Dinara.

Prema tome, da bi se izvršilo prebacivanje ratnog materijala i trupa ovim pravcem, trebalo je da 3. brigada 1. proleterske divizije i 6. i 10. brigada 4. krajiške divizije to omoguće odlučnom odbranom sa dosadašnjih svojih položaja. U tom cilju izdao je štab IV. operativne zone direktivu 1. i 4. diviziji dana 23. septembra.⁸³ U ovoj direktivi pored ostalog bilo je saopćeno, da se čuvanjem žive snage i korišćenjem vremena do maksimuma održe sadanji položaji, kako bi se nastavila aktivna dejstva pod povoljnijim uslovima. U direktivi je bilo određeno sledeće grupiranje snaga:

- 1. proleterska divizija zapadno i južno od Sinja s istaknutim delovima do r. Cetine;
- 4. krajiška divizija severno od Sinja, prebacujući deo snaga na levu obalu r. Cetine;
- 9. dalmatinska divizija na prostori Dirmo—Split, s istaknutim delovima istočno od puta Sinj—Split;

—Imotski sektor s Omiškom grupom bataljona na Mosoru i Kamešnici; Cetinska brigada u primorskom pojasu u neposrednoj vezi sa 9. dalmatinskom divizijom, a Šibenski sektor prema Perkoviću i Vrlici zapadno od puta Sinj—Split. Štab IV. operativne zone nalazio se na Svilaji radi neposrednog uticaja na tok operacija.

Na kraju ove direktive naređeno je bilo Obalskom sektoru, da pripremi evakuaciju pomorskih jedinica i težih artilerijskih oruđa s obale na otok Korčulu ili Lastovo.

Prema tome, štab IV. operativne zone, posle neuspelih napada na Dirmo i Sinj, blagovremeno je doneo pravilnu odluku za ovaj smeli otstupni marš-manevar pod teškim okolnostima, realno ceneći tadanju situaciju s obzirom na oprečne faktore — s jedne strane trenutni gubitak prestiža zbog napuštanja Splita i ostale oslobođene teritorije, a s druge strane pred ozbiljnom opasnošću potpunog okruženja od strane nadmoćnijih neprijateljskih snaga.

III. ETAPA

Prebacivanje jedinica i materijala

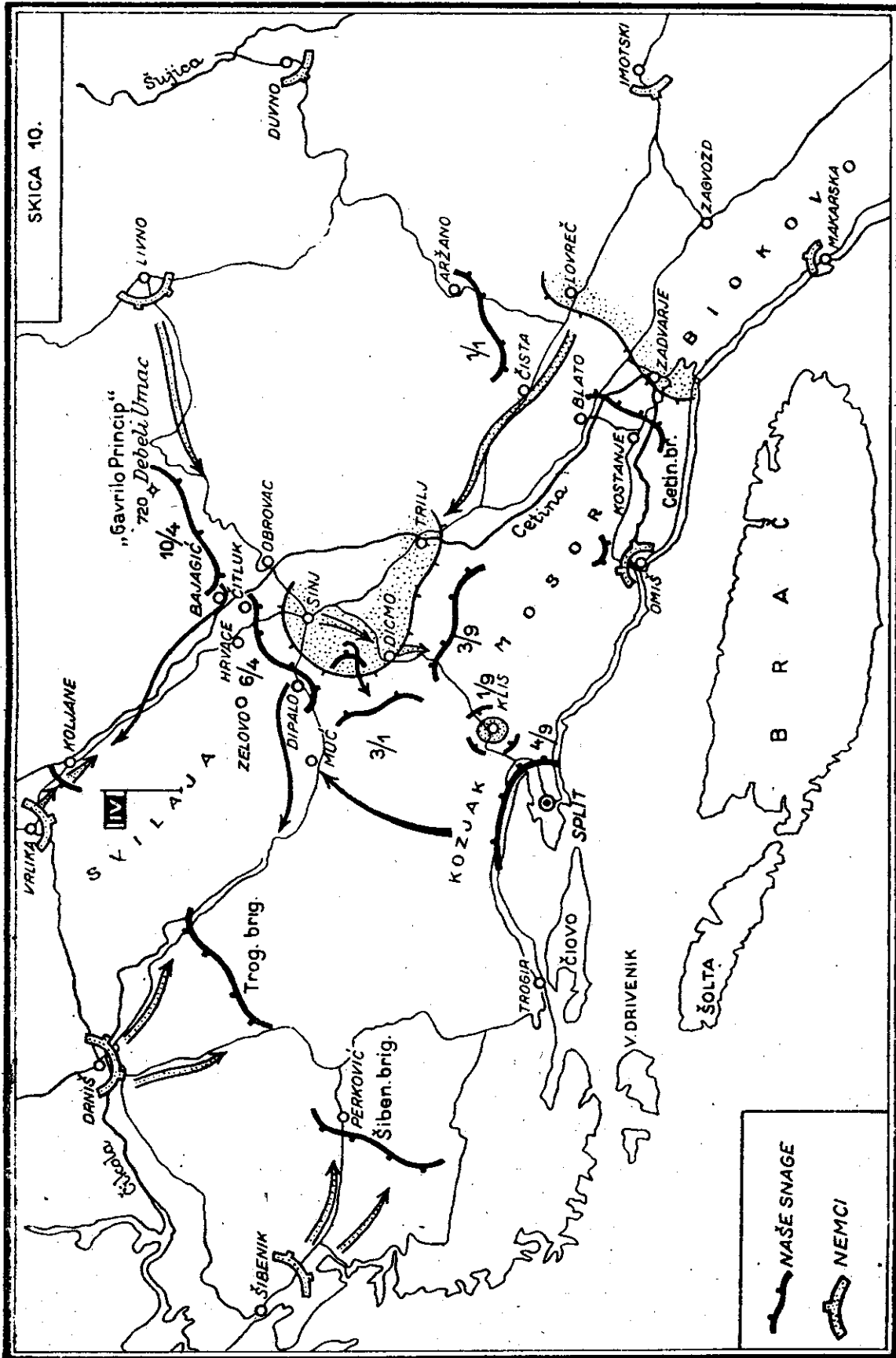
IV. operativne zone s obale na greben Dinare

Prema direktivi Štaba IV. operativne zone od 24. sept., sve jedinice, zadržavajući svoje ranije položaje, pristupile su pokretima za zauzimanje određenih im položaja. 4. krajiška divizija zauzela je sa 6. brigadom položaj s. Đipalo—Gaj—Čitluk (4—5 km severozapadno i severno od Sinja), a sa 10. brigadom položaje s. Bajagić (na levoj obali reke Cetine, 4 km severno od s. Obrovac) — Debeli Unac, k. 720 (3 km severno od puta Vaganj—Obrovac), radi privezivanja neprijateljskih snaga oko Sinja i zatvaranja pravca Sinj—Vrlika i Sinj—Livno u sadejstvu s partizanskim odredom »Gavrilo Princip«. Štab 4. krajiške divizije nalazio se u s. Hrvace, odakle se imao prebaciti u s. Behare. (Skica 10.)

1. proleterska divizija zadržala je i dalje svoju 1. brigadu na Imotskom pravcu, a 3. brigadu zapadno i jugozapadno od Sinja, zatvarajući pravac Sinj—Drniš i Sinj—Dicmo.

9. dalmatinska divizija pripremala se za pokret s prostorijske Dicmo—Split, zadržavajući izviđačke zaštitne delove istočno od komunikacije Sinj—Split prema r. Cetini, radi zatvaranja i kontrole pravca, koji iz rejona Imotskog i Duvna vodi ka Sinju, dok se glavnina ne prebaci na levu obalu r. Cetine. Ostale jedinice na Imotskom i Šibenskom sektoru zadržale su se na ranijim svojim položajima⁸⁴ do daljeg naređenja.

23. septembra popodne, oko 16.00 časova, izvestila je 3. krajiška brigada štab 1. proleterske divizije, u duhu njegove ranije sugestije, da će izvršiti noćni napad na Dicmo.⁸⁵ Međutim je neprijateljska posada Sinja, istoga dana popodne, napala položaje 3. brigade u podnožju grebena Visoka, sa svojih po-

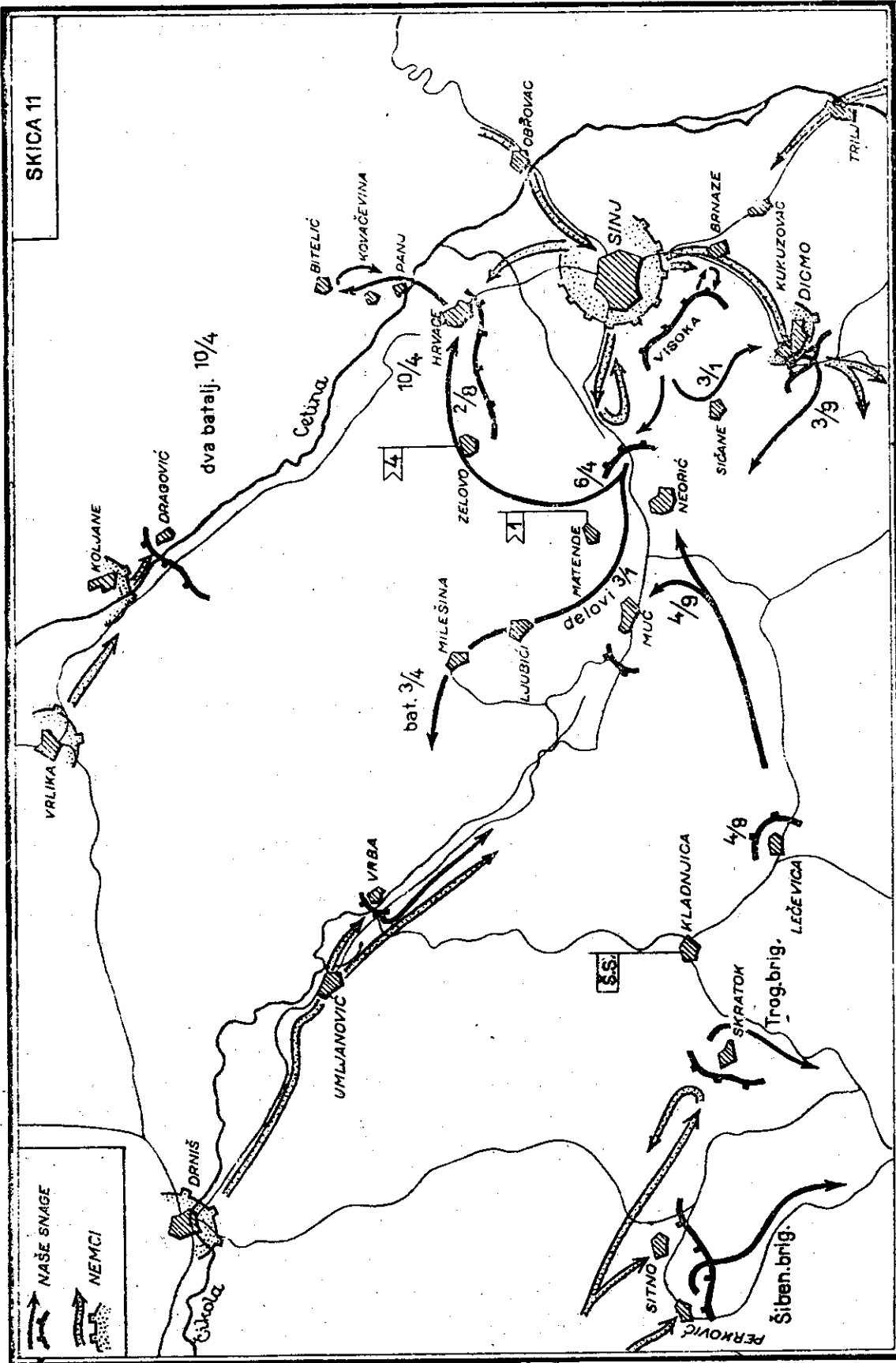

ložaja jugozapadno od Sinja, dok su drugi neprijateljski delovi iz rejonu Trilja napali delove Cetinske brigade u podnožju severnih ogranaka Mosora. Usled toga, iako neprijatelju nije pošlo za rukom da odbaci naše jedinice sa pomenutih položaja, predviđeni napad 3. brigade na Dicmo morao je biti obustavljen.

24. septembra ujutro neprijatelj je otpočeo nastupanje sa svih pravaca prema obali. Delovi nemačke 114. divizije i četnici iz rejonu Vrlike u nastupanju sa severa, nailazeći na otpor naših jedinica na pravcu Šibenik i Drniš, bili su zadržani, izuzev onih delova, koji su iz rejonu Vrlike uspeli da se probiju do s. Koljane (8 km jugoistočno od Vrlike). Ovim prodorom neprijatelj je ozbiljno ugrožavao položaj 4. krajiške divizije na jugoistočnim ograncima Svilaje, te je zbog toga štab 1. divizije naredio štabu 4. krajiške divizije, da spreči ovo nadiranje neprijatelja iz Vrlike ka Sinju,⁸⁶ da zatvori ovaj pravac zauzimanjem položaja južno od s. Koljane i s. Dragovića, a 6. brigadi bilo je naređeno, da zatvori pravac Drniš—s. Muć—Sinj u dolini srednjeg toka r. Vrbe, održavajući vezu desno sa 10., a levo sa Trogirskom brigadom.⁸⁷ Na ovaj način smatrao je štab IV. operativne zone, da će, zaprečavanjem neprijateljskog nadiranja na ova dva veoma osetljiva pravca iz Drniša i Vrlike istočnim i zapadnim podnožjem Svilaje, obezbediti severozapadnu stranu koridora, na određenom pravcu izvlačenja naših snaga iz rejonu Splita na greben Dinare.

Štab 4. krajiške divizije, pošto je postupio po naređenju štaba 1. proleterske divizije, dostavio je svoj izveštaj,⁸⁸ u kojem je pored ostalog bilo navedeno, da su zapaženi pokreti jačih neprijateljskih snaga s istoka iz rejonu Obrovca i s juga iz rejonu Trilja ka Sinju. U izveštaju je stajalo, da neprijatelj, na ovom drugom pravcu, u svom besu zbog pruženog mu otpora, pali nezaštićena sela Brnaze i Kukuzovac (2—5 km južno od Sinja). Na kraju ovog izveštaja upućen je zahtev, da se upute raspoložive snage za dejstvo u bok ovih neprijateljskih snaga.⁸⁹ Usvajajući ovaj zahtev, štab 3. brigade po naređenju štaba 1. proleterske divizije, a zadržavajući svoj 2. i 4. bataljon na grebenu Visoke, prebacio je 1. i 3. bataljon u rejon s. Sičane, severno iznad Dicma, da bi pojačao otpor

SKICA 11

neprijatelju i zaštitio sela od dalje njegove odmazde. U toku ovog dana, kao i prethodnog, zbog brzog razvoja situacije upućeno je bilo više naređenja iz štaba 1. proleTERSke divizije i IV. operativne zone štabu 4. krajiške divizije, koja su često bila različita, što je otežavalo njihovo izvršenje. Zbog toga je štab 1. proleTERSke divizije bio primoran da uputi 24. septembra oko podne sledeće naređenje štabu 4. krajiške divizije.⁹⁰

»Sinoć su delovi 7. SS divizije prešli Cetinu kod Trilja. Vi ste dobili sinoć više naređenja od divizije i Zone. Sva se naređenja menjaju, i vi imate sledeći zadatak:

Sa jednom brigadom drum Sinj—Muć onespobiti temeljito, budući da se evakuacija materijala vrši ka Muću. Drugu brigadu postavite na cestu Sinj—Vrlika iznad s. Hrvace. Cestu zaprečite minama, koje izuzeti iz komande mesta Muć. 3. brigada nalazi se s jednim bataljonom na Visokoj, sa dva bataljona prema s. Trilju, a jednim bataljonom u pokretu iz s. Radošića ka Trilju.

Sigurno zatvorite pravac ka Sinju.«

Kao što se vidi iz ovog naređenja, naznačeno je bilo potčinjenim jedinicama, da onespobljavanjem komunikacija (rušenjem i minskim poljima) uspore nadiranje neprijatelja do prebacivanja naših snaga na levu obalu r. Cetine. Do 14.00 časova uspelo je neprijatelju, iz rejonu Trilja, da savlada otpor jedinica 3. brigade 1. proleTERSke divizije i da se probije preko s. Bisoka i Kruševarska polja do Dicma, spajajući se s njegovom posadom. Drugoj neprijateljskoj koloni, koja je pokušala prodor iz rejonu Sinja ka Dicmu, nije uspelo da savlada otpor ostalih jedinica 3. brigade.⁹¹ Međutim, pošto je položaj bataljona 3. brigade 1. proleTERSke divizije istočno od komunikacije Sinj—Klis postao nesiguran zbog prodora i spajanja neprijateljskih snaga na pravcu Trilj—Dicmo, naređeno mu je bilo, da se prebaci na severnu stranu pomenute komunikacije i postavi na položaj Glavica k. 526 (2 km severno od ž. st. Dicmo)—Kitnica k. 453, za pojačavanje daljeg otpora neprijatelju iz rejonu Sinja i Dicma s grebena Visoka. Ostali delovi 3. brigade uspešnim otporom sa k. 512 (3 km istočno od s. Đipalo) onemogućili su nadiranje neprijatelja iz Sinja i spajanje s njegovim snagama u rejonu Dicma.

Dok se ovako razvijala situacija kod 3. brigade 1. proleterske divizije, 3. brigada 9. divizije povukla se iz rejonu severozapadno od Dicma u pravcu s. Muća, tako da je komunikacija Dicma—Split ostala nedovoljno zaštićena, a isto tako i pravac eventualnog neprijateljskog daljeg nadiranja iz Dicma ka Muću. Zbog toga je štab 1. proleterske divizije uputio 24. septembra u 15.00 časova hitno naređenje pod br. 270⁹² 3. krajiškoj brigadi, da zapreči komunikaciju Sinj—Muć mitskim i drugim preprekama, kako bi se sprečio prodor neprijatelja, a naročito njegovih tenkovskih jedinica. Osim toga, štab 1. proleterske divizije naredio je štabu 4. krajiške divizije u 23.55 časova, da izvrši pregrupiranje svojih jedinica na pravcu Vrlika—Sinj, s tim da 10. brigadu zadrži frontom prema Vrlici, a 6. brigadu prema Sinju. U istom naređenju bilo je označeno, da istaknuta dva bataljona 10. brigade u rejonu s. Koljana i mosta na r. Cetini odmah pojačaju delovima 3. dalmatinske brigade, sa zadatkom da ovladaju i održe most na r. Cetini. Na kraju, u ovom naređenju, radi orijentacije, upozoren je štab 4. krajiške divizije, da se 3. brigada 1. proleterske divizije nalazi na pravcu Sinj—Muć, a da se štab 1. proleterske divizije nalazi u s. Mašande. Isto tako saopćeno je bilo i to, da se vrši napuštanje Splita, a da je cilj naših pokreta probijanje i izvlačenje materijala na levu obalu r. Cetine.⁹³

Dok su se ovako razvijali događaji u završnoj etapi Splitske operacije, održana je konferencija u štabu IV. operative zone s predstavnicima štaba 1. proleterske i 9. dalmatinske divizije,⁹⁴ na kojoj se, pri razmatranju situacije, došlo do zaključka, da je povlačenje ranije određenim pravcem, preko s. Muća na levu obalu r. Cetine, postalo neizvesno zbog neprekidnog i pojačanog pritiska nadmoćnijih neprijateljskih snaga iz rejonu Sinja, Vrlike i Drniša. Zato je štab IV. operative zone odlučio da sa 1. proleterskom i 9. dalmatinskom divizijom napadne neprijateljske snage kod Dicma i Klisa, kako bi bilo omogućeno izvlačenje ostalih naših jedinica i ratnog materijala sa desne na levu obalu r. Cetine.⁹⁵ Ovaj napad imao se izvršiti 25. septembra. Međutim, zbog brzog razvoja situacije, nisu mogle biti obavljene sve potrebne pripreme, radi čega se napad nije mogao izvršiti. No ipak, da bi se pojačao otpor na pravcu Drniš—Muć, na kojem su delovi 114. divizije ispo-

Borci odlaze na položaj na Dinari 1943. g.

ljavali veći pritisak, pored ranije ispoljenog na pravcu Vrlika—Sinj, naredio je štab IV. operativne zone 25. septembra ujutro⁹⁶ Šibenskom sektoru, da odmah uputi jednu svoju brigadu na severoistočne padine Moseča, prema komunikaciji Drniš—Muć u rejon s. Umljanović, radi zatvaranja ovog pravca u sadejstvu sa 4. brigadom 9. divizije, koja se nalazila u rejonu s. Lečevice.

Kada je štab Šibenskog sektora primio ovo naređenje, njegove su jedinice u jakim borbama zadržavale nadiranje neprijatelja s položaja Vrpolje—Perković—s. Sitno (5 km istočno od Perkovića). Neprijateljska kolona, koja je bila zadržana kod s. Sitno, skrenula je s ovog pravca preko s. Skratoka prema istoku u pravcu s. Muća, verovatno u nameri da se poveže s ostalim neprijateljskim snagama u rejonu Dicma i Sinja. Međutim je upornim zalaganjem jedinica Trogirske brigade dalje nadiranje ove neprijateljske kolone bilo zaustavljeno kod s. Skratoka (20 km zapadno od s. Muća). Ranijim naređenjem štaba IV. operativne zone bilo je naređeno Trogirskoj briga-

di, da sa svojih položaja s. Gor. Utore—Visoka—Skratok što pre uspostavi vezu s levim krilom 9. divizije u pravcu s. Kradnice—s. Umljanovići. Šibenskoj brigadi bilo je naređeno od strane Šibenskog sektora, da usporava nadiranje neprijatelja u zoni ograničenoj desno od s. Koprna, a levo do morske obale, onesposobljavajući sve komunikacije u zahvatu svoje zone dejstva. Štab Šibenskog sektora nalazio se u s. Kladnice (18 km istočno od Perkovića).⁹⁷ Dalje na severu u pozadini neprijatelja, na desnoj strani obale reke Krke, aktivnim dejstvom jedinica Kninskog sektora, i to: Kninske brigade oko Kistanja, prve grupe bataljona na komunikaciji Mostine—Skradin, druge grupe bataljona na prostorijski Benkovac—Bribirske Mostine; Kninskog partizanskog odreda na komunikaciji Mokro Polje—Knin, a severnodalmatinski partizanski odred u Bukovici na komunikaciji Karin—Smilčić, privezivane su znatne neprijateljske snage, čime je ozbiljno usporavana aktivnost nemačke 114. divizije.⁹⁸

Dok se ovako razvijala situacija severno na Kninskom i Šibenskom sektoru, u toku 25. septembra južno na Imotskom sektoru u neprekidnim danonoćnim borbama usporavano je nadiranje neprijateljskih kolona dejstvima 1. proleTERSke brigade s položaja u rejonu zapadno od s. Aržano, a Cetinske brigade s grebena Mosora, prihvatajući 1. i 2. bataljon 4. dalmatinske brigade i Splitskog posadnog bataljona. Jednovremeno je usporavano nadiranje neprijatelja iz Dicma i Omišaka Splitu.⁹⁹

Za to vreme jedinice 4. krajiške divizije vodile su teške borbe u toku celog dana, i to: 6. brigada na pravcu Sinj—Muć, a 10. brigada na pravcu Sinj—Vrlika. Štab 4. krajiške divizije nalazio se oko s. Zelovo u zaseoku Cvitkovići.¹⁰⁰ Narocito jake borbe vodila je 10. brigada protiv 2.000 Nemaca vjačanih tenkovima kod s. Ribarića. Ona je uporno odolevala pritisku znatno nadmoćnijih neprijateljskih snaga, u sadejstvu dvaju bataljona 3. dalmatinske brigade iz rejona s. Koljana i delova 6. brigade u rejonu s. Hrvace.¹⁰¹

Štab 4. krajiške divizije, ne obaveštavajući štab IV. operativne zone, prebacio je bio dva svoja bataljona 6. brigade u rejon s. Bitelić (7 km severno od s. Hrvace) na levu obalu r. Cetine,

čime je znatno oslabio otpor na veoma osetljivom pravcu Sinj—Muš i Drniš—Muć. Zbog toga je iz štaba IV. operativne zone bio odmah upućen na samo mesto zbivanja komandant 1. proleterske divizije general Koča Popović i drug Ivo Lola Ribar. Ova intervencija bila je potrebna, jer je situacija i kod 3. brigade, na pravcu Sinj—Dicmo, bila ozbiljna. Njene jedinice, i pored najvećeg zalaganja, nisu mogle da spreče nadmoćnijim neprijateljskim snagama, potpomognutim tenkovima, da se probiju iz Sinja do Dicma i da nastave dalje nadiranje ka Klisu.¹⁰²

Upućeni drugovi iz štaba IV. operativne zone i delegat Vrhovnog štaba, po dolasku u rejon s. Muća, stigli su u štab 4. krajiške divizije uvečer 25. septembra, da bi neposrednim učesćem uticali na dalji tok razvoja ove inače vrlo nepovoljne situacije. Čim su stigli, uspostavili su dodir sa potčinjenim štabovima i upoznali se sa situacijom, a u cilju da se provede u delo ranije doneta odluka za prebacivanje na levu obalu r. Cetine, odlučili su sledeće:

10. brigada imala je uporno da brani pravac Vrlika—Sinj u rejonu s. Hrvace, kako bi se u toku noći 26./27. septembra moglo izvršiti prebacivanje preko r. Cetine motorizovanih delova i ranjenika s komorom 3. brigade 1. proleterske divizije. U tom cilju odlučeno je, da se 6. brigada prebaci na levu obalu r. Cetine na gazovima u rejonu s. Karačevina, Hrvace i Satrić radi organizacije i prihvata prebacivanja preko r. Cetine. Po izvršenom prebacivanju bilo je predviđeno, da 6. brigada, štiteći pomenute prelaze, s glavninom odvoji jedan svoj bataljon radi zaštite prebačenih delova s leve obale reke Cetine do grebena Dinare.¹⁰³ Osim toga da bi se ova evakuacija što sigurnije izvršila, bilo je predviđeno, da se 3. brigada 1. proleterske divizije prebaci zapadno i severno od Sinja, radi zatvaranja pravca Sinj—Muć i Sinj—Hrvace. Prelaz reke Cetine imao se izvršiti kod s. Panj (3 km severoistočno od s. Hrvace). Most, koji se je nalazio kod ovog sela na reci Cetini, trebalo je brzo osposobiti, jer se preko njega imala prebaciti motorizacija, bolnice i komore. Vreme je bilo oblačno, i da bi se iskoristila slabija vidljivost od ugleda iz vazduha, predviđala se mogućnost prebacivanja i danju u toku 26. septembra. Osim ovoga mosta, za prelaz su bila određena i dva ga-

za preko r. Cetine kod s. Satrića (između s. Hrvace i s. Ribarića).

Na osnovu ove odluke izdate su potrebne usmene i pismene zapovesti 26. septembra u 08.00 časova.¹⁰⁴ Posebno je naređeno 3. brigadi 1. proleterske divizije, da s grebena Visoka obezbedi pravac Sinj—Muć, postavljajući svoje jedinice severno i južno od komunikacije. Ujutro 26. septembra naišla je jedna neprijateljska kolona sa nekoliko tenkova iz Sinja u pravcu Muća. Nailazeći na otpor 2. bataljona 3. brigade 1. divizije, ova je kolona bila zadržana i posle četiri časa borbe bila primorana da se vrati u Sinj. Upravo u to vreme vršena je evakuacija ratnog materijala i jedinica na levu obalu reke Cetine, neometano od neprijatelja, zahvaljujući uspešnom otporu 3. brigade 1. divizije. Ona se je imala prebaciti na levu obalu reke Cetine, kad padne mrak. Međutim oko 13.00 časova jedna neprijateljska kolona, koja je nadirala iz Drniša, uspela je da savlada otpor 4. brigade 9. divizije i da izbije do s. Vrba, ugrožavajući s. Muć. Da bi se otklonila ova opasnost, štab 1. proleterske divizije naredio je svojoj 3. brigadi, da spreči dalje nadiranje ove neprijateljske kolone. Prema ovom naređenju, štab 3. brigade odmah je uputio 1. bataljon ka s. Ljubići i s. Milešina (8 km istočno od s. Vrbe) sa namerom da prihvati jedinice 4. splitske brigade i da zadrži dalje nadiranje neprijatelja ka Muću i Zelovu.¹⁰⁵ Posle podne iskrsele su i druge poteškoće, jer je neprijatelj, verovatno zapažajući naše pokrete, nazreo naše namere. On je pojačao pritisak prema s. Hrvace, a time neposredno ugrožavao dalje prebacivanje preko r. Cetine. Da bi se otklonila i ova opasnost, naređeno je 3. krajiškoj brigadi, da uz pomoć 10. brigade 4. krajiške divizije, po svaku cenu, obezbedi dalje nesmetano prebacivanje preko r. Cetine. Posle podne u 18.00 časova štab 3. krajiške brigade, prema dobivenom naređenju, odlučio je da napadne neprijatelja iz s. Hrvace i na taj način da spreči njegovo dalje nastupanje, a time i nesmetano prebacivanje preko r. Cetine. Za napad su bila određena dva bataljona 10. i jedan bataljon 3. krajiške brigade.¹⁰⁶ Osim toga, štab 3. krajiške brigade morao je pregrupirati svoje jedinice ovako: 1. bataljon zadržan je kod s. Ljubića sa dva bataljona 9. divizije, radi zatvaranja pravca od s. Vrbe ka Zelovu, kod Zelova je upućen 3. bata-

ljon 3. brigade, dok se 2. bataljon 3. brigade pripremao za napad na s. Hrvace; 4. bataljon 3. krajiške brigade zadržan je kod s. Pletikosić južno od s. Hrvace, radi zatvaranja pravca prema Sinju;¹⁰⁷ štab 4. krajiške divizije nalazio se u s. Zelovo.

Kada su se neprijateljske jedinice pripremale za napad na s. Hrvace, izvršen je iznenadan snažan napad, koji je primorao rastrojenog neprijatelja da se povuče u pravcu Sinja.¹⁰⁸ Na ovaj način brzom i energičnom intervencijom otklonjena je bila vrlo nepovoljna situacija i omogućena je bila dalja evakuacija preko r. Cetine. Za vreme ovih borbi na Sinjskom sektoru, u toku dana vodile su se jake borbe i na Šibenskom sektoru oko s. Skratoka i Perkovića. Delovi 114. divizije, potpomognuti avijacijom i jakom artileriskom vatrom, uporno su nastojali da savladaju otpor naših jedinica Šibenske i Trogirske brigade. Sa ž. st. Perković neprijateljski oklopni voz pomogao je napad svojih pešadiskih jedinica.¹⁰⁹ U ovim borbama kod s. Skratoka neprijatelj je imao 41, a kod Perkovića 60 mrtvih. Naši gubici iznosili su 57 poginulih i 15 ranjenih boraca.¹¹⁰ Osim toga zarobljen je kod Zemunika jedan italijanski bataljon, koji se borio na strani Nemaca. Tom je prilikom osvojen plen od 11 mitraljeza, 17 puškomitraljeza i 410 pušaka. Zbog ovih oštih borbi s nadmoćnijim snagama nemačke 114. divizije, brzog razvoja situacije, ispresecanog zemljišta, širokog fronta i slabih tehničkih sredstava veze, tek ovog dana stiglo je naređenje štaba IV. operativne zone od 23. septembra za prebacivanje Trogirske brigade iz rejona s. Kladnjice u rejon Vrbe. Međutim ovog dana primljeno je naređenje štaba 9. divizije, da se obe brigade, Šibenska i Trogirska, prebace na greben Svilaje u duhu općeg plana povlačenja s primorskog pojasa na greben Dinare. Ali kako su ova naređenja primljena sa zakašnjenjem u izmenjenoj situaciji, jer je neprijatelj sa tenkovima već bio zaprečio put Drniš—Vrba—Muć i time razdvojio jedinice Šibenskog sektora od 4. brigade 9. divizije i ostalih jedinica 4. krajiške divizije, u ovakvoj situaciji štab Šibenskog sektora, po svojoj inicijativi, doneo je odluku da se povuče preko Primoštena, Rogoznice i Trogira na otok Brač. Izveštavajući štab IV. operativne zone o ovoj odluci, naveo je, da je oko Trogira, Rogoznice i Primoštena zadržano oko 400 boraca sa minerskom grupom pod

komandom kapetana Nikolića i Živkovića, koji će obezbediti prebacivanje jedinica Šibenskog sektora s obale na otok Brač.¹¹ Prema ovoj odluci, usporavajući i dalje nadiranje neprijatelja, jedinice Šibenskog sektora povlačile su se ka obali radi prebacivanja na otok Brač.

Dok su se borbe vodile na severu u toku 26. septembra, Cetinska brigada na Imotskom sektoru s italijanskim bataljonom »Garibaldi« i dva bataljona 9. divizije, napadali su sa severnih padina Mosora neprijateljske kolone u pokretu iz Klisa ka Splitu. Ostale jedinice sa ovog sektora povukle su se ka Biokovu, gde je bilo pristupljeno formiranju Biokovske brigade. — 1. brigada 1. proleterske divizije s Imotskog sektora u povlačenju ka Dinari, vodila je borbe na prostoru Buško Blato, s. Aržano, s. Studenci, s. Lovreč, s. Cista, s. Biorina, privezujući i zadržavajući znatno nadmoćnije neprijateljske snage, koje su nastupale iz Duvna i Imotskog ka Sinju i Splitu. Jedna kolona od 200 vojnika 7. SS divizije sa 8 kamiona, 4 haubice i 4 tenka u pokretu iz Imotskog ka Sinju — napadnuta 26. septembra između s. Studenci i Lovreč, potpuno je razbijena. Sva motorna vozila i jedna haubica zaplenjeni su. Druga neprijateljska kolona, koja se nalazila u pokretu iz Duvna preko Buškog Blata, nailazeći na otpor 4. bataljona ove brigade, bila je primorana na povlačenje ka Duvnu.¹²

Zbog ubrzanog nadiranja ojačane 7. SS divizije sa 92. motorizovanom brigadom iz rejonu Dicma i Klisa, preostale jedinice i sredstva u rejonu Splita, koji je trebao da bude napušten, upućene su za dalju evakuaciju u pravcu Buškog Blata pod zaštitom Cetinske brigade i 1. brigade 1. proleterske divizije. Njihovo prebacivanje ranije predviđenim pravcem preko s. Muća ka Dinari, pod zaštitom 4. krajiške divizije, u sadanjoj situaciji bilo je nesigurno. Čim su neprijateljski prethodnički delovi, pod zaštitom tenkova, avijacije i uzetih talaca ušli u napušteni Split, savladavajući na više mesta razne prepreke na onesposobljenim komunikacijama, preduzeli su odmah pokrete prema jugu, uz obalu, za spajanje s ustaškim uporištem u Omišu i Makarskoj.¹³ Jednovremeno ostale jedinice iz rejonu Dicma i Trilja, kao i one koje su bile ranije zadržavane na pravcu Imotskog iz rejonu Zadvarja i Lovreća, poduzele su krstarenje po Mosoru, radi savlađivanja našeg da-

AUSZUG AUS DOCUMENT NO. NKW - 1127
cont'd.

A U S Z U G

(Seite 4 des Originals)

WS 1123(3)

Gefechtsgruppe Petersen

SS-Fraiv.Geb.-Division
"Prinz Eugen"

K o m m a n d e u r

Div. Bef. Stand. - Jan 26. 9. 1943.

D i v i s i o n s b e f e h l

fuer den Angriff auf Split am 27. 9. 1943.

1. Vor rechten Fluegel der Div. heute kein Feindwiderstand.
Gruppe Petersen hat nach Ausschaltung feindlicher Widerstand von den Bestimmungen des Hauptbefehls die Befehle der Bereitstellung abgewartet.

2. SS-Div. "Prinz Eugen" mit unterstellten Gren.Bat. /mot./ 22
nimmt am 27. 9. 1943 Split.

Gruppe gliedert sich durch sofortige Teilnahme von Gruppen. Jeder
einzelne Widerstand ist mit Feuerkraft aus dem Terrain zu beseitigen.

A U S Z U G

(Seite 5 des Originals)

WS 1123(3)

SSIG

9. 11. 1943.

V a n t e r b e f e h l

(Durch die Kommandante auszufuehren)

Stabsstellen: N. Pz. St. Nr. 100

Vermerk: - - - - -

Referenz: - - - - -

- 2 -

ljeg otpora i ometanja evakuacije ratnog materijala sa Mosora prema Buškom Blatu.¹¹⁴

Štab IV. operativne zone naredio je bio 1. brigadi 1. proleterske divizije, da obezbedi prebacivanje tenkova i artiljerijskih oruđa iz rejonu s. Zadvarje—s. Kostanje u pravcu Buškog Blata. Za njihovo brzo prebacivanje naredeno je bilo štabu Imotskog sektora, da stavi na raspolaganje sva prevozna sredstva pod zaštitom italijanskog bataljona »Garibaldi«.¹¹⁵ (Skica 12.)

Štab 1. brigade 1. divizije, da bi obezbedio ovu evakuaciju, naredio je potčinjenim jedinicama zapovešću O. br. 563 27. septembra, da zauzmu sledeće položaje: 1. bataljon u rejonu Aržana da zatvori pravac prema Trilju; 2. bataljon da zauzme položaje kod s. Ciste i s. Biorine; 4. bataljon na Bukovoj Gori da zatvori pravac prema Duvnu, a 3. bataljon iz rejonu s. Studenci ka Imotskom. Štab 1. proleterske brigade bio je u s. Katuni.¹¹⁶ Osim toga, štab 1. brigade, u cilju lakšeg izvršenja dobivenog zadatka, uputio je zahtev pod O. br. 567 istoga dana štabu Imotskog sektora, da sa potčinjenim jedinicama onespobli komunikaciju Omiš—Split i da neprekidno uznemirava pokrete neprijatelja oko Dicma i Dugog Polja sa severoistočnih padina Mosora. Pored ovog naznačeno je bilo štabu Imotskog sektora, da vezu sa štabom IV. operativne zone, obezbedi preko Vagnja i grebena Dinare ili pomorskim čamcima preko Trogira i štaba Šibenskog sektora, a sa štabom 1. brigade na pravcu s. Biorina—Cista—Lovreć—Studenci—Aržano.¹¹⁷ Južno od ovog sektora na Biokovu, Biokovska brigada vodila je borbe s ustaškom posadom, koja se, ohrabrena dolaskom Nemaca, uputila ka s. Tučepi. Oko ovog sela, dočekanu vatrom, neprijateljska mešovita kolona primorana je da se vrati u Makarsku, ostavljajući 20 nemačkih mrtvih vojnika. Razjareni ovim otporom, Nemci su pohvatali porodice naših boraca iz okolnih sela i zatvarali ih po bunkerima, izlažući ih vatri naših oruđa.¹¹⁸

Iako su masivi Mosora i Biokova pružali povoljne zemljišne oslonce za pružanje daljeg otpora nemačkim jedinicama 7. SS divizije, koje su izbile na obalu, dobro razvijena komunikativnost oko ovih masiva išla je u prilog neprijatelju, jer mu je omogućila iskorišćenje mehanizovanih sredstava za

Prelaz na reci Cetini 1943. g.

dejstvo protiv naših jedinica. To je ujedno otežavalo našim jedinicama izvršenje potrebne evakuacije ratnog materijala s Mosora u pravcu Buškog Blata.

Dok su se ovako razvijali događaji južno od komunikacije Sinj—Split, vodile su se borbe zapadno od ove komunikacije u zoni dejstva 4. i 9. divizije i 3. brigade 1. divizije na reci Cetini oko mesta prelaza kod s. Panja, gde se vršila evakuacija ratnog materijala naših jedinica. Borba se vodila ceo dan. Neprijatelju je u jednom momentu bilo uspelo da se sa 300 nemačkih vojnika i 3 tenka probije iz Sinja do s. Panja i da za izvesno vreme spreči i ugrozi našu dalju evakuaciju. Međutim brzom, energičnom i uspešnom intervencijom 1. bataljona 3. krajiške brigade neprijatelj je bio odbačen nazad ka Sinju, čime je ova nastala opasnost bila otklonjena.¹¹⁹ Za to vreme dok je 3. brigada 1. divizije odolevala pritisku neprijatelja iz Sinja, 10. brigada 4. divizije uspešno je odbijala napade neprijatelja kod s. Bitelića, omogućavajući 9. di-

viziji i 6. brigadi 4. divizije da se sa motorizacijom i ostalim delovima neometano prebaci na levu obalu r. Cetine. Na kraju dana, sa relativno malim gubicima, uspešno je završeno prebacivanje glavnine jedinica IV. operativne zone preko r. Cetine na Dinaru severno od komunikacije Sinj—Split. Južno od ove komunikacije, kada se 3. brigada 1. divizije prebacila na greben Kamešnice, uspostavljajući vezu sa 1. brigadom 1. divizije, cela 1. proleterska divizija bila je na levoj obali r. Cetine. S ovog je prostora 1. divizija nastojala da omogućí još preostalu evakuaciju ratnog materijala s Mosora i da pruži potrebnu pomoć za dalja dejstva zadržanih jedinica IV. operativne zone kod Cetinske i Biokovske brigade na Mosoru i Biokovu. Tako je 28. septembra uspeo 3. bataljon 1. proleterske brigade da onespobí most u blizini Imotskog (između s. Mašići i s. Vidovci) radi sprečavanja neprijateljske intervencije, kako bi se omogućila evakuacija ratnog materijala sa Mosora ka Buškom Blatu.¹²⁰ Ali, kako evakuacija nije bila dovoljno organizovana, nije se mogla izvršiti sve do kraja meseca septembra,¹²¹ ma da je 1. brigada sa svojih položaja na južnim padinama Kamešnice očekivala njihov prihvát. Međutim 3. brigada 1. divizije, po dolasku na greben Kamešnice, upućena je 28. septembra u 07.00 časova, po naređenju štaba 1. proleterske divizije, iz s. Vrdovo ka s. Gljev (6 km istočno od s. Obrovac), radi izviđanja i hvatanja veze s delovima 9. divizije. Dok se brigada nalazila u pokretu, stiglo je naređenje 1. divizije u 20.00 časova, da se brigada pripremi sa pomenute prostorije za napad na Vaganj protiv jedinica ustaške milicije, koje su se počele okupljati za provođenje neprijateljskih akcija pod zaštitom Nemaca.¹²²

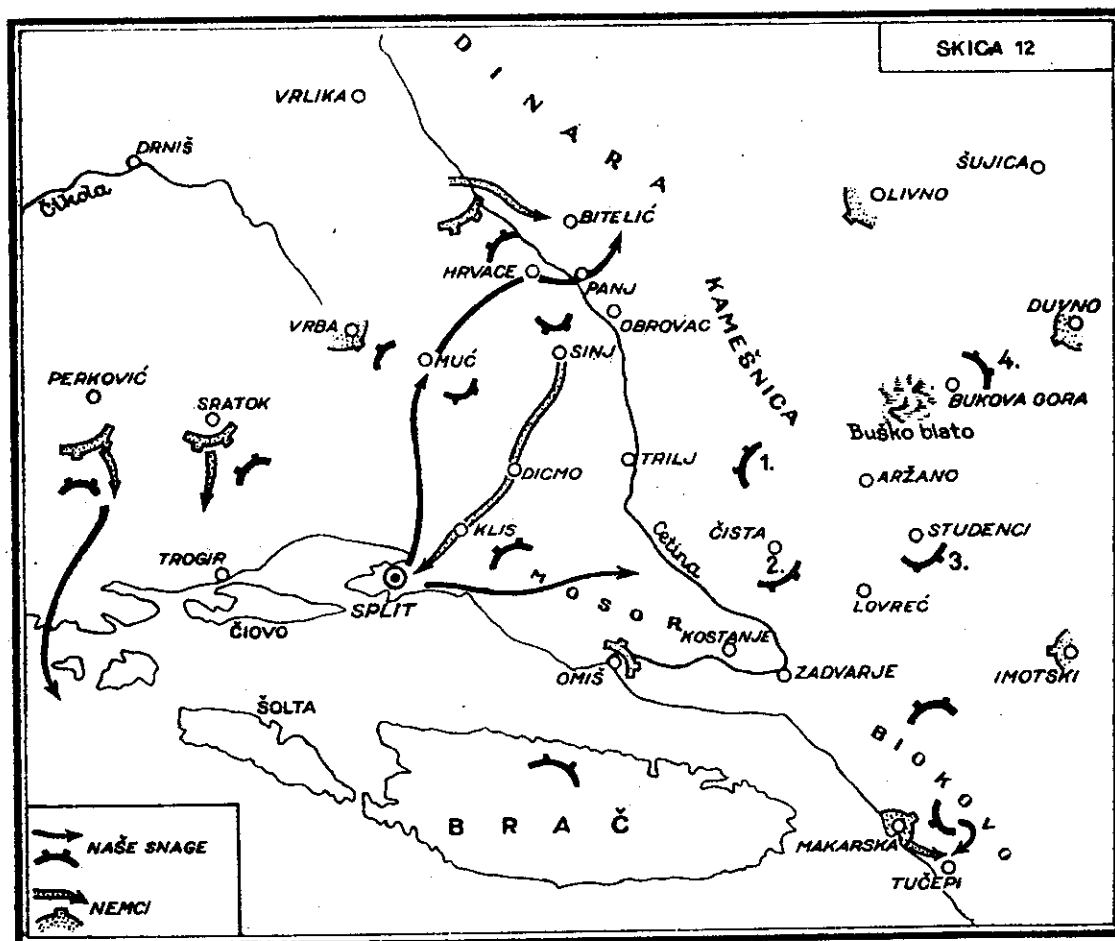
Ovo naređenje nije brigada mogla izvršiti iste noći, zbog premorenosti jedinica i nedovoljno prikupljenih podataka o neprijatelju, kao i zbog toga, što se njezin 1. bataljon još uvek nalazio na r. Cetini. O neizvršenju ovog zadatka s ovim razlozima izvestila je 3. brigada štab 1. divizije.

4. krajiška divizija po prelasku na levu obalu reke Cetine, ustupajući 9. diviziji svoje položaje na zapadnim padinama Dinare u rejonu s. Bajagića (severoistočno od Sinja), spremala se za pokret radi ulaska u sastav V. bosanskog korpusa.

Štab 4. krajiške divizije, ulazeći pod komandu V. bosanskog korpusa, uputio je predlog štabu korpusa, da se izvrši popuna sadanjih jedinica 4. krajiške divizije novomobilizovanim borcima iz Dalmacije i da se njegova 8. brigada ponovo vrati u sastav 4. divizije.¹²³ Istoga dana štab 4. krajiške divizije dobio je naređenje iz štaba V. korpusa, da se, po ustupanju svojih položaja 9. diviziji, prebaci na istočnu stranu grebena Dinare, radi čišćenja neprijateljskih uporišta u Livanjskom polju.¹²⁴

9. divizija, osim jedne njene brigade, koja se nalazila na levoj obali r. Cetine kod s. Dabar (15 km jugoistočno od Vrlike) u vezi sa 10. brigadom 4. krajiške divizije, zadržala se s ostalim jedinicama na grebenu Svilaje.¹²⁵ U njenu sastavu nalazili su se manji delovi motorizacije, koji nisu mogli biti prebačeni na levu obalu reke Cetine. Da bi se početkom noći omogućilo i njihovo prebacivanje na levu obalu r. Cetine, štab IV. operativne zone naredio je 4. krajiškoj diviziji, da sa 10. brigadom obezbedi taj prihvat kod s. Penića, pošto je, pritiskom neprijatelja iz rejona s. Zelovo i s. Hrvace, njihovo prebacivanje kod s. Panja bilo onemogućeno. Prema ovom naređenju, 10. brigada odmah je izvršila pokret ka s. Peniću, radi organizacije prihvata.¹²⁶ U tom vremenu 6. brigada 4. divizije odvojila je bila bez razloga svoj 3. bataljon u pravcu s. Sajković, čime je oslobodila nužan zastor, pošto je 3. brigada 1. divizije bila otišla sa r. Cetine ka s. Gljevu. Brzom intervencijom štaba 4. krajiške divizije ovo je na vreme ispravljeno.¹²⁷

Sutradan 29. septembra 3. krajiška brigada 1. proleTERSKE divizije, ostavljajući 1. bataljon na r. Cetini radi olakšanja prihvata 9. divizije, a 3. bataljon na pravcu Vaganj—Sinj kod s. Gljev i Stražbenica, preduzela je napad na Vaganj sa 2. i 4. bataljonom. Kako se neprijatelj nije nadao ovom napadu, posle kraćeg otpora brzo je savladan deo njegove posade dok je ostatak otstupio u neredu prema s. Prolog.¹²⁸ Gonjeni u stopu, ovi neprijateljski delovi izbačeni su bili u toku dana iz s. Prolog, tako da su prednji delovi 2. i 4. bataljona izbili pred Livno. Za to vreme 1. bataljon 3. krajiške brigade, koji se nalazio na r. Cetini, omogućio je prebacivanje tenkovskog bataljona i 3. bataljona Cetinske brigade. Po njihovu preba-

civanju, oba bataljona upućena su, po naređenju štaba IV. operativne zone, ka s. Rujane (10 km severno od Vagnja), ulazeći u sastav 4. krajiške divizije.¹²⁹ Iako je 1. brigada i dalje očekivala prihvata jedinica 9. divizije i Cetinske brigade sa Svilaje i Mosora, do toga u toku dana nije došlo, zbog pojačane aktivnosti neprijatelja na desnoj obali r. Cetine.

Dok su se ovog dana vodile borbe na r. Cetini za prebacivanje ostalih jedinica IV. operativne zone na levu obalu r. Cetine i dok su se jedinice Šibenskog sektora povlačile na srednjodalmatinske otoke, a jedinice Imotskog sektora odupirale neprijatelju s Mosora, dotle su jedinice Kninskog sektora svojom neprekidnom aktivnošću uznemiravale neprijateljske posade oko Knina, Drniša i Kistanja.¹³⁰

1. kninska brigada posle oštih borbi kod s. Oklaja (10 km severno od Drniša) prebacila se na desnu obalu r. Krke kod

s. Šupljaja, pošto je savladala otpor neprijatelja (100 vojnika na 5 kamiona) i prebacila se u rejon Ivoševaca, nastavljaajući dalje ometanje neprijateljskih pokreta iz rejona Knina prema obali. Prva grupa bataljona, koja je vodila borbe u rejonu Skradina, savladala je toga dana neprijateljsku posadu kod s. Rupe, nanoseći joj velike gubitke. Njeni ostaci povukli su se u neredu, pred mrak 29. septembra, u pravcu Roškog Slapa. Ova aktivnost jedinica Kninskog i Imotskog sektora poticana je od štaba IV. operativne zone, u cilju da se privežu što duže i jače neprijateljske snage, kako bi se konačno izvršila evakuacija preostalih trupa i ratnog materijala s primorskog pojasa na greben Dinare, a pomoćnih snaga na otok Brač. U tom cilju dostavljeno je toga dana naređenje štaba IV. operativne zone štabu Šibenskog sektora, da sa preostalim delovima Šibenske i Trogirske brigade, koji su se zabacili u pozadinu neprijatelja, nastave dejstva sa r. Krke prema komunikacijama Sinj—Split, radi olakšanja evakuacije. Osim toga bilo je naređeno, da se od novomobilizovanih boraca formiraju partizanski odredi: Šibenski, Trogirski, Kaštelanski i Mosečki, jer predstoji formiranje XIX. divizije.¹³¹

Istog dana štab IV. operativne zone naredio je Cetinskoj brigadi, da se s Mosora prebaci severno od komunikacije Sinj—Split, a štabu Imotskog sektora, da preduzme kontrolu nad prostorijom južno od komunikacije Sinj—Split do linije Zadarje—Imotski. S ovog prostora jedinice Imotskog sektora, svojim aktivnim dejstvom, trebale su u sadejstvu sa 1. brigadom 1. proleterske divizije da omoguće konačnu evakuaciju s Mosora.¹³²

Dana 30. septembra, koristeći se povoljnim vremenskim prilikama i trenutnim zatišjem kod neprijatelja, uspelo je 9. diviziji da se, pod zaštitom 10. brigade 4. krajiške divizije, prebaci kod s. Malinovac i s. Penić na levu obalu r. Cetine.

Tako je toga dana na Sinjskom sektoru završena evakuacija po planu IV. operativne zone. Međutim evakuacija s Mosora, i pored zalaganja naših jedinica (Cetinske brigade i 1. brigade 1. proleterske divizije) na Imotskom sektoru, nije mogla biti završena u toku ovog dana, zbog neprekidnog pritiska nadmoćnijih neprijateljskih snaga.

Po završenoj evakuaciji na Sinjskom sektoru, 9. divizija zadržana je na grebenu Dinare, po naređenju štaba IV. operativne zone, sa svojom 1. brigadom kod s. Čaprazlije, a sa 4. brigadom i štabom divizije kod s. Vrdovo.

Štab IV. operativne zone, pošto je prebacio 9. diviziju na greben Dinare, odlučio je da sa 1. i 4. divizijom očisti niz razasutih neprijateljskih uporišta na Livanjskom polju, a zatim da zauzme Livno i Duvno, dve važne saobraćajne raskrsnice i pogodne oslonce za dalji razvoj operacija. Štab IV. operativne zone smatrao je, da će, zauzimanjem ovih naseljenih mesta i uporišta i neposrednim povezivanjem s našim ostalim snagama u jugozapadnoj Bosni, biti u povoljnijem položaju da razvije dalja ofanzivna dejstva prema obali — neposrednoj pozadini neprijatelja — i time otežati njegovu organizaciju odbrane na srednjodalmatinskoj obali u sadejstvu sa zadržanim pomoćnim snagama, na severu Kninskog i Šibenskog sektora, na jugu Biokovskog a na zapadu na otocima od jedinica Primorskog sektora.

Prema ovoj odluci i izdatim direktivama štaba IV. operativne zone, 1. i 4. divizija u potpunoj saglasnosti¹³³ pristupile su brznoj likvidaciji neprijateljskih uporišta, prvo na zapadu, a zatim na istočnoj strani Livanjskog polja do 1. oktobra.¹³⁴

Pošto su savladana neprijateljska uporišta na Livanjskom polju, obe divizije oslobodile su Livno i Duvno, bez većeg otpora neprijatelja. Istoga dana 1. oktobra na Imotskom sektoru vodile su se oštre borbe na Mosoru, za vreme evakuacije 1. i 2. bataljona 4. brigade i Splitskog posadnog bataljona, oko mosta na reci Cetini kod s. Blato. Usled jakog pritiska nadmoćnijih neprijateljskih snaga, Splitski posadni bataljon napuštajući naglo položaj Perun—Drognjuš, nije uspeo da onesposobi most. Zbog toga su neprijateljski tenkovi uspeali da zaplene naša dva tenka, jedan oklopni automobil i 15 kamiona natovarenih municijom.¹³⁵ Blagovremenom intervencijom Cetinskog partizanskog odreda i 3. bataljona 1. proleterske brigade, uništavajući dva nemačka tenka, ova je nepovoljna situacija raščišćena, a time je završena i planirana evakuacija s Mosora. Po završenom ovom zadatku povučena je 1. brigada 1. proleterske divizije ka Livnu.¹³⁶

Posle završene evakuacije održana je konferencija u štabu Imotskog sektora (pre odlaska 1. brigade) sa članovima štaba 1. brigade, PK i OK partije. Na ovoj konferenciji donete su sledeće odluke:

- 1) da se sve jedinice Imotskog sektora prebace pod zaštitom 1. brigade na prostor Lovreč, Cista, Aržano;
- 2) da na grebenu Mosora zadrže samo tri čete sastavljene od meštana;
- 3) da se od sadanjih jedinica i novomobilizovanih boraca formiraju dve brigade;¹³⁷
- 4) da se sve italijanske jedinice uključe u bataljon »Garibaldi«, koji ulazi u sastav 1. brigade 1. proleterske divizije. Za ovu odluku zatražena je suglasnost štaba IV. operative zone.¹³⁸

U to vreme, 2. oktobra, dovršeno je formiranje Biokovske brigade od tri bataljona prekaljenih boraca iz Makarskog, Imotskog i Neretljanskog partizanskog odreda.¹³⁹

Početak oktobra, budući da aktivnost glavnine jedinica IV. operative zone s Dinare nije prestala, kao ni aktivnost pomoćnih snaga zadržanih u primorskom pojasu, neprijatelj je, uporedo s uzaludnim pokušajima čišćenja primorskog pojasa, otpočeo da vrši represalije nad civilnim stanovništvom u naseljenim mestima, a naročito u Splitu. Vršena su masovna hapšenja, uzimali su se taoci iz porodica mobilizovanih boraca. Sve stanovništvo oba pola od 16—40 godina prisiljavano je na radove za utvrđivanje obale, pod pretnjom smrtne kazne.¹⁴⁰ Ovim merama pored drugih, protivno međunarodnom ratnom pravu, nemačke vojne vlasti, na čelu sa štabom 7. SS divizije i ustašama, uzaludno su pokušavali da ograniče i oslabe dalju aktivnost naših jedinica i oduševljeni priliv širokih narodnih masa. Ta aktivnost nije se samo ispoljavala na kopnu, neposredno iza samog obalskog fronta, što ga je neprijatelj otpočeo da utvrđuje, već i uz samu obalu na moru. Naši naoružani brodovi početkom oktobra nastojali su da ometaju transporte nemačkih trupa i ratnog materijala, koji su iz severnog Jadrana upućivani u Split. Tako je početkom oktobra zaplenjen nemački trgovački brod »Tunizija« od 1400 tona sa 20 vagona brašna i 20 vagona drugih životnih namirnica. Pošto je brod zaplenjen, odveden je na ostrvo Brač. Isto

tako plovidbu neprijatelja ometale su jedinice obalske artilerije s otokâ. Jedan italijanski trgovački brod, koji na poziv nije htio stati, potopljen je od naših obalnih baterija.¹⁴¹ Da bi se pojačala i uskladila ova aktivnost štaba Obalske komande za severnu Dalmaciju, OK Partije za grad Zadar, štab Kninskog sektora i Komanda severnodalmatinske obale (poručnik bojnog broda Mladen Ikica) održali su konferenciju; razmotrena je vojno-politička situacija i doneti su sledeći zaključci: 1) da pod komandom Kninskog sektora Obalna komanda formira jedan odred od dva bataljona, s tim da se jedan bataljon postavi na otoke Ugljan i Pašman, a drugi na otok Silbu i Dugi otok;

2) da se pod komandom Kninskog sektora formira Obalska komanda za severnu Dalmaciju i u njen sastav da uđu 3—4 flotile naoružanih brodova s bazom na otoku Ugljanu i da se sa sektora »Plavi Jadran« prebaci jedna obalska baterija na Ugljan;

3) da se u tesnacima postave minska polja na pomorskim putevima i o tome obavesti štab IV. operativne zone;

4) da bi se olakšalo komandovanje, odlučeno je, da se na Ugljanu i Pašmanu formiraju komande mesta;

5) da se prikupe i organizuju sva pomorska prevozna sredstva za dejstvo, prevoženje trupa i snabdevanje i da se izradi plan za eventualno iznenadno napuštanje otoka.¹⁴²

U to vreme pod komandom štaba Obalske komande za severnu Dalmaciju nalazili su se sledeći otoci: Premuda, Silba, Olib, Skrad, Ist, Molat, Rivanj, Ugljan, Pašman, Vrgada, Murter, Sestrunj, Iž, Žut, Dugi otok, Kornat i Žirje, pored drugih manjih otoka. Na svim ovim otocima uspostavljeni su Mesi narodni odbori i naoružane posade. Ove posade jačine oko 200 boraca bile su pod komandom štaba bataljona na otoku Ugljanu. Bataljon je bio naoružan, sem puškama, još i sa 15 mitraljeza i 6 puškomitraljeza. Njegove jedinice uspele su da spreče u tri maha pokušaj nemačkog iskrcavanja iz Zadra na ove otoke. Osim ovog bataljona Obalska komanda raspolagala je sa četiri naoružana čamca, koji su imali 20—25 tona, sa brzinom od 8—10 milja na čas, a naoružani su bili jednim

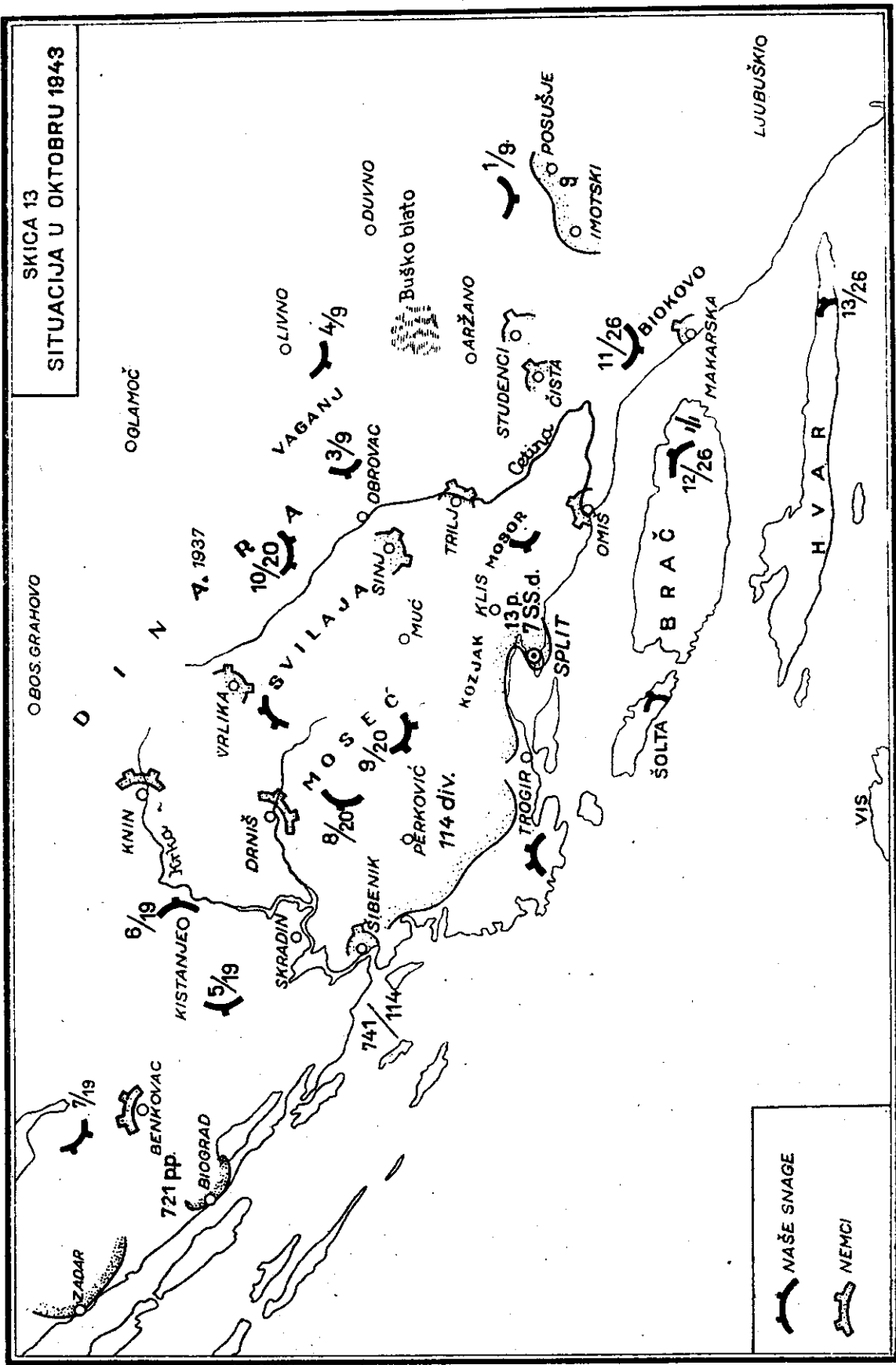
mitraljezom i sa 8 boraca. Osim ovih nalazio se i jedan čamac brzine 16 milja i tri motorna čamca brzine 12 milja. Za prevoženje trupa štab Obalske komande raspolagao je sa 100 većih jedrenjaka i oko 100 drugih manjih plovnih objekata. Veza između štaba i pojedinih kopnenih i pomorskih jedinica održavana je telefonski i optičko-signalnim sredstvima.¹⁴³

Formiranje štaba VIII. dalmatinskog korpusa

S obzirom na razvoj opće situacije u Dalmaciji, zbog priliva sve većeg broja novih boraca, a u cilju boljeg komandovanja, Vrhovni je štab, usvajajući predlog potčinjenih štabova, doneo odluku 7. oktobra 1943., da se od dosadašnjeg štaba IV. operativne zone formira štab VIII. korpusa.¹⁴⁴ Od toga dana, pošto su 1. proleterska i 4. krajiška divizija rasformiranjem štaba IV. operativne zone izašle iz njena sastava, preduzele su dalje dejstvo prema istoku, van teritorije Dalmacije. Jedinice IV. operativne zone, rasprostranjene na širokoj prostoriji, bile su preformirane u brigade pod rukovodstvom diviziskih štabova. Na severu od ranijeg štaba Kninskog sektora formiran štab 19. severodalmatinske divizije. U njen sastav ušle su 1., 2. i 3. brigada, formirane od ranije Kninske brigade, (i novih boraca) koje su nešto docnije izmenile brojni naziv u 5., 6. i 7. brigadu. Zatim formirane su 8., 9. i 10. brigada, pod komandom novoformiranog štaba 20. divizije, od jedinica Šibenske, Trogirske i Cetinske brigade. Na jugu su formirane 11., 12. i 13. brigada (ranije Biokovske, 1. otočke i južnodalmatinske), pod komandom štaba 26. divizije. Celokupno brojno stanje jedinica VIII. korpusa u momentu formiranja iznosilo je oko 12.000 boraca. Od naoružanja, pored ručnog oružja nalazilo se oko 160 mitraljeza, 50 P.T. pušaka i oko 90 lakih i teških bacača.¹⁴⁵

Na dan formiranja jedinica VIII. korpusa raspored njegovih divizija bio je sledeći (Skica 13.):

SKICA 13
SITUACIJA U OKTOBRU 1943

Načelnik štaba 2. divizije J. Vukotić, sa Ljubom Vučkovićem i P. Bačevićem, na osmatračnici kod Posušja prema Imotskom 1943. g.

9. divizija na prostoriji Vaganj—Livno—Buško Blato, orijentirana prema neprijateljskim uporištima Posušje—Imotski—Studenci—Cista—Trilj—Sinj;

19. divizija nalazila se sa 7. brigadom u Ravnim Kotarima, orijentirana prema Zadru, Podgorskom kanalu i Benkovcu, dok su se njene 5. i 6. brigada nalazile u rejonu Kistanje, orijentirane prema komunikacijama, koje iz Knina vode prema Benkovcu i Šibeniku.

20. divizija na prostoru Moseč, sa 8. i 9. brigadom orijentirana prema Drnišu, Šibeniku i Trogiru, a sa 10. brigadom na pravcu Sinj—Vaganj, u sadejstvu sa 4. brigadom 9. divizije (ova je brigada izvesno vreme bila pod komandom 9. divizije);

26. divizija nalazila se sa 11. brigadom na grebenu Biokova. U sastavu ove brigade nalazile su se jedinice iz ranijih partizanskih odreda: Mosorskog, Imotskog, Makarskog i Neretljanskog. Sa grebena Biokova brigada je bila orijentirana

BR. 1000
1945

N A R E D B A

VRHOVNOG ŠTABA NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKI ODREDA JUGOSLAVIJE

broj: 7-5/45

I.

Odlukom vrhovnog Štaba formira se VIII Korpus narodno-oslobodilačke Vojske. U sastav ovog Korpusa ulaze: IX, XIX, XX i XXVI Divizija Narodno-oslobodilačke Vojske i svi Partizanski Odredi na teritoriji Dalmacije i Dalmatinskih ostrva.

Ovom odlukom reorganizira se IV Operativna Zona Hrvatske.

II.

Štab VIII Korpusa sačinjavaju:

Vršilac dužnosti komandanta, pukovnik Pavle Ilić.

Politički komesar, drug Ivo Kukac.

Načelnik Štaba, drug Maks Baće

Da bi Štab pravilno funkcionisao odrediti i ostale potrebne organe.

III.

U sastav IX Divizije ulaze: I, III i IV Dalmatinska Brigada.

U sastav XIX Divizije ulaze: V, VI i VII Dalmatinska Brigada.

U sastav XI Divizije ulaze: VIII, IX i X Dalmatinska Brigada.

U sastav XXVI Divizije ulaze: XI, XII i XIII Dalmatinska Brigada.

IV.

Štab IX Divizije sačinjavaju:

Komandant, major Ante Banina, polit. komesar, Edo Santini, načelnik

Štaba kapetan, Miroslav Poljskić.

Štab XIX Divizije sačinjavaju:

komandant, potpukovnik, Milan Kupressanin, polit. komesar, Bahić, načelnik

Štaba Anta Bičić.

Štab XI Divizije sačinjavaju: komandant Velimir Knežević, politiko-

mesar Zvonko Živković, načelnik Štaba Franjo Bičić.

Štab XXVI Divizije sačinjavaju: komandant Niko Martinović, polit. ko-

mesar Vojin Popović, načelnik Štaba Stanko Farnatić.

Divizijske Štbove dopuniti pomoćnu osobljem na koju pravilno funkcionisati.

napored izvršiti odmah.

Štab vrhovnog - Štoba narodni

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ.

Clanovi Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, 15. VIII. 1942.
S leva na desno: Svetislav Stefanović, Pavle Amulić, Vicko Krstulović, Ivan Kukoć i Andrija Božanić.

prema Imotskom, Makarskoj i Omišu. Brigada je održavala vezu s ostalim jedinicama 26. divizije, i to: sa 12. brigadom na otoku Braču i 13. na otoku Pelješcu.

Neprijateljske snage po izbijanju na obalu zauzimale su sledeći raspored:

114. divizija sa 741. pešad. pukom i jednim divizionom 661. art. puka u Šibeniku, a 721. pešad. puk s ostatkom 661. art. puka u rejonu Zadra i Benkovca;

7. SS divizija nalazila se na prostoriji Split—Sinj, a 92. motorizovana brigada u rejonu Imotskog.

Osim ovih nemačkih snaga nalazile su se i ove satelitske jedinice:

15. domobranska pukovnija (2.500 vojnika) na prostoru Knin—Sinj—Drniš;

1. domobranska pukovnija (2.500 vojnika) na prostoru Imotski—Vrgorac—Omiš;

2. prometni zdrug (900 ustaša) u Makarskoj;
četnička Dinarska divizija na prostoru Vrlika Kosovo—Knin
Unešić (sa 4.200 četnika).

Sve ove neprijateljske snage nalazile su se pod komandom XV. korpusa nemačke 2. oklopne armije, sa zadatkom da organizuju odbranu primorskog pojasa od Podgorskog kanala do ušća r. Neretve. U ovom obostranom sastavu i rasporedu nalazile su se naše i neprijateljske snage po završenom prvom delu Splitske operacije, odnosno po uspešno završenoj evakuaciji zaplenjenog ratnog materijala, po razoružanju italijanskih trupa i novomobilizovanih boraca. Do ovog perioda, t. j. do 8. oktobra, kada je preformiran štab IV. operativne zone u štab VIII. korpusa, i kada su izašle iz njenog sastava 1. proleterska i 4. krajiška divizija, a od novomobilizovanih boraca formirane nove jedinice sa štabovima 9., 19., 20. i 26. divizije, završava se opisani prvi dio dinamičnih ofanzivnih akcija u primorskom pojasu. Dalja dejstva VIII. korpusa obrnutim frontom s grebena Dinare na istom operativnom području ranije IV. operativne zone, u istom cilju po svom obimu, specifičnosti položaja i formaciji novoformiranih štabova i jedinica, čine drugi dio Splitske operacije. Ova dejstva VIII. korpusa, sa svojih položaja po kopnu i otocima, imala su za cilj, da sa povoljnijih zemljišnih oslonaca otežavaju odbranu neprijatelja u primorskom pojasu od eventualnog iskrcavanja saveznika, kao i da onemoguću neprijatelju upotrebu terenskih veza s kopna k obali za dotur potreba za borbu i manevrovanje trupa.

Međutim Splitska operacija u periodu od kapitulacije Italije 8. septembra, od razoružanja italijanskih trupa, sprečavanja intervencije Nemaca, evakuacije novomobilizovanih boraca i zaplenjenog italijanskog ratnog materijala s obalskog pojasa, preko r. Cetine na greben Dinare do formiranja novih jedinica, predstavlja jedinstvenu posebnu celinu, koja se kao takva izdvaja od docnijeg perioda borbenih dejstava jedinica VIII. korpusa.

Zaključak

Splitskoj operaciji prethodile su uvodne borbe do kapitulacije Italije, u kojima su se ispoljile suprotne težnje Nemaca i Italijana, ali s jedinstvenim ciljem da se onemogući aktivnost jedinica IV. operativne zone. To im nije uspelo zbog našeg odlučnog otpora. Nemcima nije uspelo da infiltriraju jače snage u okupiranoj »Italijanskoj teritoriji«. Ni namere Italijana nisu se ostvarile, jer je njihovo neodazivanje pozivu naših štabova u zajedničku borbu protivu okupatora i njegovih pomagača, sračunato na izvlačenje s oružjem, bez sukoba i gubitaka, bilo pogrešno. Trebalo je da se odazovu našem pozivu, kao što su bili obavezni po aktu kapitulacije. Naprotiv, oni ne samo da su odbijanjem saradnje odogli naše napore za pružanje otpora prodoru Nemaca, već su ih i otežali. U njihovoj težnji da se izvuku bez otpora, tražili su oslon na satelitske jedinice, nadajući se da će im one olakšati povlačenje. Međutim te jedinice prilikom Nemcima otežale su kako italijansku evakuaciju, tako i naše napore u sprečavanju nemačkog prodora k obali. Ustupanjem oružja i geografski važnih objekata, kao na pr. četnicima kod Knina i Vrlike, a ustašama kod Sinja, njima nije stvoreno vreme potrebno za evakuaciju, jer satelitske jedinice ne samo da nisu pružile otpor Nemcima, već su im se odmah priključile u prodoru k obali. Usled toga divizija »Zara« brzo je razoružana, jer nije bilo naših jedinica u severnoj Dalmaciji u takvu broju, da pruže otpor, kao što je to bio slučaj u srednjoj Dalmaciji.

Da su Italijani, odzivajući se našem pozivu, ustupili svoje oružje našim jedinicama, naš bi otpor bio znatno jači, pa bi prema tome i njihova evakuacija bila znatno sigurnija.

Zbog ovog pogrešnog stava Italijana, Splitska operacija odvijala se pod znatno težim okolnostima. U prvoj etapi ona je nametnula jedinicama IV. operativne zone složen i dvostruk zadatak: razoružanje italijanskih vojnika uporedo sa sprečavanjem nemačkog prodora k obali. Ta složenost imala je za posledicu, da su se morale odvojiti jedinice IV. operativne zone, za izvršenje ovih dvostrukih zadataka, a osim toga, naše jedinice morale su biti angažovane na savlađivanju pojačane aktivnosti satelitskih jedinica. Samo čvrsto rukovođenje štabova, na čelu s Glavnim štabom Hrvatske i IV. operativne zone, kao i velik odziv širokih narodnih masa, obezbedili su uspešan ishod ovako stvorene situacije.

Uloženi naponi, da italijanske trupe stupe dobrovoljno u zajedničku borbu, ostali su uzaludni (izuzev malog broja bataljona »Garibaldi«) iz više razloga. Na prvom mestu, kao što je u početku istaknuto, dvosmislene su bile formulacije u samom aktu kapitulacije i u naknadnim Uputstvima za njegovo provođenje, kao i u tumačenju ovih Uputstava od potčinjenih komandi. Nedostajala je svaka inicijativa kod rukovodećih komandnih štabova divizija, naročito štaba XVIII. korpusa u Splitu. Kod ovog štaba nazirale su se namere, da u prilog Nemaca onemogući svaku saradnju s jedinicama IV. operativne zone. To se najbolje vidi u razvlačenju pregovora o kapitulaciji njegovih trupa u Splitu. Ovde nije teško ustanoviti, da su se njegove namere sastojale u tome, da pod zaštitom našeg otpora Nemcima, povuče sve svoje trupe u Italiju ili da se predaju Nemcima, po savlađivanju našeg otpora. Nisu bili zapaženi nikakvi znaci o saradnji, na koju su bili pozivani na razne načine. Takvo držanje rukovodećih organa italijanskih trupa u Dalmaciji, opravdalo je naše pravilne odluke, da se energično pristupi brzom razoružanju italijanskih jedinica. Ovo je bilo opravdano, pored navedenog, i zbog toga, što su bili zapaženi i pokušaji pojedinih italijanskih komandanata da se priključe saradnicima okupatora, kao na pr. ustašama u Sinju, a četnicima u Vrlici. To je na indirektan način, po njihovim političkim kombinacijama, bila tobožnja saradnja s navodnim eksponentima saveznika, a u suštini očigledna saradnja s okupatorom, preko njihovih satelita. Ovakav njihov rad u neispunjavanju odredaba bezuslovne kapitulacije, in-

direktna saradnja s okupatorom preko vojno-satelitskih političkih organizacija, bez sumnje je otežavala napore jedinica IV. operativne zone u izvršenju njihovih zadataka. Pa ipak, pravilnim stavom vojno-političkih rukovodećih organa, ma da je pristupljeno neophodno potrebnom razoružanju italijanskih trupa, naš postupak prema njima do kraja je bio u skladu sa savezničkim odnosima, suprotno opravdanom gnevu širokih narodnih masa, ogorčenih zbog velikih nedela počinjenih u doba italijanske okupacije.

Istrajnim zalaganjem i otporom do tada malobrojnih jedinica IV. operativne zone osujećen je plan nemačkih trupa za brzi prodor na Jadransku obalu. Time je pored uspešnog razoružavanja italijanskih jedinica bila omogućena i mobilizacija širokih narodnih masa. S ovim povećao se broj novih boraca i dobivene su velike količine raznovrsnog oružja, municije i drugog ratnog materijala. Istina, oružje je odmah korisno upotrebljeno, i ono je pojačalo otpor naših jedinica prema neprijatelju, naročito na Šibenskom sektoru protiv 114. divizije, ali neobučenost velikog broja mladih boraca nije mogla da pruži odgovarajuće rezultate. Isto tako, na velikoj oslobođenoj teritoriji razvučene jedinice IV. operativne zone, koje su uglavnom sačinjavali partizanski odredi i tek formirane brigade 9. divizije, nisu mogle podjednako zatvoriti sve pravce kojima je neprijatelj usmerio svoje nadiranje k obali, a naročito na severu pravac nastupanja 114. divizije, još i zbog toga, što se Kninska brigada zatekla u zapadnoj Bosni, izvan njene zone dejstva u severnoj Dalmaciji. Ovaj nedostatak iskoristila je nemačka 114. divizija u tome, što je bila izbila u severnu Dalmaciju, gde je razoružala glavni deo italijanske divizije »Zara« i okupila četnike i ustaše u okolini Knina i Vrlike. Njeno dalje nadiranje iz severne Dalmacije ka Splitu bilo je zadržano dobro organizovanim i požrtvovnim otporom jedinica Šibenskog i Kninskog sektora, a posrednim putem brzim i energičnim zalaganjem 9. divizije na glavnom pravcu neprijateljskog nastupanja Sinj—Split. Isto tako, jedinice Imotskog sektora dobro naoružane i ojačane tenkovima i P. T. oruđima, onesposobljavajući sve komunikacije na pravcu Imotski—Sinj i Imotski—Split, pružale su istrajan otpor s jakih zemljišnih oslonaca na grebenu Biokova. Dobro je uočio

štab IV. operativne zone, da ovim, premda uspešnim odbrambenim merama neće moći postići neke veće rezultate, ako ne preduzme inicijativu i organizovanim dejstvom spreči dalje nastupanje. Tako je njegova odluka da pojača udarnu snagu bila opravdana i korisna, kada je blagovremeno naredio, da se od partizanskih odreda oforme grupe bataljona, pod komandom drugova Dude i Škorpika, na Sinjskom sektoru, i kada je 1. brigadu 9. divizije povukao sa Kninskog na Sinjski sektor, zahtevajući od Glavnog štaba Hrvatske, da se 1. kninska brigada vrati iz Kulen-Vakufa. Ova je odluka bila opravdana utoliko pre, što se i neprijatelj, uočavajući važnost ovog pravca, a koristeći se preimućtvom tehničkih sredstava (motorizacije i avijacije), uporno zalagao da iznudi prodor kroz tesnac iz Sinja preko Klisa ka Splitu. Brzo je uočena važnost Sinja kao veoma pogodne polazne osnove, koju su Italijani i ustaše odmah ustupili Nemcima, posle vazdušnog desanta 1. bataljona 13. pešad. puka 7. SS divizije na dan kapitulacije Italije. Da je brže usledila dobro zamišljena intervencija 1. i 4. divizije i bilo preuzeto ovo uporište, pre dolaska jačih nemačkih snaga, čitava Splitska operacija imala bi sasvim drugi razvoj. Da je barem 4. krajiška divizija stigla kad i 1. proleterska, možda bi se i tada situacija povoljnije odvijala. Ako je štab IV. operativne zone, kao što se iz dokumenata može zaključiti, svojim organizovanim otporom na širem pojasu oko Splita imao pružiti otpor ne u cilju odlučne frontalne odbrane oslobođene teritorije zaključno sa Splitom, već do zauzimanja povoljnijeg položaja u operativnom smislu, tj. zauzimanja Sinja radi uspostavljanja neposrednije veze između oslobođene teritorije Bosne i Dalmacije — onda je trebalo preduzeti celishodnije mere za stabilizaciju i bezbednost pozadine. Trebalo je zaista obezbediti sigurniji smeštaj zaplenjenih velikih količina municije i ostalog ratnog materijala, blagovremenom evakuacijom iz Splita dalje od obale k istoku. U tom cilju kao pogodan prostor pružao se greben Dinare, na kojem su se uvek nalazili povoljniji uslovi. Ovu evakuaciju trebalo je provesti, s jedne strane, što je Split i njegova neposredna okolina bio neprekidno ugrožen svakodnevnim intenzivnim neprijateljskim bombardovanjem, a s druge strane, da se opterećene jedinice, zaštitom pozadinskih

ustanova, oslobode za aktivno dejstvo (konkretno 4. splitska brigada i posadni bataljon). Time bi se pojačala i manevarska sposobnost ostalih jedinica.

Pored navedenog treba istaći, da su u ovoj etapi, osim oslobođenja velike teritorije Dalmacije, oslobođeni i svi srednjodalmatinski otoci. Njihovim oslobođenjem u početku je sprečena evakuacija naoružanih italijanskih trupa, ugrožen je neprijateljski saobraćaj pomorskim putem i omogućen je bio organizovan prihvatač boraca, tako i ranjenika s obale. A iznad svega, omogućen je aktivniji rad jedinicama naše Ratne mornarice.

U ovim dugim borbama, i pored svoje znatne nadmoćnosti, neprijatelj nije iskoristio nadmoć, iako je raspolažao i znatnim tehničkim sredstvima. Njegova svakodnevna jaka bombardovanja grada Splita, koja su verovatno imala za cilj da demoralizuju široke narodne mase, ne samo da nisu postigla željeni cilj, već su, naprotiv, potencirali njihov otpor. Zadržavanje 114. divizije na r. Krki, po prodoru u severnu Dalmaciju, verovatno u cilju privlačenja i privezivanja naših snaga sa Sinjskog na Šibenski sektor, kako bi se olakšao prodor delova 7. SS divizije na pravcu Sinj—Split, nije Nemcima pružalo korisne rezultate. Da je 114. divizija nastavila nadiranje s linije Šibenik—Drniš—Vrlika ka Sinju i Splitu predolaska 4. krajiške divizije na greben Svilaje, otežano bi bilo štabu IV. operativne zone da preduzima aktivna dejstva na Sinjskom sektoru. Ova koncepcija nemačkog rukovodstva u dodeljivanju manevarske uloge 114. diviziji, da posrednim putem olakša prodor razdvojenoj 7. SS diviziji u njenu nadiranjnu sa dva pravca, iz rejona Sinja i Imotskog, ka Splitu, bila je pogrešna. Nemci su možda potcenili otpor 9. divizije na pravcu Sinj—Split, oslanjajući se verovatno na pojačanu aktivnost ustaša, prisustvom ustaškog ministra Ede Bulata, koji je imao zadatak da posle brzog prodora iz Sinja u Split odmah uspostavi ustašku vlast. Iako je to razdvajanje snaga 7. SS divizije kod Sinja i Imotskog otežavalo Nemcima savlađivanje našeg otpora, ono je ujedno primoravalo i štab IV. operativne zone na razdvajanje naših snaga.

U ovakvoj obostranoj situaciji na kraju prve etape, štab IV. operativne zone nije se mogao koristiti preimućtvom za dejstva po unutrašnjim operacijskim pravcima, zbog toga što je neprijatelj raspolagao svim tehničkim sredstvima, koja su mu omogućavala otkrivanje naših pokreta osmatranjem sa zemlje i iz vazduha i brzim prevoznim sredstvima, kojima se mogao koristiti za manevar trupa na ovom komunikativno razvijenom zemljištu, pogotovu na Imotskom i Šibenskom sektoru. Ta razdvojenost 7. SS divizije, pored ostalog, omogućila je, 16. septembra, brzo nastupanje 1. proleterske divizije iz rejona Livna i Duvna i njeno izbijanje na Imotski i Sinjski sektor. Upotreba 1. proleterske divizije, s obzirom na ove razloge (pritisak odvojenih delova 7. SS divizije) bila je pravilna, jer je potpuno odgovarala stvarnoj situaciji. Možda je i neprijatelj uticao na njeno odvajanje. Njeno prisustvo u celini na Sinjskom sektoru svakako bi bilo korisnije, ali pojačan pritisak neprijatelja s Imotskog sektora, koji je verovatno sračunato ispoljen, zapažajući dolazak 1. proleterske divizije u Dalmaciju, primorao je štab IV. operativne zone, da zadrži 1. brigadu na Imotskom sektoru, a samo 3. brigadu da uputi na Sinjski sektor. Dolaskom 1. proleterske divizije, snage IV. operativne zone bile su ojačane, ali isto tako i 7. SS diviziji, koja se nalazila na Sinjskom i Imotskom sektoru, jednovremeno su pristizala nova pojačanja iz 92. motorizovane brigade. To ipak nije zabrinjavalo štab IV. operativne zone da ostvari svoju zamisao u drugoj etapi Splitske operacije, tj. da aktivnim deistvom na Sinjskom sektoru razbije neprijateljske delove jedinicama 4. krajiške divizije, čiji se blagovremeni dolazak očekivao. Predviđajući da će njen dolazak uslediti do 20. septembra, izrađen je plan za napad na Sinj, u kojem je bilo predviđeno i učešće 4. krajiške divizije. Po ovom planu napad se imao izvršiti 20. septembra uvečer. Bila je izdata i zapovest štaba IV. operativne zone za napad, koja je bila upućena 4. krajiškoj diviziji preko štaba 1. proleterske divizije (O. br. 453 — 19. septembra). Međutim, kada je štab IV. operativne zone uvideo, da na 4. krajišku diviziju ne može računati, jer veza sa njenim delovima još

nije bila uspostavljena, odložio je ovaj napad, u nameri da prebaci 1. brigadu 1. divizije s Imotskog na Sinjski sektor. Njegova je odluka bila opravdana, i možda bi se upotrebom 1. brigade u napadu na Sinj mogao očekivati povoljniji ishod, za slučaj da ne stignu jedinice 4. krajiške divizije, ali isto tako moglo se predvideti, da će slabljenjem otpora na Imotskom sektoru ostati nedovoljno zaštićen ovaj pravac ka Splitu. Uočavajući važnost ovog pravca s dolaskom jedinica 4. krajiške divizije, štab IV. operativne zone pravilno je postupio, kada je odmah obustavio pokret 1. brigade. Dana 20. septembra uvečer bio je u međuvremenu obavešten o dolasku 4. krajiške divizije. Njezin dolazak bez sumnje je poboljšao opću situaciju na slobodnoj teritoriji IV. operativne zone, ali na njenu upotrebu nije se moglo računati, sve dok njene jedinice ne izbiju na Sinjski sektor. Zbog toga je odložen napad na Sinj do 22./23. septembra.

Od dolaska 4. krajiške divizije nastupila su ofanzivna dejstva na Sinjskom sektoru, pod zaštitom odbrambenih borbi na ostalim sektorima, što predstavlja poseban deo druge etape Splitske operacije. U ovoj etapi, odlazući trenutno napad na Sinj do 22./23. septembra, preduzet je napad na Dicmo, kako bi se do dolaska 4. krajiške divizije stvorili povoljniji uslovi za napad na Sinj. Da ovo odlaganje ne bi koristilo neprijatelju, preduzet je napad na Dicmo 21./22. septembra. Da su u ovom napadu upotrebljene jače snage 3. brigade 9. divizije i 3. brigade 1. divizije, a ne samo po dva bataliona (da je organizovano bolje sadejstvo artiljerije i tenkovskih jedinica), ovaj je napad mogao dati korisnije rezultate. Ovako, zbog pretrpljenog neuspeha, te su se posledice nepovoljno odrazile i na docniji napad na Sinj. Neuspeo napad na Dicmo primorao je neprijatelja, da pojača svoje snage u rejonu Sinja, zbog čega je uputio svoje delove iz rejona Livna preko Vagnja ka Sinju. Da bi zaprečio pristizanje ovih neprijateljskih pojačanja, štab IV. operativne zone morao je odvojiti jedan deo snaga 4. krajiške divizije sa Svilaje u prav-

cu Vagnja. Time je udarna snaga 4. divizije, s pravca napada severno od Sinja, bila oslabljena. Osim toga, kao što je napred napomenuto, neopravdano zadržavanje imalo je jačeg uticaja i na neuspeli napad na Sinj. Isto tako, zapažaju se slični nedostaci kod napada na Sinj, kao što je bio slučaj u napadu na Dicma, s tom razlikom, što se kod Dicma mogao i potceniti otpor neprijateljske slabije posade, dok se kod Sinja to nije moglo učiniti, jer su podaci o jačini neprijatelja bili dovoljno poznati. Prema tome, u napadu na Sinj, koji je neprijatelj svakako očekivao, nije se mogao predviđati uspeh prepadom manjih jedinica. Trebalo je, naprotiv, upotrebiti sve raspoložive snage, a naročito 10. brigadu s pravca s. Lužane ka Sinju, a eventualno i delove 3. brigade 9. divizije iz rejonu Dicma.

Ovaj razlog, pored nedovoljno organizovanog sadejstva rodova vojske (tenkovskih i artileriskih jedinica), u znatnoj meri uticao je na neuspeh napada. Ovaj neuspeh u celini morao je dovesti do prekretnice u prvom delu Splitske operacije, jer se nije mogla ostvariti osnovna operativna zamisao štaba IV. operativne zone. Glavni uzrok za neuspeli napad na Sinj predstavlja izgubljeno vreme oko njegovih priprema zbog zadocnelog dolaska 4. krajiške divizije. U vremenu, kada su bili još povoljni uslovi, tj. od 17.—20. septembra, izgubljeno vreme iskoristio je neprijatelj dovlačenjem jakih snaga u fortifikaciski utvrđeni rejon Sinja. Pošto se ispoljila izrazito brojna i tehnička nadmoćnost neprijatelja i blagovremeno uočila njegova dalja namera, pravilna je bila brza odluka štaba IV. operativne zone za obrtanje fronta s obale na greben Dinare. U ovoj ozbilnoj situaciji u trećoj i završnoj etapi Splitske operacije, da nije odmah doneta ovakva odluka, jedinice IV. operativne zone, zbog neuspelog napada na Sinj, nalazeći se u operativnom okruženju, dovele bi se u taktičko okruženje, što bi onemogućilo njihova dalja dejstva. Pravac izvlačenja preko Muća na Dinaru, a zatim s Mosora ka Buškom blatu, pored svih objektivnih teškoća, s obzirom na neotklonjivo jak pritisak neprijatelja, dobro je bio izabran i organizovan. Uloženi naponi i energične intervencije, kako nižih, tako i viših štabova, dovele su do uspešnog izvršenja evakuacije sa relativno malim gubicima. Veštim manevrovanjem i upornim zalaganjem svih jedinica na Sinjskom sektoru, uz osetnu pomoć jedinica na

ostalim sektorima, pored izvršene evakuacije sa Sinjskog sektora na Dinaru, omogućena je uspešna evakuacija glavnine jedinica Šibenskog sektora na otok Brač. Istina, bilo je predviđeno od štaba IV. operativne zone, da se i jedinice Šibenskog sektora prebace na Dinaru, ali, kao što je ranije izneto, ta se odluka nije mogla ostvariti zbog aktivnosti nadmoćnijih neprijateljskih snaga na pravcu Drniš—Sinj. Inicijativna odluka štaba Šibenskog sektora da povuče glavninu svojih snaga sa svog sektora na otoke, pod zaštitom istaknutih prednjih odreda, pretstavlja posebno poučan i dobar primer u NO ratu. Njegovi istaknuti odredi Šibenske i Trogirske brigade, infiltracijom u neprijateljsku pozadinu severno od linije Šibenik—Drniš—Vrlika, odmah su se povezali s jedinicama Kninskog sektora. I u njegovoj zoni dejstva, neprekidnim i veštima akcijama, privezujući jače neprijateljske snage, olakšavali su otpor glavnine Šibenskog sektora i omogućili uredno povlačenje i evakuaciju težih oruđa s obale na otoke. Posredna pomoć jedinica Biokovskog sektora, koje su u pozadini neprijatelja na Imotskom sektoru neprekidnim i požrtvovanim zalaganjem privezivale delove neprijateljskih snaga, olakšala je jedinicama Imotskog sektora evakuaciju s Mosora ka Buškom Blatu. Evakuaciju s obale uspešno su prihvatile jedinice obalskog sektora, odbijajući sve pokušaje neprijatelja po izbijanju na obalu da prepadima zauzme otoke, radi ometanja naše evakuacije. U savlađivanju ovih neprijateljskih pokušaja, pored naoružanih brodova naše Ratne mornarice, korisnu su ulogu odigrale artiljerijske jedinice sa srednjodalmatinskih otoka.

Kada je završena evakuacija svih jedinica s obalskog pojasa, reorganizovane jedinice IV. operativne zone, pod rukovodstvom novoformiranog štaba VIII. korpusa — posle završenog prvog dela Splitske operacije — nalazile su se u ojačanom brojnom sastavu i dobro naoružane na povoljnim položajima za preduzimanje daljih aktivnih dejstava. Ovo je bilo omogućeno ishodom prvog dela Splitske operacije. Jer u njenom ishodu postignuti su sledeći rezultati: razoružane znatne italijanske jedinice, zaplenjene su velike količine oružja, municije i drugog ratnog materijala, mobilizovan je velik broj boraca, ostvareno je moralno-političko jedinstvo širokih narodnih masa za dalju borbu, čime su osujećene sve namere Nemaca za

ponovno oživljavanje satelitskih vojno-političkih organizacija. Osim toga, u vremenu od 8.—27. septembra (do napuštanja Splita) u neprekidnim danonoćnim borbama naneti su osetni gubici neprijatelju u ljudstvu i materijalu. Za to vreme neprijatelju nije uspelo da organizuje nameravanu odbranu obale i njenih otoka i da ukloni naša uporišta u obalnom pojasu. I onda kada se glavnina jedinica IV. operativne zone prebacila na greben Dinare, a njene pomoćne snage Šibenskog sektora na otoke, zadržao se, pored jedinica Biokovskog i Kninskog sektora, dovoljan broj partizanskih odreda na ranijem Sinjskom i Šibenskom sektoru (na Mosoru, Svilaji i Moseču), koji su i posle završenog prvog dela Splitske operacije svojim dejstvom ometali rad neprijatelja.

Na kraju, različiti i složeni zadaci u ovom delu Splitske operacije, karakterišu ovu operaciju u specifično neobičnom geografskom prostoru, ograničenom s istoka grebenom Dinare, a sa zapada Jadranskim morem, između dva fronta dotadašnjih saveznika Italijana i Nemaca uz saradnju njihovih satelita. Ovako neobično složena situacija i pored velike podrške širokih narodnih masa, pricinjavala je i slabije naoružanim malobrojnima jedinicama IV. operativne zone velike teškoće u izvršenju postavljenih zadataka. Međutim oslobođena prostorija, po razoružanju italijanskih jedinica ograničena Jadranskom obalom, r. Krkom i r. Cetinom na površini od 3.900 km² u obliku nepravilne elipse, čija se osnovica protezala pravcem od severozapada ka jugoistoku (Drniš—Imotski), pretstavljala je ipak prostranu i pogodnu operacisku prostoriju. Na ovoj prostoriji glavni zemljišni oslonci Mosor, Kozjak, Vilaja i Svilaja, pružali su pogodne zemljišne oslonce za izvođenje operacija. Osim toga, izvan ove operaciske prostorije, jedinice IV. operativne zone, na Biokovskom i Kninskom sektoru, odvajanjem i privezivanjem delova neprijateljskih snaga, posredno su povoljno uticali na razvoj ovog dela Splitske operacije na glavnoj operaciskoj osnovici. Njena prolaznost, naseljenost i komunikativnost, naročito u pogledu rokadnih komunikacija, koje su vodile širinom osnovice s Imotskog i Šibenskog na Sinjski sektor, omogućavala je brzo manevrovanje naših jedinica, s obzirom na brz razvoj situacije, a naročito u dinamičnoj završnoj etapi prvog dela Splitske operacije. Za punih 20 dana njena

trajanja, pored razoružanih Italijana i zaplenjenih velikih količina oružja i ratnog materijala i izvršene mobilizacije, omogućeno je nadmoćnijim neprijateljskim snagama da brzo prodru bez gubitaka na obalu. Ovo duže zadržavanje dveju ojačanih nemačkih divizija, pored niza drugih satelitskih jedinica u ovo vreme t. zv. VI. neprijateljske ofanzive na splitskoj operaciskoj prostori, olakšana su bila dejstva našim jedinicama na drugim operaciskim područjima, osobito na susednoj teritoriji II. udarnog korpusa. U toku prvog dela Splitske operacije, oslobođenjem otoka omogućena je na otocima mobilizacija novih boraca, zauzeti su pogodni položaji za ometanje neprijateljskog pomorskog saobraćaja, izvršena je organizacija operativnih pomorskih baza jedinicama naše Ratne mornarice, kao i pozadinskih ustanova za organizaciju snabdevanja, obuke i evakuacije. Među ovim srednjodalmatinskim otocima naročito pogodan položaj imao je otok Vis, preko kojega su se mogle uspostaviti neposredne veze s našim Saveznicima na Italijanskom bojištu. Ovaj otok svojim vanredno povoljnim položajem poslužio je docnije u daljem razvoju završnih operacija VIII. korpusa, zahvaljujući jedinicama IV. operativne zone, koje su njime ovladale u toku prvog dela Splitske operacije. Omogućeno je bilo isto tako formiranje naših baza u Italiji.

Za 20 dana neprekidnih borbi neprijatelj je pretrpeo ozbiljne gubitke u ljudstvu i materijalu, a izgubio je i na vremenu i prostoru, što je bilo i postavljeno od štaba IV. operativne zone, pored ostalog, kao osnovni zadatak u izvršenju ovog dela Splitske operacije. Isto tako, prema postavljenom cilju, u Splitskoj su operaciji u političkom pogledu postignuti značajni rezultati ustankom širokih narodnih masa u borbu protiv okupatora i njegovih satelita i pored pojačanog terora neprijatelja i njegove raznovrsne razorne propagande. Neuspeli napad na utvrđeni rejon Sinj—Dicmo ne može da umanjí veliki značaj Splitske operacije. Ovaj napad bio je zamišljen, da se u povoljnijem operativnom položaju ostvare oni isti ciljevi, koji su i onako dostignuti. Pridržavajući se dosledno direktive Vrhovnog štaba, da se ne ulazi u frontalne borbe oko utvrđenih naseljenih mesta, radi čuvanja udarne snage za dejstvo na rentabilnije ciljeve protivu neprijatelja izvan ovih mesta, a u cilju nanoše-

nja neprijatelju većih gubitaka. Napadu na Sinj-Dicmo nije se pristupilo s potpunim zalaganjem i angažovanjem raspoloživih snaga. Pa ipak ova kombinovana dejstva u Splitskoj operaciji, uporne odbrane i prepadi, omogućili su štabu IV. operativne zone da zadrži nadmoćnije neprijateljske snage čitavih 20 dana, iako su bile udaljene od obale oko 30 km. To dobiveno vreme, pored ostalog, omogućilo je da se velik broj mobilizovanih boraca i zaplenjenog materijala blagovremeno i uredno evakuira, kako na greben Dinare, tako i na srednjodalmatinske otoke, i da se organizuje dalji otpor. Otstupni marš-manevar jedinica IV. operativne zone, obrtanjem fronta s obale na greben Dinare, ističe se posebno u ovom delu Splitske operacije kao poučan primer ratne veštine u NO ratu. Veštim korištenjem zemljišta, upotrebom jedinica i raznih zaprečnih sredstava (onesposobljavanje komunikacija), umešnim rukovođenjem, naročito u njihovim kritičnim momentima na prelazima r. Cetine severno i južno od Sinja, i zalaganjem kako potčinjenih štabova, tako i pojedinaca, u potpunosti su izvršeni svi postavljeni zadaci sa relativno malim gubicima. Ovim konačnim uspehom, kako na otocima, tako i na kopnu, uspešnim ishodom Splitske operacije, omogućena je brza i potpuna reorganizacija jedinica IV. operativne zone, formiranjem VIII. korpusa na Dinari i vojno-pomorske operativne baze na otoku Visu. Novopostavljeni front sa zapadnih padina Dinare, s jedne strane, i organizovanih srednjodalmatinskih otoka, s druge strane, doveo je neprijatelja, koji je izbio na obalu, u nepovoljan položaj, kako u taktičkom, tako i u operativnom smislu. U operativnom pogledu, zbog prisustva naših snaga na grebenu Dinare, njegove su veze s pozadinom kopna bile nesigurne, jer su se nalazile pod kontrolom naših jedinica. Isto tako primorske i pomorske veze na celom sektoru obale od ušća Neretve do ušća r. Krke nalazile su se pod kontrolom naših jedinica sa srednjodalmatinskih otoka.

Ovaj i ovako izmenjeni položaj naših jedinica omogućio je zadržavanje velikog broja malih jedinica, infiltriranih na zauzetoj neprijateljskoj prostoriji (između grebena Dinare i Jadranske obale), kao i na grebenu Mosora, Moseča i Vilaje, pored onih, koji su zadržani na Biokovskom i Kninskom sektoru. Njihova podrška omogućena je bila s naše strane, kako s gre-

bena Dinare, tako i s otokâ. Ovom je podrškom aktivnost zadržanih jedinica, u taktičkom pogledu, otežavala neprijatelju organizaciju okupirane obale. Istaknute naše jedinice uznemiravale su neprijateljske posade i njihove međusobne saobraćajne veze i nanosile im svakodnevne gubitke u ljudstvu i materijalu. Zbog svega ovoga neprijatelj je bio primoran da, zadržavanjem jačih snaga, neprekidno poduzima razne akcije čišćenja ove prostorije, osećajući se uvek nesiguran zbog eventualne invazije saveznika.

**PREGLED SASTAVA, BROJNOG STANJA I NAORUŽANJA
JEDINICA 8. KORPUSA KRAJEM 1943. GODINE**

Divizije	Brigade	Brojno stanje	Naoružanje							
			Pušaka	Pištolja	Aut. pušaka	P. T. oruđa	P. mi-traljeza	Mitra-ljeza	Lakih bacača	Teski bacač i top
9. Divizija	1	3.335	2.520	256	50	4	144	25	16	13
	3									
	4									
19. Divizija	5	3.599	1.900	176	62	6	126	30	6	5
	6									
	7									
20. Divizija	8	2.346	1.856	205	51	12	67	34	4	9
	9									
	10									
26. Divizija	1 pr. M.	3.521	2.790	250	50	24	145	65	14	19
	11									
	12									
	13									
Svega :	13	12,801	9.066	887	213	46	482	154	40	46

Napomena: Operacijski izvještaj VIII. korpusa od 7. decembra 1943.,
Dok. br. 33 -3/3 -K, 105 V. I. I.

SPLITSKA OPERACIJA

II. dio

Dejstva VIII. korpusa u primorskom pojasu, oko Livna i na otocima

PRVA ETAPA

U drugom delu Splitske operacije, ojačane i preformirane jedinice VIII. korpusa nastavile su aktivna dejstva i u oktobru 1943. Njihova aktivnost bila je usmerena po direktivama VIII. korpusa (Operativni dnevnik VIII. korpusa)¹⁴⁶ u dva pravca: sa zapada na odbrani srednjodalmatinskih otoka, a s istoka s grebena Dinare na prekidanju neprijateljskih saobraćajnih veza, koje su vodile s kopna k Jadranskoj obali. Ovome je bio cilj, da se neprijatelju oteža konsolidacija i organizacija odbrane na zauzetim delovima primorskog pojasa i iskorišćavanje pomorskih komunikacija radi manevrovanja i snabdevanja trupa. Osim toga, odbranom otoka, potpuno slobodne teritorije, šticea je najsigurnija operaciska osnovica za pojačani razvoj naših daljih ofanzivnih operacija uz neposrednije sadejstvo sa zapadnim Saveznicima. Ova aktivnost jedinica VIII. korpusa na osetljivom Jadranskom obalskom pojasu »Evropske tvrđave« zabrinjavala je nemačku Vrhovnu komandu. Ta zabrinutost, prema zapisniku za konferencije u nemačkoj Vrhovnoj komandi od 24. septembra 1943., bila je formulirana u referatu nemačkog komandanta »Jugoistoka« feldmaršala fon Vajksa i komandanta Ratne mornarice admirala Denica, pod t. 6 sledećim stavovima:

»Veoma je slab naš položaj u Grčkoj i u susednim područjima na Jadranskom i Egejskom moru. Naše snage na Balkanskom poluostrvu neprekidno su zauzete sprečavanjem partizanskog dejstva, i teško će moći da spreče pokušaj nasilnog iskrcavanja.«

Neprijatelj, da bi otklonio ove smetnje, uporno je nastojao da savlada naš dalji otpor na kopnu i otocima, kako bi zauzeo

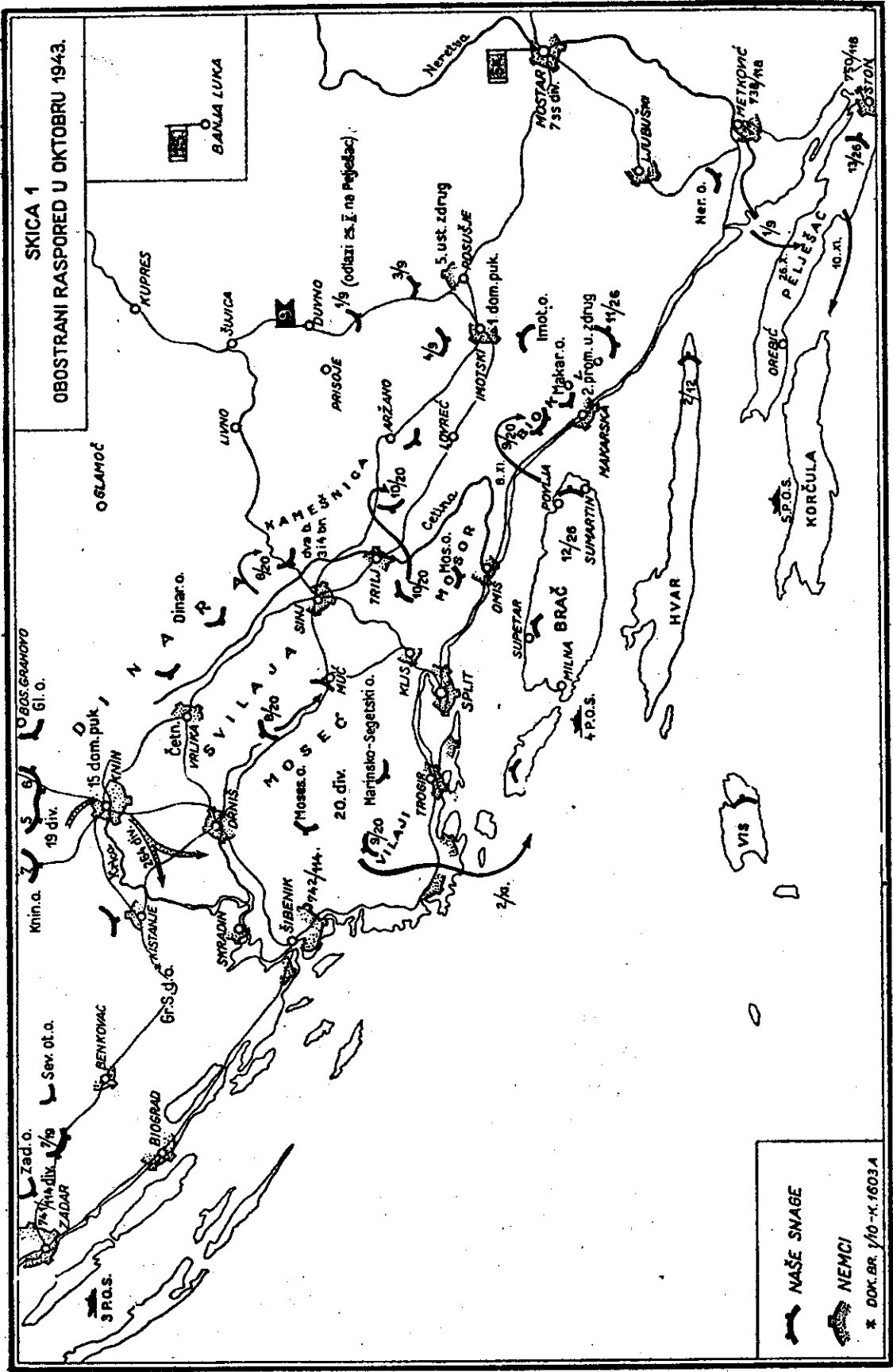

Osvojen italijanski bunker pred Splitom 1943. g.

povoljnije odbrambene položaje na obali i obezbedio saobraćajne veze sa zaleđem. U tom cilju on je u primorskom pojasu protiv VIII. korpusa grupirao sledeće snage: 118. diviziju oko Metkovića, 7. SS diviziju na prostoriji Imotski—Omiš—Split i 114. diviziju u severnoj Dalmaciji, pored domobranskih i četničkih jedinica. U očekivanju je bio dolazak i 264. divizije. Prema ovim neprijateljskim snagama jedinice VIII. korpusa početkom oktobra, nalazeći se u ranije pomenutom rasporedu (Skica 1.), nastavile su svoja aktivna dejstva na celoj operacijskoj prostoriji u duhu direktiva Glavnog štaba Hrvatske. Glavni štab Hrvatske direktivama svojim odredio je VIII. korpusu sledeće zadatke:¹⁴⁷

1. da zadrži u svojim rukama otoke i pojedine luke na obali; s ovih uporišta da svojim aktivnim dejstvom onemogući svaki saobraćaj neprijateljskih posada na obalskom pojasu i s obalskog pojasa prema kopnu;

SKICA 1
OBOSTRANI RASPORED U OKTOBRU 1943.

NAŠE SNAGE
NEMCI
* DOK. BR. 1/10 - K. 1603 A

2. da se pojačaju dejstva na komunikacije, koje iz Like vode ka severnoj Dalmaciji, radi sprečavanja dovlačenja neprijateljskog pojačanja i urednog snabdevanja;
3. da se aktivnim dejstvom na celoj operaciskoj prostoriji izoluju pojedina neprijateljska uporišta i postepeno savladavaju njihove posade do konačnog oslobođenja Dalmacije.

U duhu ovih direktiva Glavnog štaba Hrvatske, štab VIII. korpusa nastavio je sa potčinjenim mu jedinicama aktivna dejstva u izloženom rasporedu. U severnoj Dalmaciji 19. divizija i grupa severnodalmatinskih odreda, zatvarajući pravce koji iz Like vode ka severnoj Dalmaciji, ugrožavala je sve glavne komunikacije u svojoj zoni dejstva i preduzimala česte noćne prepade na razasuta neprijateljska uporišta u cilju uznemiravanja i nanošenja gubitaka. 20. divizija, nalazeći se sa 8. brigadom na Svilaji orijentirana prema Drnišu, a sa 9. brigadom na Vilaji orijentirana prema Šibeniku, zatvarala je sve pravce, koji sa severa vode prema Trogiru i Klisu, dok se 10. brigada nalazila na Mosoru orijentirana prema Trilju i Klisu. S ove prostorije sprečavala je saobraćajne veze neprijateljskih uporišta Šibenika, Drniša i Vrlike s uporištima Split, Klis i Sinj. 9. divizija, zatvarajući pravac od Imotskog ka Duvnu, sprečavala je neprijatelju prodor na slobodnu teritoriju i pokrete prema Sinju u sadejstvu s jedinicama 10. brigade 20. divizije. 26. divizija, nastavljajući organizaciju odbrane otoka s glavninom svojih snaga, uzela je učešća u otporu na kopnu sa svojom 11. brigadom na Biokovu u sadejstvu sa ostalim jedinicama VIII. korpusa. Ovom aktivnošću naših jedinica s ovih prostorija izolovana su bila sva glavna neprijateljska uporišta u srednjoj Dalmaciji. Zato je neprijatelj pokušavao da se oslobodi ovog našeg pritiska i da uspostavi neprekidnu vezu komunikacijama, prvenstveno između Sinja i Imotskog i između Šibenika i Splita. Neprijatelj je nastojao da to postigne upućivanjem jačih kolona iz Sinja k Imotskom i obratno. To mu međutim nije polazilo za rukom. Kad je 6. oktobra neprijateljska kolona pokušala iz Sinja da se probije k Imotskom, naišla je na otpor 10. brigade 20. divizije u regionu Trilja. U borbama od 6. do 7. oktobra neprijateljska kolona, po gubitku 40 mrtvih vojnika, primorana je bila da se vrati u Sinj. Isto tako nije uspjelo drugoj neprijateljskoj ko-

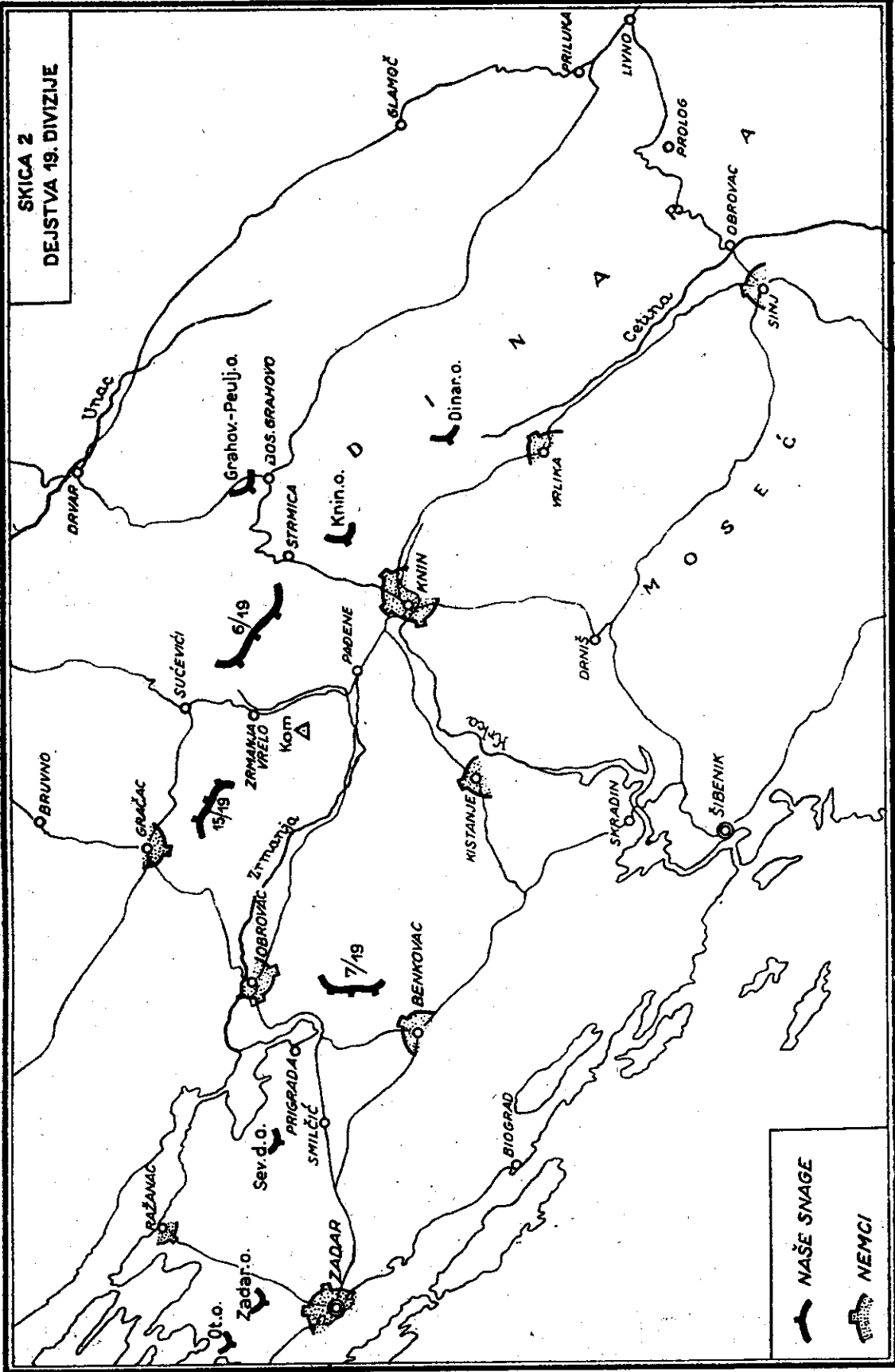
loni da se iz Imotskog probije ka Sinju 10. i 11. oktobra. Uviđajući da nailazi na veće poteškoće u svojim pokušajima, neprijatelj je odlučio 12. oktobra da izvrši jedan jači pritisak iz rejonu Imotskog u pravcu Duvna protiv 9. divizije. Pri tome neprijatelj se verovatno nadao, da će na ovaj način, prodorom ka Duvnu, privući jače snage VIII. korpusa, a oslabiti naš otpor na pravcu Imotski—Sinj. Kada je neprijatelj preduzeo nastupanje iz Imotskog ka Duvnu, 12. oktobra, naišao je na jak otpor 1. i 5. bataljona 1. brigade 9. divizije. Pošto je neprijatelj bio zadržan, bataljoni su izvršili protivnapad i primorali neprijatelja na povlačenje u neredu. Goneći razbijene neprijateljske delove, jedinice 1. brigade prodrle su u Posušje. Sutradan, 13. oktobra, uznemiren neuspehom Imotske posade, neprijatelj je uputio iz Sinja jaču motorizovanu kolonu pešadije na 150 motornih vozila. Ovu kolonu napao je 4. bataljon 3. brigade kod s. Cista, a njen 3. bataljon kod s. Studenci. Pored pretrpljenih gubitaka neprijateljskoj koloni uspelo je da se probije do Imotskog. Istovremeno je neprijatelj sa 741. pukom 114. divizije pokušavao, 13. oktobra, da napadom s linije Šibenik—Drniš odbaci delove 8. i 9. brigade 20. divizije s njihovih položaja, kako bi oslobodio komunikacije ka Splitu i Trogiru. Ujutro 13. oktobra neprijateljske kolone, nailazeći na otpor naših jedinica, primorane su bile da se vrate u svoja polazna uporišta. Posle dva dana, 15. oktobra, neprijateljske su snage uspele, posle duže borbe, da prodru u Primošten i Rogoznicu. Da bi se sprečilo dalje nadiranje neprijatelja, štab divizije ubacio je jedan bataljon u borbu iz rezerve. Pored toga, naređeno je, 15./16. oktobra, 3. bataljonu 8. brigade, da se s otoka Brača prebaci na obalu, radi pojačanja otpora kod Rogoznice. S ovim pojačanim snagama izvršen je 16. oktobra protivnapad 8. i 9. brigade. Pod jakim pritiskom naših jedinica neprijatelj je bio primoran da napusti Primošten, Rogoznicu i s. Široko. Pošto je ovim razvojem situacije kod 20. divizije trenutno stanje bilo popravljeno, brзом intervencijom štaba ove divizije i neumornim zalaganjem angažovanih jedinica, naređeno je 10. brigadi, da se s Mosora prebaci na levu obalu r. Cetine i uđe pod komandu 9. divizije, radi pojačanja njenog otpora. Ovo prebacivanje usledilo je pored ostalog i zbog toga, što je

1. brigada 9. divizije trebala da bude upućena iz rejonu Duvna na Pelješac. Kada je 20. divizija sprečila neprijateljsko dalje nadiranje ka Splitu i Trogiru, primećene su težnje neprijatelja da intervencijom iz Sinja ugrozi njen položaj. Zbog toga je štab 20. divizije uputio 1. bataljon 8. brigade ka Muću, da zatvori ovaj pravac.

Dok su se ovako odvijali događaji u srednjoj Dalmaciji, dotle je 19. divizija u severnoj Dalmaciji, prema svome zadatku, vodila borbe s neprijateljskim snagama, koje su iz Like pokušavale da uspostave vezu sa snagama u Dalmaciji. (Skica 2). 8. oktobra izvršen je napad jednog bataljona 5. brigade i Kninskog partizanskog odreda kod s. Pađena u 11 časova na jednu nemačku motorizovanu kolonu sa 54 motorna vozila. Borba je trajala tri časa. Neprijatelj je imao 20 mrtvih i više ranjenih. Sutradan, 9. oktobra, napao je 3. bataljon 5. brigade na komunikaciji Gračac—Štikada neprijateljsku kolonu u 07.00 časova. Borba je vođena do 14 časova, a neprijatelj je imao 50 mrtvih i veći broj ranjenih. U ovim borbama, na sektoru 19. divizije u severnoj Dalmaciji, učestvovala su jedinice grupe severnodalmatinskih odreda. One su napadale neprijateljske kolone u pokretu, koje su po prodoru iz Like do Obrovca nastavile dalji pokret preko Kotara ka Zadru. Noću 9./10. oktobra napao je 1. bataljon severnodalmatinskog odreda jednu neprijateljsku kolonu od 45 kamiona na komunikaciji Smilčić—Pridraga. Sredinom oktobra, po naređenju štaba VIII. korpusa, 19. divizija nastavila je aktivna dejstva sa 5. brigadom na komunikaciji Gračac—Otrić, a 6. brigada i Kninski partizanski odred na komunikaciji Otrić—Knin, u cilju da spreči kretanje neprijateljskih kolona iz Like ka Dalmaciji. Ove mere štaba VIII. korpusa bile su opravdane, jer se očekivao dolazak nemačke 264. divizije iz rejonu Bihaća u severnu Dalmaciju. 7. brigada 19. divizije nalazila se u Ravnim Kotarima, odakle je podržavala dejstva jedinica grupe severnodalmatinskih odreda.

Za vreme ovih borbi, na kopnu oko pomenutih komunikacija, neprijatelj je pokušavao da prebaci jače izviđačke delove s obale na ostrva. Među ovim pokušajima nije uspelo delovima 1. bataljona 7. SS divizije da se iskrcaju na poluostrvo Pelješac na otketu s. Drača—s. Brijesta, 5. oktobra. Ovaj pokušaj iskr-

SKICA 2
DEJSTVA 19. DIVIZIJE

Obalska artilerija na o. Braču, 1943. g.

cavanja, 5. oktobra, Nemci su izvršili jednim transportnim brodom i sa šest borbenih čamaca. Da bi odvratili pažnju branilaca Pelješca, tj. delova 13. brigade, koji su bili na položajima kod Stona, nemački 750. pešad. puk pokušao je napadom da obezbedi ovaj desant.¹⁴⁸ Ali energičnim zalaganjem jedinica 13. brigade i Ratne mornarice ovi pokušaji neprijatelja ostali su bez uspeha. Isto tako ostao je bez uspeha drugi ponovljeni pokušaj, što ga je izvršio 2. prometni ustaški zdrug s otseka Makarska—Omiš, na Brač, noću 21./22. oktobra. Ovaj pokušaj ustaškog desanta izvršen je kod s. Milne na zapadnom delu otoka Brača. Ustaše su se verovatno nadale, da će uslediti jednovremeno iskrcavanje Nemaca na istočni deo otoka. U tom očekivanju hteli su se pridružiti Nemcima. Međutim, br-zom intervencijom jedinica 12. brigade 26. divizije, ovaj pokušaj ustaškog desanta slomljen je uz osetne gubitke neprijatelja.¹⁴⁹

Do 23. oktobra, početka opće neprijateljske ofanzivne akcije, jedinice VIII. korpusa vodile su neprekidne borbe na komu-

nikacijama između neprijateljskih glavnih uporišta. Ova aktivnost naših jedinica otežavala je u znatnoj meri izvođenje neprijateljskih priprema, a naročito dovlačenje nemačke 264. divizije iz Like u Dalmaciju. Sve glavnije komunikacije pod kontrolom naših jedinica bile su na više mesta temeljito onesposobljene i minirane. Telefonske i telegrafske veze bile su porušene. Neprijateljske posade po mnogobrojnim uporištima, našim neprekidnim danonoćnim dejstvom, uznemiravane su dugim krstarenjem po ugroženoj širokoj prostoriji. Dotur svih potreba za život i borbu ovim posadama bio je nesiguran i neprekidno ugrožen. Sve ovo uticalo je u jačoj meri na borbenu sposobnost nemačkih trupa i njihovih satelita. Do nemačke opće ofanzivne akcije, pojedini veći garnizoni preduzimali su pokušaje u svojim zonama da otklone našu aktivnost. Tako su 17. oktobra nemačko-domobranske snage sastavljene od delova 7. SS divizije i 5. ustaškog stajaćeg zdruga iz rejona Posušja preduzimali napad protivu 1. brigade 9. divizije. Brigada se nalazila na položajima Kobilic—Jelinek—Klenak—trig. 988—Zavraci (5—6 km severozapadno od Posušja). Nailazeći na jak otpor 1. brigade, ove neprijateljske snage bile su primorane da se povuku u Posušje, posle borbe, koja je trajala celoga dana. Goneći u stopu ove neprijateljske delove 1. brigada prodrla je u Posušje, primoravajući neprijatelja da se povuče u neredu k Imotskom. Brigada je nastavila čišćenje zauzetog terena od ustaške milicije. Za to vreme dva bataljona 3. i 4. brigade sprečavala su kod Vagnja neprijateljskim delovima prodor iz Sinja ka Livnu. Ove borbe jedinica 9. divizije nastavljene su sve do 23. oktobra. U to vreme i 20. divizija, posle uspešnog zadržavanja neprijatelja sa Svilaje i Vilaje, uspešno je odolevala neprijatelju, koji je iz Sinja pokušavao da ugrozi njene položaje. 22. oktobra delovi 13. puka 7. SS divizije iz Sinja naišli su kod s. Nedića sa pet kamiona na zasedu pešad. bataljona 8. brigade. Iznenadnim vatrenim prepadom uništeni su svi kamioni, i neprijatelj je imao 25 mrtvih vojnika. Zaplenjen je jedan mitraljez, 3 puškomitraljeza i veća količina municije. Razbesneli esesovci, zbog ovih gubitaka, uputili su iz Sinja, sutradan 23. oktobra, iz 13. puka 400 vojnika ka Muću. Nailazeći ponovo na jak otpor, i ova je neprijateljska kolona bila primorana da se vrati u Sinj

ostavljajući 12 mrtvih vojnika. Istoga dana 4. bataljon 8. brigade vodio je borbu s jednom grupom od 200 četnika u rejonu s. Visoka, dok je 2. bataljon čistio od ustaša s. Klaci.

Za ovo vreme, dok je glavnina VIII. korpusa vodila borbe u srednjoj Dalmaciji, dotle je 19. divizija u severnoj Dalmaciji vodila borbe na komunikaciji Otrić—Knin. Dana 17. oktobra jedna nemačka kolona sa 57 kamiona i dva teška bacača, nailazeći oko 08.00 časova u Zrmanjski klanac, napadnuta je iz zasede od 6. brigade s položaja između Otrića i Prevjesa u 09.00 časova. Posle iznenadnog vatrenog prepada Nemci su se razvili za borbu u podnožju istočnih padina Koma. Borba je vođena ceo dan. Kad je pao mrak, Nemci su se počeli povlačiti uz prihvrat pojačanja, koje je stiglo iz s. Otrića u jačini od jednog bataljona. Neprijatelj se povukao delom prema Kninu, a delom prema Otriću. U ovoj borbi neprijatelj je imao 40 mrtvih. Uništeno je 8 kamiona. 6. brigada imala je 19 poginulih i 55 ranjenih boraca. Istovremeno je i 5. brigada vodila borbe na komunikaciji Gračac—Otrić. Dana 22. oktobra 5. brigada napala je jednu nemačku kolonu od 40 kamiona na putu između Gračaca i s. Malovan. U ovoj su borbi Nemcima naneti gubici od 40 mrtvih i 60 ranjenih vojnika. Za to vreme 7. brigada 19. divizije, u sadejstvu s jedinicama grupe severnodalmatinskih odreda, vodila je borbu s delovima nemačke 114. divizije u Bukovici. Dana 17. oktobra u 10.00 časova jedna nemačka kolona 114. divizije sa 44 kamiona, u pokretu iz Zadra k Obrovcu, napadnuta je kod s. Smilčića. U ovoj borbi, koja je trajala celog dana, neprijatelju su naneti gubici od 150 mrtvih i ranjenih vojnika. Zaplenjena su dva automobila i dva mitraljeza. 7. brigada imala je 10 mrtvih i 12 ranjenih boraca. Posle ove uspešne akcije prebačena je 7. brigada, po naređenju štaba 19. divizije, na komunikaciju Gračac—Obrovac, radi jačeg otpora neprijateljskom pokušaju prodora iz Like u Dalmaciju. Jedinice 19. divizije u severnoj Dalmaciji produžile su svoja aktivna dejstva sve do kraja oktobra, koja ćemo prikazati u daljem izlaganju.

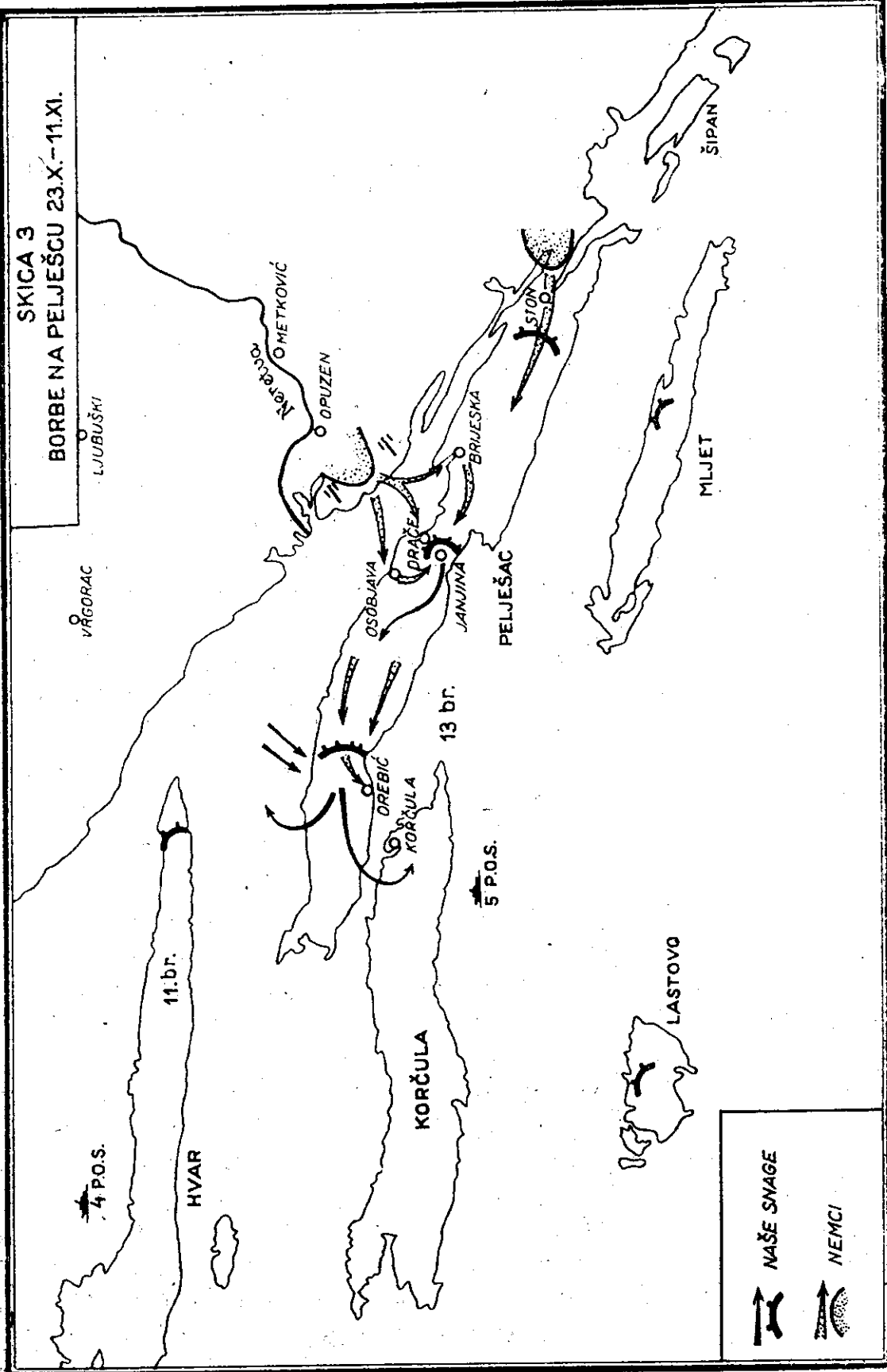
Pošto neprijatelju nije uspelo da savlada otpor jedinica 8. korpusa i obezbedi komunikacije između uporišta u zaleđu primorskog pojasa, odlučio je da prenese težište svojih daljih ofanzivnih akcija protiv naših jedinica u primorskom pojasu i otocima. Glavni zemljišni objekti, kojima je neprijatelj težio, bili su: Svilaja, Vilaja, Mosor i Biokovo na kopnu i poluotok Pelješac. Ovaj poluotok po svome prirodnom položaju, protežući se paralelno s kopnom nedaleko od obale, bio je u zahvatu artiljerijske vatre nemačke 118. divizije. To je neprijatelju znatno olakšavalo izvođenje desantnih operacija na širokom otseku od Stona do ušća r. Neretve. Po njegovu zauzimanju neprijatelj bi doveo svoje kopnene i pomorske snage u povoljniji položaj za dalje osvajanje ostalih otoka. Napad na Pelješac bio je olakšan još i zbog toga, što je ceo otsek od Stona i Metkovića bio posednut jakim snagama nemačke 118. divizije. Pored Pelješca, ostali objekti na kopnu — Biokovo, Mosor i Vilaja — trebalo je konačno da oslobode neprijatelja od našeg neposrednog pritiska, da bi neprijatelj mogao konsolidovati i organizovati potpuniju odbranu na ovom otseku Jadranskog fronta. Neprijatelj je u dosadanjim borbama iskusio, da mu je naša aktivnost s Biokova nanosila velike smetnje. Ta aktivnost 11. brigade 26. divizije i grupe južnodalmatinskih odreda, uznemiravala je neprijateljska uporišta od Makarske do Omiša i otežavala njihove međusobne komunikacijske veze. Isto tako njihova aktivnost i prema Imotskom, u sadejstvu sa delovima 9. divizije, ometala je neprijatelju veze ovog važnog uporišta na obali. Pored toga, s Biokova je održavana veza s braniocima otoka. Sve ovo neprijatelj je nastojao da ukloni. Zato je prema donetoj odluci trebalo preduzeti veću ofanzivnu akciju s delovima 7. SS, 114. i 118. divizije, 23. oktobra, protiv 20. i 26. divizije. Da bi odvratio našu pažnju i onemogućio prebacivanje naših snaga s ostalih naših operacijskih zona, neprijatelj je aktivirao sve svoje posade u celoj Dalmaciji i protiv ostalih jedinica 8. korpusa, 9. i 19. divizije.

Ova ofanzivna akcija prema razvoju događaja odvijala se postepeno u dva dela: napad na Pelješac 23. oktobra i napad na Svilaju, Vilaju i Biokovo 26. oktobra.

Napad na poluotok Pelješac 23. X.

U zoru 23. oktobra otpočeli su Nemci napad na Pelješac. Napad je bio kombinovan s kopna i desantom s mora. Privezujući naše jedinice 13. brigade s fronta kod Stona, jedna neprijateljska kolona izvršila je desant s kopna na Pelješac. Ta kolona iz Opuzena, sastavljena od 3. bataljona 13. puka i 3. divizionu 7. art. puka, 7. SS divizije, iskrcala se zorom u uvale s. Osobljava, s. Crkvice i s. Kuna. Druga kolona iz s. Slano, sastava jednog bataljona 14. peš. puka, 7. SS divizije, ojačana pukovskom pionirskom, štabnom i pratećom četom, napala je Ston. Pružajući neprijatelju otpor kod Stona, 13. brigada bila je primorana na povlačenje na zapad, zbog neprijateljskog iskrcavanja. Neprijateljska kolona, koja se iskrcala, savladala je slab otpor delova 13. brigade i po zauzimanju s. Kuna produžila je nastupanje k Janjini, ugrožavajući oštupnicu glavnini brigade, koja je pružala otpor kod Stona. Da bi sprečila daljnje nadiranje nemačkom 3. bataljonu kod Janjine, 13. brigada prebacila je hitno svoje jedinice u taj rejon, dok je prema Stonu zadržala zaštitne delove, da usporavaju nastupanje neprijatelja sa tog pravca. Kada je obavešten štab VIII. korpusa o napadu na Pelješac, odmah je naredio, istoga dana, 9. diviziji, da uputi 1. brigadu na Pelješac, pravcem Roško polje—Studenci—Biokovo. Do njenog dolaska jedinice 13. brigade nastavile su da pružaju dalji otpor na Pelješcu, zapadno od Janjine. Borbe su se vodile preko niza uzastopnih zemljišnih oslonca od Janjine do Orebića sve do 27. oktobra, do dolaska dvaju bataljona 1. dalmatinske brigade. Po njihovu dolasku, osvežene jedinice 13. brigade preduzele su protivnapade i uspele da zaustave dalje nadiranje neprijatelja s po-

SKICA 3
BORBE NA PELJEŠCU 23.X.-11.XI.

ložaja Oštri Vrh (k. 312) — Vitor (trig. 631 — Baba—Bijela Ploča (k. 503) — Veli Rat (k. 303). U ovim borbama, gde je dolazilo i do borbe prsa u prsa, neprijatelj je imao preko 100 mrtvih i više ranjenih vojnika. Posle ovih oštrih borbi, na Pelješcu je nastalo kratko zatišje do 31. X. Za to vreme vodile su se borbe i na kopnu kod ostalih jedinica VIII. korpusa. Na severu 19. divizija od 23. oktobra do 8. novembra vodila je borbe sa 5. i 6. brigadom na komunikaciji Molovan—Otrić i Otrić—Knin, dok je njena 7. brigada vodila borbe na komunikaciji Obrovac—Gračac, i Obrovac—Zadar.¹⁵⁰ Sa svoje strane 7. brigada vodila je borbu 23. oktobra kod s. Vrana. Oko 06.00 časova naišla je jedna nemačka kolona 721. puka 114. divizije kod s. Vrane na putu iz Benkovca ka Biogradu, jačine oko 600 vojnika na kamionima, u pratnji oklopnih kola. Kolonu u pokretu štitila je avijacija. Ovu kolonu napao je 2. bataljon. Borba je vođena do podne, i neprijatelj je bio primoran da se povuče natrag ka Benkovcu, uz gubitke od 25 mrtvih i 30 ranjenih vojnika. Sutradan vodili su borbu 3. i 4. bataljon 7. brigade kod s. Pridraga protiv delova nemačkog 721. puka i milicije. Neprijatelju su naneti gubici oko 40 mrtvih vojnika. Po mraku nemačka pojačanja iz Obrovca dovedena su u s. Pridraga, te su napale noću 24./25. oktobra 7. brigadu kod s. Popovići u sadejstvu s neprijateljskom posadom Benkovca. Posle borbe koja je trajala 5 časova, neprijatelj se povukao u svoja uporišta uz gubitke od 50 mrtvih i ranjenih vojnika.

25. i 26. oktobra 5. brigada, napadajući neprijateljske jedinice u pokretu komunikacijom Gračac—Bruvno, kod s. Deringaj, uništila je nekoliko motornih vozila i nanela neprijatelju gubitke od 120 mrtvih vojnika. Jedinice 6. brigade, 28. oktobra, napale su zapadno od Gračaca jednu nemačku kolonu od 36 motornih vozila sa 250 vojnika, gde su naneti neprijatelju gubici od 105 mrtvih vojnika. U ovoj zoni dejstva 19. divizije, neprijatelj je pojačao pokrete svojih trupa 264. divizijom iz Like prema Dalmaciji. Zbog toga je štab 19. divizije, po naređenju štaba VIII. korpusa, 26. oktobra prebacio 7. brigadu sa komunikacije Obrovac—Gračac na komunikaciju Kulen Vakuf—Donji Lapac. Odmah po dolasku na ovu prostoriju, 7. brigada napadnuta je 29.

oktobra od jedne ustaško-domobranske kolone jačine 110 vojnika. Posle kraće borbe neprijateljska je kolona potpuno rastrojena. Neprijatelj je otstupio u neredu ostavljajući 33 mrtva vojnika, 10 zarobljenika, 3 puškomitraljeza, 23 puške, 1 tromblon, 1 telefonsku centralu i 43 konja. Posle dva dana, 31. oktobra, jedinice 5. brigade vodile su borbu oko Lipovače i Krnjeuše s nemačkom kolonom jačine 400 vojnika, koja je bila u pokretu iz D. Lapca ka Dobrom selu. Posle dužeg otpora kolona je vraćena u D. Lapac uz nepoznate gubitke. Na kraju meseca, pošto se pojačao pritisak neprijatelja u severnoj Dalmaciji protivu jedinica grupe severnodalmatinskih odreda, vraćena je ponovo iz Like u Bukovicu 7. brigada 19. divizije.

U severnoj Dalmaciji i Lici jedinice 19. divizije i grupe severnodalmatinskih odreda nastavile su borbe i u novembru, za vreme neprijateljskih ofanzivnih akcija na Mosoru, Biokovu i Posušju. Tako je 5. brigada 1. novembra napala 400 Nemaca sa 5 topova i 2 bacača na putu iz D. Lapca ka Dobrom selu, sa položaja k. 781—Lipovača—k. 751—Krnjeuša—Ivanovac. Borba je trajala 8 časova. Neprijatelju su naneći osetni gubici. Istoga dana vodili su borbu delovi 7. brigade na putu Vodice—Zaton protiv nemačke kolone s položaja Okit—Lec—Križeva glava—Kosmac, dok je glavina opsedala Benkovac. Neprijatelj je bio podržavan sa 10 tenkova. Kninski odred napao je 6. novembra neprijateljsko uporište Vrbnik, 6. brigada 19. divizije čistila je teren od četničkih jedinica oko Bos. Grahova, 4. novembra, a 5. brigada usmerila je svoja dejstva ka Strmici. Pošto je savladala neprijateljsku posadu, nastavila je napad na četnička uporišta Kijevo, Civljane i Čitluk. Neprijatelj je delom uništen, a delom se povukao prema Vrlici. Zbog toga je 5. brigada, goneći ove razbijene delove, prodrila u Vrliku 8. novembra. Posle ovih uspešnih akcija, upućena je 8. novembra 5. brigada ka Dinaru, radi čišćenja terena u rejonu Sinja. 6. brigada zadržana je oko Vrlike, dok je 7. brigada dejstvovala oko Benkovca. Kada je neprijatelj primetio odsustvo 5. brigade, preduzeo je napad iz Drniša i Knina sa jednom svojom jedinicom i četnicima, uz podršku 30 tenkova, protiv osamljene 6. brigade. Brigada je pružala otpor povlačeći se ka Cetini. Na ovoj pro-

storiji dejstvovala je 19. divizija sve do 13. novembra, kada je po naređenju štaba VIII. korpusa upućena u rejon Aržana za napad na Lovreč.

Dok je 19. divizija ometala pokrete nemačke 264. divizije na komunikacijama, koje iz Like vode ka severnoj Dalmaciji, ostale jedinice 8. korpusa bile su angažovane u borbama u srednjoj Dalmaciji, odbijajući napade 7. SS i 114. divizije u njihovoj ofanzivnoj akciji protiv naših uporišta na Mosoru, Biokovu, Vilaji i oko slobodne teritorije Duvanjskog polja.

Borbe na Vilaji i Svilaji

Nemački 742. puk 114. divizije, ojačan artilerijom i tenkovima, preduzeo je nastupanje iz Drniša, 26. oktobra, u pravcu juga, s namerom da slomije otpor 20. divizije, a zatim da oslobodi put ka Splitu i uspostavi neprekidne saobraćajne veze između ova dva uporišta. Na njegovu pravcu nastupanja suprotstavila se 8. brigada 20. divizije s visa Movran (trig. 843). Kada su neprijateljski prethodnički delovi zadržani pred položajem 8. brigade 20. divizije, neprijatelj se razvio za napad. Posle snažne artileriske i minobacačke pripreme neprijatelj je izvršio napad, ali nije uspeo da odbaci 8. brigadu s njenih položaja. Kad je pao mrak, neprijatelj je pojačao svoj borbeni raspored i sutradan u zoru nastavio napad. Pred nadmoćnijim pritiskom neprijateljskih snaga brigada se povukla 27. oktobra do s. Brštanovo, zabacujući jednu streljačku četu na greben Mošća kod Granića Staja, radi privezivanja i zadržavanja neprijatelja. Kada je neprijatelj u toku dana bio zadržan otporom 8. brigade kod s. Brštanovo, u toku noći izvršene su pripreme za protivnapad. 28. oktobra 1. i 4. bataljon 8. brigade izvršili su protivnapad i odbacili neprijatelja s Movrana. Sutradan, 29. oktobra, Nemci su sa novodovedenim pojačanjima ponovo napali naše jedinice na Movranu i primorali ih na povlačenje. Brzom intervencijom 1. bataljona i njegovim protivnapadom Movran je bio ponovo vraćen u naše ruke iste noći. Sutradan, pred sve jačim pritiskom neprijatelja, povukli su se delovi 8. brigade s Movrana ka Lečevici. Isto tako uspešno je odbijala napade neprijatelja i 9. brigada sa Vilaje drugoj neprijateljskoj koloni 742. puka, koja je iz Šibenika nastupala ka Trogiru. Ona je pružala jak otpor s po-

ložaja s. Boraja—s. Suhidolac—s. Skratok—s. Prapatnica. U to vreme, pored jedinica 20. divizije sadejstvovali su delovi srednjodalmatinskih odreda, i to: Mosečki, sa 8. brigadom u pružanju otpora na pravcu Drniš—Muć, i Marinsko—Segetski, sa 9. brigadom na pravcu Trogir—Split. Kada se 8. brigada prebacila na greben Svilaje, po naređenju štaba VIII. korpusa, tada su na Moseču zadržani Mosečki i Marinsko—Segetski odred. — 9. brigadi 20. divizije naređeno je 30. oktobra, da se prebaci preko otoka Brača u Podgoru, u zonu dejstva 11. brigade 26. divizije, radi pojačavanja našeg otpora na grebenu Biokova. Prema ovom naređenju, brigada je preduzela prebacivanje na Brač 2. i 3. novembra.

Prebacivanjem 9. divizije radi pojačavanja otpora na Biokovu, oslabljen je naš položaj u rejonu Vilaje. To je omogućilo Nemcima da ovladaju obalskim pojasom od Šibenika do Splita. Međutim, pojačavanjem snaga na grebenu Biokova preostali dio primorskog pojasa, od ušća Cetine do ušća Neretve zaključno sa srednjodalmatinskim otocima, ostao je bio i dalje pod našom kontrolom.

Borbe na Mosoru i Biokovu 25-30. X.

Istodobno s napadom na Pelješac, Vilaju i Svilaju, izvršen je napad na Mosor od strane delova 13.puka 7. SS divizije i 5. ustaškog stajaćeg zdruga protiv Mosorskog odreda. Cilj je ovom napadu bio, da se ovo naše uporište savlada i da se konačno otklone dalje ozbiljne smetnje na komunikacijama u neprijateljskoj blizini Splita. Ova odvojena akcija u okviru općeg plana, otpočela je 26. oktobra koncentričnim nastupanjem Nemaca i ustaša iz svih okolnih uporišta s podnožja Mosora, Splita, Žrnovice, Trilja i Klisa. Veštim manevrovanjem s ovoga vrlo povoljnog zemljišnog oslonca, Mosorski odred pružio je snažan otpor i nanosio neprijatelju ozbiljne gubitke, ne napuštajući svoju teritoriju. Borbe su trajale sve do kraja meseca.

Na Biokovu 11. brigada 26. divizije, s grupom južnodalmatinskih odreda (Imotskim, Makarskim i Neretljanskim), uspešno je odolevala koncentričnim napadima nemačkih i ustaških jedinica (14. puka 7. SS divizije i 2. prometnog ustaškog zdruga) iz okolnih uporišta Imotskog, Makarske i Ljubuškog u vremenu od 26. do 31. oktobra. Makarski odred, držeći pod blokadom ustašku posadu, onemogućio je sve njene pokušaje da se približi Biokovu. 11. brigada na pravcu Vrgorac—Ljubuški odbijala je sve napade neprijatelja, koji je pokušavao da prodre na greben Biokova. Za to vreme Imotski odred vodio je borbe na pravcu Imotskog, sprečavajući neprijatelju prodor k Biokovu. Sve naše jedinice, sprečavajući neprijatelju pokret k Biokovu, preduzimale su prepade na susedna neprijateljska uporišta, kao Vrgorac, V. i M. Prolog i Novo selo. U svim ovim odbranbenim i napadnim akcijama

naših jedinica s Biokova, nanošeni su neprijatelju ozbiljni gubici. Osim ovih borbenih dejstava jedinice VIII. korpusa u savlađivanju neprijateljske ofanzivne akcije na Pelješac i naša primorska uporišta, neprijatelj je, kao što je to već ranije rečeno, preduzeo aktivna dejstva iz rejona Imotskog i Trilja protiv 9. divizije. Ovu aktivnost neprijatelj je otpočeo 25. oktobra, istoga dana kada je 1. brigada 9. divizije morala biti upućena na Pelješac. Pored ostalog neprijatelj je verovatno imao nameru da spreči njeno prebacivanje s Duvanjskog polja na Pelješac. Neprijateljska posada Trilja, u nastupanju ka s. Vedrini, naišla je na jak otpor 4. brigade 9. divizije, i nije mogla da ga savlada. Međutim jača posada Imotskog, sastavljena od Nemaca i ustaško-domobranskih jedinica (1. dalmatinske pukovnije i 5. ustaškog zdruga), uspeła je da potisne 3. brigadu 9. divizije do položaja k. 1088—Oštrac (trig. 1299), na grebenu Plješivice. Koristeći se ovim povlačenjem 3. brigade, neprijatelj je pokušao obuhvatom preko s. Rakitne da preseče ostepnicu 3. brigadi. Ovaj obuhvat nije uspeo, blagodareći brzom intervenciji i energičnom otporu 3. brigade. Jedan bataljon u diviziskoj rezervi iz rejona s. Ričice, severozapadno od Imotskog, preduzetim protivnapadom u pravcu s. Postranje—Proložac (zapadno od Imotskog), primorao je iznenađene neprijateljske delove na naglo povlačenje k Imotskom. Jedinicama 3. brigade uspelo je posle toga da povrate izgubljene položaje i zauzmu most kod s. Prološca. Sutradan 26. oktobra neprijatelj je iz Imotskog napao položaj 3. brigade kod s. Prološca. Isto tako neprijatelj iz Trilja obnovio je svoj napad. Dok je kod Trilja bio zadržan, napad iz Sinja primorao je 3. brigadu da napusti s. Proložac.

Posle kraćeg zastoja nastavile su se oštre borbe na poluostrvu Pelješcu. Jedinice 13. brigade, ojačane delovima 1. brigade, preduzele su noću 31. oktobra napad na neprijateljski položaj Baba (k. 573) — Bijela Ploča. Ovaj napad nije uspeo, iako su neprijatelju naneti gubici od 60 izbačenih iz stroja; nije uspeo zbog jakog neprijateljeva otpora s utvrđenih položaja. Iduće noći 1./2. novembra ponovo je izvršen napad, i uspelo je našim jedinicama da zauzmu neke otporne tačke: s. Zagruda i Vis Rota

(trig. 713). Pri osvajanju ovih otpornih tačaka neprijatelju su naneti gubici od 100 mrtvih i ranjenih, a 5 je neprijateljskih vojnika zarobljeno. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 1 bacač i drugi ratni materijal. U toku dana 2. novembra neprijatelj je protivnapadom zauzeo obe navedene otporne tačke. Da bi povratili svoje izgubljene položaje, naše su jedinice izvršile ponovo noćni napad 2./3. novembra, u cilju da zauzmu Rotu i Zagrudu, ali u tome nisu imale uspeha. Posle četiri dana zastoja preduzeli su Nemci 7. novembra ujutro, uz podršku artilerije i minobacača, napad na Stražišće (k. 471) i Sv. Juraj. Pred snažnim pritiskom nadmoćnijih neprijateljskih snaga, naše su se jedinice morale povući s ovih otpornih tačaka. Ali sutradan 8. novembra energičnim protivnapadom povraćene su obe ove ranije izgubljene otporne tačke. U žestokim borbama oko ovih utvrđenih položaja od 31. oktobra do 8. novembra, za devet dana, naše jedinice imale su 140 mrtvih i ranjenih, dok su neprijateljski gubici bili znatno veći. Nastalo je ponovo zatišje sve do 10. novembra. Iz opisanih oštrih borbi i navedenih gubitaka vidi se, da je otpor naših jedinica na Pelješcu bio veoma uporan i žilav. Međutim štab VIII. korpusa, uviđajući da je zalaganje naših jedinica na Pelješcu u frontalnim borbama protiv nadmoćnih neprijateljskih snaga postalo dalje nekorisno, odlučio je, sasvim opravdano, da se naše jedinice povuku s poluotoka Pelješca na otok Korčulu. Do ove odluke došlo je i pored ranije navedenih nepovoljnih uslova za odbranu poluotoka Pelješca i zbog toga, što su Nemcima pristizala pojačanja 118. divizije u rejon Metković—Ston—Pelješac. Ovom odlukom smatrao je štab VIII. korpusa, da će prebacivanjem jedinica s Pelješca na Korčulu nastaviti dalji i uspešniji otpor pod povoljnijim uslovima. Istina, napuštanjem Pelješca neprijatelju je uspelo da uklini svoju operacisku osnovicu između Korčule i Hvara, čime je unekoliko otežao naš položaj, a naročito dovođenjem sa juga većeg broja lakih jedinica Ratne mornarice.

U ovim borbama, neprijatelj i pored pretrpljenih gubitaka nije ostvario postavljene ciljeve. On nije uspeo da odbaci jedinice 9. divizije sa slobodne teritorije i komunikacije Imotski—Sinj radi uspostavljanja neprekidne saobraćajne veze.

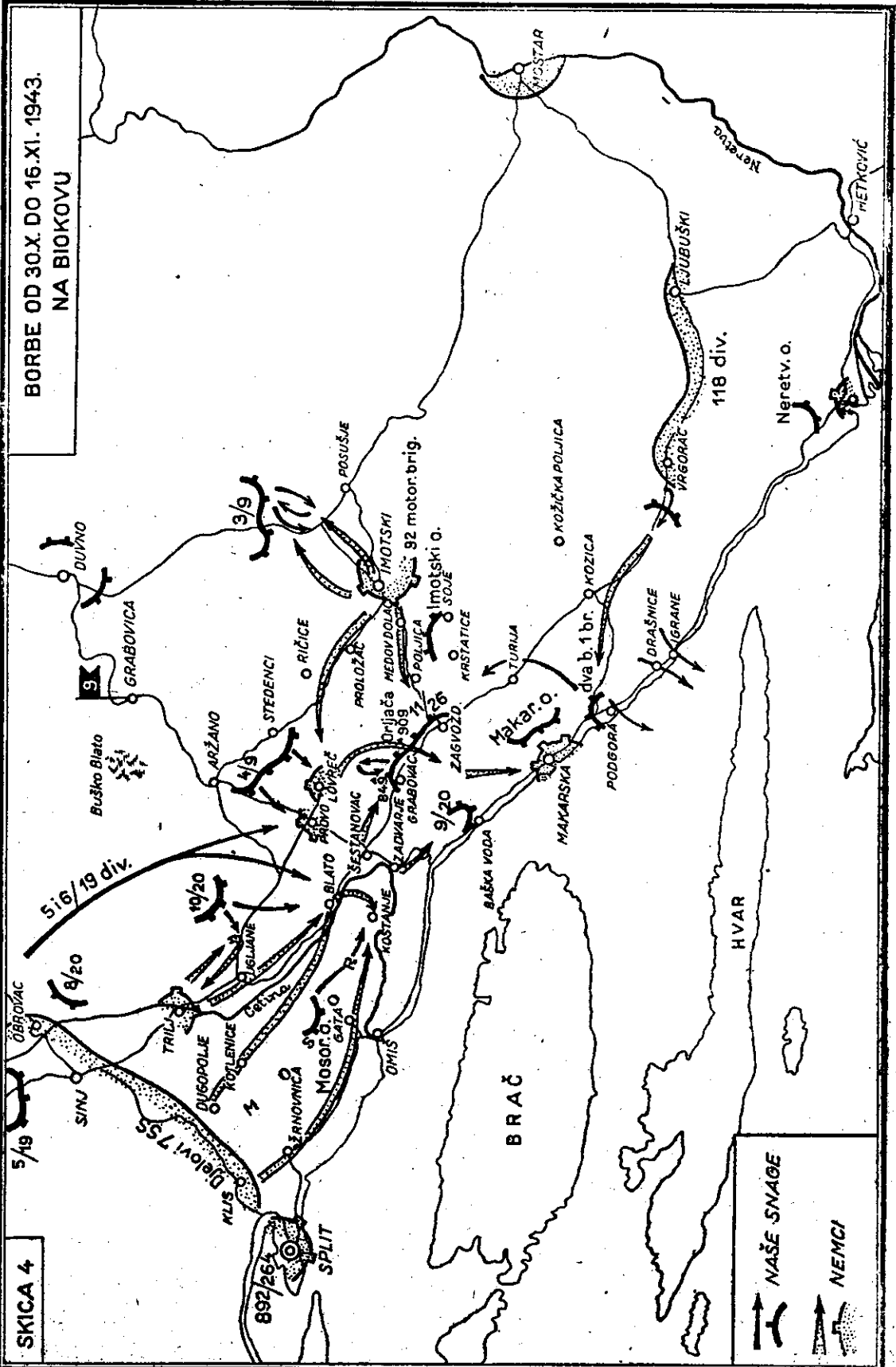
Isto tako nije uspeo da spreči prebacivanje 1. brigade na Pe-
lješac. 9. divizija, ojačana 10. brigadom 20. divizije, zadržala
se u sledećem rasporedu: 3. brigada prema Posušju, 4. na
prostoriji s. Studenci—s. Ugljane, a 10. brigada na prostoriji
s. Biorine—Obrovac.

Borbe na Biokovu od 30. X. do 16. XI.

(Skica 4)

Kada je neprijatelj zauzeo poluotok Pelješac i uveo novodovedene snage 118. divizije, odmah je povukao delove 7. SS divizije u rejon oko Biokova i Mosora, s namerom da konačno savlada naš otpor i na ovim preostalim našim uporištima. Na Mosoru se nalazio Mosorski odred, a na Biokovu, pod neposrednom komandom štaba 26. divizije, nalazila se njena 11. brigada i 9. brigada 20. divizije, zatim Imotski i Makarski odred, a na jugu, prema Metkoviću, Neretljanski odred. Ove naše snage podržavala je artilerija s otoka Brača i Hvara kao i jedinice naše Ratne mornarice. Dok je tako 6. novembra Mosorski odred vodio oštre borbe protiv neprijateljskih okolnih posada, koje su čestim krstarenjem pokušavale da ga savladaju, naši su naoružani ratni brodovi aktivnim dejstvom ugrožavali obalu. Jedan naš patrolni brod napao je kod s. Drače jedan neprijateljski brod s minobacačima i potopio ga. Neprijatelj je imao 24 mrtva i 30 ranjenih vojnika. Mosorski je odred 7. novembra vodio oštre borbe kod s. Gata, D. Dolac i Dubrave. Neprijatelj je imao 60 mrtvih i ranjenih. Uništen je jedan nemački tenk i jedno motorno vozilo. Dana 8. novembra borbe na Mosoru dostigle su svoj vrhunac. Iz okolnih garnizona neprijatelj je nadirao u četiri kolone, i to: iz Splita, Omiša, Klisa i Trilja. Jačina neprijateljskih snaga iznosila je oko 3.000 vojnika, s velikim brojem topova. Da bi ojačao položaj Mosorskog odreda, štab 26. divizije odmah je uputio, u toku iskrcavanja, delove 9. brigade 20. divizije iz Baške Vode u pravcu Zadvarja. Ova je brigada upućena u rejon Zadvarja — u međuprostor između Biokova i Mosora, da bi sprečila prodor neprijateljskih delova, koji su iz rejona Imotskog nadi-

BORBE OD 30.X DO 16.XI. 1943.
NA BIAKOVU

SKICA 4

rali ka Cetini, verovatno s namerom da se pridruže obalskim posadama u prodoru na Mosor i izoluju Mosorski odred od ostalih naših snaga na Biokovu. Ove neprijateljske snage s pravca Imotskog podržavali su tenkovi. One su nastupale u dva pravca: ka Zagvozdu i ka Lovreču. Desna kolona, po izbijanju u Lovreč, potpomognuta tenkovima, probila se do Šestanovca. Međutim, leva kolona nije uspela da izbije u Zagvozd, zbog otpora Imotskog odreda i jednog bataljona 11. brigade. U ovakvoj situaciji Mosorski odred, pod pritiskom znatno nadmoćnijih neprijateljskih snaga, probijajući se iz obruča, prebacio se na desnu obalu r. Cetine i zadržao na položaju između Slimena i Pavića mosta, uz prihvatanje 1. bataljona 9. brigade. Pošto se odred prebacio s Mosora, neprijateljska motorizovana kolona produžila je nastupanje iz Šestanovca ka Zadvarju, gdje je zadržana snažnim otporom jedinica 9. brigade. Da bi ovaj otpor bio snažniji, štab 26. divizije uputio je 1. bataljon 11. brigade preko Grabovca i Žeževice, sa zadatkom da napadne levi bok ove nemačke kolone. Opazivši ovaj manevar, neprijatelj je iz Šestanovca uputio jednu pobočnicu ka Grabovcu, koja se u susretu sukobila s našim bataljonom. Posle borbe, koja je trajala nekoliko časova, neprijatelj je uspeo da zadrži nastupanje našeg bataljona. Ostale neprijateljske kolone, koje su krstarile po Mosoru, usmerile su svoje pokrete ka jugu, radi spajanja na liniji Šestanovac—Zadvarje s kolonom Imotskog garnizona. U ovakvoj situaciji štab 26. divizije uputio je zahtev štabu VIII. korpusa, da se 1. brigada 9. divizije s Korčule prebaci na Biokovski sektor. Ovaj zahtev ubedljivo ističe ofanzivan duh naših rukovodilaca i boraca Biokovskog sektora, jer u ovakvoj situaciji, tražeći pojačanja, ispoljavala se odlučnost i upornost uprkos nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Usvajajući ovaj zahtev štaba 26. divizije, naredio je štab VIII. korpusa 11. novembra, kada je naređeno povlačenje s Pelješca, da se 1. brigada prebaci na obalu u Podgoru, a 13. brigada na Korčulu. Iste noći postupljeno je po ovom naređenju. Ova celishodna odluka odgovarala je tadanjoj situaciji. Tako je 13. brigada mogla da nastavi dalju odbranu Korčule, a 1. brigada znatno je ojačala naš otpor na Biokovskom sektoru. Istoga dana, 11.

novembra, Mosorski odred i 9. brigada, da bi se probili iz okruženja, morali su napustiti svoje položaje na Cetini, zbog jače neprijateljske minobacačke i artiljerijske vatre. Naše jedinice, po gubitku 30 poginulih i 40 ranjenih boraca, povukle su se s Pavića mosta i s. Kučića. Borbe su nastavljene kod s. Dupci i Rogoznice, gde su uništena dva nemačka tenka. U toku dana neprijatelj je već izbio u s. Zadvarje. Da ne bi ostali u okruženju, Mosorski odred i 9. brigada usmerili su svoje napore za prodor iz obruča preko komunikacije Zadvarje—D.Brela. Naše su se jedinice probile 12. novembra u pravcu Baška Voda—Zagvozd, pod neprekidnim pritiskom neprijatelja. Da bi se olakšao njihov položaj, štab 26. divizije uputio je novodovedene delove 1. brigade u rejon Zagvozda, dok su Imotski odred i 11. brigada pružali neprijatelju otpor kod s. Grabovice i Zadvarja, kako bi se omogućilo izvlačenje 9. brigade i Mosorskog odreda iz rejona D. Brela ka Zagvozdu. Da bi sprečio grupiranje naših snaga oko Zagvozda, neprijatelj je deo svojih snaga iz Grabovca uputio ka Zagvozdu. Nailazeći pred Zagvozd neprijatelj je potisnuo bataljone 1. i 11. brigade s položaja Stara Gora—Orljača—Medov Dolac — Debeljak. Isto tako neprijateljska kolona s pravca Imotskog (1. bataljon 92. motorizovana brigada i delovi 1. domobranske pukovnije), koja je ranije bila zadržana kod Zagvozda, potaknuta prodorom susedne kolone iz Grabovca ka Zagvozdu, uspela je da potisne delove Imotskog odreda, pretrpivši gubitke od 70 mrtvih i 30 ranjenih vojnika. Za to vreme Mosorski odred i 9. brigada vodili su borbe s neprijateljskom posadom D. Brela, 12. novembra, probijajući sebi put ka grebenu Biokova u pravcu Zagvozda. Neprijateljska kolona u pravcu Imotski—Lovreč bila je jačine od 3.000 vojnika na 100 kamiona, 60 motorcikla, te 2 topa, 2 protivtenkovska topa, 6 bacača, 5 p.t. mitraljeza i 5 tenkova — sve iz 7. SS divizije.¹⁵¹ Ova kolona do 14:00 časova 8. novembra, bila je zadržana kod s. Cista, očekujući verovatno dolazak kolone iz Trilja, koja je bila zadržana otporom 10. brigade.

Štab 9. divizije, dostavljajući izveštaj br. 79 od 9. novembra o ovoj situaciji štabu VIII. korpusa, naznačio je, da je naredio 4. i 10. brigadi, da vrše poglavito noćne napade u desni

Mornarički vod na položaju kod Podgore 1943. (Makarske)

bok i pozadinu ovih kolona iz Trilja i Imotskog, koje nastoje da zatvore обруч oko naših snaga na Mosoru. Tražene su protivtenkovske puške. Na kraju ovog izveštaja saopćeno je, da je 3. brigada 9. divizije napadala bezuspešno sa Sniježnice neprijateljski jako utvrđeni položaj Radovan k. 1036 — k. 684 kod Posušja.¹⁵²

Dana 10. novembra, posle neprekidnog otpora 4. i 10. brigade 9. divizije, uspelo je nadmoćnijim neprijateljskim snagama, uz podršku tenkova i velikog broja topova, da se donjim putem (jugozapadno od s. Ciste) spoje kod s. Blato na reci Cetini. Izveštavajući o ovom VIII. korpus, štab 9. divizije odlučio je da 12./13. novembra izvrši napad sa 4. i 10. brigadom na Lovreč, Provo i Studence, kako bi naneo neprijatelju gubitke i privukao njegove snage s obale.¹⁵³ Posle podne istoga dana, 12. novembra u 16.30 časova, izvestio je štab 9. divizije štab VIII. korpusa, da su njegove jedinice uspostavile vezu s delovima 26. divizije, i to s Imotskim partizanskim odredom i 11. brigadom u rejonu s. Studenci.¹⁵⁴ Štab divizije nalazio se prvo u Zidinama, a sada se nalazio u Bukovoj Gori.

Predviđeni napad 12./13. novembra nije uspeo zbog jakog otpora neprijatelja. Iz Podgore je hitno prebačen kamionima jedan bataljon 1. brigade u Zagvozd, da spreči prodiranje neprijatelja s pravca Imotskog k Biokovu i obali. Iza ovog bataljona prebačena je cela 1. brigada,¹⁵⁵ da spreči neprijatelju prodor iz Grabovca i Zagvozda k Biokovu. Obaveštavajući o ovom 9. diviziju, štab VIII. korpusa pod br. 87 naredio je 13. novembra, da štab 9. divizije uspostavi radio-vezu sa 26. divizijom.¹⁵⁶

Zbog sve složenijeg otpora neprijatelja na komunikaciji Imotski—Sinj i pojačanog pritiska na 19. i 26. diviziju u Primorskom pojasu, štab VIII. korpusa odlučio je, da se i 19. divizija povuče s obale na severni deo Dinare. S ove prostorije naređeno je 19. diviziji, da se, radi pojačanog neprijateljskog otpora na komunikaciji Imotski—Sinj i nadmoćnijeg pritiska na pravcu Imotski—Duvno, prebaci na južno podnožje Dinare — rejon Aržano, u zonu dejstva 9. divizije. Na ovu prostoriju stigla je 19. divizija sa 5. i 6. brigadom 14./15. novembra. Odmah po dolasku štab divizije uspostavio je vezu sa 9.

divizijom, preuzimajući položaje od 4. brigade 9. divizije preko s. Studenci, Lovreč i Cista za napad na ova neprijateljska uporišta. Dana 13. novembra, pošto su savladali neprijateljski otpor, Mosorski odred i 9. brigada upućeni su u rejon Podgore, u rezervu 26. divizije, osim dvaju bataljona 9. brigade, koji su zadržani u zaštiti i na zatvaranju pravca od Baške Vode ka Makarskoj u sadejstvu s Makarskim odredom.

Prema Zagvozdu, gde je neprijatelj jačine 1.000 vojnika, sa 15 topova i 10 tenkova, pružao jak otpor, naše jedinice 1. brigade, Imotski odred i bataljon 11. brigade, povukli su se na položaj Turija—Krstatica.

Štab VIII. korpusa, prateći ovaj razvoj situacije, odlučio je da angažuje sve svoje snage za odbranu Biokova. 13. novembra, kada su se potpuno ispoljile namere neprijatelja da okruži i uništi naše snage na Biokovu, štab VIII. korpusa doneo je odluku da privuče 19. diviziju na srednji tok r. Cetine i da ofanzivnim dejstvom svih snaga na celom frontu privuče i zadrži nadiranje neprijatelja k obali, a jednovremeno i da olakša položaj 26. divizije na Biokovu. Glavni udar usmeren je bio, prema zapovesti VIII. korpusa, na pravcu Studenci—Zadvarje. U zapovesti VIII. korpusa naznačeno je: »Naša je namera razbiti neprijateljsku zaštitnicu na pravcu Studenci—Zadvarje i time ga prisiliti na brzo odvlačenje jedinica, koje su prodrle do obale.«

Prema ovoj odluci, upućena je 19. divizija sa 5. i 6. brigadom iz severne Dalmacije prema Lovreču. Napad je imao otpočeti 15. novembra po sledećem operaciskom planu:

— 9. divizije bio je određen zadatak da zatvara pravce od Posušja i Imotskog ka Duvnu i od Imotskog ka Lovreču, a 10. brigadi 20. divizije da zatvara pravac od Trilja ka Lovreču. Pod njihovom zaštitom naređeno je bilo 19. diviziji, da iz rejonu Aržana napadne s. Provo i Lovreč, slomije otpor neprijateljskih zaštitnih delova i nastavi nadiranje ka Zadvarju i Grabovcu u susret 26. diviziji;

— 26. diviziji bio je određen zadatak da, zatvarajući pravce k Imotskom i Vrgorcu, izvrši napad sa svoje tri brigade (9/20, 11/26 i 1/9 divizije) na Šestanovac i Grabovac u susret 19. diviziji.

Prema ovom planu nastavljene su dalje borbe na ovom sektoru. Štab 26. divizije, prema dobivenom zadatku, da bi prikupio svoje snage, sutradan 14. novembra prebacio je Mosorski odred iz Podgore, delom ka Kozici prema Vrgorcu, da bi smenio 1. bataljon 11. brigade, koji je opsedao Vrgorac, delom ka Kitici, radi smene 2. bataljona 11. brigade, a delom oslobodio ih za aktivniju upotrebu na grebenu Biokova.

Štab 26. divizije imao je nameru da dovlačenjem ovih bataljona 11. brigade izvrši noćni protivnapad kod Zagvozda. Međutim do toga nije došlo zbog pritiska neprijateljskih sve jačih snaga. Neprijatelj je otpočeo nastupanje 15. novembra i sa pravca s. Slivno i Vrgorca prema Biokovu, težeći da ovlađa raskrslom puteva kod s. Kozica, odakle vodi direktan put ka Podgori. Osim toga, aktivirao je posadu i iz Baške Vode i Makarske, sa zadatkom da preduzmu koncentrično nastupanje prema Biokovu s primorskog pojasa. Tako se neprijatelj, pošto je uspeo da suzi operacijsku prostoriju na Biokovu i okruži naše jedinice svojim nadmoćnijim snagama, nadao da će prinuditi 26. diviziju na otsudan otpor pod nepovoljnim uslovima. Uočavajući blagovremeno ove namere neprijatelja, štab 26. divizije odmah je doneo drugu celishodniju odluku da nastavi dalji otpor, povlačeći svoje jedinice prema obali, da bi u slučaju potrebe mogao prebaciti svoje snage na otoke, radi pružanja daljeg otpora. Druga odluka nije se mogla doneti u ovoj situaciji. Pokušaj proboja k Aržanu iziskivao bi znatno veće gubitke, a možda i potpuno onemogućio povlačenje iz obruča.

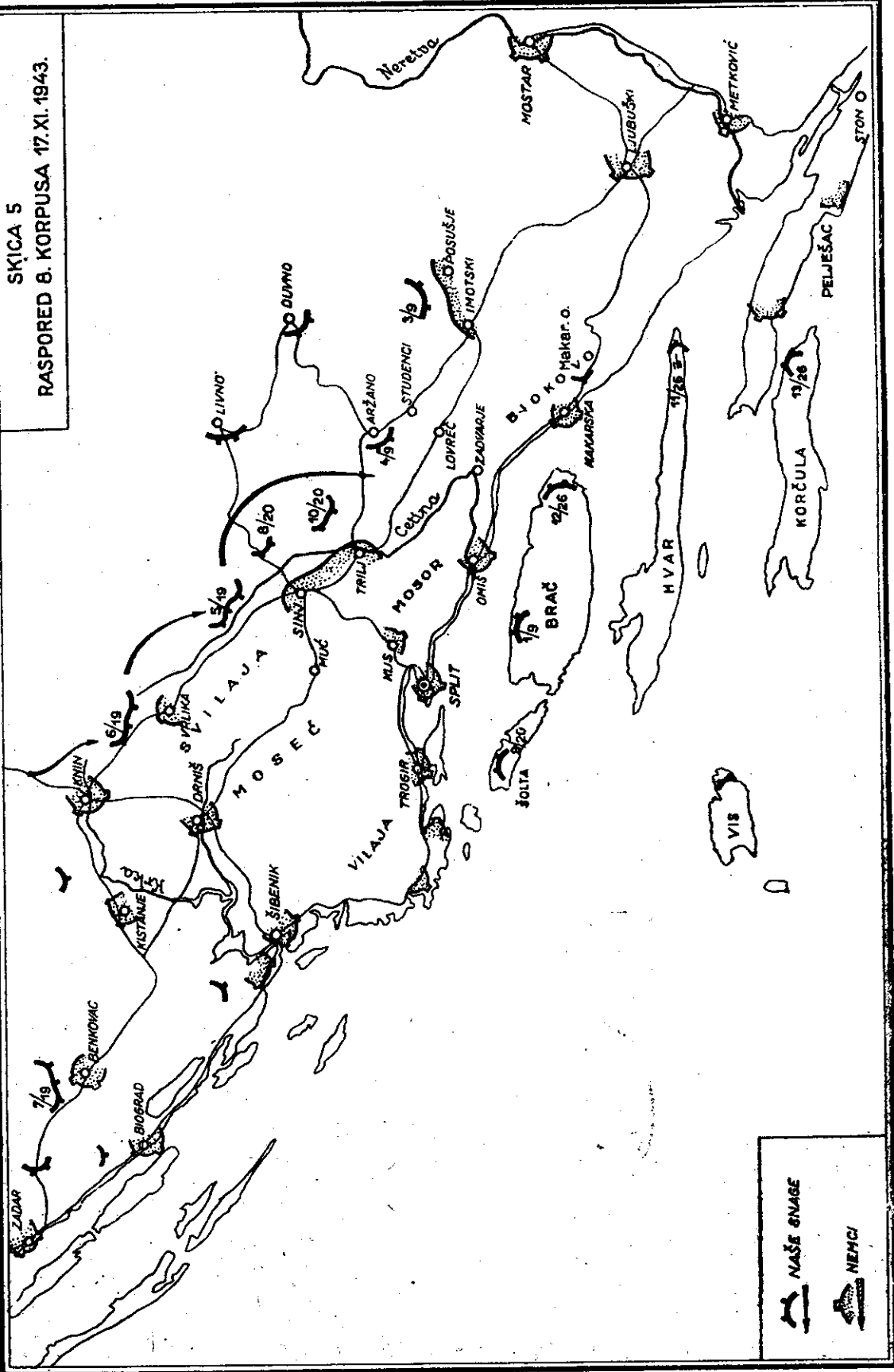
Pružajući neprekidan otpor i u toku 16. novembra, sve naše jedinice na Biokovu, pod komandom štaba 26. divizije, povlačile su se pred nadmoćnijim neprijateljskim snagama, preko niza uzastopnih odbrambenih položaja k određenim mestima ukrcavanja na obali, izuzev Makarskog p. odreda. Ta mesta određena su bila kod Podgore, Drašnice, Igrane. S ovih ukrcanih mesta trebale su se prebaciti sve jedinice na otoke Hvar (Sućuraj i Vrboska) i Brač (Sumartin), uz prihvatanje jedinica Ratne mornarice.

Zadržavajući i usporavajući nastupanje neprijatelja, jedinice su se povlačile k obali. Na mostobranu je vršen prihvatanje od strane 11. brigade i Mosorskog partizanskog odreda. Uprkos

jakoj neprijateljskoj artileriskoj vatri vršeno je ukrcavanje jedinica, najpre 1. brigade i Mosorskog odreda, a zatim ostalih jedinica s celokupnim naoružanjem. More je bilo veoma nemirno zbog jakog nevremena, što je, pored ostalog, otežavalo prevoženje naših jedinica. Kad je pao mrak, neprijateljski je pritisak znatno oslabio, tako da je do svanuća 17. novembra, bilo završeno potpuno prebacivanje, bez većih gubitaka.

Po završenom prebacivanju jedinice su zauzele sledeći raspored: 1. i 12. brigada ostale su i dalje na Braču i Šolti; 11. brigada na Hvaru, a 13. brigada na Korčuli i Mljetu; jedan bataljon 11. brigade upućen je na Vis. Od Neretljanskog i Imotskog odreda formiran je jedan bataljon, koji je ušao u sastav 11. brigade. Na Biokovu je zadržan samo Makarski odred, a 9. brigada prebačena je na Šoltu, da bi se odatle ponovo prebacila na kopno i pridružila svojoj 20. diviziji. Odmah je, sadejstvom štaba 26. divizije i Ratne mornarice, obrazovan štab za odbranu otoka i pristupljeno je njihovu utvrđivanju za dalju odbranu, prema direktivama štaba VIII korpusa.¹⁵⁷ Za vreme povlačenja jedinica 26. divizije sa grebena Biokova prema obali, ostale jedinice VIII. korpusa, po ranije izloženom operaciskom planu, preduzele su noćni napad 15./16. novembra. Pored 9. dalmatinske divizije iz rejona Aržano uvedena je i 19. dalmatinska divizija prema Lovreču. Štab divizije bio je u s. Hrib. U ovom napadu na s. Provo i s. Lovreč divizija nije imala uspeha. Njene jedinice zadržale su se na sledećim položajima: 2. brigada sa 1. bataljonom kod s. Ristić; 4. bataljon na k. 603; 2. bataljon na Tučovoj gradini i komunikaciji Lovreč—Studenci; 3. bataljon bio je u rezervi kod s. Lipovače; 6. brigada u s. Aržano.¹⁵⁸ 9. divizija sa 3. brigadom odbijala je uzastopno 15./16. i 16./17. novembra pokušaje neprijatelja da se iz Posušja probije ka Duvnu. U ovim borbama poginuo je komandant 3. dalmatinske brigade drug Vladimir Škorpik. Kada neprijatelju nije uspelo da se probije, pokušao je iz Studenca da se preko Aržana probije ka Duvnu. Uprkos otporu 4. brigade neprijatelju je uspelo da zauzme V. Svit na frontu 2. brigade 19. divizije. Nesporazumom se povukla 4. brigada, tako da je pravac k Aržanu i Raškom polju bio ugrožen. Zbog toga je odmah naređeno 3. bri-

SKICA 5
 RASPORED 8. KORPUSA 17. XI. 1943.

gadi, da napadom u bok preko r. Cetine zadrži dalje nadiranje neprijatelja i uhvati vezu sa 4. brigadom.¹⁵⁹ (Skica 5.) Dana 18. novembra nemačke su jedinice ušle u Podgoru, s. Drašnice i s. Igrane i time posele ceo obalski otsek od Splita do Metkovića. Po dolasku Nemaca na ovu prostoriju, pristizale su ustaško-domobranske jedinice. One su po nalogu Nemaca pristupile pretresanju Biokova od 18. do 20. novembra. Borbe naših jedinica nastavile su se i dalje. Noću 16./17. novembra 4. brigada 9. divizije napala je s. Studence, prodrla u selo i uništila ustašku posadu; 3. brigada 9. divizije napadala je Posušje, a 10. brigada 20. divizije Trilj, dok je 8. brigada 20. divizije vodila borbe s delovima 15. pešad. domobranske pukovnije kod s. Hana.

Štab VIII. korpusa, prateći neprekidno razvoj događaja, uvideo je, da su ulagani naponi bili uzaludni, jer se nije moglo sprečiti nadiranje nadmoćnijih neprijateljskih snaga niti savladati jako posednuta i branjena uporišta. Zbog toga je 19. novembra naredio 9. i 19. diviziji, da obustave dalje napade; brigade da se prikupe oko sela, a manji izviđački delovi da se zadrže i dalje na pogodnim položajima za izviđanje i uznemiravanje neprijatelja. Istim naređenjem vraćena je 10. brigada u sastav svoje 20. divizije. Ovoj brigadi bio je dodeljen zadatak da s jednim bataljonom odmah izvidi mogućnost uspostavljanja veze s Mosora i otoka, jer su se neke naše jedinice s Biokova prebacile na otoke.¹⁶⁰

Prema ovom naređenju oba štaba 9. i 19. divizije, prebacila su se oko s. Grabovice (na sredini puta Aržano—Duvno); 19. divizija sa 6. brigadom bila je oko s. D. Tijarica (na sredini puta Trilj—Aržano), a 5. brigada u rejonu s. Aržano, na pravcu Lovreč—Aržano—Duvno.¹⁶¹ Sa svoje strane, 9. divizija sa 3. brigadom nalazila se na istim položajima prema Imotskom i Posušju;¹⁶² 4. brigada oko Raškog polja. Prema 9. diviziji nalazile su se, pored Nemaca, i tri ustaške bojne.

Oko ovih naših snaga neprijatelj je imao kod s. Studenci 200 ustaša i 200 Nemaca; u Lovreču 300 Nemaca i ustaša; u Provu 200 Nemaca; u Cisti 200 Nemaca. Štab jednog bataljona 7. SS divizije nalazio se u Imotskom (u zgradi suda). Štabovi ustaških bojni bili su u Posušju (Bobanov) i u s. Vignini (Šimićev).

Ove neprijateljske snage imale su zadatak da štite komunikaciju Posušje—Imotski—Studenci—Lovreč—Šestanovac, dok ostale snage upućene k obali ne ovladaju Mosorom i Biokovom. Neprijatelj, pošto je ostvario svoje namere, pristupio je pregrupiranju jedinica i ponovnom prikupljanju za preduzimanje novih ofanzivnih akcija protiv jedinica VIII. korpusa na slobodnoj teritoriji. Kao prvi sledeći cilj odredio je, da se potisnu naše jedinice 9., 19. i 20. divizije s komunikacije na pravcu Imotski—Sinj. Ovo se imalo ostvariti u cilju zauzimanja povoljnijih položaja za konačni napad ka Livnu i Duvnu.

Ovim se završio značajan period drugog dela Splitske operacije. Od 23. oktobra do 18. novembra, za punih 25 dana neprekidnih borbi, uspelo je neprijatelju da ovlada Vilajom, Mosorom i Biokovom na kopnu i da zauzme poluotok Pelješac, pretrpevši ozbiljne gubitke. Neprijatelj je, kao što smo videli, uspeo da privremeno potisne naše jedinice s navedenih položaja, ali nije uspeo da im nanese gubitke i da im onemogući dalju aktivnost. Odbrana otoka bila je pojačana, a aktivnost na kopnu, s preostalih položaja, nastavljena je i dalje.

Ako se osvrnemo na dosadanja dejstva neprijatelja i njegovu dalju nameru, uočava se izvesna postepenost, koja je neprijatelju oduzela mnogo vremena. Uzrok tomu leži u prostranstvu i neprekidnoj aktivnosti jakih snaga VIII. korpusa, prema kojima su bile nedovoljne raspoložive snage neprijatelja. Neprijatelj, koji je po dolasku 118. divizije raspolagao sa tri divizije i jednom motorizovanom brigadom, pored velikog broja raznih drugih manjih satelitskih jedinica, nije bio u stanju da na celokupnoj operacijskoj prostoriji jednovremeno preduzme ofanzivna dejstva u cilju zauzimanja važnih zemljišnih oslonaca, kako na kopnu tako i na obali, uključujući i dalmatinske otoke. Zbog toga je neprijatelj, istina sporo, ali postepeno, angažujući jače snage, uspeo da ostvari postavljene ciljeve od Vilaje do Biokova. Iako je neprijatelj u početku svojih ofanzivnih dejstava pristupio osvajanju poluotoka Pelješca, on je iz opreza obustavio dalja dejstva prema otocima, zbog toga što su se u zaleđu obale nalazila naša jaka uporišta. On se nije usuđivao da prihvati rizik u napadu na otoke, na-

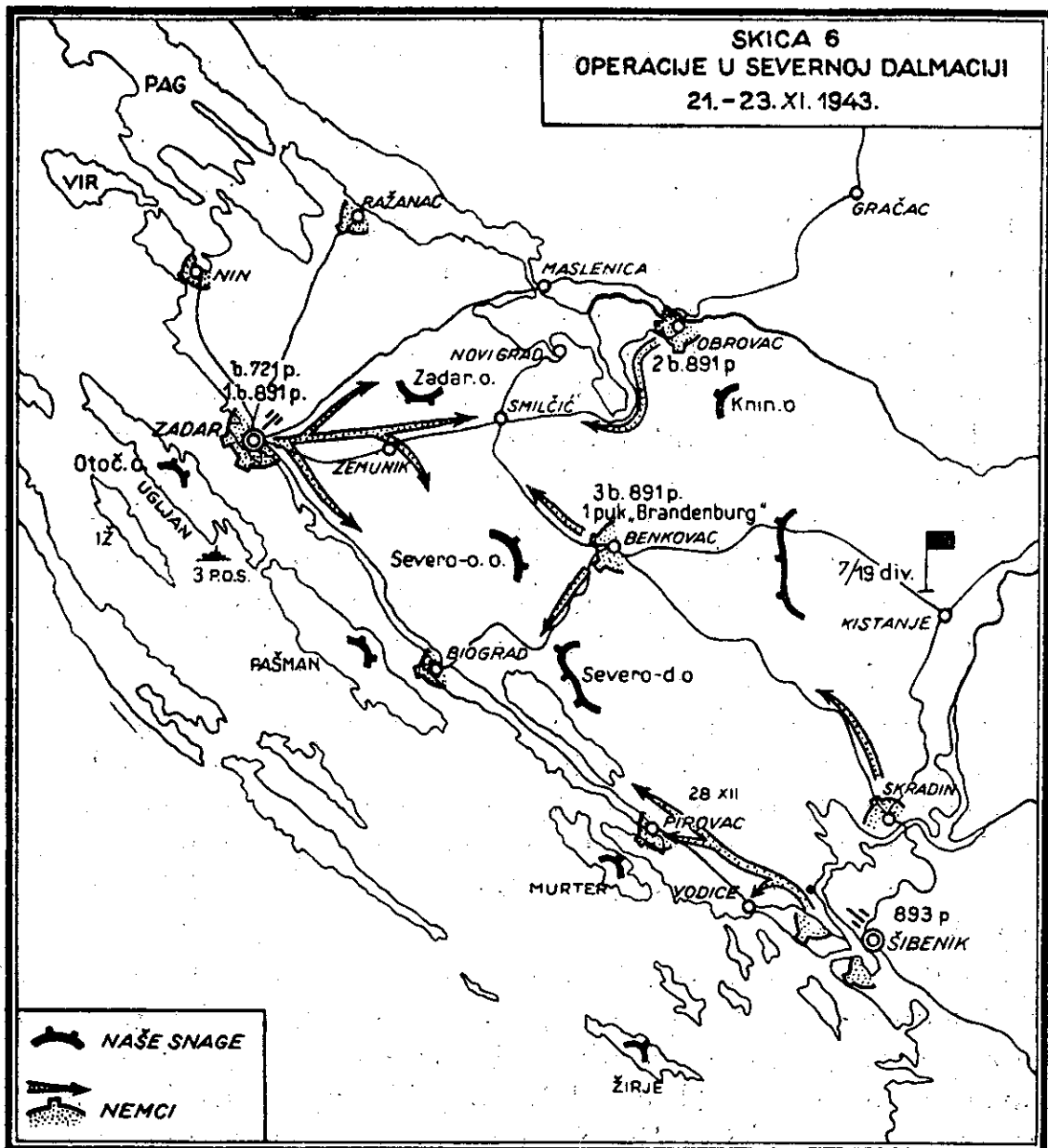
ročito na srednjodalmatinske otoke, dok se nije oslobodio našeg pritiska s Mosora i Biokova. Kada je ovladao Biokovom, poslednjim našim jačim uporištem u primorskom obalskom zaleđu, nije odmah pristupio operacijama za osvajanje otoka, zbog pojačane aktivnosti jedinica VIII. korpusa u podnožju severoistočnih ogranaka Biokova, tj. na širokom međuprostoru Imotskog i Sinja, ispred sigurnih oslonaca Livna i Duvna, njegove slobodne teritorije. Dosadnji razvoj operacija ukazuje, da prodor neprijatelja do obale, na kraju ovog dela Splitske operacije, nije neprijatelju omogućio da ovlada obalskim pojasom, jer su dalja operativna dejstva VIII. korpusa, s obrnutim frontom, ozbiljno ugrožavala njegov položaj.

Neprijateljska ofanzivna akcija u severnoj Dalmaciji

Zauzimanje Zadarskih otoka

Pošto je neprijatelj pojačao svoje snage u severnoj Dalmaciji, do 19. novembra, dolaskom 264. divizije, 1. puka »Brandenburga« i drugih jedinica, naročito artileriskih i ratne mornarice, preduzeo je mere za zauzimanje obalskog pojasa i Zadarskih otoka. Uporedo sa tim pristupio je pripremama za napad na Livno i Duvno. Iz severne Dalmacije u napadu na Livno i Duvno, prikupljala se glavnina 114. divizije na prostorijski Knin—Srb, pošto je napad na otoke dodeljen novodovodenoj 264. diviziji. Ovaj napad imao se izvršiti 21. novembra.

264. divizija po dolasku u Dalmaciju, zauzela je sledeći raspored: 891. pešad. puk na prostorijski Zadar—Benkovac—Obrovac; 893. pešad. puk na prostorijski Šibenika, a 892. pešad. puk na prostorijski Split—Trogir—Klis. Artilerijski puk dodeljen je bio pešadiskim pukovima, po jedan divizion. Štab divizije sa diviziskim delovima nalazio se u Drnišu. U severnoj Dalmaciji, pored 891. pešad. puka i 1. puka »Brandenburga«, nalazila su se tri italijanska bataljona »Zara«, »Diac« i »Rismondo«, 3.500 četnika pod komandom popa Momčila Đujića, jedan odred M. V. A. C. (Milizia volontaria anticomunista) »dobrovoljaca antikomunista« (300 vojnika) pod komandom italijanskog fašističkog oficira Frančeska Davida,¹⁶³ i jedinica 7. ustaškog zdruga. Prema ovim neprijateljskim snagama, pored jedinica III. Obalskog sektora i Otočkog odreda na otocima, nalazile su se jedinice grupe severnodalmatinskih odreda i 7. brigada 19. divizije u severnoj Dalmaciji (Skica 6.) Zadarški odred nalazio se u Kotarima na pravcu Novigrad—Zadar, Severnodalmatinski odred u primorskom pojasu između Šibenika i Biograda, a Severnootočki odred između Biograda i Za-

dra, dok se Kninski odred nalazio sa 7. brigadom istočno od komunikacije Skradin—Benkovac—Obrovac. Ovakav raspored nije išao u prilog neprijatelju, jer je neprijatelj namera-
vao da koncentričnim dejstvom s okolnih uporišta Zadra, Obrovca, Benkovca, Šibenika i Skradina okruži sve naše snage u primorskom pojasu severne Dalmacije pa ih zatim napadne i uništi uporedo s napadom na Zadarsko otočje. Kao što se iz ovog rasporeda vidi, izvan okružene prostorije zatekla se 7. brigada i Kninski odred. Neprijatelj je naročitu pažnju

obratio rejonu Pirovca, preko kojega se održavala pomorska veza s jedinicama na Zadarskim i srednjodalmatinskim otocima.

Ove ofanzivne namere nisu se mogle ranije otkriti. Zapaženi su jedino pojačani pokreti neprijatelja oko pomenutih polaznih rejona. Da bi se naneli neprijatelju što veći gubici i omeli njegovi pokreti, naše su jedinice preduzimale noćne prepade iz dobro organizovanih zaseda, pored svih glavnih komunikacija. Tako je 1. i 4. bataljon 7. brigade, s položaja zaseoka Višići—k. 77, napao jednu nemačku kolonu jačine 300 vojnika, koja se 18. novembra nalazila u pokretu iz Obrovca ka Benkovcu. Oko 9 časova, kada je kolona naišla na zasedu, napadnuta je jakom vatrom. Neprijatelj se razvio za borbu i nije bio u stanju da nastavi dalje pokret niti da se vrati u Obrovac. Bio je primoran da zatraži hitnu pomoć, koja mu je ubrzo i stigla. Najpre su stigla dva kamiona vojnika iz s. Karina. Međutim oni su dočekani vatrom pored obale Karinskog mora i primorani da se povuku nazad ka Karinu. Borba se dalje nastavila sve do predvečer, do dolaska neprijateljskih pojačanja iz Obrovca na 16 kamiona u pratnji osam tenkova. Posle oštore borbe na Orljaku neprijatelju je uspelo da se izvuče iz ove situacije i vrati u Obrovac, ostavljajući 50 mrtvih vojnika.

Posle dva dana neprijatelj je u određeno vreme otpočeo koncentrično nastupanje iz svih glavnih uporišta u obalskom pojasu, po ranije izloženom planu. Istovremeno je preduzeto iskrcavanje na otoke Ugljan, Pašman i Murter. Pružajući otpor nadmoćnijim neprijateljskim snagama, kako na kopnu tako i na otocima, naše su se jedinice postupno povlačile, nanoseći neprijatelju neprekidne gubitke. S obalskog pojasa naše su se jedinice povukle istočno od puta Skradin—Benkovac—Obrovac bez gubitaka, uz prihvatanje jedinica 7. brigade i Kninskog odreda. A s otokâ, posle trodnevnih borbi, jedinice Otočkog odreda povukle su se na susedni Iž i Dugi otok.¹⁶⁴

Pošto je u severnoj Dalmaciji neprijatelj napokon uspeo da posedne obalu, nastavio je dalje pripreme da u opštoj ofanzivnoj akciji s obalskog pojasa prema kopnu potisne naše jedinice dalje od obale. Pored glavnih objekata ove ofanzive, Livna i Duvna, neprijatelj je postavio u severnoj Dalmaciji

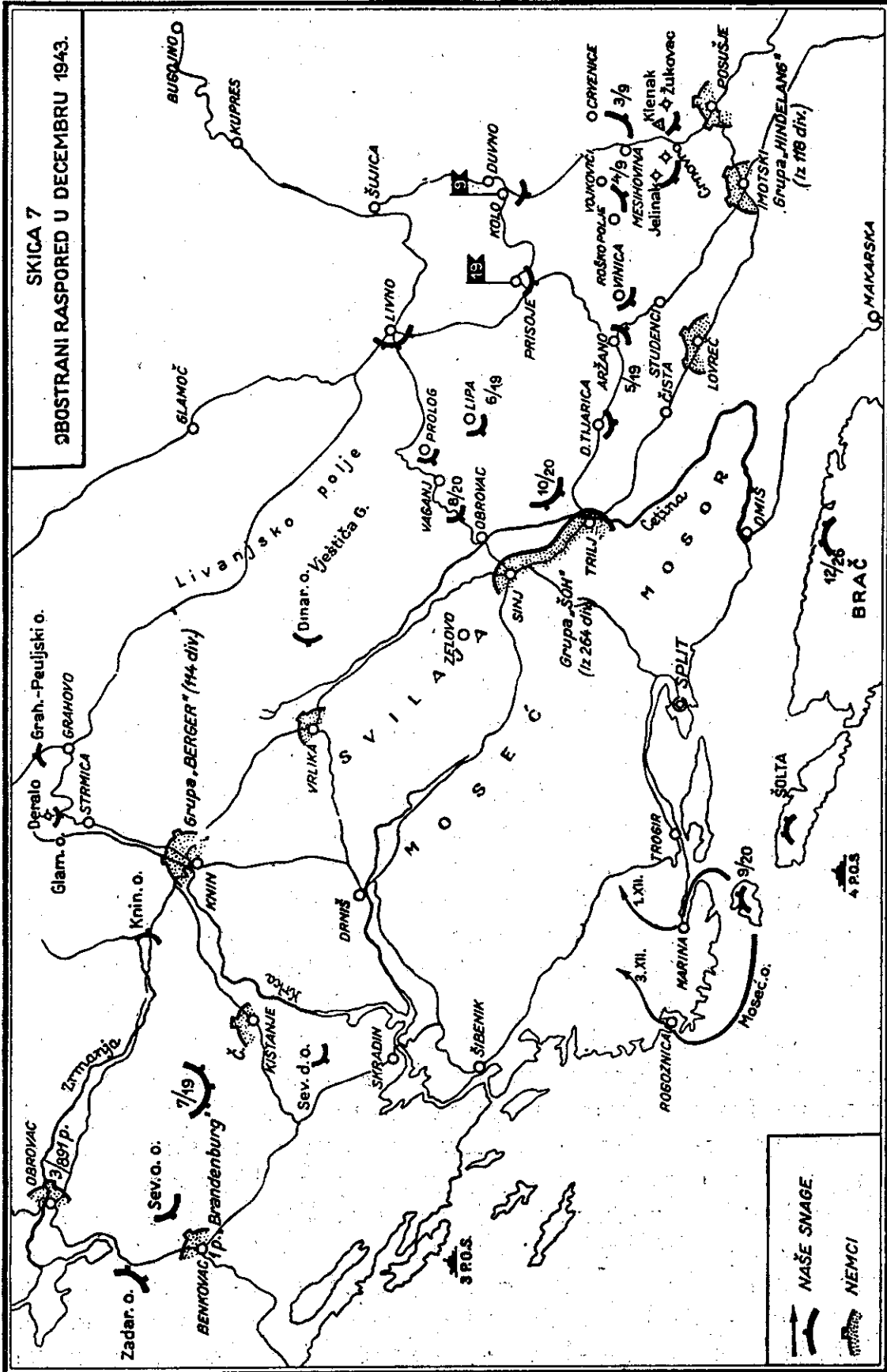
za cilj i Bukovicu, u kojoj su naše snage ponova razvile veliku aktivnost. Naše snage s ove operacijske zone predstavljale su i dalje za neprijatelja veliku opasnost, kako za obalska uporišta, tako i njihove neposredne veze s kopnom.

Neprijateljska ofanzivna akcija »Citen«

Kada je postepenim zauzimanjem pojedinih vojno-geografskih objekata u Dalmaciji neprijatelj poboljšao svoje položaje, doveo nova pojačanja i nastupila zima, računao je, da će pod povoljnijim uslovima pristupiti konačnom obračunu s jedinicama VIII. korpusa. Neprijatelj je prikupljao svoje snage prema Bukovici, Livnu i Duvnu, da bi zauzeo sledeći raspored (Skica 7): u severnoj Dalmaciji na liniji Knin—Kistanje—Benkovac—Obrovac prikupljali su se delovi 1. puka »Brandenburg«, 3. bataljon 891. puka, dopunski bataljon 264. divizije i četnici popa Đujića, pod rukovodstvom nemačke 114. divizije; u rejonu Sinj—Trilj prikupljali su se delovi 15. domobranske pukovnije i jedan bataljon 264. divizije pod rukovodstvom štaba iste divizije, a u rejonu Posušje—Imotski—Lovreč prikupljali su se delovi 5. ustaškog zdruga, 1. domobranske pukovnije, i 738. puk sa 668. artileriskim pukom i tenkovskom četom 118. divizije pod rukovodstvom njenog štaba.

Prema ovim neprijateljskim snagama krajem novembra raspored jedinica VIII. korpusa bio je (Skica 7) sledeći: 9. divizija severno od Imotskog i Posušja, sa 3. brigadom istočno, a 4. brigadom zapadno od puta, zatvarale su pravac Imotski—Duvno; njena 1. brigada nalazila se i dalje na otoku Braču; 19. divizija nalazila se sa 5. i 6. brigadom u rejonu Vinica—Aržano zatvarajući pravac Imotski—Sinj, a 7. brigada bila je u Bukovici s grupom severnodalmatinskih odreda; 20. divizija (bez 9. brigade — na Šolti), sa 8. brigadom kod s. Obrovac, zatvarala je pravac Sinj—Livno, a 10. brigada istočno od Trilja zatvarala je pravac Trilj—Imotski, u sadejstvu sa 4.

SKICA 7
 OBOSTRANI RASPORED U DECEMBRU 1943.

— NAŠE SNAGE
 — NEMCI

brigadom 9. divizije. Dalje na severu istočno od Vrlike nalazio se Dinarski odred koji je zatvarao sve pravce, koji iz toga rejonu vode ka Livnu. U rejonu Strmice nalazio se Grahovsko—Peuljski odred, koji je zatvarao pravac od Strmice ka Bos. Grahovu, a severno od Grahova nalazio se Glamočki odred, koji je zatvarao pravac od Drvara ka Grahovu.

Ovakav je bio obostrani raspored pred kraj novembra, pre početka neprijateljske ofanzivne akcije većeg obima, koju je neprijatelj dugo pripremao. Izrađen je bio detaljan operaciski plan, kao što je to uobičajeno bilo za preduzimanje svih većih ofanzivnih akcija. Sve pripreme izvođene su u najvećoj tajnosti, i zbog toga je operaciski plan ove akcije bio označen šifrom »Citen«.

Prema izloženom rasporedu neprijateljskih snaga i razvoju događaja vidi se, da je operaciskim planom bilo predviđeno koncentrično dejstvo, i to: levim krilom s prostorije Knin—Obrovac nadiranje iz rejonu Knina preko Grahova ka Livnu, a desnim krilom s prostorije Posušje—Imotski pravcem Imotski—Duvno—Livno, dok je centralna grupa sa fronta imala nastupati preko Vagnja ka Livnu. Ovim koncentričnim nastupanjem neprijatelj je predviđao okruženje jedinica VIII. korpusa i njihovo uništenje, da bi konačno oslobodio obalski pojas od njihova neprekidnog pritiska i uspostavio saobraćajne veze sa svojim ostalim snagama u Bosni. Neprijatelj, u ovoj situaciji, bio je u povoljnijem položaju zbog toga, što je do tada uspeo da oslobodi skoro ceo pojas od obale do linije njegova polaznog rasporeda (Posušje, Imotski, Lovreč, Trilj, Sinj, Vrlika, Knin, Obrovac), iza koga nije bilo naših većih jedinica u njegovoj pozadini, izuzev srednjodalmatinskih otoka. Isto tako neprijatelju su stajale na raspolaganju jake snage na ovoj operaciskoj prostoriji. Zimsko doba išlo je u prilog neprijatelju s boljom opremom. Osim toga, bio je u povoljnijem položaju, što je sa šire operaciske prostorije mogao ispoljiti veću manevarsku aktivnost sa svojim nadmoćnijim i pokretljivijim snagama protiv jedinica VIII. korpusa, koje su se tada zatekle na relativno užoj prostoriji. Ta prostorija uokvirena je bila: sa severa linijom Obrovac—Vaganj—Livno—Duvno, s istoka linijom Duvno—Posušje, s juga linijom Posušje (isključno)—Vinica—Aržano do r. Cetine, i na za-

padu r. Cetinom. Izvan ove sužene operacijske prostorije VIII. korpusa, kao što je ranije napomenuto, nalazila se 26. divizija, kao i po jedna brigada 9. i 20. divizije (1. i 20. brigada), a u severnoj Dalmaciji odvojena je bila 7. brigada 19. divizije. Tako je ukupno na užoj operacijskoj prostoriji bilo šest brigada (3., 4., 5., 6., 8. i 10.), dok se izvan operacijske prostorije pored raznih drugih manjih jedinica, nalazilo isto tako šest brigada (1., 7., 9., 11., 12. i 13.). Iz ovakve podele i rasporeda snaga VIII. korpusa vidi se, da se pred nemačku ofanzivnu akciju na Bukovicu, Livno i Duvno nalazilo ukupno sedam brigada, a da je pravac Knin—Strmica—Grahovo—Livno, iako obilazan i periferiski, ostao nedovoljno zaštićen. Do toga je došlo iz ranijeg perioda, kada je štab VIII. korpusa grupirao svoje snage na ovoj užoj operacijskoj prostoriji, dovodeći 19. diviziju u rejon Aržana za ofenzivna dejstva u pravcu Biokova za vreme njegove odbrane.

U toku priprema došlo je 28. novembra do uvodnih borbi, koje su nastale radi zauzimanja povoljnijih položaja. Te borbe otpočele su upravo na onom pravcu, koji je bio najslabije zaštićen, tj. na pravcu Knin—Strmica—Grahovo, gde se nalazio osamljen Grahovsko-Peuljski odred. Od 28. do 30. novembra ovaj odred pružao je otpor četnicima, koje su podržavali manji delovi 721. puka 114. divizije. Pred nadmoćnijim neprijateljskim snagama ovaj odred, pružajući neprekidno otpor, povlačio se istočno od Strmice, zatvarajući i dalje pravac ka Grahovu. Ova nesmotrenost neprijatelja, prouzrokovana u dobroj nameri s njegove strane, upozorila je štab VIII. korpusa, da pojača aktivnost na ovom slabije zaštićenom pravcu. Zbog toga je 30. novembra naredio štabu 19. divizije, da hitno prebaci svoju 5. brigadu u rejon Bos. Grahova, a da i njena 6. brigada, koja je preuzela položaj 5. brigade, bude spremna za pokret. Pored toga naređeno je 7. brigadi 19. divizije, da usmeri svoja dalja dejstva u pravcu Grahova. Do ove preorijentacije 7. brigade nije došlo zbog intervencije Glavnog štaba Hrvatske, koji je zahtevao, da 7. brigada bude orijentirana i dalje na pravcu Knin—Gračac. Ovom brзом intervencijom štaba VIII. korpusa ispravljen je ranije izloženi glavni nedostatak našeg početnog rasporeda.

Nakon ovih uvodnih borbi i pokreta, otpočela je 1. decembra nemačka ofanzivna akcija. Ona se uglavnom jednovremeno odvijala na tri odvojene operacijske zone, i to: u Bukovici, oko Bos. Grahova i na široj prostoriji Livno, Duvno, Imotski i Sinj. Ova neprijateljska operacija »Citen«, prema veličini prostora na kojoj se odvijala, obostrano angažovanim jakim snagama, postavljenim i neizmenjenim obostranim ciljevima, tj. zauzimanje obale od strane neprijatelja, a sa naše strane da mu se to onemogući, obuhvata u ovom delu dalji tok Splitske operacije. Ovaj deo operacije odvijao se je u tri etape. Prva etapa obuhvata uvodne borbe u Bukovici i kod Bos. Grahova od 2. do 4. decembra. Druga etapa obuhvata koncentričan napad triju neprijateljskih kolona ka Livnu i Duvnu, njihovo zauzimanje, tj. period od 4. do 9. decembra; i treća etapa, koja obuhvata protivofanzivna dejstva VIII. korpusa od 10. do 21. decembra 1943.

Tok operacije »Citen«

Napad na Bukovicu

Ujutro 2. decembra otpočeo je opći napad iz svih neprijateljskih garnizona protiv naših jedinica u severnoj Dalmaciji. Ovaj neočekivani napad po lošem zimskom vremenu i u oskudici sredstava za namirenje životnih potreba, zatekao je naše jedinice u severnoj Dalmaciji u nepovoljnom položaju. Zbog toga su se, pružajući otpor nadmoćnijim neprijateljskim snagama, po naređenju štaba 19. divizije, povlačile naše snage preko uzastopnih položaja prema Velebitu i Lici. Jedan manji deo ovih snaga, Severnodalmatinski i Zadarski odred, probijajući neprijateljski obruč, infiltrirali su se u neprijateljsku pozadinu, da bi nastavili dalja dejstva. Na ovaj način, razdvajanjem ovih naših snaga u severnoj Dalmaciji, primoran je bio i neprijatelj na odvajanje i slabljenje svojih snaga. Oba odreda, razvijajući svoja aktivna dejstva u pozadini neprijatelja, privezivala su znatan deo njegovih snaga, što je olakšavalo otpor 7. brigadi i ostalim jedinicama u povlačenju ka Lici, kao i snagama, koje su branile Bos. Grahovo.

Da bi se angažovale što jače neprijateljske snage u njegovoj pozadini, naredio je štab VIII. korpusa 9. brigadi 20. divizije, koja se s otoka Šolte iskrcala na kopno 1. decembra kod s. Marina (zapadno od Trogira), da usmeri svoja dejstva u rejon Svilaje, a Mosečkom odredu, koji se sa Šolte prebacio na kopno kod s. Rogoznice, da ponovo razvije svoja dejstva s Moseča, Postupajući po ovom naređenju, 9. brigada 20. divizije po izbijanju na greben Svilaje preduzela je aktivna dejstva na komunikaciju Vrlika—Sinj, ulazeći u sastav svoje 20. divizije. Mosečki odred razvio je svoja dejstva na komunikaciji Šibe-

nik—Drniš. Ova aktivnost naših jedinica iza neprijateljskog fronta primorala je neprijatelja, da pojača svoje garnizone, što je nesumnjivo oslabilo njegove snage, koje su se pripremale za opću ofanzivnu akciju ka Grahovu, Livnu i Duvnu. Neprijatelj je povećao broj uporišta u severnoj Dalmaciji, uspostavljajući stalne posade. Iz ovih uporišta preduzeo je akciju preko ustaških i četničkih organizacija za prisilnu mobilizaciju stanovništva. Zbog toga je aktivnost naših zadržanih odreda bila donekle otežana.

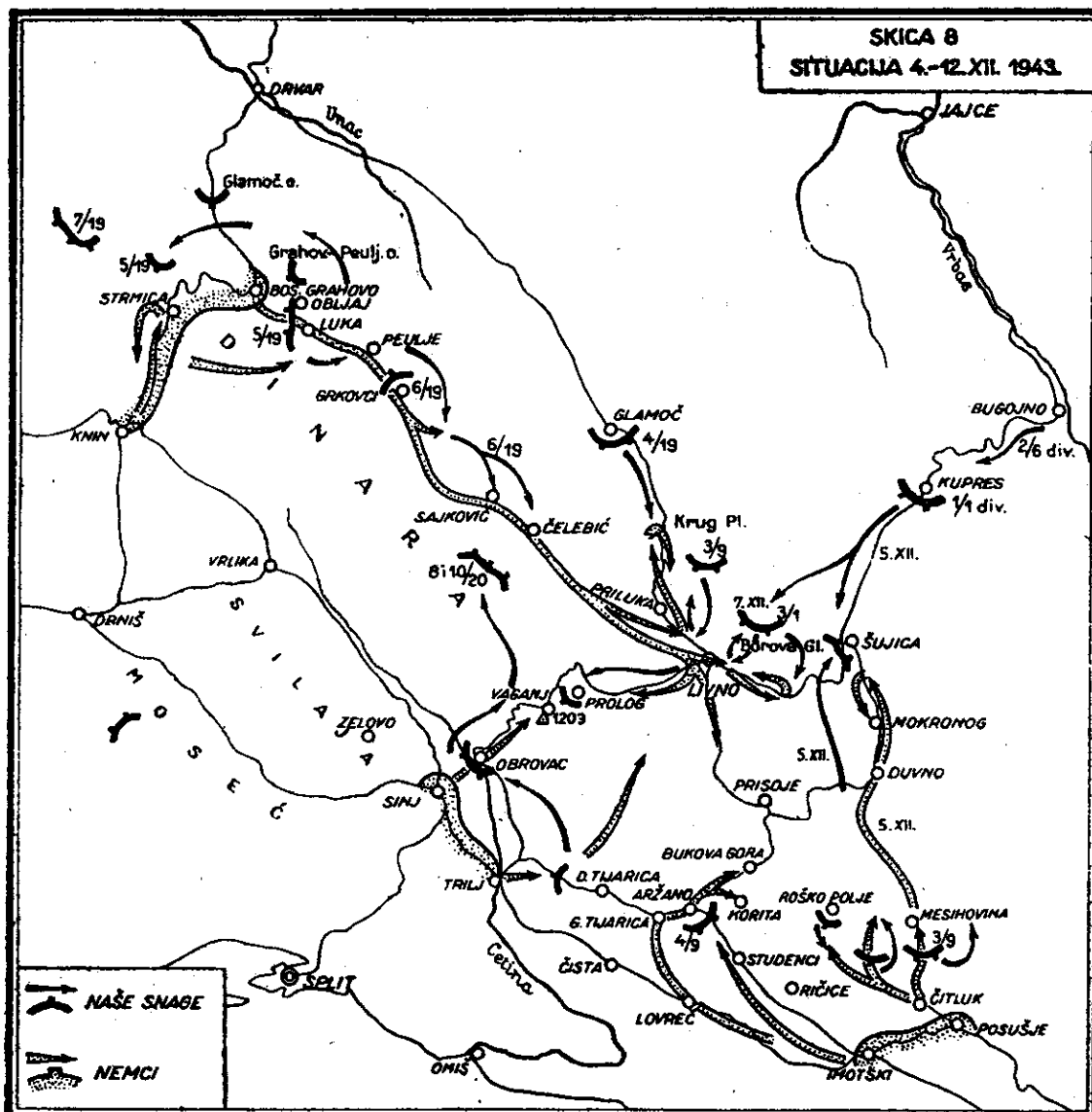
Borbe oko Grahova

Dana 2. decembra neprijateljska levokrilna kolona, koju su sastavljali delovi 721. puka, prištabski delovi 264. divizije i 600 četnika, preduzela je nastupanje iz Strmice ka Grahovu. Do kraja dana kolona je zadržana našim otporom na 5 km od Grahova. Štab korpusa, obavešten o ovoj jačini neprijatelja pred Grahovom, naredio je štabu 19. divizije, da pored ranije upućene 5. brigade, odmah uputi usiljenim maršem i 6. brigadu ka Bos. Grahovu. Dok su se obe brigade 19. divizije nalazile u pokretu sa slobodne teritorije ka Bos. Grahovu, trebalo je da savladaju put oko 70 km. Neprijatelj je uspeo da savlada otpor osamljenih Grahovsko-Peuljskog i Glamočkog odreda i da prodre u grad. Po dolasku jedinica 9. divizije u rejon Grahova zaustavljeno je dalje nadiranje neprijatelja sve do 5. decembra. Naše jedinice oko Grahova zauzele su sledeći raspored: severno iznad Grahova nalazio se Glamočki odred; 5. brigada sa Grahovsko-Peuljskim odredom zauzela je položaj istočno od Bos. Grahova kod s. Obljaj i Grkovci, a 6. brigada jugoistočno od Bos. Grahova, zatvarajući pravac ka Livnu. Neprijatelj, da bi sprečio naš eventualni napad na Grahovo, utvrdio se oko grada na položajima Pečenka—Kuk, k. 1114—Smučanica, k. 1136—Gravica, k. 936—Cigalj, k. 1075.

Borbe oko Duvna i Livna

(Skica 8)

Dok se ovako razvijala situacija kod Grahova, neprijateljska desna kolona otpočela je nastupanje sa prostorijske Imotski—Posušje ka Duvnu, 4. decembra. Na ovom pravcu nalazila se 9. divizija (bez 1. brigade) na širokom frontu, pošto je po odlasku jedinica 19. divizije produžila svoj front, preuzimajući dotadanje njene položaje u rejonu s. Aržano. Širina njenog fronta iznosila je oko 30 km. Na ovom frontu nalazila se 3. brigada na samoj komunikaciji Imotski—Duvno, dok se 4. brigada nalazila na komunikaciji Aržano—Prisoje—Duvno. Neprijatelj je otpočeo svoje nastupanje iz Imotskog ka Duvnu u dve kolone: desna kolona pravcem Imotski—Posušje—Mesihovina—Duvno, a leva kolona pravcem Imotski—Proložac—Postranje—Studenci—Grabovica—Duvno. Obe kolone upućene divergentno imale su se spojiti kod Duvna. Neprijatelj sa ovako podeljenim snagama na širem frontu, računajući na prisustvo slabijih naših snaga, predviđao je, da će lakše savladati naš otpor i brže ostvariti postavljeni cilj — zauzimanje Duvna. Kolone su bile sastavljene od po jednog bataljona Nemaca i po jednog bataljona ustaškog 5. stajaceg zdruga i jedna četa tenkova. U 07.00 časova neprijatelj je uspeo da potisne dva bataljona 3. brigade s otpornih tačaka Žukovac i Klenak (4—5 km severoistočno od Posušja), istočno od puta Posušje—Mesihovina. Isto tako uspelo je neprijatelju da potisne i delove 4. brigade s visova Crnovo, k. 905, i Jelinak, k. 862. Pred nadmoćnijim pritiskom neprijatelja naše su se jedinice pod otporom povlačile na nove položaje: Kukavica, k. 974—M. Kitica, k. 866—Runjava, k. 866 (4 km južno od Mesihovine). Neprijatelj, da bi savladao i ovaj naš otpor, izvršio je obuhvat levim krilom, upu-

čujući svoje delove preko visa Kobilić, k. 755 (9 km jugozapadno od Mesihovine). Da bi se osujetile ove namere neprijatelja, prebačen je jedan bataljon 4. brigade iz rezerve iz Raškog polja u pravcu s. Vojkovića, sa zadatkom da spreči ovaj neprijateljski obuhvat. Međutim i pored uložениh napora neprijatelju je pošlo za rukom da na kraju dana izbije u Mesihovinu. Druga neprijateljska kolona, u nastupanju preko s. Studenci, naišla je na otpor jedinica 4. brigade s položaja Orlovača, k. 766—Stražbenica, trig. 849 (2 km južno od s. Aržano). Neprijatelj, koristeći se nadmoćnošću u snazi, uputio je obilaznim putem jedan vod tenkova iz s. Studenci pravcem

Lovreč—Cista—G. Tijarica—Aržano, izbijajući u rejon Aržano u pozadinu naših jedinica, koje su branile Aržano. Ovaj obuhvat potpuno je iznenadio jedinice 4. brigade. To je omogućilo neprijatelju da po prodoru u Aržano nastavi neometano nadiranje ka Bukovoj gori i da iznenadi i napadne pozadinske delove i previjalište 4. brigade kod s. Korito. Da bi sprečili dalje nadiranje nemačkih tenkova s Bukove gore ka Duvnu, doveden je iz s. Prisoja jedan bataljon 4. brigade, sa zadatkom da zatvori ovaj pravac. Jedinice koje su uspešno zadržavale pešadiju neprijatelja leve kolone, povukle su se na Stražbenicu i Orlovaču na nove položaje: s. Prisika, s. Dudići s. M. Vinica (1 km istočno od Aržana). S ovih novih položaja nastavljeno je dalje zatvaranje pravca Aržano—Duvno.

DRUGA ETAPA

Gubitak Livna

Sutradan 5. decembra ujutro, u 08.00 časova, neprijateljska desna kolona iz Mesihovine preduzela je napad na položaje jedinica 3. brigade, uz jaku podršku tenkova i artiljerijske vatre. Neprijatelj, pošto je savladao otpor jedinica 3. brigade, izbio je u Duvno, nastavljajući dalje nadiranje u toku dana ka Šujici. Jedinice 3. brigade, koje su pružale otpor u povlačenju, onesposobile su most na r. Šujici i time sprečili neprijateljskim tenkovima prebacivanje na desnu obalu r. Šujice i dalje nadiranje ka Livnu. Zbog toga su se nemački tenkovi iz Šujice vratili ponovo u Duvno.

Jedinice 3. brigade, da bi sprečile dalje nadiranje neprijatelja iz Duvna, organizovale su nov otpor kod s. Sarajlije i Mokro polje. Zbog ovakva razvoja situacije kod Duvna, štab VIII. korpusa uputio je hitan zahtev Vrhovnom štabu, da mu jedinice 1. proleterske brigade 1. proleterske divizije iz rejonu Kupresa priteknu u pomoć. Istoga dana oko 15.00 časova stigao je 1. bataljon 1. proleterske brigade, a na kraju dana i cela brigada, zauzimajući položaje na levoj obali r. Šujice prema komunikaciji Duvno—Šujica. Ovaj dolazak 1. proleterske brigade znatno je ojačao otpor 9. divizije. Međutim neprijateljski pritisak pojačao se istoga dana nastupanjem njezove centralne grupe iz rejonu Sinja ka Livnu. I na ovom pravcu neprijatelj je upotrebio 40 tenkova, pored velikog broja topova i bacača. Pred ovim nadmoćnijim neprijateljskim snagama 8. brigada 20. divizije bila je potisnuta s položaja Pri-soje—Golinjevo. Da bi se pojačao njen otpor i zaštitio ovaj osetljivi pravac, štab VIII. korpusa hitno je uputio slušaocce škole gađanja VIII. korpusa iz Livna. Ovim pojačanim otpo-

rom u rejonu s. Vidoši zadržano je dalje nadiranjje ove nemačke kolone.

Za to vreme, u toku 5. decembra, jedinice 19. divizije dovršavale su pripreme za noćni napad na Bos. Grahovo. Ovaj napad imao je za cilj da se neprijatelju nanesu što veći gubici i time onemoguće njegove dalje ofanzivne namere u pravcu Livna. Međutim štab VIII. korpusa, obavešten o dolasku neprijateljskog pojačanja iz Knina u Bos. Grahovo, naredio je, da se ovaj napad obustavi.

Posle zasedanja u Jajcu, drug Vicko Krstulović, za vreme ovih operacija oko Livna, krenuo je 6. decembra ujutro iz Livna ka Vagnju, u štab 20. divizije. Obavešten o nastupanju jačih neprijateljskih snaga iz Bos. Grahova ka Livnu, skrenuo je pažnju štabu VIII. korpusa na opasnost koja pretila s ovog pravca, predlažući da se onesposobe svi mostovi i postave minske prepreke na ovome putu. Da je to na vreme učinjeno verovatno bi nastupanje neprijatelja bilo usporeno.

Međutim, 6. decembra u 07.00 časova neprijateljska leva kolona, ojačana četom tenkova, preduzela je nastupanje iz Bos. Grahova ka Livnu. Pošto je savladala otpor 6. brigade kod s. Luke, nakon oštre dvočasovne borbe, produžila je brzo nadiranjje ka jugu kroz Livanjsko polje i istoga dana u 16.00 časova prodrla u Livno. Iza ove motomehanizovane kolone sporije su nastupale neprijateljske pešadijske jedinice. Da bi se sprečilo njihovo dalje nastupanje ka Livnu, štab 19. divizije naredio je 6. brigadi, da onesposobi mostove na putu kod s. Sajkovića i Čelebića. Isto tako, da bi se onemogućilo dovlačenje pojačanja iz Knina, naredeno je 5. brigadi, da iz rejona Strmice zatvori pravac prema Kninu. 5. brigada uspela je da na određenom pravcu napadne jednu nemačku motomehanizovanu kolonu oko 13.00 časova. Uništen je jedan nemački kamion sa 20 nemačkih vojnika, dok je jedan kamion zaplenjen sa 20 nagaznih mina i 50 čebadi.

Ovaj nenadano brz prodor neprijatelja u Livno iznenadio je štab VIII. korpusa i naneo je velike i nepotrebne gubitke.

Po prodoru Nemaca u Livno njihove su jedinice nastavile nadiranjje ka Duvnu, radi uspostavljanja neposredne veze s jedinicama desne kolone, a isto tako upućeni su izvesni delovi iz

Livna ka Vagnju u pravcu Sinja, zbog spajanja s centralnom kolonom. Ovim povezivanjem triju kolona na užoj prostoriji neprijatelj se verovatno nadao, da će okružiti i uništiti znatan deo naših snaga. Međutim, osim 8. i 10. brigade 20. divizije, kojima je zaista pretila opasnost da budu okružene spajanjem neprijateljskih kolona na pravcu Sinj—Livno, sve ostale jedinice nalazile su se van ovog obruča. Dana 7. decembra, posle trodnevnih borbi, jedinice 20. divizije sa slušaocima kursa gađanja iz Livna, pružajući otpor neprijatelju na dva fronta (delovima leve kolone iz Livna) i srednjoj koloni iz Sinja, uspele su probiti neprijateljski obruč i prebaciti se severno od komunikacija Sinj—Livno. Po prelazu ove komunikacije, po naređenju štaba VIII. korpusa te su jedinice upućene ka Livanjskom polju prema s. Sajković i Čelebić, sa zadatkom da u sadejstvu sa 6. brigadom 19. divizije preduzmu aktivna dejstva na komunikaciji Livno i Bos. Grahovo. Postupajući po ovom naređenju, jedinice 20. divizije, svojim dejstvom do 10. decembra, nanosile su neprijatelju znatne gubitke sa svojih položaja. Kada je 10. decembra stigla 9. brigada ove divizije s otoka Brača, ona je preuzela položaje 10. brigade, a 10. brigada upućena je prema obali, s ranjenicima, radi njihove zaštite pri evakuaciji i prebacivanju na otok Brač. Jedinice 20. divizije u dosadanjim borbama, pružajući otpor nadmoćnijim neprijateljskim snagama, imale su gubitke od 63 poginula i ranjena borca.

Dok je 20. divizija ulagala svoje napore na pružanju otpora neprijateljskoj srednjoj koloni, a zatim i delovima leve kolone, ostale jedinice VIII. korpusa, i to: 9. i 19. divizija, ojačane pristiglim pojačanjima 1. proleterske i 3. krajiške brigade, nastavile su da pružaju otpor protiv ujedinjenih neprijateljskih snaga na prostoriji Livno—Šujica—Duvno. Štab VIII. korpusa nastojao je da spreči dalje nadiranje neprijatelja prema Kupresu i Glamoču, a zatim, pošto prikupi i sredi svoje snage, da izvrši napad na Livno, sa ciljem da, noseći neprijatelju što veće gubitke, osujeti njegovu dalja ofanzivna dejstva. Neprijatelj, po zauzimanju Livna i Duvna, uspostavio je svoje posade, utvrđujući zauzeta mesta kao i veći broj usputnih manjih mesta između Livna i Bos. Grahova. Izgleda da je neprijatelju bilo stalo da s ove dostignu-

te linije na istoku, daleko od obale, organizuje zaštitni pojas, pod čijom bi zaštitom mogao pristupiti organizaciji odbrane zauzetog obalskog pojasa i zauzeti srednjodalmatinske otoke. U ovoj drugoj etapi neprijatelju je uspjelo da za kratko vreme zauzme Duvno i Livno. Njemu nije uspjelo da nanese veće gubitke našim jedinicama, pa prema tome niti da otkloni njihovu dalju aktivnost. On nije uspeo da ovlada prostorijom od Dinare do obale. Sa Dinare preko Svilaje, Moseča i Vilaje, infiltracijom naših jedinica, ponova je uspostavljena veza između naših jedinica na kopnu s jedinicama na otocima u oba pravca. Ovo je omogućilo i dovođenje 9. brigade 20. divizije kao i odvođenje 10. brigade i ranjenika s Dinare na otok Brač. Isto tako neprijatelju pri uspostavljanju veze između Livna i Duvna nije uspjelo da ovlada Šujicom, odnosno gornjim severnim putem, koji spaja ova dva mesta. Neprijatelj je zbog toga pokušavao u više mahova da to ostvari, ali su svi njegovi pokušaji ostali bez uspeha. Štab VIII. korpusa, donoseći odluku da preduzme napad na Livno, imao je nameru da onemogući neprijatelja u utvrđivanju ovog zauzetog grada. Da se ne bi gubilo u vremenu, i da ne bude na uštrb solidnijih priprema, naredio je štabu 9. divizije, da u sadejstvu sa štabom I. proleterske divizije organizuje napad na Livno. Noćni napad imao se izvršiti 9./10. decembra. Za napad bile su određene 3. krajiška i 3. dalmatinska brigada. Obezbeđenje ovog napada zapadno od Livna vršila je 4. brigada 9. divizije, a u pravcu Duvna 2. brigada 6. ličke divizije. Ovim prelazom naših jedinica u napad, posle sedmodnevnih odbrambenih borbi, nastupila je treća i završna etapa neprijateljske ofanzivne operacije »Citen«.

TREĆA ETAPA

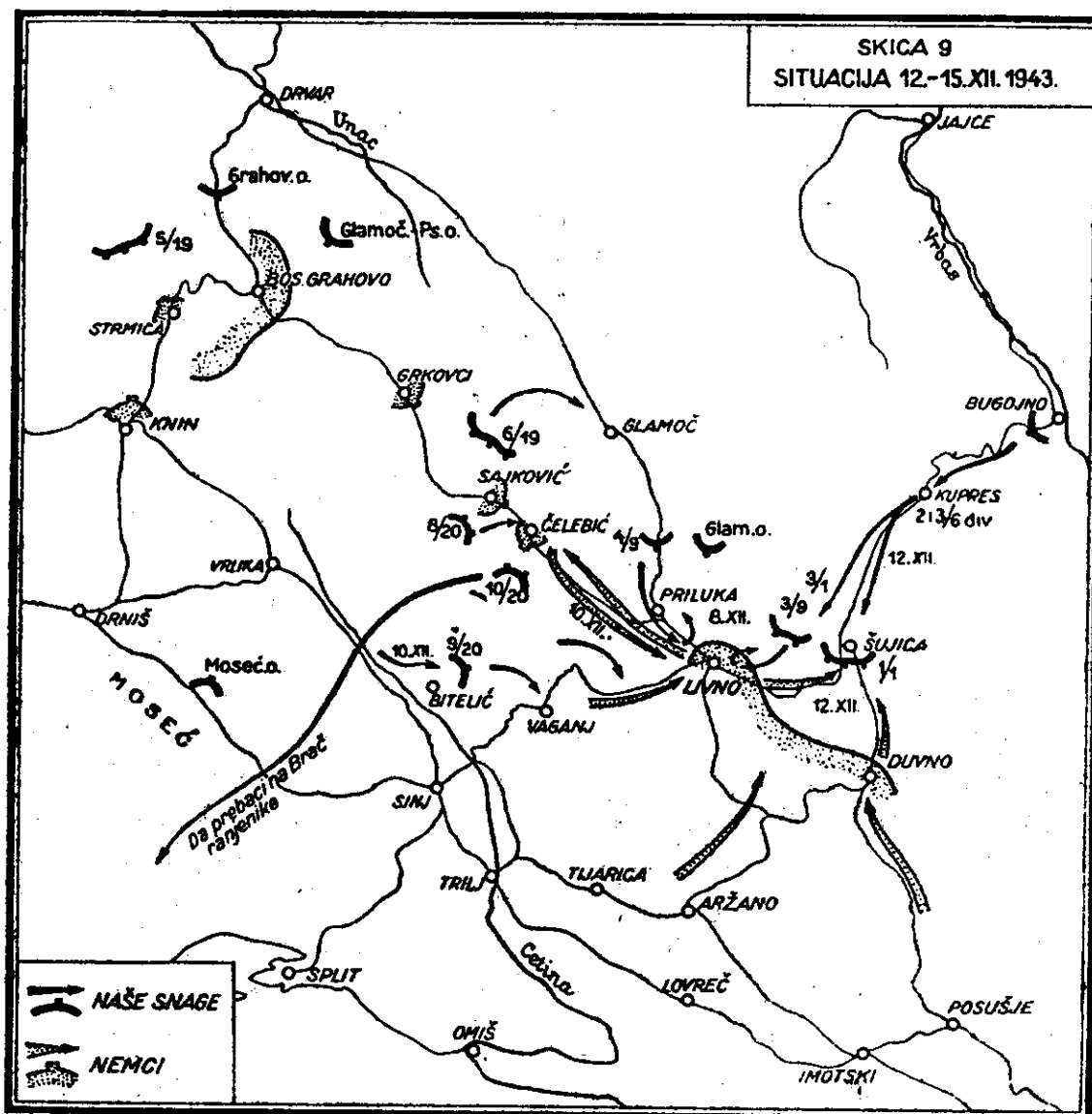
Od 10. do 21. decembra

*Protivofanzivna dejstva
VIII. korpusa*

(Skica 9)

Prvi napad na Livno

U određeno vreme noću 9./10. decembra, iz rejonu Borove glave (zapadno od Šujice), preduzela je napad 3. krajiška brigada ka Livnu na istočni deo grada, dok je 3. brigada 9. divizije preduzela napad sa zapadnog podnožja planine Krug na severoistočni deo grada. Pošto su u napadu jedinice obeju brigada savladale otpor neprijateljskih isturenih izviđačkih delova, uspele su prodreti u predgrađa. Tu su naišli na jako organizovani otpor, zbog čega je dalje nadiranje bilo zaustavljeno. Zatim, kada je neprijatelj jakim artileriskom vatrom i minobacačkom vatrom uspeo da zadrži naše dalje nadiranje, preduzeo je, uz podršku tenkova, pred zoru protivnapad. Pred nadmoćnijim neprijateljskim pritiskom naše su se jedinice u zoru povukle na svoje polazne položaje. O ovom neuspehom napadu, u izveštaju VIII. korpusa od 11. decembra, navode se kao razlozi da ovaj napad nije uspeo zbog nedovoljne pripreme. U toku dana neprijatelj je, pošto je odbio naš napad, uputio jednu motorizovanu kolonu sa 150 motornih vozila iz Livna ka Grahovu, verovatno u nameri da oslobodi ovaj put, koji je stalno bio ometan dejstvom jedinica 20. divizije i 6. brigade 19. divizije. Kada je ova kolona izbila do s. Sajkovića (20 km severozapadno od Livna), naišla je na jak otpor naših jedinica, pa je bila primorana da se vrati u Livno. Posle dva dana, 12. decembra, neprijatelj je ponova pokušao da prodre iz Livna do Šujice, kako bi se povezao s Duvnom, ovim gornjim putem. Toga dana ujutro krenula je motorizovana kolona sa 40 kamiona, 8 topova i 12 tenkova prema Šujici. Ova kolona, nailazeći ka Borovoj glavi, naišla je na otpor 3. krajiške brigade. Borba je trajala sve do podne. Zatim je stigla druga neprija-

teljska kolona na 50 kamiona. Pred ovim nadmoćnijim snagama, jedinice, 3. krajiške brigade nisu mogle sprečiti dalji prodor neprijatelja ka Šujici. Nastavljajući dalji otpor, severno od Šujice, neprijatelj je u 13.00 časova ušao u ovo mesto. On nije mogao da nastavi dalje nastupanje ka jugu prema Duvnu, već je produžio nastupanje prema Kupresu. Tada je naišla 2. brigada 6. ličke divizije, koja je pojačala otpor 3. krajiške brigade.

Dok se ovako razvijala situacija u rejonu Šujice, štab VIII. korpusa naredio je 19. diviziji, da prebaci svoju 6. brigadu iz rejona s. Sajkovića u rejon Livna. Ovo prebacivanje 6. bri-

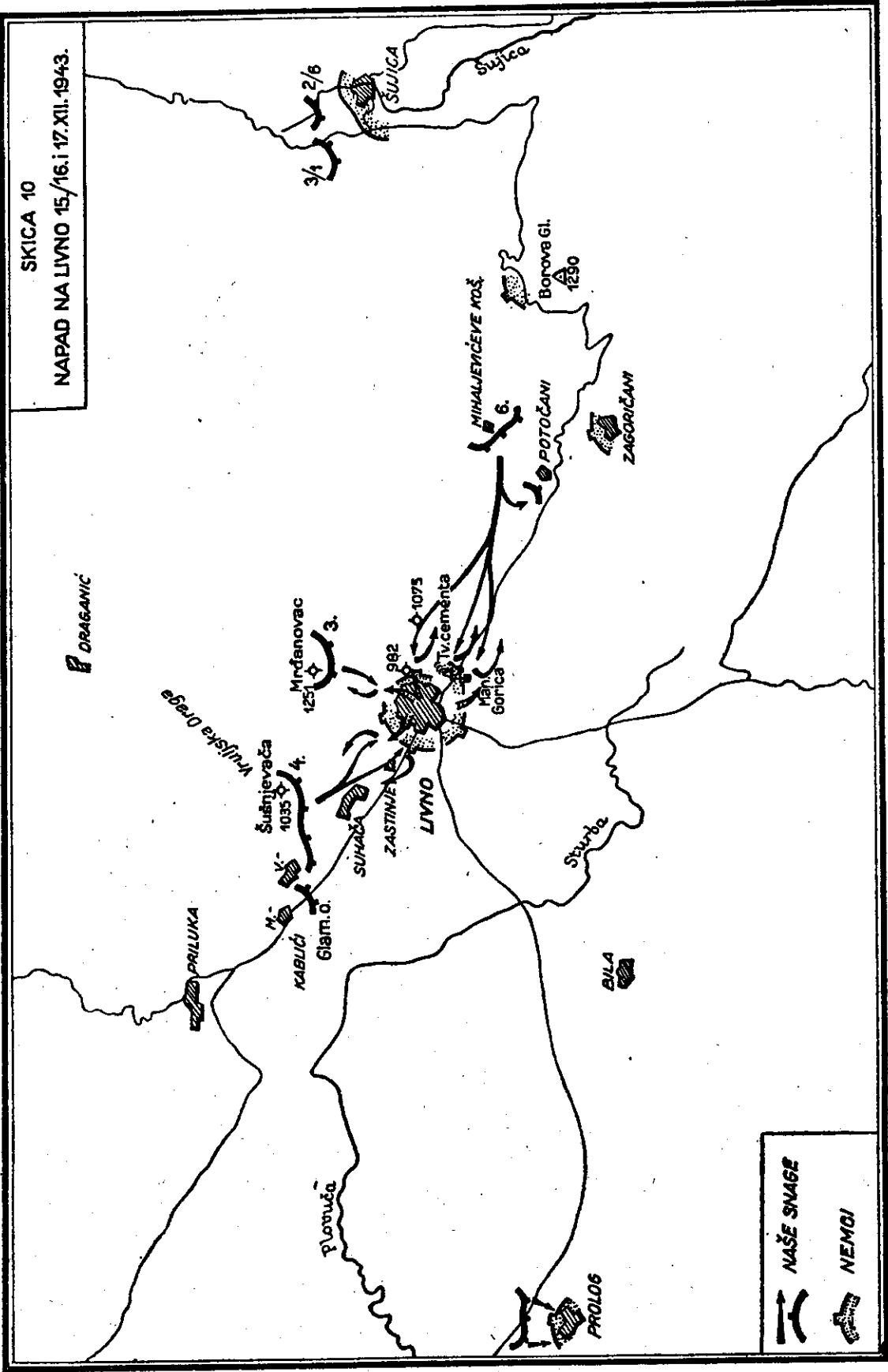
gade s pravca Grahovo—Livno na pravac Šujica—Livno bilo je korisno i opravdano, jer su naše snage 20. divizije, južno od puta Livno—Grahovo, kao i 5. brigada 9. divizije sa Grahovsko-Peuljskim odredom, bile dovoljne da zatvore ovaj pravac. Da bi se naše jedinice u rejonu Livna i Šujice raste- retile neprijateljskog pritiska, 5. brigada u rejonu Bos. Gra- hova napala je 13. decembra neprijateljsku posadu Strmice, u kojoj se nalazilo 120 četnika. Odmah zatim brigada je na- stavila likvidaciju niza manjih okolnih uporišta. Brigada je u ovoj akciji od 13. do 16. decembra, nanela neprijatelju gu- bitke oko 60 mrtvih vojnika.

Drugi napad na Livno

(Skica 10)

Pošto su pristigla nova pojačanja 2. brigada 6. ličke divizije i 6. brigada 19. divizije u rejon Šu- jica—Livno, štab VIII. korpusa ponova je odlučio da se pre- duzme drugi napad na Livno. Napad je trebalo da se izvrši noću 15./16. decembra. Za napad je bilo predviđeno pet bri- gada, i to: 3. i 4. brigada 9. divizije; 6. brigada 19. divizije; 2. brigada 6. ličke divizije i 3. krajiška brigada 1. proleterske divizije. Međutim sve brigade nisu mogle učestvovati u ovom napadu, jer su 2. i 3. krajiška brigada bile angažovane u bor- bama na pravcu Šujica—Kupres. Prema tome, napad je tre- balo da izvrše svega tri brigade, i to: 3. i 4. brigada 9. divizije i 6. brigada 19. divizije. Da se ne bi ponovili raniji propusti oko priprema, preduzete su potpunije mere. Ali, pošto je ne- prijatelj uočio naše pripreme, a u cilju da osujeti naše namere, preduzeo je 15. decembra napad iz Livna u pravcu Glamoča. Nemci su ovim napadom hteli da poremete naše pripreme i odbace jedinice 9. divizije s njihovih polaznih položaja na pl. Krug. Neprijatelj nije uspeo da savlada otpor 4. brigade 9. divizije i Glamočkog odreda, koji su uporno branili svoje po- ložaje na Šušnjevači, k. 1035, i s. Kablići (5 km severozapad- no od Livna). Isto tako nisu uspeli da savladaju otpor 3. bri- gade 9. divizije na Mrđanovcu, k. 1251 (2 km severno od Liv-

SKICA 10
 NAPAD NA LIVNO 15./16. i 17. XII. 1943.

na). Borba se vodila ceo dan. Predvečer su se Nemci povukli u Livno, ostavljajući 20 mrtvih. Ovo neočekivano povlačenje Nemaca nije odmah iskorišćeno od 3. i 4. brigade kao i od 6. brigade 19. divizije, koja je već bila stigla u rejon Mihaljevićeve košare (7 km istočno od Livna), ma da predviđeni noćni napad nije bio odložen. Zbog toga je štab 9. divizije ponova naredio, u 17.30 časova, da se izvrši napad. Prema ovom naređenju 4. brigada izvršila je napad pravcem Šušnjevača—s. Suhača—s. Zastinje ka zapadnoj ivici grada; 3. brigada pravcem Mrđanovac, k. 982, na severnu ivicu grada, a 6. brigada pravcem Mihaljevićeve Košare—tvornica cementa, ka istočnoj ivici grada, s tim da jedan deo svojih snaga uputi ka manastiru Gorica, a jednu pobočnicu ka s. Potočani, radi obezbeđenja pravca prema Šujici. Napad svih jedinica nije otpočeo jednovremeno, jer im naknadno upućena zapovest nije na vreme stigla. Zbog toga, kao i zbog jakog otpora jedinica 114. divizije i 5. ustaškog zdruza iz utvrđenih položaja, napad nije uspeo. Da bi se olakšao napad na Livno, štab VIII. korpusa naredio je štabu 20. divizije, da sa 8. i 9. brigadom iz rejona s. Sajkovići napadne neprijateljska uporišta kod s. Prolog i Vaganj na komunikaciji Livno—Sinj. Prema ovom naređenju, jedinice 20. divizije izvršile su 16. decembra napad na ova neprijateljska uporišta, gde se nalazilo oko 600 Nemaca i 120 ustaša. Ma da su neprijatelju naneti gubici, oba uporišta nisu zauzeta, ali su bile privezane njegove snage. Možda bi bilo celishodnije, da su obe ove brigade privučene bliže Livnu i upotrebljene u napadu na grad s jugozapadne strane.

Štab VIII. korpusa pretpostavljajući da su dosadnji napadi na Livno bili bezuspešni zbog nedovoljnih priprema i da je neprijateljska posada grada nedovoljno jaka zbog razdvojenih njenih jedinica privezanih oko Šujice i Prologa, preduzeo je i treći napad na Livno, 17. decembra. Prema tada raspoloživim podacima, u Livnu se nalazilo 1.000 Nemaca iz sastava 114. divizije, 2.000 domobrana i ustaša iz 1. domobranske pukovnije i 5. ustaškog zdruza i 250 četnika pod komandom Mome Rokvića. Neprijatelj je pored velikog broja automatskog oruđa, bacača i topova, raspolagao i četom tenkova. Ova posada s ovim naoružanjem, iza utvrđenih polo-

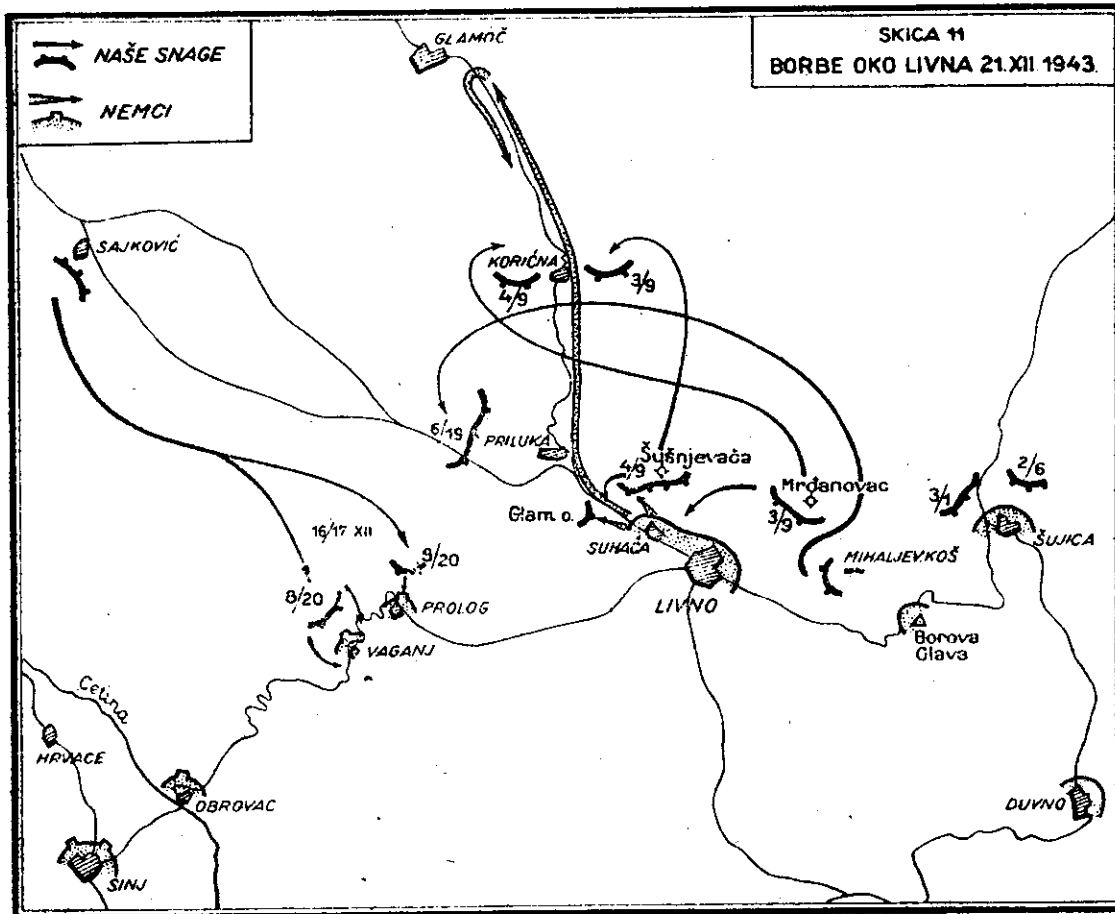
žaja, bila je nadmoćnija u odnosu na naše snage, koje su bile određene za napad. Osim toga, nije se moglo računati s iznenađenjem, jer je neprijatelj očekivao naš napad.

Treći napad na Livno

(Skica II)

Po završenim pripremama, pod rukovodstvom štaba 9. divizije, otpočeo je napad 17. decembra u 18.00 časova, sa ranijih polaznih položaja, izuzev kod 6. brigade, koja je preduzela napad s položaja k. 1075 (istočno od Livna). Jedinice 4. brigade u napadu uspele su da izbiju do s. Zastinje i na ivicu šume Bašajkovac, a odatle, odbacujući neprijateljske delove, da prodru u zapadni deo grada. Međutim jedinice 3. brigade, nailazeći na jači neprijateljski otpor s utvrđene otporne tačke k. 982-severoistočno iznad grada — nisu mogle nastaviti dalje prodiranje u severno predgrađe i pridružiti se jedinicama 4. brigade. Uzalud je pokušavao štab 9. divizije, naređujući u 24.00 časa štabu 3. brigade da ponovo pokuša da savlada otpor na k. 982. Ovaj vis bio je fortifikaciski organizovan i pod jakom zaštitom neprijateljske artiljerijske vatre. Zbog toga brigada nije mogla da savlada otpor do 04.00 časova, 18. decembra. Za to vreme jedinice 6. brigade u svom napadu uspele su da odbace neprijatelja iz tvornice cementa. Međutim njihov dalji prodor k istočnom predgrađu, zbog neprijateljske bočne jake vatre iz manastira Gorice, bio je zaustavljen. Borbe su vođene sve do uzoru, kada su se sve naše jedinice morale povući na svoje polazne položaje. U ovom napadu naši gubici iznosili su 46 poginulih i 65 ranjenih boraca, dok je neprijatelj imao 200 mrtvih i 150 ranjenih vojnika.

Ovaj treći organizovani noćni napad na utvrđeni grad Livno s jakom posadom, taj napad što ga je neprijatelj mogao očekivati, nije mogao dati pozitivne rezultate iz sledećih razloga: nisu bile angažovane dovoljne naše raspoložive snage; 8. i 9. brigada 20. divizije mogle su biti upotrebljene za napad s jugozapadne i južne strane grada; mogle su se upotrebiti 2. ili 3. brigada iz rejona Šujice na pravcu 6. brigade, dok je

6. brigada trebalo da napada sa k. 1075 na utvrđenu k. 1082 u sadejstvu sa 3. brigadom. Ovako obuhvatnim napadom jačih snaga sa više strana uspešnije se mogao savladati neprijateljski otpor. Posle drugog prethodnog noćnog napada od 15./16. decembra trebalo je odložiti ovaj treći napad jedan do dva dana, radi odmora jedinica i potpunije pripreme. Intervencija štaba 9. divizije u 24.00 časa kod štaba 3. brigade, za izvođenje napada na utvrđeni vis k. 982, mogla je biti celishodnija i efikasnija, da je dalja aktivnost jedinica 3. brigade usmerena na pravcu postignutih uspeha jedinica 4. brigade.

Posle ovih borbi, nakon tri dana, neprijateljska posada Livna preduzela je nastupanje ka Glamoču 21. decembra, dok su se glavne neprijateljske snage pripremale za napad na srednjodalmatinske otoke. Taj napad određen je bio za 22. decembra. Da bi odvratio pažnju od svojih daljih namera

i privukao što jače snage jedinica VIII. korpusa, izvan istočnih granica Dalmacije, preduzeo je nastupanje iz Livna ka Glamoču 21. decembra. Iz Livna je upućena motorizovana kolona (64 kamiona sa pešadijom i 12 tenkova) u pravcu Glamoča. Iznenadena 4. brigada pružila je odmah otpor u sadejstvu s Glamočkim partizanskim odredom. Pred nadmoćnijim neprijateljskim snagama brigada se povlačila ka s. Priluka. Štab 9. divizije, obavešten o ovome, uputio je s Mrđanovca 3. brigadu u rejon Priluke, da pojača otpor 4. brigade. Međutim, dok se je ona nalazila u pokretu, neprijateljska motorizovana kolona, savladavajući otpor 4. brigade, produžila je nastupanje ka Glamoču i prodrla u grad, oko podne, uz gubitke od 12 mrtvih, 22 ranjena vojnika i oštećena dva kamiona i jedan tenk. Posle podne ova se neprijateljska kolona ponova vratila u Livno. Štab VIII. korpusa, da bi sprečio ove dalje diverzije neprijatelja, naredio je štabu 9. divizije, da uputi 4. brigadu u rejon s. Dragnić, a 3. brigadu u rejon s. Korična, radi zatvaranja pravca Livno—Glamoč, a 6. brigadu da uputi u rejon s. Proluka, radi zatvaranja pravca Livno—Bos. Grahovo.

Posle ovog neprijateljskog ispada iz Livna ka Glamoču i preduzetim operacijama na srednjodalmatinske otoke, završila se i treća etapa neprijateljske ofanzivne akcije »Citen«.

Za vreme ove neprijateljske ofanzivne akcije s linije Knin—Sinj—Imotski, za 20 dana, neprijatelj je proširio prema istoku obalski pojas do linije Bos. Grahovo—Livno—Duvno za oko 30 km, što znači, da je dnevno uspeo da zauzme 1.5 km prostora. U ovom proširenom prostoru, da ne bi razdvajao svoje operativne jedinice za posade velikog broja malih uporišta, neprijatelj je upotrebio ustaško-domobranske i četničke jedinice. Svoje operativne jedinice držao je u celini za aktivnu odbranu obalskog pojasa od eventualnog našeg i savezničkog iskrcavanja, kao i za odbranu obalskog pojasa s kopna, od dejstva jedinica VIII. korpusa.

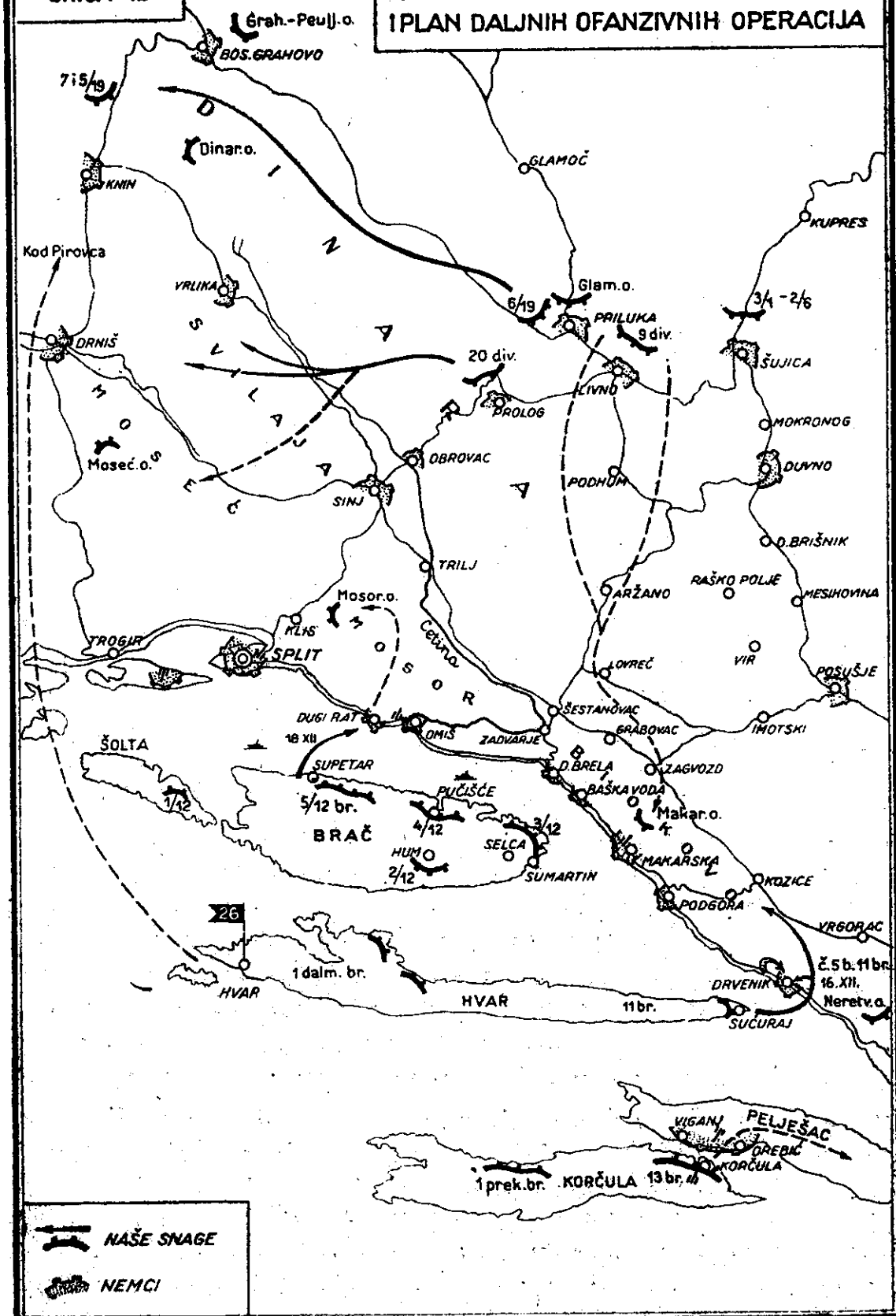
Nastavak dejstva VIII. korpusa s kopna i otoka prema obalskom pojasu

(Skica 12)

Štab VIII. korpusa odustao je od daljih frontalnih napada na Livno, jer je u dosadanjem protivofanzivnom dejstvu postigao svoj cilj, sprečavajući dalje nadiranje neprijatelja ka slobodnoj teritoriji. Štiteći slobodnu teritoriju, štab VIII. korpusa sa svojim jedinicama nastavio je i dalje aktivna dejstva. Ta dejstva imala su za cilj da se ponova ugroze neprijateljske komunikacije s kopna k obalskom pojasu i da se postepeno savladaju novopostavljena neprijateljska uporišta na granici zapadne Bosne i Dalmacije i nanose neprijatelju i dalje što veći gubici. Uporedo s tim, nastavljajući odbranu srednjodalmatinskih otoka, težio je da preduzima dejstvima ponova zauzme svoje ranije pogođene zemljišne oslonce iza obalskog pojasa (Vilaju, Kozjak, Mosor i Biokovo) i uspostavi neposredno vezu s braniocima otokâ. Iako je uspeo da proširi obalsku zonu do linije Grahovo—Livno—Duvno i postavi niz novih uporišta, neprijatelj nije postigao svoj postavljeni osnovni zadatak: nije uspeo da okruži i uništi snage VIII. korpusa. Prema tome, na proširenoj prostoriji neprijatelj je bio primoran da razvlači svoje snage do istočnih granica Dalmacije za odbranu važnih komunikacija, koje vode ka obali. On je bio primoran da orijentira svoje snage na dva fronta: k obali i ka zapadnoj Bosni. Ali i pored toga, koristeći se satelitskim jedinicama, koje je ponovo okupio oko sebe, on je mogao sa relativno slabijim snagama da brani prilaze iz zapadne Bosne u srednju Dalmaciju, a da sa jačim snagama preduzme ofanzivna dejstva protiv jedinica 26. divizije, na srednjodalmatinskim otocima. Neprijatelj je, pojačavajući svoja uporišta u severnoj Dalmaciji, otežavao dejstva jedinica Grupa severnodalmatinskih od-

SKICA 12

SITUACIJA 8. KORPUSA KRAJEM XII. 1943.
I PLAN DALJNIH OFANZIVNIH OPERACIJA

reda. Zbog toga je štab VIII. korpusa, prema svome planu, za nastavlanje daljih ofanzivnih akcija naredio 7. brigadi 19. divizije, da se iz Like ponovo prebaci u severnu Dalmaciju, radi spajanja sa 5. brigadom u rejonu Strmice. Pored 7. brigade štab VIII. korpusa odlučio je da prebaci iz rejona Livna i 6. brigadu 19. divizije, u severnu Dalmaciju. Dok je 19. divizija bila usmerena za dalja ofanzivna dejstva ka severnoj Dalmaciji, 9. divizija iz rejona Livna i Duvna trebalo je da preduzme dalja dejstva prema obali u pravcu Biokova, dok je 20. divizija iz rejona, zapadno od Livna, bila usmerena preko grebena Dinare ka Svilaji i Moseču. U duhu ovog plana, 26. divizija s otoka imala je preduzeti aktivna dejstva k obali, u sadejstvu s jedinicama na kopnu. Njena levokrilna, 1. dalmatinska brigada imala se prebaciti sa Hvara na obalu kod Pirovca, za dejstva u severnoj Dalmaciji, a 12. brigada s Brača imala je uputiti jedan bataljon preko Dugog Rata ka Mosoru; centralna 11. brigada sa Hvara imala je uputiti jednu četu preko Drvenika na Biokovo, a s desnog krila s otoka Mljeta, Orjenski odred imao se prebaciti na kopno u rejon Stona. S Korčule trebalo je da 13. brigada zauzme Pelješac, dok je 1. prekomorska brigada imala da preuzme dalju odbranu Korčule.

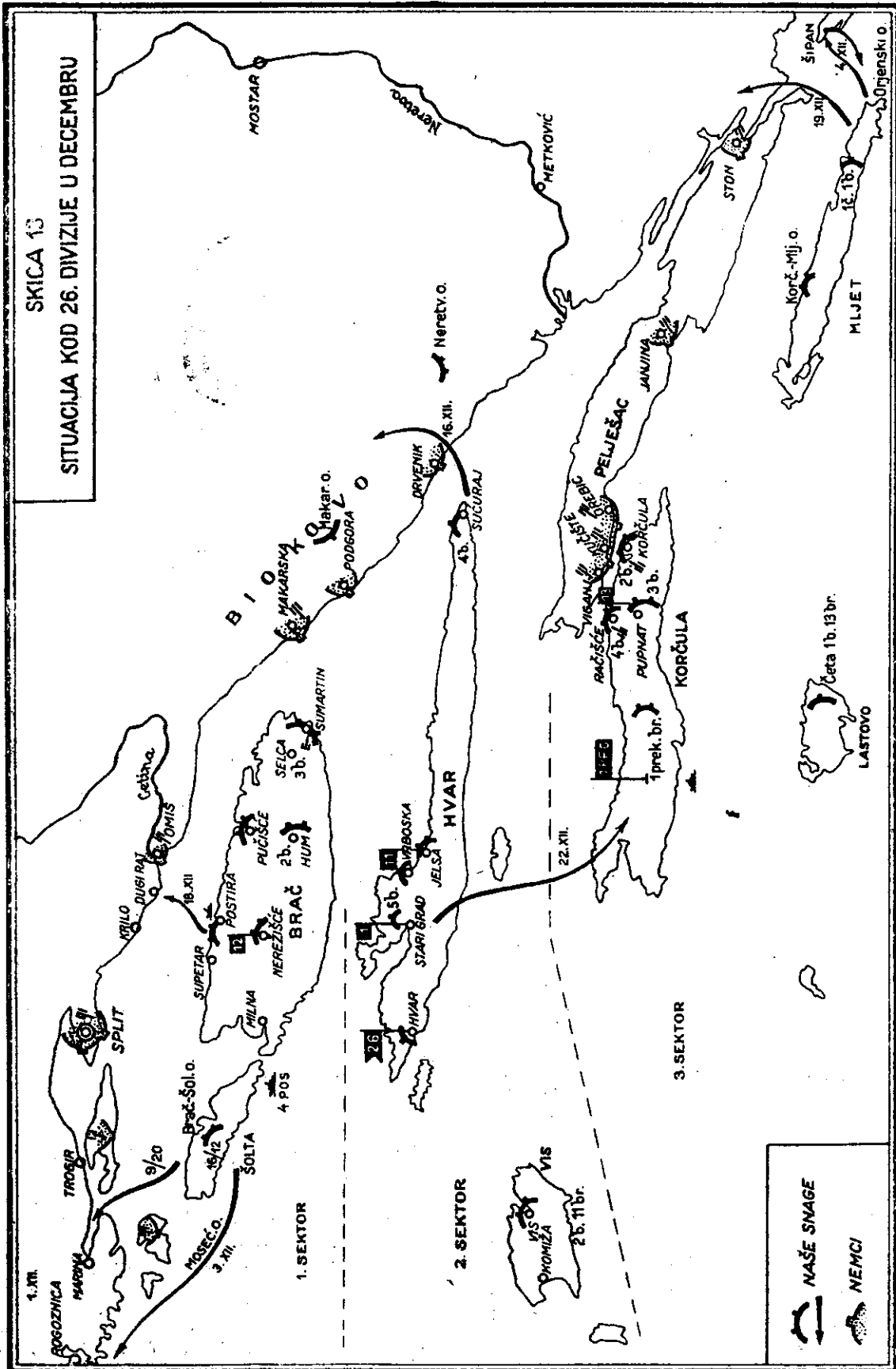
Dejstva 26. divizije s otoka k obali

(Skica 13)

Na srednjodalmatinskim otocima 26. divizija organizovala je odbranu na tri sektora. Štab divizije nalazio se na Hvaru. Prvi sektor nalazio se na otoku Braču i Šolti, pod komandom štaba 12. brigade, u čijem se sastavu nalazio i Bračko-Šoltanski odred s delovima ratne mornarice. Drugi sektor obuhvatao je otok Hvar i Vis, pod komandom štaba 11. brigade. Na ovom otoku, pored jedinica 11. brigade, nalazila se i 1. dalmatinska brigada, s delovima ratne mornarice. Na otoku Visu nalazio se 2. bataljon 11. brigade. Treći sektor obuhvatao je otoke Korčulu, Mljet i Lastovo, pod komandom štaba 13. brigade. U njegovu sastavu nalazila se 1. prekomorska brigada i delovi Korčulansko-Mljetskog odreda. Na otoku Mljetu nalazio se Orjenski odred, 1. bataljon Korčulansko-Mljetskog odreda i jedna četa 1. bataljona 13. brigade, dok se 2. četa istog bataljona nalazila na otoku Lastovu.

Posle zauzimanja poluotoka Pelješca neprijatelju je bio najbliži otok Korčula. Stoga je odlučio da prvenstveno izvrši napad na ovaj otok sa relativno većom sigurnošću. Zauzimanje ovog otoka bilo je nužno radi uspostavljanja pomorskog saobraćaja na Jadranu između južne Dalmacije i Splita. U operativnom pogledu zauzimanjem ovog otoka pružala se bolja mogućnost kontrole naših vojno-pomorskih komunikacija s Visa prema ostalim okolnim otocima (Hvaru, Lastovu i Mljetu). Isto tako Korčula i Pelješac mogli su im dobro poslužiti za dalje osvajanje bočno izloženih otoka Brača, Hvara, Lastova i povučenog Mljeta. Neprijatelj je pretpostavljao, da se na otoku Korčuli nalaze naše jače snage. Tih

SKICA 13 SITUACIJA KOD 26. DIVIZIJE U DECEMBRU

dana boravio je na otoku šef engleske vojne misije pri Vrhovnom štabu general Maklin (MacLean). Za izvršenje pretstojećeg desanta Nemci su preduzeli obimne i svestrane pripreme kopnenih i pomorskih snaga. Te pripreme izvođene su po specijalno izrađenom operaciskom planu, koji je zbog tajnosti bio označen šifrom »Freischütz«. Kao polaznom osnovicom za desant na Korčulu Nemci su se koristili severozapadnim delom poluotoka Pelješca (s. Orebić s. Kučišće i s. Viganj), gde je bila postavljena njihova artilerija. Za desant su bila predviđena dva bataljona 750. puka i jedan artileriski divizion 668. art. puka 118. lovačke divizije i jedan bataljon mornaričke pešadije.¹⁶⁵ Od jedinica ratne mornarice učestvovalo je 20 raznih brodova (6 naoružanih i 14 transportnih).

Prema ovim neprijateljskim snagama, na Korčuli, koja je sačinjavala treći sektor odbranbenog otseka 26. divizije, nalazila se 13. brigada (bez jednog bataljona) delom na Lastovu, a delom na Mljetu; 1. prekomorska brigada; Korčulanski odred i 5. POS (Pomorski otočki sektor) te jedanaest topova raznog kalibra. Sve ove jedinice nalazile su se pod komandom operativnog štaba za odbranu Korčule. Ovaj štab sastavljen je bio od štaba 13. brigade, referenta pešadije štaba Mornarice i komandanta 5. POS-a.

Jedinice na otoku Korčuli nalazile su se u sledećem rasporedu: Korčulanski odred nalazio se na južnom i istočnom delu otoka u rejonu s. Brna i oko Rta Ražnic; 13. brigada nalazila se sa 2. bataljonom od Rta Ražnic do Korčule zaključno; sa 4. bataljonom od Korčule dalje prema zapadu na severnoj obali Korčule do s. Račišće, dok se u brigadnoj rezervi nalazio 3. bataljon kod s. Pupnat, oko štaba brigade. Dalje na zapadu nalazila se 1. prekomorska brigada sa svoja četiri bataljona. Artilerija je bila ovako raspoređena: tri topa 150 mm nalazila su se na prostorijski s. Lubarde—Kampuš u rejonu Korčule, dva brdska topa 75 mm nalazila su se oko s. Račišće, a ostalih šest protivtenkovskih topova nalazilo se oko Korčule, Prigradice s. Blata, Vele Luke i Brna. Pešadijske jedinice utvrđivale su fortifikaciski svoje položaje. Zakloni za artileriju i automatska oruđa pravljene su u vidu kamenih bunkera. Svi zalivi, koji su mogli poslužiti neprijatelju za iskrcavanje, bili su osmatrani, da bi se otklonilo izne-

nađenje. Međutim, dužinu otoka oko 50 km sa obe strane, severne i južne, što znači 100 km dužnih po rubu obale, teško je bilo potpuno obezbediti, naročito noću, sa raspoloživim snagama i sredstvima. Pa ipak, kako se severoistočni deo otoka nalazio neposredno izložen Pelješcu odnosno neprijateljskoj polaznoj osnovici, glavna snaga 13. brigade bila je gušće raspoređena na toj prostoriji, tj. oko Korčule, s. Raščišća i s. Pupnata. Ovaj gušći raspored 13. brigade na ovoj prostoriji zauzet je bio i zbog toga, što je štab 26. divizije predviđao napad sa 13. brigadom na Pelješac. Napadom se težilo da se blagovremeno razbiju neprijateljske pripreme na otketu Orebić—Viganj i na taj način osujete ofanzivne namere neprijatelja.

Neprijatelj je svoje pripreme, izvodeći ih uglavnom noću, pod najstrožom kontrolom nad civilnim stanovništvom, uspeo da izvede i obavi u potpunoj tajnosti. Time je imao veliku prednost, na račun naše slabe obaveštajne službe, jer mu je to omogućavalo da postigne iznenađenje — važan preduslov za izvođenje desantnih operacija.

Izvesna korist postignuta je bombardovanjem iz vazduha neprijateljskih uporišta na poluotoku Pelješcu, 16. decembra, t. j. na šest dana pre početka desanta. Avijacija je izvršila bombardovanje — pored Stona, Trpnja i Duba — i uže neprijateljske polazne osnovice: s. Orebić, s. Kučišće i Viganj. Istoga dana, a u cilju aktivnog dejstva s otoka k obali, prebačena je s otoka Hvara iz s. Sućuraj jedna streljačka četa 4. bataljona 11. brigade, na obalu u rejon Drvenika. Ona je dobila zadatak, da se prebaci na Biokovo, i pojača aktivnost Makarskog i Neretljanskog odreda. Ova četa, pošto je savladala otpor neprijatelja u rejonu Drvenika, uspešno se prebacila na greben Biokova. Neprijatelj s Pelješca tukao je artileriskom vatrom položaje 4. bataljona kod s. Raščišća bez rezultata.

Pored 11. brigade, preduzela je i 12. brigada nasilno izviđanje obale, s otoka Brača. U tu svrhu formiran je jedan kombinovani odred pod rukovodstvom komandanta i komesara 12. brigade. Ovaj odred sastavljen je bio od dve streljačke čete iz 1. bataljona 12. brigade, koji se prebacio s otoka Šolte na Hvar, i streljačke čete 4. bataljona 1. prekomorske bri-

gade, koja se prebacila na Hvar. Obe ove čete, pod komandom komandanta 4. bataljona 1. prekomorske brigade, prikupljene su kod s. Postira na Braču. U njegovoj uvali prikupili su se naoružani brodovi ratne mornarice i jedan transportni brod. Ovaj kombinovani odred dobio je zadatak, da izvrši desant na obalu kod s. Dugi Rat (5 km zapadno od Omiša), sa ciljem da uništi neprijateljsku posadu i izbije na Mosor.

Da bi se obezbedio njegov zadatak, zatraženo je od savezničke avijacije, da izvrši bombardovanje ovog sektora, a od savezničke ratne mornarice, da jednim ratnim brodom, u cilju zaštite levog boka, patrolira u prostoru između Splita, Brača i Šolte, a drugim brodom, radi zaštite desnog boka, da se patrolira između istočnog dela otoka Brača i Makarskog primorja. Neposrednu zaštitu desantnog odreda imali su vršiti naoružani brodovi naše ratne mornarice. Početak akcije određen je bio 18. decembra u 19.00 časova. Međutim, zbog zakašnjenja nekih brodova, odred je isplovio iz luke sutradan u 23.00 časa. Kada je iznenada prišao obali, prvi talas zauzeo je mostobran. Avijacija nije prethodno izvršila traženo bombardovanje. Umesto toga, da bi se privezala neprijateljska posada susednog jačeg uporišta kod Omiša, izvršila je bombardovanje saveznička topovnjača sa 70 topovskih granata.

Neprijatelj je odgovorio artileriskom vatrom sa 15 granata. Oko 01.00 čas ova topovnjača susrela je u Bračkom kanalu, 3 milje daleko od Omiša, jednu nemačku naoružanu maonu i tri motorna broda. Maona je bila naoružana sa 8 mitraljeza 20 mm, 10 mitraljeza »Breda« od 8 mm, i jednim četverocevnim protivavionskim mitraljezom. Ovaj je brod bio oklopljen čeličnim oklopom debljine 8 mm, a pregrađen je bio u unutrašnjosti na 12 komora. Pošto je napadnuta vatrom, maona je bila onespobljena za borbu, a zatim primorana da se sa ostala tri broda u konvoju uputi u naše pristanište, na Braču. Brodovi su bili natovareni pogonskim gorivom.

Za to vreme naš odred, koji se iskrcao kod Dugog Rata, vodio je borbu s neprijateljskom posadom, koja je pružala jak otpor iz utvrđenih zgrada u očekivanju hitno pozvanih pojačanja, bilo iz Splita, bilo Omiša. Da bi se to sprečilo mitraljesko odelenje ovog našeg odreda onespobilo je most istoč-

no od s. Kriča, na putu Split—Dugi Rat. Osim toga, druga saveznička topovnjača, koja se nalazila na levom boku, tukla je ovaj put na otseku između s. Krila i s. Stobreća. Neprijateljski otpor u Dugom Ratu, ma da je postignuto iznenađenje od prvog ešalona, koji se iskrcao, nije mogao biti brzo savladan, jer je drugi ešalon nešto zadocnio. Neki brodovi ovog ešalona u mraku nisu mogli prići na iskrcana mesta sve do 03.30 časova. Zbog toga je neprijatelj brzom intervencijom iz Omiša pritekao u pomoć ugroženoj posadi u Dugom Ratu. Pred nadmoćnijim pritiskom neprijatelja desantni odred vratio se s obale na otok Brač.

Do ovog neuspeha došlo je zbog zakašnjenja iskrcavanja jednog dela jedinica.

Dana 19. decembra neprijateljska artiljerijska vatra s Pelješca bila je aktivna i imala je verovatno cilj da uznemirava naše jedinice. U toku dana naredio je štab 26. divizije Orjen-skom odredu, da se prebaci na kopno u rejon Stona. Pred kraj dana četiri nemačka aviona vršila su izviđanje otoka Korčule. Neprijatelj je nastavio izviđanje iz vazduha i u toku sutrašnjeg dana, 20. decembra. Osim toga, neprijatelj je gađao i ovoga dana naše položaje na Korčuli. Ova vatra imala je za cilj da omete pokrete dvaju bataljona 13. brigade, koji su se pripremali za iskrcavanje na Pelješac.

Sutradan, 21. decembra, štab 26. divizije naredio je 12. brigadi, da izvrši pripreme za prebacivanje jednog odreda na obalu kod s. Drvenika. U tom cilju naređeno je savezničkoj avijaciji, da izvrši bombardovanje Drvenika. Istoga dana naređeno je 13. brigadi, da prikupi podatke o neprijatelju na Pelješcu, radi pretstojećeg iskrcavanja.

U ovakvoj su se situaciji zatekle jedinice 26. divizije uoči neprijateljskog iskrcavanja s Pelješca na otok Korčulu.

Celokupna širina odbranbenog fronta 26. divizije na srednjodalmatinskom otočju od Šolte do Mljeta iznosila je u vazdušnoj liniji oko 150 km, dok je stvarno taj front po obalama otoka bio znatno veći. Šolta je zahvatala front širine oko 20 km, Brač 40 km, Hvar 60 km, Korčula 40 km, Mljet 30 km, a poluotok Pelješac 60 km. Prema tome, stvarna ukupna širina odbranbenog fronta ovih otoka i poluotoka Pelješca, ne

računajući otoke u drugoj liniji (Lastovo, Sušac i Vis), iznosila je preko 250 km, odnosno 500 km, ako se uzme u obzir, da je odbrana bila organizovana i na njihovim suprotnim stranama obale. Brojno stanje 26. divizije, u čijem je sastavu, pored ostalih jedinica, bilo pet brigada sa po 1.000 boraca, iznosila je 5000 boraca. Ako ovo brojno stanje uporedimo sa širinom fronta na srednjodalmatinskim otocima od 500 km, moglo je biti upotrebljeno na 1 km fronta svega 10 boraca. Međutim ni taj broj nije mogao biti ostvaren ni onda, kada je napuštanjem poluotoka Pelješca bio skraćen odbranbeni front za 60 km, zbog toga što je znatno veći dio jedinica morao biti zadržan u rezervi, za aktivna dejstva u odbrani otoka.

Nasuprot nama, neprijatelj je s obale na istoj širini fronta bio u velikom preimućtvu. Njegov obalski front na kopnu bio je neprekidno povezan. On je mogao sa grupno raspoređenim snagama preduzeti postepeno koncentrične napade, na koji bilo naš otok posebno i da izrazitom nadmoćnošću u snazi osigura sebi uspešan ishod desantnih operacija. On je sa delovima 7. SS divizije, 118. i 264. divizije bio u mogućnosti, pod zaštitom avijacije i ratne mornarice, da u napadu na pojedini otok bude u znatno jačoj nadmoćnosti u odnosu na naše odvojene posade. Izviđanjem iz vazduha mogao je, prateći naše posade, usmeriti iskrcavanje na ona mesta, gde je naš raspored bio slabiji, a u toku iskrcavanja mogao je manevrovanjem brodova, izvršiti iskrcavanje po celoj dužini otoka, tamo gde mu je razvoj borbe na otoku pružao veće taktičke i operativne koristi.

Prema tome, aktivnim dejstvom s otoka prema obali mogle su se postići i sa slabijim snagama veće koristi, nego defanzivnim držanjem otoka, zadržavajući jedinice 26. divizije u očekivanju neprijateljskih napada. Ovo nam na prvi pogled izgleda neobično, ali kada se uzme u obzir navedena procena obostrane tadanje situacije, tada vidimo, da je odluka štaba 26. divizije, koja je bila doneta u tom smislu, bila potpuno realna i pravilna. Aktivnim dejstvom mogle su se poremetiti neprijateljske pripreme na obali, uništavanjem plovnih objekata i nanošenjem gubitaka neprijateljskim snagama.

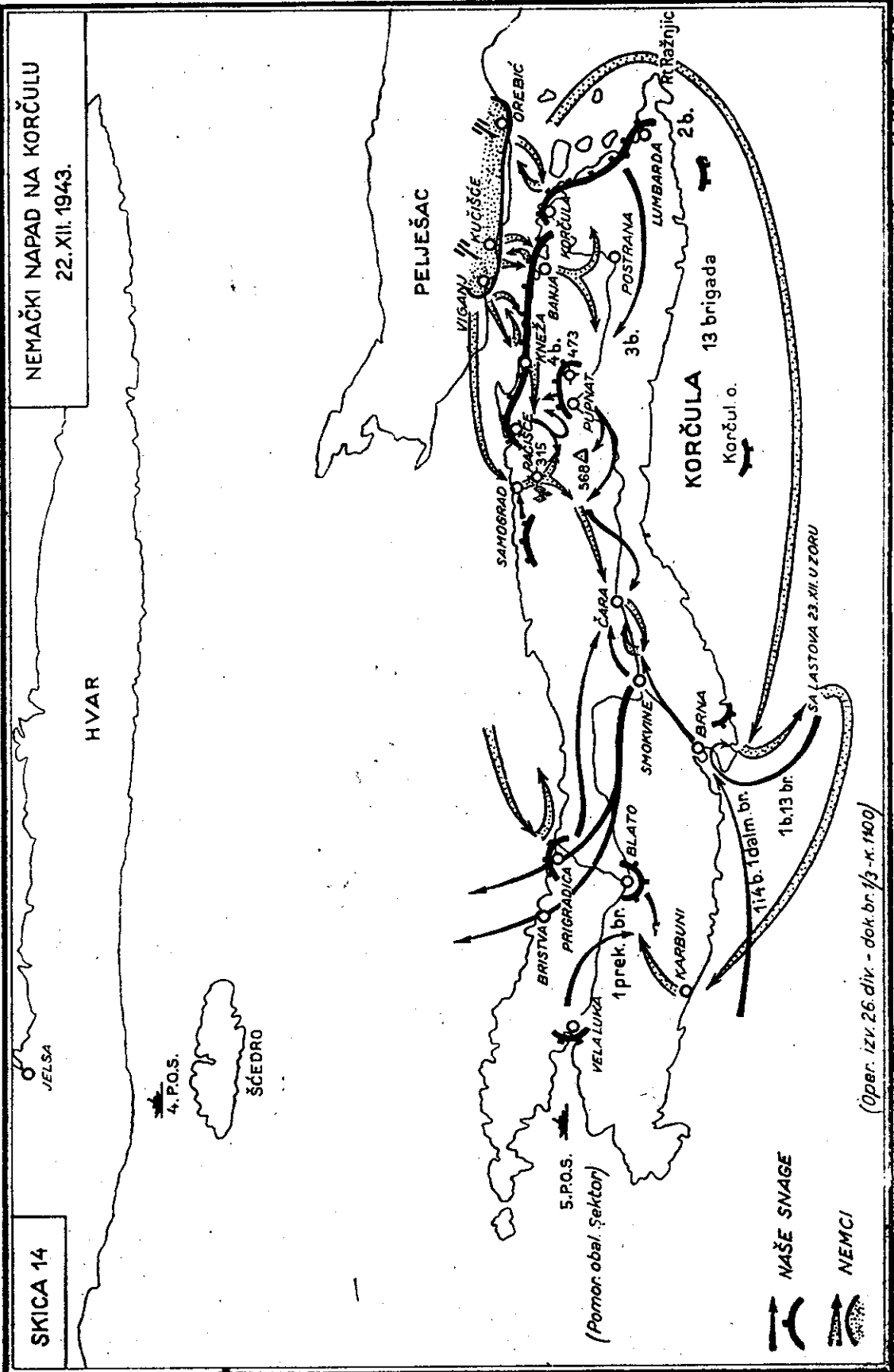
Neprijateljski desant na otok Korčulu 22. decembra

Dana 22. decembra u zoru, u 04.00 časa, pod jakom zaštitom artiljerijske i minobacačke vatre i avijacije, neprijateljski desantni brodovi približavali su se selu Banja i s. Kneža. Dočekan artiljeriskom i mitraljeskom vatrom jedinica 2. i 4. bataljona 13. brigade, neprijateljski prvi ešalon nije uspeo da se iskrca na obalu. Drugim neprijateljskim brodovima, pod zaštitom jake artiljerijske vatre, uspelo je međutim da se iskrcaju na obalu u Samogradskoj uvali, zapadno od s. Račišća, oko 06.00 časova. Zbog toga je hitno upućena jedna streljačka četa iz s. Pupnat, sa zadatkom da odbaci iskrcanog neprijatelja s obale. Zatim je upućen ceo bataljon. Prilazeći obali bio je izložen jakoj artiljerijskoj vatri. Od ove vatre bilo je gubitaka, a naročito među rukovodiocima.

Oko 11.00 časova neprijatelj je uspeo da se iskrca i kod s. Banja, neposredno u blizini Korčule. Upotrebljena rezerva, upućena ka s. Račišću, nije mogla ispoljiti svoju intervenciju i kod s. Banje. Neprijatelj je namerno izabrao ova dva odvojena mesta iskrcavanja, da bi razdvojio i oslabio naše snage za aktivna dejstva u odbrani otoka. S ovih dveju krilnih tačaka neprijatelj je težio da zatvori obruč oko s. Pupnata, oko naših jedinica, sa ciljem da ih zarobi ili uništi. Iz s. Banja, delom snaga nastojao je da okruži sa zapada Korčulu, preteći da preseče otstupnicu 2. bataljonu, koji se nalazio na istočnom delu otoka. Neprijatelj je kod Samograda iskrcao tenkove, upućujući ih iz rejonu Račišća ka s. Pupnatu, na glavnoj raskrsnici komunikacija na Korčuli. Da bi se ovaj manevar neprijatelja osujetio, upućeni su delovi 1. prekomorske brigade u rejon s. Smokvine, da zaustave naglo nadiranje neprijatelja

NEMAČKI NAPAD NA KORČULU
22. XII. 1943.

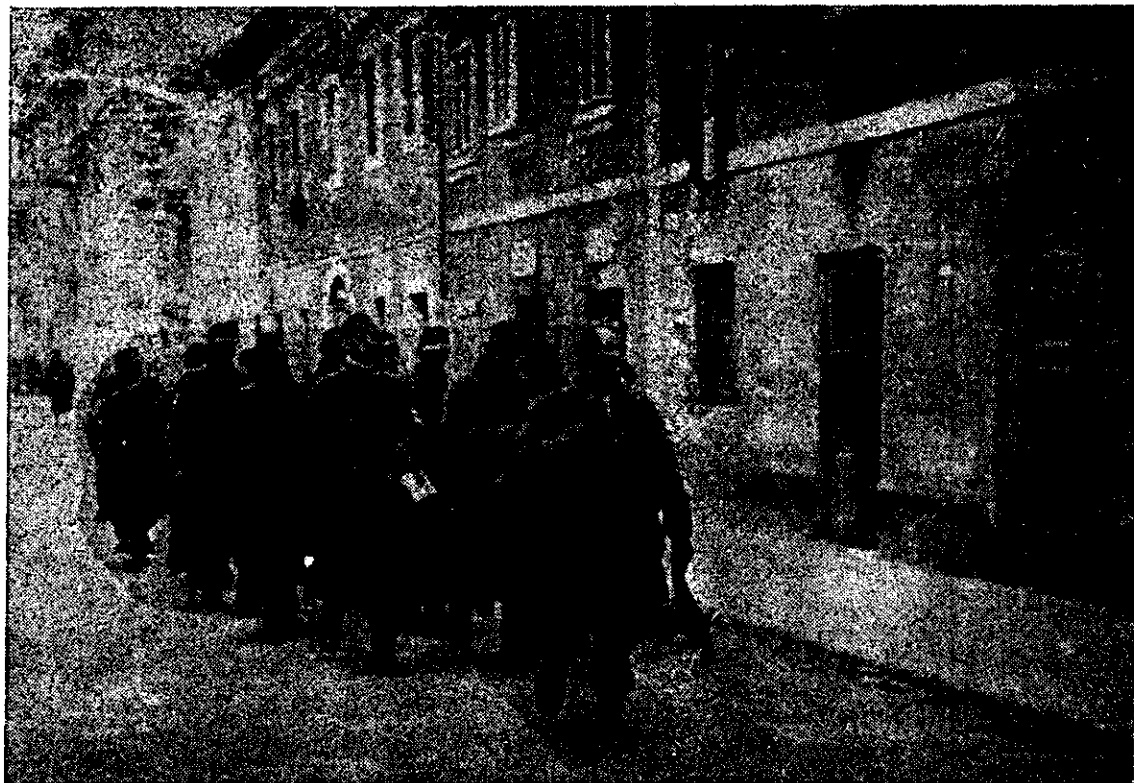
SKICA 14

i omogućće izvlaćenje jedinica 13. brigade iz okružia s istočnog dela otoka. Jedinice 13. brigade, pružajući neprekidan otpor, povlačile su se ka s. Čara.

Naročito teške borbe vodile su se na k. 473 (severoistočno iznad s. Pupnata) od strane 2. bataljona 13. brigade. Sutradan 23. decembra neprijatelj je sa pojačanim snagama, koje su se u toku noći iskrcale s Pelješca, usmerio svoj glavni udar, uz podršku tenkova i avijacije, iz rejonu s. Pupnata u pravcu s. Čara. Pod pritiskom znatno nadmoćnijih neprijateljskih snaga, minobacačke i artileriske vatre i zbog prekinutih naših međusobnih veza, pružio se dalji otpor u nedovoljno organizovanoj meri. U toku dana prebačena je s otoka Lastova streljačka četa 1. bataljona 13. brigade, koja je odmah upućena u rejon s. Čare, radi organizovanja prihvata našim razdvojenim jedinicama. Međutim oko 21.00 časova uspeo je neprijateljskim delovima, uz pomoć mesnih petokolonaša, da se probije do s. Čara i da iznenada napadne štab Korčulanskog odreda, nanoseći mu gubitke. Istovremeno je neprijatelj pokušao da proširi svoj uspeh i širim manevarskim obuhvatom u pravcu Vele Luke na zapadnom delu otoka, da i tamo okruži naše snage i uništi. Iskrčavanje je pokušao da izvrši kod s. Prigradica (6 km severoistočno od Vele Luke). To mu nije uspeo zbog odlučnog otpora naše artileriske vatre. Neprijatelj je imao nameru da iz rejonu s. Prigradica proširi svoj uspeh u pravcu s. Blato, druge i poslednje važne saobraćajne raskrsnice na zapadnom delu otoka.

U ovakvoj veoma ozbiljnoj situaciji, u toku dana hitno su prebačena s otoka Hvara dva bataljona 1. dalmatinske brigade, na čelu s komandantom 26. divizije i pomoćnikom komandanta mornarice, da bi ispoljili svoj neposredni uticaj na dalji tok odbranbenih operacija. Sutradan 24. decembra, novodovedeni bataljoni 1. dalmatinske brigade, zauzimajući položaje u rejonu s. Čare, u cilju sprečavanja daljeg naglog nadiranja neprijatelja, kao i prihvata i nepovezanih jedinica 1. prekomorske i 13. brigade. One su uspele da zadrže naglo nadiranje neprijatelja i da pruže prihvata onim manjim delovima, koji su se iz okruženja probijali iz rejonu Pupnata ka Čari. Oko 16.00 časova pojavilo se sedam neprijateljskih transportnih brodova u pokretu, južnom obalom otoka Korčule.

Zarobljeni Nemci na o. Korčuli 1943. g.

Ovi brodovi približili su se uvali kod s. Brna, u nameri da s južne strane otoka izbiju u rejon s. Smokvine u pozadinu naših jedinica, radi potpunog okruženja i njihova uništenja. Blagovremenom našom intervencijom ni ovaj pokušaj neprijatelja nije uspeo.

Međutim, kada neprijatelju nije pošlo za rukom da se iskrca kod s. Brna, njegovi su brodovi neometano dalje produžili plovidbu ka zapadu, južnom obalom otoka, u pravcu s. Karbuni. Kako nije bilo raspoloživih rezervi, jer je glavnina naših snaga bila orijentirana u rejonu s. Čara i s. Smokvina, a delom prema severozapadnoj obali otoka, neprijatelju je uspelo da se iskrca na kopno. S ove tačke, na južnom kraju zapadnog dela otoka, neprijatelj se postavio u povoljniji položaj, s istim ciljem kao i ranije u neuspešnom pokušaju iskrcavanja, na severnoj strani otoka, kod s. Prigradice. On je težio da iz s. Karbuni izbije na ranije pomenutu raskrnicu komunikacija kod s. Blato, a zatim da, presecajući otstupnicu

našim snagama ka Veloj Luci, konačno okruži i uništi naše snage na otoku.

Neprijatelj je vršio izbor mesta iskrcavanja tamo, gde se nalazila praznina u našem rasporedu, po dobivenim podacima od svoje izviđačke službe. Komandant 26. divizije Niko Martinović, pokušavajući ličnim zalaganjem da osujeti ove namere neprijatelja, teško je ranjem. Od zadobijenih rana preminuo je u divizijskoj bolnici na otoku Hvaru, sutradan 25. decembra.

Nastupanje nemačkog bataljona mornaričke pešadije iz rejonu s. Karbuni ka s. Blato, koje je privremeno bilo zadržano, navelo je operativni štab za odbranu Korčule na donošenje odluke o blagovremenom napuštanju otoka. Prema ovoj odluci, 24. decembra, upućen je istoga dana komandant mornarice na otok Hvar, radi prikupljanja potrebnih brodova za izvršenje evakuacije trupa. Da bi se izvršila evakuacija preduzete su pored ostalog i mere da se nastavi pružanje otpora neprijatelju kod s. Smokvine i s. Karbuni. Ovim otporom trebalo je sprečiti naglo nadiranje neprijatelja s istočne i južne strane i njihovo spajanje u rejon s. Blato.

Štab mornarice uputio je na Korčulu naoružane brodove 4. i 5. POS-a, sa dvadeset transportnih brodova. Planom je bilo predviđeno, da jedan dio brodova prihvati 1. dalmatinsku brigadu, drugi deo da prihvati 13. brigadu kod s. Bristova, a 1. prekomorsku brigadu kod s. Prigradica. Evakuacija je imala otpočeti noću 24./25. decembra. Međutim zbog velikog priliva izbeglica — civilnog stanovništva, koje se povlačilo s našim jedinicama, pred opasnošću neprijateljskih represalija, evakuacija se nije mogla odvijati po predviđenom planu. Zbog toga je evakuacija nastavljena od 25. do 27. decembra. Ona se vršila uglavnom noću. Evakuaciju je štitila i saveznička avijacija. Na otoku se imao zadržati samo Korčulanski partizanski odred. Među evakuiranim jedinicama nalazio se i Orjenski odred, ma da je po prethodnom naređenju imao da se prebaci na kopno u rejon Stona.

Posle završene evakuacije jedinice su se prikupljale na otoku Hvaru. U ovim borbama, osim jednog protivavionskog topa, ostala artiljerijska oruđa morala su biti uništena. Naše su jedinice imale u ljudstvu većih gubitaka. Najveće je gubitke,

Komandant 26. divizije na odru u Omladinskom domu,
na Hvaru 24. XII. 1943. g.

prirodno, imala 13. brigada, koja je podnela najveći deo tereta u borbi. Pre napada ona je imala 1.057 boraca, a posle napada, na Hvar je prebačeno 525 boraca. Prekomorska brigada, koja je imala 800 boraca, imala je 300 boraca izbačenih iz stroja. Prema ovim gubicima, u trodnevnim dano-noćnim ostrim borbama s nadmoćnijim neprijateljskim snagama, ne može se reći da su naše jedinice pretrpele neuspeh. Neprijatelj je raspolagao nadmoćnijim snagama i tehničkim sredstvima. Njegovo iskrcavanje s Pelješca na Korčulu nije se moglo sprečiti na frontu širine 100 km po rubu obale bez dovoljnog broja automatskih i artileriskih oruđa, kao i bez zaštite jedinica ratne mornarice i avijacije. Zbog tih naših nedostataka, kao i zbog nedostataka naše obaveštajne službe, omogućeno je neprijatelju da postigne iznenađenje. Isto tako, ne očekujući napad neprijatelja, vršeno prikupljanje naših jedinica za napad dovelo je našu odbranu, još u početku, u nepovoljan položaj. Možda je mogla biti uspešnija odbra-

na otoka, da su pri organizaciji odbrane otoka Korčule neke važnije tačke ranije bile blagovremeno fortifikacijski uređene za odbranu, kao s. Pupnat, s. Čara, s. Smokvine, s. Blato. Ova mesta, povučena od obale kroz sredinu otoka, dobro utvrđena kamenim bunkerima, minskim poljima, protivtenkovskim preprekama i predviđenim merama za onesposobljavanje okolnih puteva, koji prilaze ovim mestima, mogla su i sa ovako slabim snagama pružiti bolji naslon u manevarskoj odbrani naših jedinica. Otok Korčula, po svom prirodnom položaju protezanja pravcem zapad—istok u obliku elipse (dužine 50 km, širine 8 km) upravno prema obalskom pojasu, nije omogućavao da se organizuje uži obrambeni položaj po širini elipse, zbog prisustva neprijateljski snaga na nedalekom poluotoku Pelješcu. Neprijateljski položaji na Pelješcu pružali su se uporedo s jednom trećinom istočnog dela Korčule. Neprijatelj je raspolagao nadmoćnijim tehničkim sredstvima, a naročito transportnim i naoružanim brodovima, dok su, nasuprot tome, naše jedinice oskudevale, kako u brodovima, tako i u ostalim borbenim i tehničkim sredstvima na kopnu, za odbranu obale. Obalske, odbranbeni front, pored navedenih nedostataka, nesrazmeran je bio po svojoj dužini prema jedinicama, koje su bile određene za njegovu odbranu. Ispoljena neprijateljska nadmoćnost u vazduhu otežavala je odbranu Korčule, jer je neprijatelj, prateći naše pokrete pri manevrovanju, usklađivao svoja dejstva k našim slabijim tačkama. Uporedo s tim, njegova bombarderska i jurišna avijacija prekidala je naše veze i nanosila gubitke jedinicama u pokretu.

Iz svega ovog može se izvesti zaključak da se uspešna manevarska odbrana na jednom otoku ne može organizovati bez potrebnih tehničkih sredstava, a naročito bez sadejstva avijacije i mornarice. Da su naše jedinice raspolagale avijacijom, mogle su, pre početka napada, otkriti neprijateljske pripreme, a zatim aktivnim dejstvom osujetiti dalje njegove namere, pre i u toku desanta. Prateći iz vazduha njegove pokrete po moru, naše bi jedinice na kopnu bile u stanju da vrše blagovremeno odgovarajuće pokrete za suprotstavljanje neprijateljskim akcijama. Transportni brodovi i jedinice ratne mornarice bili su neophodni za aktivnu odbranu otoka,

Artilerijski položaj na Korčuli 1943. g.

bilo da dovode pojačanja, kao što je to učinjeno sa Hvara i Lastova, bilo da učestvuju u manevarskom prebacivanju jedinica u pozadinu iskrvanih neprijateljskih snaga. A nadalje su bili potrebni ratni brodovi za neposredni napad na neprijateljsko brodogradilište u pokretu. Isto tako, brodovi su bili potrebni za izvršenje evakuacije u slučaju neuspjeha, kao što je i to uspješno izvršeno na Korčuli od strane 4. i 5. POS-a, za vreme povlačenja naših jedinica. Da su naše jedinice u odbrani Korčule bile zaštićene avijacijom i jedinicama ratne mornarice, u odbrani su mogle sudjelovati i ostale susedne jedinice s otoka Hvara. I pri daljoj odbrani ostalih otoka, uzajamnim potpomaganjem jedinica, štice avijacijom i ratnom mornaricom, mogao se pružiti neprijatelju uspješan otpor.

U severnoj Dalmaciji, neprijatelj je ponovo preduzeo veću ofanzivnu akciju, krajem decembra. Njen je cilj bio, da se konačno ovlada i preostalim severnodalmatinskim otocima i da se prekinu dotadanje veze naših jedinica na severnodalma-

tinskim otocima s jedinicama u severnoj Dalmaciji, posredstvom 3. POS-a. U preduzetoj akciji, 28. decembra, neprijatelj je zauzeo Pirovac, postavljajući stalnu jaču posadu. To je onemogućilo 1. dalmatinskoj brigadi da se iskrca sa Hvara na severnodalmatinsku obalu. Naše jedinice s Dugog otoka i Kornata pod pritiskom neprijatelja prebacile su se 7. januara, uz pomoć jedinica 3. POS-a, na obalu severne Dalmacije, a zatim se povukle u podnožje Velebita. S njegova naslona, u sadejstvu s delovima 19. divizije, nastavile su i dalje svoja aktivna dejstva sve jedinice severnodalmatinskih odreda u Ravnim Kotarima.

Nakon iscrpne analize o proteklim borbama na Korčuli i stečenih iskustava, operativni štab za odbranu otoka doneo je odluku 29. decembra, da se dalja odbrana ostalih otoka reorganizuje. Pri toj reorganizaciji osnovno je bilo, da se napuštanjem kordonskog rasporeda za odbranu otoka zauzmu grupni rasporedi. Međutim, kako je neprijateljska avijacija pojačavala svoju aktivnost nad preostalim srednjodalmatinskim otocima i kako su se zapažale dalje obimne pripreme neprijatelja za napad s proširene polazne osnovice na preostale srednjodalmatinske otoke, doneta je odluka, da se jedinice 26. divizije, 4. i 5. POS-a prebace s preostalih otoka na otok Vis. Među prvima se prebacio, 30. decembra, štab 26. divizije sa prištabskim delovima, a zatim je vršeno prebacivanje 1. i 13. brigade, 1. januara. Posle nekoliko dana prebačene su i preostale jedinice 26. divizije, do 19. januara 1944., na otok Vis.

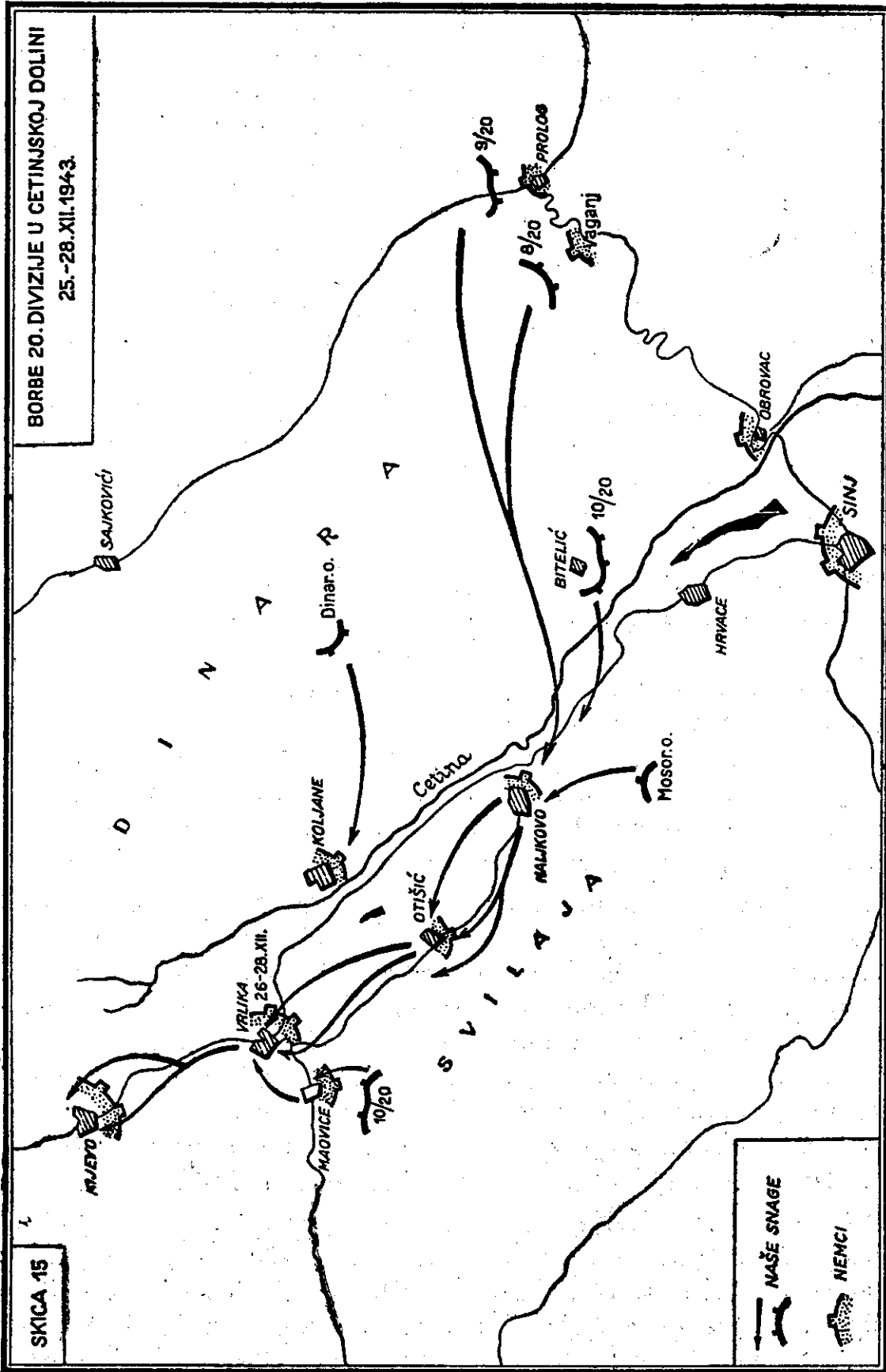
Dejstva ostalih jedinica VIII. korpusa za vreme borbi na Korčuli

Dok su se vodile borbe na Korčuli, 20. divizija preduzela je ofanzivna dejstva u dolini gornjeg toka r. Cetine, prema naređenju štaba VIII. korpusa. S njome su imale da sadejstvuju Dinarski i Mosorski odred. Sa Dinare preduzele su nastupanje jedinice 20. divizije ka r. Cetini. Najpre je savladano neprijateljsko uporište kod s. Koljani na levoj obali reke. Pošto je savladano ovo uporište, jedinice su se prebacile na desnu obalu reke. Savladano je i drugo neprijateljsko uporište kod s. Maljkova. Pri likvidaciji ovih uporišta uzeli su učesća, pored 8. i 9. brigade 20. divizije, i oba odreda: Dinarski i Mosorski. 10. brigada 20. divizije s južnih padina Dinare kontrolirala je bočno postavljena neprijateljska uporišta na pravcu Sinj—Vaganj—Prolog. Posle savladanog uporišta kod s. Maljkovo, 10. brigada upućena je na severne ogranke Svilaje u pravcu Vrlike, da bi obuhvatom levog krila olakšala ostalim jedinicama 20. divizije savlađivanje jačeg neprijateljskog otpora kod s. Otišić. Na ovoj prostoriji nalazilo se 200 Nemaca, 300 ustaša i 200 četnika Vrličke brigade. 26. decembra slomljen je ovaj neprijateljski otpor kod s. Otišića. Iza toga savladano je neprijateljsko uporište i kod s. Maovice (2 km jugozapadno od Vrlike). Potiskujući razbijene neprijateljske posade naše su jedinice prodrle u Vrliku 28. decembra. Neprijateljski delovi — četničko-ustaški — oступili su u pravcu Knina, a Nemci ka Sinju.

Pošto je očišćen gornji tok doline r. Cetine, štab 20. divizije uputio je, po naređenju štaba VIII. korpusa, svoju 8. brigadu sa Svilaje ka Moseču, a 9. brigadu u rejon Bos. Gra-

BORBE 20. DIVIZIJE U GETINJSKOJ DOLINI
25.-28.XII.1943.

SKICA 15

hova, da preuzme položaje 6. brigade 19. divizije, koja se imala prebaciti sa te prostorije u severnu Dalmaciju, a 10. brigada zadržana je u rejonu Vrlike. Pored 10. brigade nalazila se i grupa srednjodalmatinskih odreda s odredima: Marinsko-Segedskim, Mosečkim, Svilajskim, Dinarskim i Morskim. Ovi su odredi na širokoj prostoriji svojom aktivnošću uznemiravali manje neprijateljske posade i ometali njihove međusobne saobraćajne veze. Pored operativnih zadataka, odredi su prikupljali i obučavali novomobilizovane mlade borce u neposrednoj vezi s organima mesnih narodnih vlasti.

Kada su se razdvojile brigade 20. divizije, neprijatelj je to iskoristio. Početkom januara četnici i ustaše uz podršku Nemaca, potisnuli su 10. brigadu iz Vrlike, koja se morala povući na Svilaju. Zbog toga je štab VIII. korpusa naredio, da se 9. brigada iz rejona Grahovo ponovo vrati u rejon Vrlike. 20. divizija razvijala je svoja aktivna dejstva s istih onih zemljišnih oslonaca, sa kojih su je nadmoćnije neprijateljske snage primorale na povlačenje pre tri meseca, i ona je nastavila ta dejstva s ove prostorije i dalje, sve do konačnog oslobođenja Dalmacije.

19. divizija isto tako, po direktivama VIII. korpusa, nastavila je svoja uspešna aktivna dejstva u severnoj Dalmaciji, kao i na granici severne Dalmacije i Like, u sadejstvu sa susednim jedinicama Glavnog štaba Hrvatske.

9. divizija krajem decembra zadržana je bila po naređenju štaba VIII. korpusa na pravcu Glamoč—Livno i Glamoč—Mlinište, sa 3. brigadom, a na pravcu Glamoč—Vaganj sa 4. brigadom i Glamočkim odredom. U ovom rasporedu jedinice 9. divizije, štiteći slobodnu teritoriju VIII. korpusa, vršile su stalan pritisak na neprijateljska uporišta oko Livna i njegove saobraćajne veze. Njeno prebacivanje k obalskom pojasu privremeno je bilo obustavljeno usled neprijateljskih ofanzivnih akcija, koje su se preduzimale u Bosni.

Dok se ovako razvijala situacija na kopnu od strane jedinica VIII. korpusa, za vreme borbi na Korčuli i posle povlačenja s ostalih srednjodalmatinskih otoka, dotle je 26. divizija, po naređenju VIII. korpusa, a u duhu direktive Vrhovnog štaba, pristupila čvrstoj organizaciji odbrane ostrva Visa.

Na ovom otoku reorganizovane, popunjene i naoružane savremenim borbenim i tehničkim sredstvima, jedinice 26. divizije pripremale su se da u pogodnijem momentu ponovnim aktivnim dejstvom povrate srednjodalmatinske otoke, a zatim da se, u sadejstvu s ostalim jedinicama VIII. korpusa na kopnu, prebace na obalu radi konačnog uništenja neprijatelja i oslobođenja Dalmacije.

Osim toga važno je istaći, da je u toku ovih borbi u drugom delu Splitske operacije, dok su se ojačavale jedinice pojedinih divizija na kopnu i otocima, vršeno formiranje i organizovanje naše Ratne mornarice. Uporedo s tim vršeno je i organizovanje naših partizanskih baza u južnoj Italiji (Bari, Monapoli i t. d.). Ove baze s otokom Visom, među ostalim, korisno su poslužile i za prihvatanje velikog broja civilnog stanovništva i ranjenika. U ovim bazama organizovan je bio njihov smeštaj i oporavak, a isto tako i prihvatanje velikog broja interniraca i zarobljenika iz raznih fašističkih logora Italije. U ovim bazama vršeno je formiranje novih jedinica od novih boraca. Ova aktivnost u ovim našim bazama, pored navedenog, imala je i velikog vojno-političkog značaja. Preko njih uspostavljale su se bliske i neposredne veze s našim zapadnim Saveznicima i savlađivale prepreke vojno-političkih planova izbegličke vlade, čije je sedište bilo u Kairu.

Zaključak

Sva ova obimna i složena dejstva, koja su se odvijala na ovom operaciskom području od kapitulacije Italije 8. septembra do prebacivanja na otok Vis, tj. do kraja 1943., prema opisanim obostranim namerama, zadacima i razvoju borbenih dejstava, čine jedinstvenu celinu Splitske operacije. Ona se u svom prvom delu uglavnom karakteriše ofanzivnim dejstvima jedinica IV. operativne zone u sprečavanju prodora nemačkih i satelitskih jedinica u ovaj primorski pojas, s jednovremenim i brzim razoružavanjem italijanskih jedinica na ovom operativnom području; zatim mobilizacijom novih boraca, od kojih su formirane nove jedinice, i uspešnom evakuacijom zaplenjenog ratnog materijala na slobodnu teritoriju, kao i nanošenjem osetnih gubitaka neprijatelju uz relativno male sopstvene gubitke. U svom drugom delu ona se karakteriše daljim dejstvima jedinica VIII. korpusa obrnutim frontom sa grebena Dinare i s otoka, do kraja 1943., u sprečavanju Nemaca i njihovih satelita da potpuno ovladaju i kontrolišu ovaj deo »Evropske tvrđave«, posle razoružanja italijanskih jedinica. U prvom delu Splitske operacije, dejstvima jedinica IV. operativne zone ostvaren je postavljeni cilj. Sprečeno je italijanskim jedinicama da se s oružjem povuku u Italiju ili da to oružje u potpunosti predaju Nemcima. Onemogućeno je aktiviranje satelitskih vojno-političkih organizacija i sprečen je Nemcima brzi prodor k obali, za razoružanje italijanskih jedinica, oduzimanje ogromnog ratnog materijala od njih i zauzimanje ovog dela Jadranske obale. Mobilizovane su široke narodne mase; zaplenjene su velike količine oružja i ratnog materijala, a neprijatelju su naneti veliki gubici. Najzad,

uspešno je evakuirano novomobilizovano ljudstvo i sav zaplenjeni materijal s obale prema kopnu, na našu slobodnu teritoriju. Dotadanje ojačane, naoružane i u borbama prekaljene jedinice IV. operative zone preformirane su i reorganizovane u četiri divizije pod komandom štaba VIII. korpusa. One su sa novozaузetih položaja na kopnu i na srednjodalmatinskim otocima uspešno nastavile svoja aktivna dejstva u Dalmaciji do završetka drugog dela Splitske operacije.

U drugom delu Splitske operacije, svi pokušaji neprijatelja da realizuje svoje mestimične teritorijalne uspehe, koje je postigao u prvom delu operacije, angažujući svoje nadmoćnije snage i tehnička sredstva, ostali su bez uspeha, i pored raznih većih i manji ofanzivnih akcija, pripremljenih do tancina od strane njihovih viših i nižih operativnih štabova. Pored svoje moćne oružane sile, tražeći svoj brzi uspeh, zavodili su satelite raznim lažnim propagandnim obećanjima, što je nesumnjivo otežavalo našim jedinicama borbu s njihovim znatno nadmoćnijim oružanim snagama. Međutim, upornost naših jedinica i postignuti uspesi, od prvog dana po kapitulaciji Italije, oko razoružavanja italijanskih jedinica, razbijanja satelitskih vojno-političkih organizacija i odlučan, skoro četirimesečni otpor Nemcima da ovladaju obalom, otvorili su slobodan put našim zapadnim Saveznicima iz Italije za sadejstvo s našim snagama.

Jedinice 26. divizije, posle Korčule, povukle su se bez gubitaka s ostalih srednjodalmatinskih otoka na otok Vis, a ostale jedinice VIII. korpusa nastavile su svoja aktivna dejstva na kopnu. Na ovaj način u konačnom rezultatu Splitske operacije neprijatelj je bio primoran, da na zapadu ostavi u našim rukama otok Vis, a na kopnu, u istočnom delu operacijskog područja, ojačane naše snage. Tako postavljen na završetku Splitske operacije, neprijatelj nije uspeo ostvariti svoj cilj da organizuje odbranu na ovom obalskom pojasu Evropskog ratišta, iako je upotrebio, pored velikog broja satelitskih jedinica, avijacije, artilerije i ratne mornarice, oko pet svojih operativnih divizija (7. SS, 114., 264., delovi 118. divizije, 92. motorizovana brigada i 1. puk »Brandenburg«). Njegov neuspeh treba sagledati u moralno-političkom jedinstvu našeg naroda, koji se listom digao na ustanak protiv neprijatelja i

domaćih izdajnika; u visokom borbenom duhu naših boraca i rukovodilaca; u brzom i pravilnom donošenju odluka u najkritičnijim situacijama; u veštom i elastičnom manevrovanju naših jedinica i sadejstvu naših partizanskih odreda u pozadini neprijatelja. Nadmoćne neprijateljske snage, razvučene i privezivane na širokoj operaciskoj prostoriji, posledica su ne samo dejstva naših jedinica i partizanskih odreda, nego i moralno-borbenog stanja naroda. Snažni i brzi prodori neprijatelja s jednog na drugi kraj operaciskog područja, kao i desanti na otoke, ostali su bez rezultata, jer je uvek u takvim mestimičnim neprijateljskim uspesima bila odmah ugrožena njegova pozadina aktivnim dejstvima naših jedinica i partizanskih odreda. Neprijatelj se i ovde, kao i stalno tokom Narodno-oslobodilačkog rata, susreo s visokim moralno-borbenim duhom naroda, boraca i naših rukovodilaca, koji su umeli i znali da uspešno primenjuju neumitne zakone taktike partizanskog ratovanja.

BELEŠKE

1) Izvod iz knjige »La guerra de blindes« od majora Švajcarske armije E. Bauera; 14. jula 1943. Musolini je pisao:

»U sadašnjoj fazi rata oružane italijanske snage nemaju nikakvih mogućnosti za inicijativu. Prinudene su besuslovno na obranu. Suhozemna vojska može samo da izvrši protivudar na neprijatelja, koji bi se iskrcao na neku tačku metropole, i da ga baci u more. Inicijativa mornarice ograničena je na dejstvo lakih jedinica i podmornica. Već nekoliko meseci mornarica postiže skromne rezultate. Čak i inicijativa avijacije ubuduće je svedena na pojedine napade na neprijateljske brodove. Nedostaje nam moćna avijacija za bombardovanje, a nemamo ni lovaca, koji bi je mogli štiti. Zaključak: mi možemo samo da branimo teritoriju metropole.«

2) Dnevnik Hitlerova ministra propagande (str. 408, engleski prevod):

»Firer je čvrsto uveren, da je Badoljo stupio u pregovore s neprijateljem još pre izvršenog udara. Uveravanja u njegovu proglasu ne znače apsolutno ništa. On ne može da kaže ništa drugo, jer bi svaka suprotna izjava izazvala hitnu intervenciju Vermahta.«

3) Kapitulaciju je potpisao u ime italijanske vlade general Kostelani.

4) Dok. br. 1/2 A-k. 70/1 Arhiva VII — posleratna izjava nemačkog generalštabnog pukovnika Jozefa Selmajera, koji se 1943. nalazio u štabu Vrhovne komande Jugostoka, a koja u prevodu glasi:

»Situacija krajem augusta 1943. Prema općoj situaciji u letu 1943. izgledalo je verovatno, da će Italija ispasti iz rata i da je englesko-amerikanski desant na Balkanskom poluostrvu postao mogućim. Prema ovim opasnostima podela okupiranih snaga, kako je do tada postojala, nije bila više celishodna. Zbog toga su, prema Firerovu Uputstvu br. 48, stvorene nove komande i novi komandni odnosi. Dan za stupanje na snagu ove nove organizacije bio je 26. august 1943.«

5) Linija, koja je bila određena još u aprilu 1941.

6) Dok. br. 1299 od 3. VIII. 1943.

7) Operativni izveštaj Gl. štabu Hrvatske o ofanzivi neprijatelja u Dalmaciji 7. augusta (Dok. br. 12/3 — K. 105-A — Arhiv V. I. I.).

8) Dok. br. 29/2 — K. 1051, Arhiv V. I. I.

9) Naređenje štaba IV. operativne zone br. 36 od 1. IX. 1943.

10) Dokumentat br. 14/1 — K. 1491-15 Arhiva V. I. I.

11) Dokumentat br. 14/1 — K. 1491-15 Arhiva V. I. I.

12) Dokumentat br. 15/1 — K-1491 Arhiva V. I. I.

13) Dokumentat br. 15/1 — K-1491 i 4/7 — K-1491 Arhiva V. I. I.

- 14) Dokumentat br. 4/7 — K-1491 Arhiva V. I. I.
- 15) Dokumentat br. 1—2/1 — K. 1491 Arhiva V. I. I.
- 16) Dokumentat br. 2-2/1 — K-1491 Arhiva V. I. I.
- 17) Dokumentat br. 18/2 — K-I 1491 Arhiva V. I. I.
- 18) Dokumentat br. 22/2 — K. 14-91 Arhiva V. I. I.
- 19) Izvještaj Načelnika štaba 9. armije, diviz. generala Carla Tuzzi — Dok. u V. I. I.
- 20) Izjava načelnika štaba 9. armije italijanskog diviziskog generala Carla Tuzzi — arhiv V. I. I.
- 21) Jordan je Ivica Kukać, komesar IV. oper. zone, a Milić je Maks Baće, zamenik komandanta IV. oper. zone.
- 22) »Raus« je bio Ante Raos, vojno-polit. rukovodilac Antifašističkog pokreta za Dalmaciju.
- 23) Lola je bio drugi Lola Ribar.
- 24) Dok. 18/2 — T-K. 1491, V. I. I.
- 25) Dok. br. 7/2 — II-K. 1491, Arhiv V. I. I.
- 26) Dok. br. 4—2/I-K-1491 Arhiva V. I. I.
- 27) Dok. br. 14/2 — K-104 A, Arhiv V. I. I.: direktiva Glavnog štaba Hrvatske upućena Kninskom sektoru pod O. br. 191 od 10. sept. 1943.:
- »1 Da se 2. lička brigada vrati u rejon Udbina—Lovinac u sastav svoje 6. divizije;
- 2 Kninska brigada i Kninski odred da se vrate u rejon Knina, sa zadatkom da onemoguće ispade četnika na Strmici, Plavnu i Zrmanji. Grupa severodalmatinskih bataljona da se postavi prema Bukovici i severnoj Dalmaciji, sa zadatkom da razbije četničke snage i izvrši razoružanje italijanskih jedinica, a uporedo s tim i mobilizaciju novih boraca i uspostavljanje narodnih vlasti.
- 3 Data su uputstva pri vođenju kratkih ali odlučnih pregovora s italijanskim štabovima oko bezuslovne predaje njihova oružja ili prilazjenja u borbu protivu Nemaca i njihovih pomagača.
- 4 Uputstvo oko opsedanja i napada na neprijateljska utvrđenja i veća naseljena mesta, koja treba izbegavati, ali izvidati i osmatrati sa manjim delovima. Sa jačim snagama napadati neprijatelja na komunikacijama izvan njegovih uporišta.
- 5 Jedinice Kninskog sektora stavljene su pod neposrednu komandu IV. operativne zone.«
- Ova direktiva upućena je stoga, što su po kapitulaciji Italije jedinice Kninskog sektora bile u neposrednoj vezi s jedinicama 8. divizije, koje su usmerile svoju aktivnost ka Hrvatskom Primorju i Lici.
- 28) Dok. br. 25/2 — K. 1491, Arhiv V. I. I.
- 29) Dok. br. 4/7 — K. 1491, Arhiv V. I. I.: Operativni izveštaj Gl. štaba Hrvatske O. br. 427 i 636 od 11. IX. i 13. IX. 1943.
- 30) Dok. br. 26/2 — K 1491.
- 31) Dok. br. 33/2 K. 1491 op. iz. Blok. odr. IV. zoni, br. 2 od 4. IX. 1943.
- 32) O ovoj situaciji, tih dana, u neprijateljskim zaplenjenim dokumentima (Dok. br. 22/1 — 34-K-30 i 3/1 — 10-K-30 VII) nalaze se pored ostalog i sledeći podaci: »Makarska tučena topovskom vatrom iz Sumartina, Podgore i Sv. Ilije, s kopna opkoljena i tučena teškim bacačima. Pred Makarskom se pojavila neprijateljska Ratna Mornarica. Najžurnije uputite zrakoplovstvo da tuče: Sumartin, Podgoru i Sv. Iliju i ratne brodove ispred Makarske, jer se inače neće održati ... Položaj oko Splita vrlo težak. Velike snage partizana sa teškim oružjem otežim od Italijana to čine i u Splitu daju očajnički otpor. Naše i nemačke čete u teškim borbama potpomažu se štukama... Omiš opkoljen i tučen bacačkom vatrom. Stanje kritično...«
- 33) Dok. br. 5/2 — T-K. 1491: Operativni izveštaj IV. zoni.
- 34) Dok. br. 29/2 — K. 1051 Arhiv VII i »Borba« od 27. — 30. IX. 1953.

- 35) Komandant Kninskog sektora bio je gen. Kuprešanin, a komesar Petar Babić — Izveštaj Kninskog sektora IV. operativne zone.
- 36) Dok. br. 25/2 — K. 1491 Arhiv V. I. I.
- 37) Dok. br. 25/2 — K. 1491 Arhiv V. II.
- 38) Dok. br. 5/8 — K. 766 (Naređenje 1. proleter. div. brigadama 4. d Krajiške Divizije, br. 543 od 19. IX. u 18 časova).
- 39) Operat. izv. 3. krajiške brig. (Dok. br. 39/2 — K. 711) i 1. proleterske brigade. (Dok. br. 8/1 — I-K-707), i zapovest 1. prolet. brig., O. br. 544 za 15. IX. (Dok. br. 3/3 — K. 709.)
- 40) Operat. izv. 4. krajiš. div. V. korpusa (Dok. br. 54/3 — K. 766A).
- 41) Oper. izv. Biokovskog part. od. br. 2 od 4. X. 1943. (Dok. 33/2 — K-1491.)
- 42) Dok. br. 10/1 — I-K. 1491, Arhiv V. I. I.
- 43) Dok. br. 9/2 — K. 1491, Arhiv V. I. I.
- 44) Dok. br. 27/2 — K. 1491, Arhiv V. I. I.
- 45) Izv. Knin. sekt. IV OZ 17. IX. (Dok. br. 8/2 — K. 1491) Arhiv V. I. I.
- 46) Dok. br. 3/6 — K. 706 A) Arhiv V. I. I.
- 47) Dok. br. 16/1 — K — 1491 i 16/1 A-K, — 1491), Arhiv V. I. I.
- 48) Dok. br. 18/1 — K — 1491 — br. 19.
- 49) Dok. br. 18/2 — K 1491 — br. 19.
- 50) Izveštaj Obalske K-de IV. OZ (Dok. br. 15/II — K — 1491).
- 51) Dok. br. 5/8 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 52) Dok. br. 39/2 — K— 711, Arhiv V. I. I.
- 53) Operativni izveštaj 4. krajiške divizije (Dok. br. 54/3 — K, 766 A).
- 54) Operativni izveštaj 4. krajiške divizije O. br. 450 (Dok. br. 34/3 — K — 766 A).
- 55) Zapovest 4. krajiške divizije O. br. 452 od 20. IX. (Dok. 2/8 — K — 766 A).
- 56) Dok. br. 20/1, — K — 1491, Arhiv V. I. I.
- 57) Dok. br. 20/1, — K — 1491, Arhiv V. I. I.
- 58) Dok. br. 7/3 — K — 709, Arhiv V. I. I.
- 59) Dok. br. 8/3 — K. 709, Arhiv V. I. I.
- 60) Operativni izveštaj Imotskog sekt. IV. zoni (Dok. br. 11/2 — K, 1491).
- 61) Dok. br. 12/7 — K. — 706 A, Arhiv V. I. I.
- 62) Dok. br. 17/7 — K — 706 A, Arhiv V. I. I.
- 63) Operativni izveštaj 1. prol. div. IV. zoni br. 264 od 22. IX. (Dok. br. 8/6 — K — 706 A).
- 64) Operativni izveštaj 4. krajiške divizije (Dok. br. 54/3 — K — 766 A).
- 65) Ovog dana 22. IX. po naređenju št. IV. OZ formirana je ova brigada od ranijeg Biokovskog sektora (Dok. br. 12/1 — K — 1491).
- 66) Dok. br. 21/8 — K — 766.
- 67) Oper. izv. Kninskog sekt. — IV OZ. (Dok. br. 13/2 — K — 1491).
- 68) Dok. br. 20/2 — K — 1491.
- 69) Dok. br. 11/1 — I — K — 1491.
- 70) Dok. br. 36/3 — K — 766 A.
- 71) Dok. 30/2 — K — 1491.
- 72) Dok. br. 12/8 — K — 766.
- 73) Dok. br. 28/2 — K — 1491.
- 74) Prilog zapovesti 1. prol. brig. O. br. 552 od 21. IX. (Dok. 7/3 K. 709).
- 75) Dok. br. 16/8 — K — 766.
- 76) Dok. br. 16/8 9/8 — K — 766.
- 77) Dok. br. 15/8 — K — 766.

- 78) Izveštaj 4. krajiške divizije (Dok. br. 39/3 — K — 766 A).
- 79) Dok. br. 39/3 — K — 766 A.
- 80) Dok. br. 10/6 — K — 706 A.
- 81) Dok. br. 10/6 K. 706.
- 82) Dok. br. 32/2 — K — 1491.
- 83) Dok. br. 21/8 — K — 766 i Dok. br. 24/1 — K — 1491.
- 84) Dok. br. 18/8 — K — 766.
- 85) Dok. br. 11/2 — K — 704.
- 86) Dok. br. 19/8 — K — 766.
- 87) Dok. br. 20 i 22/8 — K — 766.
- 88) Dok. br. 42/3 — K — 766 A.
- 89) Dok. br. 40/3 — K — A, Arhiv V. I. I.
- 90) Dok. br. 23/8 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 91) Dok. 8/7 — K — 706 A, Arhiv V. I. I.
- 92) Dok. 2/6 — K — 706 A, Arhiv V. I. I.
- 93) Dok. br. 24/8 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 94) Dok. 25/8 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 95) Dok. br. 25/8 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 96) Dok. br. 24/1 — K — 1491, Arhiv V. I. I.
- 97) Dok. br. 17/2 — K — 1491, Arhiv V. I. I.
- 98) Dok. br. 14/1 — K — 1491, Arhiv V. I. I.
- 99) Dok. br. 19/2. — K — 1491, Arhiv V. I. I. (oper. izv. Imotskog sektora).
- 100) Dok. br. 26/8 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 101) Dok. br. 45 i 54/3 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 102) Dok. br. 7/2 — K — 711, Arhiv V. I. I.
- 103) Dok. br. 28/7 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 104) Dok. br. 28/7 — K — 766, Arhiv V. I. I.
- 105) Dok. br. 4/1 — K — 711, Arhiv V. I. I.
- 106) Dok. br. 3 i 4/1 — K — 711, Arhiv V. I. I.
- 107) Dok. br. 4/1 — K — 711, Arhiv V. I. I.
- 108) Dok. br. 47/3 — K — 766 A, Arhiv V. I. I.
- 109) Dok. br. 32/2 — K-1491, Arhiv V. I. I.
- 110) Dok. br. 32/2 — K-1491, Arhiv V. I. I.
- 111) Dok. br. 32/2 — K-1491, Arhiv V. I. I.
- 112) Dok. br. 8/1 — K-707, Arhiv V. I. I.
- 113) Dok. br. 8/1 — K-707, Arhiv V. I. I.
- 114) Prema zapovesti 7. SS divizije od 26. septembra za napad na Split (Dok. br. 13/A — K-10 V. I. I.), pored ostalih odredaba o upotrebi njenih jedinica i jedinica 92. motorizovane brigade, naredeno je bilo, da se odmah uzmu taoci, kao i da se svaki i najmanji otpor slomije »bezobzirnim terorom«.
- 115) Dok. br. 12/3 — K-709, Arhiv V. I. I. — Izv. 1. brigade br. 562.
- 116) Dok. br. 13 i 15/3 — K-709, Arhiv V. I. I.
- 117) Dok. br. 14/3 — K-709, Arhiv V. I. I.
- 118) Oper. izveštaj Biokovske brigade O. br. 2 (Dok. br. 33/2 — K-1491).
- 119) Dok. br. 39/2 — K-711, Arhiv V. I. I.
- 120) Dok. br. 8/1 — K-707, Arhiv V. I. I.
- 121) Dok. 19/2 — K-1491, Arhiv V. I. I.
- 122) Dok. br. 7/2 — I-39/2-711, Arhiv V. I. I.
- 123) Dok. br. 51/3 — K-766 A.

- 124) Dok. br. 54/3 — K-766 A.
- 125) Dok. br. 53/3 -766 A.
- 126) Dok. br. 53/3 — K-766 A.
- 127) Dok. br. 30/8 — K-766.
- 128) Dok. br. 39/2 — K-711.
- 129) Dok. br. 15/1 — K-1491, Arhiv V. I. I.
- 130) Operativni izveštaj Kninskog sektora (Dok. br. 20/2 — K-1491), Arhiv V. I. I.
- 131) Dok. br. 16/1 — K-1491, Arhiv V. I. I.
- 132) Dok. br. 17/1 — K-1491, Arhiv V. I. I.
- 133) Dok. br. 31/8 — K-766, Arhiv V. I. I.
- 134) Dok. 32/8 — K-766, Arhiv V. I. I.
- 135) Dok. br. 19/2 — II-K-1491, Arhiv V. I. I.
- 136) Operativni izveštaj Imotskog sektora od 2. X. (Dok. br. 19/2-II-K-1491).
- 137) Imotski sektor imao je u svom sastavu: Omišku grupu bataljona sa 700 boraca; Splitski posadni bataljon sa 200 boraca; 1. i 2. bataljon 4. splitske brigade sa 350 boraca i Imotski odred sa 300 boraca. Bilo je ukupno 1.550 boraca bez italijanskog bataljona »Garibaldi«.
- 138) Operativni izveštaj Imotskog sektora (Dok. br. 19/2-II-K-1491), Arhiv V. I. I.
- 139) Dok. br. 5/6-K-1491, Arhiv V. I. I.
- 140) Dok. br. 32/2-K-1491, Arhiv V. I. I.
- 141) Dok. br. 32/2-K-1491, Arhiv V. I. I.
- 142) Dok. br. 35/2-K-1491, Arhiv V. I. I.
- 143) Dok. br. 25/2-K-1491, V. I. I.
- 144) Naredba Vrh. štaba od 7. X. 1943. (Dok. br. 1-K-10 A.)
- 145) Pri formiranju jedinica VIII. korpusa postavljen je za komandanta korpusa drug Vlado Četković, a za komesara drug Boško Šiljegović. Za komandanta 19. dalmatinske divizije drug Ante Banina, a za komesara drug Edo Santini; za komandanta 19. divizije drug Milan Kuprešanin i komesar Petar Babić; za komandanta 20. divizije drug Velimir Knežević i komesar drug Živko Živković; za komandanta 26. divizije drug Niko Martinović i komesar Vojin Popović.
- 146) Dok. br. 34/6-K-516, V. I. I.
- 147) Izveštaj Glavnog štaba Hrvatske, br. 288, od 11. X. 1943.
- 148) Operacijski izveštaj 13. brigade od 8. X. (Dok. br. 29/1-K-1491) i posleratna izjava puk. Tribujkat Gintera (Dok. br. 10/3 K-73 B.) V. I. I.
- 149) Operativni izveštaj 26. divizije od 24. X. (Dok. br. 20/3-K-516) V. I. I.
- 150) Operacijski izveštaj 19. divizije (Dok. br. 9/4-K-516) V. I. I.
- 151) Dok. br. 13/4-K-516, V. I. I.
- 152) Dok. br. 13/4-K-516, V. I. I.
- 153) Dok. br. 19/4-K-516, V. I. I.
- 154) Dok. br. 20/4 i 21/4-K-516, V. I. I.
- 155) Dok. br. 23/1-K-516, V. I. I.
- 156) Dok. br. 23/1-K-516, V. I. I.
- 157) Dok. br. 6/1-K-2020, V. I. I.
- 158) Dok. br. 25/4-K-516, V. I. I.
- 159) Dok. br. 8/5, 9/5 i 10/5-K-516, V. I. I.
- 160) Dok. br. 28/1-K-516, V. I. I.
- 161) Dok. br. 13/5-K-516, V. I. I.
- 162) Dok. br. 15/1-K-516, V. I. I.
- 163) Obaveštajni izveštaj VIII. korpusa br. 962 od 15. novembra.
- 164) Operat. izveštaj 19. divizije i istorijat nemačkog 891. pešad. puka (Dok. br. 3/4-K-74).
- 165) Istorijat nemačke 118. divizije (Dok. br. 3/3 — K-73 A), V. I. I.

SADRŽAJ

Musolinijev pad — vlada maršala Badolja	7
Namera, sastav i raspored obostranih snaga pred kapitulaciju	11
Verovatni pravci nastupanja Nemaca i mogućnost odbrane	26
Kapitulacija Italije	28
Rad partijskih organa po kapitulaciji Italije	30
PRVA ETAPA SPLITSKE OPERACIJE	
Dejstva jedinica IV. operativne zone u razoružavanju Italijana i u sprečavanju intervencije Nemaca	37
DRUGA ETAPA	
Intervencija Vrhovnog štaba NOVJ (dolazak 1. proleter-ske divizije)	49
Pripreme za napad na Sinj i Dicmo	62
Dolazak 4. krajiške divizije	65
Neuspeli napad na Dicmo	73
Plan napada na Sinj	78
Napad na Sinj	82
TREĆA ETAPA	
Prebacivanje jedinica i materijala IV. operativne zone s obale na greben Dinare	86
Formiranje štaba VIII. dalmatinskog korpusa	109
Zaključak	115

II. DIO

PRVA ETAPA

Dejstva VIII. korpusa u primorskom pojasu, oko Livna i na otocima	129
Napad na poluotok Pelješac 23. X.	140
Borbe na Vilaji i Svilaji	145
Borbe na Mosoru i Biokovu 25.—30. X.	147
Borbe na Biokovu od 30. X. do 16. XI.	151
Neprijateljska ofanzivna akcija u severnoj Dalmaciji	164
Neprijateljska ofanzivna akcija »Citen«	168
Tok operacije »Citen«	173
Borbe oko Grahova	175
Borbe oko Duvna i Livna	176

DRUGA ETAPA

Gubitak Livna	179
-------------------------	-----

TREĆA ETAPA

Od 10. do 21. decembra	183
Nastavak dejstva VIII. korpusa s kopna i otoka prema obalskom pojasu	191
Dejstva 26. divizije s otoka k obali	194
Neprijateljski desant na otok Korčulu 22. decembra	201
Dejstva ostalih jedinica VIII. korpusa za vreme borbi na Korčuli	210
Zaključak	214
Beleške	217